

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٣﴾

(سورة الانعام، آیت 163)

ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸੱਲਮ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ

ਲੇਖਕ

ਹਜ਼ਰਤ ਮਿਰਜ਼ਾ ਬਸ਼ੀਰੁੱਦੀਨ ਮਹਮੂਦ ਅਹਮਦ

ਖਲੀਫ਼ਾਤੁਲ ਮਸੀਹ ਸਾਨੀ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ

ਨਜ਼ਾਰਤ ਨਸ਼ਰੋ ਇਸ਼ਾਅਤ,

ਸਦਰ ਅੰਜੁਮਨ ਅਹਮਦੀਆ ਕਾਦਿਆਂ

ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਂ : ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸੱਲਮ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ
ਲੇਖਕ : ਹਜ਼ਰਤ ਮਿਰਜ਼ਾ ਬਸ਼ੀਰੁੱਦੀਨ ਮਹਮੂਦ ਅਹਮਦ
ਖਲੀਫ਼ਾਤੁਲ ਮਸੀਹ ਸਾਨੀ
ਅਨੁਵਾਦਕ : ਗਿਆਨੀ ਸ਼ਮਸ਼ਾਦ ਅਹਮਦ ਅਦਨ ਬੀ.ਏ., ਬੀ.ਐਡ.
ਐਡੀਸ਼ਨ ਪਹਿਲਾ : ਅਪ੍ਰੈਲ - 2013
ਸੰਖਿਆ : 1000
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨਜ਼ਾਰਤ ਨਸ਼ਰੋ ਇਸ਼ਾਅਤ
ਸਦਰ ਅੰਜੁਮਨ ਅਹਮਦੀਆ
ਕਾਦੀਆਂ - 143516, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ (ਪੰਜਾਬ)
ਪ੍ਰੈਸ : ਫ਼ਜ਼ਲੇ ਉਮਰ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਕਾਦੀਆਂ

Hazrat Muhammad^{sa} Da Pavitra Jeevan

Author : Hadhrat Mirza Basheeruddin Mahmood Ahmad
Khalifatul Masih-II
Translator : Giani Shamshad Ahmad Eden B.A., B.Ed.
1st Edition : April 2013
Copies : 1000
Published by : Nazarat Nashro Ishaat, Sadr Anjuman Ahmadiyya
Qadian- 143516, Punjab, INDIA.
Ph.: 01872-222870, Fax: 220749
Printed at : Fazle Umar Printing Press, Qadian

ISBN : 978-81-7912-285-3

Toll free no: 180030102131

ਵਿਸ਼ੈ ਸੂਚੀ

ਵਿਸ਼ਾ

ਪੰਨਾ

1. ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਸਮੇਂ
ਬੁੱਤ ਪਰਸਤੀ 4
2. ਸ਼ਰਾਬੀ ਅਤੇ ਜੁਆਰੀ 5
3. ਵਪਾਰ 6
4. ਅਰਬ ਦੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਦਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੁਭਾਉ 7
5. ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਜਨਮ 9
6. “ਹਿਲਫੁਲ ਫੁਜੂਲ” ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣਾ 10
7. ਹਜ਼ਰਤ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ^(ਰ) ਨਾਲ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ
ਵਿਆਹ 12
8. ਗ਼ੁਲਾਮਾ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਜ਼ੈਦ^(ਰ) ਦਾ ਵਰਨਣ 13
9. ਗ਼ਾਰੇ ਹਿਰਾ ਵਿੱਚ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨਾ 15
10. ਪਹਿਲੀ ਕੁਰਆਨੀ ਵਹੀ (ਈਸ਼ਵਾਣੀ) 15
11. ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੁਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਦਾ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ
ਵਸਲੱਮ ਉੱਪਰ ਇਮਾਨ ਲਿਆਉਣਾ 17
12. ਮੋਮਨਾ ਦੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਜਮਾਤ 18
13. ਮੱਕੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ 19
14. ਮੁਸਲਮਾਨ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਉੱਪਰ ਮੱਕੇ ਦੇ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਅਤਿਆਚਾਰ 20
15. ਅਜ਼ਾਦ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਉੱਪਰ ਜ਼ੁਲਮ 24
16. ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉੱਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰ 26
17. ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ 28
18. ਮੱਕੇ ਦੇ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਦੀ ਅਬੂਤਾਲਿਬ ਕੋਲ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਅਤੇ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸਲੱਲਾਹੋ
ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਰਹਿਣਾ 30
19. ਹਬਸ਼ਾ ਵੱਲ ਹਿਜਰਤ 32
20. ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(ਰ) ਦਾ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰਨਾ 35

(ੲ)

21. ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਬਾਈਕਾਟ	39
22. ਹਜ਼ਰਤ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ ਅਤੇ ਅਬੂ ਤਾਲਿਬ ਦੇ ਸਵਰਗਵਾਸ ਮਗਰੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਤਾਇਫ਼ ਵਲ ਯਾਤਰਾ	40
23. ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰਨਾ	47
24. ਇਸਰਾਅ	50
25. ਰੋਮੀਓ ਦੇ ਵਿਜ਼ੈਈ ਹੋਣ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ.....	51
26. ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਮਦੀਨੇ ਵੱਲ ਹਿਜ਼ਰਤ	58
27. ਸੁਰਾਕਾ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਭਵਿੱਖ ਬਾਣੀ	61
28. ਅੰਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਆਗਮਨ	64
29. ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਅਯੂਬ ਅਨਸਾਰੀ ^(ਰ) ਦੇ ਘਰ ਠਹਿਰਨਾ	67
30. ਅੰਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਖ਼ਾਦਮ ਹਜ਼ਰਤ ਅਨਸ ^(ਰ) ਦੀ ਗਵਾਹੀ	68
31. ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਅਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਮਸਜਿਦ ਨਬਵੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਣੀ	69
32. ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਮੁਸ਼ਰਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦਾ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣਾ	69
33. ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਵਿਉਂਤਾਂ.....	71
34. ਅਨਸਾਰ ਅਤੇ ਮੁਹਾਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਈਚਾਰਾ	72
35. ਮੁਹਾਜ਼ਰਾਂ, ਅਨਸਾਰ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਮਝੌਤਾ	73
36. ਮੱਕੇ ਦੇ ਵਾਸੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਦਾ ਅਰੰਭ.....	76
37. ਅੰਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਵੱਲੋਂ ਬਚਾਓ ਦੇ ਉਪਾਉ	77
38. ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਨੀਂਹ	78
39. ਕੁਰੈਸ਼ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਜੱਥੇ ਦਾ ਆਗਮਨ ਅਤੇ ਬਦਰ ਦੀ ਜੰਗ	80
40. ਇਕ ਮਹਾਨ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹੋਣਾ	87
41. ਬਦਰ ਦੇ ਕੈਦੀ.....	89
42. ਉਹਦ ਦੀ ਜੰਗ.....	91

43. ਜਿੱਤ ਦਾ ਹਾਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਨਾ	94
44. ਉਹਦ ਦੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਆਪ ਉੱਪਰ ਨਿਛਾਵਰ ਹੋਣਾ	101
45. ਸ਼ਰਾਬੀ ਪੀਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ	105
46. ਉਹਦ ਦੀ ਜੰਗ ਮਗਰੋਂ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ	107
47. ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਦੇ ਸੱਤਰ ਹਾਫ਼ਜ਼ਾਂ ਦੀ ਹੱਤਿਆ	111
48. ਬਨੂ ਮੁਸਤਲਕ ਨਾਲ ਜੰਗ	113
49. ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਸਾਰੇ ਅਰਬ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਜੰਗੇ ਖੰਦਕ	116
50. ਖੰਦਕ ਦੀ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਇਸਲਾਮੀ ਸੇਨਾ ਦੀ ਅਸਲ ਗਿਣਤੀ ਕੀ ਸੀ ?	120
51. ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦੀ ਗੱਦਾਰੀ	123
52. ਮੁਨਾਫ਼ਕਾਂ ਅਤੇ ਮੌਮਨਾਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਵਰਨਣ	128
53. ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਮ੍ਰਿਤਕ ਸ਼ਵ ਦਾ ਸੱਮਾਨ	130
54. ਇਕਜੁਟ ਹੋਈਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਉੱਪਰ ਹਮਲੇ	131
55. ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦੀ ਮੁਸ਼ਰਕਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਅਸਫ਼ਲਤਾ	133
56. ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੱਦਾਰੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ	137
57. ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਜੱਜ ਸਅਦ ^(ਰ) ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਤੌਰਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸੀ	139
58. ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਗ਼ਲਬੇ (ਵਿਜੇਈ ਹੋਣ) ਦਾ ਅਰੰਭ	143
59. ਯਹੂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਈਸਾਈਆਂ ਦੀ ਜੰਗ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ	147
60. ਜੰਗ ਬਾਰੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ	149
61. ਖੰਦਕ ਦੀ ਜੰਗ ਮਗਰੋਂ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਵੱਲੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਉੱਪਰ ਹਮਲੇ	165
62. ਅਾਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਸਹਾਬਾ (ਸਾਥੀਆਂ) ਨਾਲ ਮੱਕੇ ਵੱਲ ਕੂਚ	166
63. ਹੁਦੈਬੀਆ ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ	171
64. ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਪੱਤਰ	175

65. ਰੋਮ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਰਕਲ ਦੇ ਨਾਂ ਪੱਤਰ.....	176
66. ਕੈਸਰੇ ਰੋਮ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਕਿ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਸੱਚੇ ਨਬੀ ਹਨ.....	178
67. ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਹਰਕਲ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੇ ਪੱਤਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇ	180
68. ਫਾਰਸ (ਈਰਾਨ) ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਂ ਪੱਤਰ	182
69. ਹਬਸ਼ਾ (ਅਬੇਸੀਨਿਆ-ਅਫਰੀਕਾ) ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਜ਼ਾਸ਼ੀ ਦੇ ਨਾਂ ਪੱਤਰ	185
70. ਮਿਸਰ (ਇਜ਼ਿਪਟ) ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮਕੋਕਸ ਦੇ ਨਾਂ ਪੱਤਰ.....	188
71. ਬਹਰੀਨ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਨਾਂ ਪੱਤਰ	190
72. ਖੈਬਰ ਦਾ ਕਿਲਾ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨਾ	192
73. ਤਿੰਨ ਅਦਭੁਤ ਘਟਨਾਵਾਂ	194
74. ਕਾਬੇ ਦਾ ਤਵਾਫ਼	198
75. ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਵਿਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਤੇ ਆਪੱਤਿ ਦਾ ਉੱਤਰ.....	199
76. ਖ਼ਾਲਿਦ ਬਿਨ ਵਲੀਦ ਅਤੇ ਅਮਰ ਬਿਨ ਆਸ ਦਾ ਇਸਲਾਮ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨਾ .	200
77. 'ਮੋਤਹ' ਦੀ ਜੰਗ	201
78. ਫ਼ਤਹਿ ਮੱਕਾ	207
79. ਹੁਨੈਨ ਦੀ ਜੰਗ	226
80. ਮੱਕੇ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਅਤੇ ਹੁਨੈਨ ਮਗਰੋਂ	234
81. ਤਬੂਕ ਦੀ ਜੰਗ.....	236
82. ਹੱਜ਼ਾਤੁਲ ਵਿਦਾ ਅਤੇ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਅੰਤਮ ਇਤਿਹਾਸਕ ਭਾਸ਼ਣ.....	242
83. ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ	246
84. ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ 'ਤੇ ਸਹਾਬਾ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ..	252
85. ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੱਮਦ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਆਚਰਣ	257
86. ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੱਮਦ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਆੰਤਰਿਕ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸਫ਼ਾਈ..	258

ਵਿਸ਼ਾ	ਪੰਨਾ
87. ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਿੱਚ ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਸੰਜਮਤਾ	260
88. ਵਸਤਰ ਤੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਦਗੀ ਅਤੇ ਸੰਜਮਤਾ	265
89. ਬਿਸਤਰ ਵਿੱਚ ਸਾਦਗੀ	266
90. ਘਰ ਅਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਾਦਗੀ	267
91. ਰੱਬ ਨਾਲ ਸਨੇਹ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਇਬਾਦਤ	267
92. ਰੱਬ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ	273
93. ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮਾਮਲਾ	279
94. ਉੱਚ ਆਚਰਣ	281
95. ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ (ਧੀਰਜ)	283
96. ਇੰਸਾਫ਼ (ਨਿਆਏ)	286
97. ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦੀ ਕਦਰ	287
98. ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਤੇ ਉਹਨਾ ਦੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦੀ ਕਦਰ	288
99. ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਮਾਲ ਦੀ ਰੱਖਿਆ	293
100. ਗ਼ੁਲਾਮਾ ਨਾਲ ਸਦਾਚਾਰ	295
101. ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕਦਰ	296
102. ਇਸਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਓ	296
103. ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਆਪਦਾ ਅਮਲ	301
104. ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਓ	302
105. ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸਾਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਓ	303
106. ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ	307
107. ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਈਮਾਨ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ	308
108. ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਐਬ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣੇ	308
109. ਸਬਰ (ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ)	312
110. ਮਿਲਵਰਤਨ	313
111. ਅਣਡਿੱਠਾ ਕਰਨਾ	314
112. ਸੱਚ	315

ਵਿਸ਼ਾ	ਪੰਨਾ
113. ਸੂੰਹ ਲਾਉਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਅਤੇ ਬਦਜ਼ੱਨੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਹੁਕਮ	317
114. ਸੌਦਾ ਸਲਫ਼ ਬਾਰੇ ਫ਼ਰੇਬ ਤੇ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਨਫ਼ਰਤ	317
115. ਮਾਯੂਸੀ (ਨਿਰਾਸ਼ਾ)	318
116. ਪਸ਼ੁਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਓ	318
117. ਧਾਰਮਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ	320
118. ਬਹਾਦੁਰੀ	320
119. ਘੱਟ ਅਕਲਾਂ (ਮੰਦ ਬੁੱਧੀਆਂ) ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਸੁਫ਼ੂਕ	321
120. ਪ੍ਰਣ ਦੇ ਖੱਕੇ	321

★ ★ ★

★

ਵਧੇਰੇ ਜਾਨਕਾਰੀ ਲਈ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ :-
 Nazarat Nashro Ishaat,
 Sadr Anjuman Ahmadiyya
 Qadian- 143516, Punjab, INDIA.
 Ph.: 01872-222870, Fax: 220749

Toll Free : 18001802131

(ਗ)

ਦੋ ਸ਼ਬਦ

ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਅਹਮਦੀਆ ਮੁਸਲਿਮ ਜਮਾਤ ਵੱਲੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅਤੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਚਿਤ ਜਾਣਿਆਂ ਕਿ ਪਾਕ ਮੁਹਮੱਦ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਤੇ ਆਚਰਣ ਉੱਪਰ ਬਹੁ ਪੱਖੀ ਚਾਨ੍ਹਣਾ ਪਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਸੁਲਭ ਤੇ ਸਰਲ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਰੂਪਾਂਤਰ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਜੋਕੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਪੁਸਤਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ।

ਕਿਉਂਕਿ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਹੋਏ ਨਬੀਆਂ, ਅਵਤਾਰਾਂ ਤੇ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤਰ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਜੀਊਣ ਦੇ ਮਾਰਗ ਉਲੀਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਚਲਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਖ਼ੁਦਾ ਤਆਲਾ ਦੀ ਇਹ ਅਥਾਹ ਮਿਹਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸਚਾਈ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਪਾਕ ਮੁਹਮੱਦ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਇਕ ਖੁੱਲੀ ਕਿਤਾਬ ਵਾਂਗ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਮੌਜੂਦ ਹੈ । ਜਿਸਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਏਕ ਪੱਖ ਬਾਰੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਜਿਸਦੀ ਗੰਢ ਖੋਲਣ ਮਗਰੋਂ ਕੋਈ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਨ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ । ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਮਹਾਨ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੀ ਹੱਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਕੇਵਲ ਮੁਖਬੰਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸਗੋਂ ਕੇਵਲ ਸੰਕੇਤ ਮਾਤਰ ਹੀ ਹੈ ।

ਹੱਥਲੀ ਪੁਸਤਕ “ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹਮੱਦ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ” ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਮੌਤ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ, ਸਰਲ, ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਮਨਮੋਹਕ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਆਪ ਉਧਾਰਣ ਹੈ । ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹਮੱਦ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਖ਼ਾਤਾਮੁਨੱਬੀਯੀਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਮਹਤੱਵ ਪੂਰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਲੜੀਵਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉੱਥੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤਰ ਉੱਪਰ ਲਾਏ ਗਏ ਨਿਰਾਧਾਰ ਆਰੋਪਾਂ ਦਾ ਅਕਟ ਤਰਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਾ ਰਾਹੀਂ ਨਿਵਾਰਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਦੇ ਇਸ

ਅਲੌਕਿਕ ਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹਾਸੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਅਸਫਲ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਮੁਸਤਫਾ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਖ਼ਾਤਾਮੁਨੱਬੀਯੀਨ ਦੇ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਆਹਮਦੀਆ ਮੁਸਲਿਮ ਜਮਾਤ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਰੂਹਾਨੀ ਖਲੀਫ਼ਾ ਹਜ਼ਰਤ ਮਿਰਜ਼ਾ ਮਸਰੂਰ ਅਹਮਦ ਸਾਹਬ ਨੇ ਆਪ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤਰ ਤੋਂ ਜਨ ਸਾਧਾਰਣ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ।

ਇਸ ਲਈ ਸਦਰ ਅੰਜੁਮਨ ਅਹਮਦੀਆ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਿਭਾਗ ਨਜ਼ਾਰਤ ਨਸ਼ਰੋ ਇਸ਼ਾਤ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਹਮਦੀਆਂ ਮੁਸਲਿਮ ਜਮਾਤ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਰੂਹਾਨੀ ਖਲੀਫ਼ਾ ਹਜ਼ਰਤ ਮਿਰਜ਼ਾ ਮਸਰੂਰ ਅਹਮਦ ਸਾਹਬ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅਹਮਦੀਆ ਮੁਸਲਿਮ ਜਮਾਤ ਦੇ ਦੂਜੇ ਰੂਹਾਨੀ ਖਲੀਫ਼ਾ ਹਰਤ ਮਿਰਜ਼ਾ ਬਸ਼ੀਰੁੱਦੀਨ ਮਹਮੂਦ ਅਹਮਦ ਰਾਹੀਂ ਰਚੀ ਪੁਸਤਕ “ਦੀਬਾਚਾ ਤਫ਼ਸੀਰੁਲ ਕੁਰਆਨ” ਵਿੱਚੋਂ ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਿਤਾਬ “ਨਬੀਓ ਕਾ ਸਰਦਾਰ” ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ “Life of Muhammad” ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਣਦੇ ਅਭਿਲਾਖੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅਤਿਅੰਤ ਹਾਰਦਿਕ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਅਭਿਲਾਖੀ ਪਾਠਕ ਇਸ ਦਾ ਸਰਬ ਪੱਖੀ ਸਾਰਥਕ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣਗੇ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਕਰਨਗੇ ।

ਨਜ਼ਾਰਤ ਨਸ਼ਰੋ ਇਸ਼ਾਤ

ਸਦਰ ਅੰਜੁਮਨ ਅਹਮਦੀਆ ਕਾਦੀਆਂ

ਭਾਰਤ

ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਮੁਸਤਫ਼ਾ ਸਲੱਲਾਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ

ਖ਼ੁਦਾ ਤਆਲਾ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸਚੱਈ ਦਾ ਇਕ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਜਿਨ੍ਹੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹਨ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਬੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਵਿਸਥਾਰ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵੱਜੋਂ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ 'ਤੇ ਜਿਨ੍ਹੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਹੋਏ ਹਨ ਉਨੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਬੀ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਤਰਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਹਲ ਹੋ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਜਿਸ ਸਦਭਾਵ ਅਤੇ ਨਿਰੋਲਤਾ ਨਾਲ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਲੱਲਾਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਵਜੂਦ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਜੂਦ ਨਾਲ ਐਨਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਗੁਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿੱਚ ਰੋਕ ਪੈ ਜਾਣ ਦੀ ਸਦਾ ਹੀ ਸੰਕਾ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸ.ਅ.ਵ. ਦਾ ਜੀਵਨ ਤਾਂ ਇਕ ਖੁੱਲੀ ਕਿਤਾਬ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀਆਂ ਸੰਕਾਵਾਂ ਹਲ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੁੜਨ ਪਿੱਛੋਂ ਆਪਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸਾਡੇ ਮਾਹਮਣੇ ਆ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਨ ਕੋਈ ਪਰਤ ਅਜੇਹੀ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਖੋਲਣ ਪਿੱਛੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਅਕਾਸ਼ੀ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਮਹਾਨ ਆਦਰਸ਼ ਵੀ ਹੋਣ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਆਦਰਸ਼ ਉਸੇ ਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਕਿਤਾਬ ਉਤਰੀ ਹੋਵੇ। ਇਹ

ਨੁਕਤਾ ਸੂਖਮ ਤੇ ਫਲਸਫੀ (ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ) ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਬਿਲਕੁਲ ਚੁਪ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਅੱਜ ਤਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕੇ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸਾਈ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਪਾਦਰੀ ਬੜੀ ਨਿਡਰਤਾ ਨਾਲ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਨੀ-ਇਸਰਾਈਲ ਦੇ ਫਲਾਣੇ ਨਬੀ ਵਿੱਚ ਫਲਾਣਾ ਦੋਸ਼ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨਬੀ ਵਿੱਚ ਫਲਾਣਾ ਦੋਸ਼ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਕਿ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਲਾਮ ਲਈ ਚੁਣਿਆ, ਜਦ ਉਹ ਕਲਾਮ ਉਸਦਾ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਕੀ ਕਰੇਗਾ। ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸੁਧਾਰ ਯੋਗ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਰੱਬ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਹੀ ਕਿਉਂ? ਕੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਚੁਣ ਲਿਆ? ਅੰਤ ਰੱਬ ਦੀ ਕੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਸੀ? ਕਿ ਉਹ (ਪਵਿੱਤਰ ਪੁਸਤਕ) ਜ਼ਬੂਰ ਲਈ ਦਾਉਦ (ਨਬੀ) ਨੂੰ ਚੁਣਦਾ। ਉਹ ਬਨੀ ਇਸਰਾਈਲ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚੁਣ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਸੋ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਅਨੁਚਿਤ ਹਨ। ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਰ ਲੈਣਾ ਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਜਿਸ 'ਤੇ ਕਲਾਮ ਉਤਾਰਿਆ ਉਹ ਕਲਾਮ ਉਸਦਾ ਸੁਧਾਰ ਨ ਕਰ ਸਕਿਆ ਜਾਂ ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਰ ਲੈਣਾ ਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਇਕ ਅਜੇਹੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚੁਣ ਲਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸੁਧਾਰ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਅਕਲ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹਨ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਨ ਕਿਸੇ ਕਾਰਣ ਕਰਕੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਸੋਮੇ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਕਾਰਣ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਗ਼ਲਤ ਖਿਆਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਜਾਂ ਇਉਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਤੀ ਤਰੱਕੀ ਪੂਰਣ ਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਪਰ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਅਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸ.ਅ.ਵ. ਦੀ ਪਤਨੀ ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅੱਲਾਹ ਅਨਹਾ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਚੌਦਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਗਈ ਸਨ ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਸੱਤ ਸਾਲ ਆਪ ਨਾਲ ਰਹੀ ਸਨ। ਜਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋਇਆ ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਪਦੀ ਉਮਰ 21 ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਇਹ

ਫਲਸਫਾ ਜਾਣਦੀ ਸੀ । ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸ.ਅ.ਵ. ਦੇ ਆਚਰਣ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਦੱਸੋ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਫਰਮਾਇਆ :-

كَانَ خُلُقُهُ كُُلُّهُ الْقُرْآنَ “ਕਾਨਾ ਖੁਲੁਕੁਹ ਕੁੱਲੋਹੁਲ ਕੁਰਆਨ” (ਬਖਾਰੀ, ਅਬੁਦਾਉਦ ਬਾਬ ਫੀ ਸਲਾਤਿਲ ਲੈਲ) ਅਰਥਾਤ ਆਪਦੇ ਆਚਰਣ ਦਾ ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ਜੋ ਕੁਝ ਆਪ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਵਿੱਚ ਹੁਕਮ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਦੀ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਆਪਦੇ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਹਰ ਇਕ ਚਰਿੱਤਰ ਜੋ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਵਿੱਚ ਵਰਨਣ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਸ ਉੱਪਰ ਆਪ ਚਲਦੇ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰ ਕੰਮ ਜੋ ਆਪ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਸੇ ਦੀ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ । ਇਹ ਕਿਨ੍ਹੀਂ ਲਤੀਫ ਤੇ ਸੂਖਮ ਗਲ ਹੈ । ਇਉਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸ.ਅ.ਵ. ਦਾ ਆਚਰਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਚਾ ਤੇ ਮਹਾਨ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਮੁਟਿਆਰ ਜੋ ਪੜੀ-ਲਿਖੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਧਿਆਨ ਨੂੰ ਵੀ ਫੇਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ । ਹਿੰਦੂ, ਇਸਾਈ, ਯਹੂਦੀ ਅਤੇ ਮਸੀਹੀ ਫਲਸਫੀ ਜਿਸ ਗਲ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਨ ਸਮਝ ਸਕੇ ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ^(ਰ) ਨੇ ਉਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਪਾ ਲਿਆ । ਅਤੇ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਵਾਕ ਨਾਲ ਆਪ ਨੇ ਸੂਖਮ ਫਲਸਫਾ ਵਰਨਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਤਵਾਦੀ ਦੇ ਸਦਭਾਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਇਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਉੱਪਰ ਆਪ ਹੀ ਅਮਲ ਨ ਕਰੇ ਜਾਂ ਆਪ ਇਕ ਨੇਕ ਕਰਮ ਕਰੇ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਲੁਕਾਏ । ਇਸ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਆਚਰਣ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਇਕ ਸਤਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵੀ ਮਨੁੱਖ ਸਨ । ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਉਹੋ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਜੋ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਹੋ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਿਆ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਆਏ ਹੋ ਕੁਰਆਨ ਪੜ੍ਹੋ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸ.ਅ.ਵ. ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਓ ।

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ
وَبَارِكْ وَسَلِّمْ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ

“ਅਲੱਹ ਹੁੰਮਾ ਸੱਲੇ ਅਲਾ ਮੁਹੰਮਾਦਿਨ ਕਮਾ ਸੱਲੈਤਾ ਅਲਾ ਇਬਰਾਹੀਮਾ ਵ ਅਲਾ ਆਲੇ ਇਬਰਾਹੀਮਾ ਵ ਬਾਰਿਕ ਵ ਸੱਲਿਮ ਇਨੱਕਾ ਹਮੀਦੁੰਮ ਮਜੀਦ”

ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ

ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਬੁੱਤ ਪਰਸਤੀ

ਰਸੂਲ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਜਿਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਭਾਗ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਸੇ ਪਿਛੋਕੜ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖਕੇ ਆਪਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਆਪ ਸ.ਅ.ਵ. ਪਵਿੱਤਰ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ, ਅਤੇ ਆਪ ਸ.ਅ.ਵ. ਦਾ ਜਨਮ ਸੂਰਜ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਅਗਸਤ 570 ਈ. ਬਣਦਾ ਹੈ । (ਨਵੇ ਅਨੁਸੰਧਾਨ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪਦਾ ਜਨਮ 24 ਅਪ੍ਰੈਲ 571 ਈ. ਹੈ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਤ (ਦੇਹਾਂਤ) 26 ਮਈ 632 ਈ. ਨੂੰ ਹੋਈ) । (ਦੀਨੀ ਮਾਲੂਮਾਤ, ਨਜ਼ਾਰਤ ਨਜ਼ਰੋ ਇਸ਼ਾਅਤ (ਲਾਈਫ਼ ਆਫ਼ ਮੁਹੰਮਦ ਸ.ਅ.ਵ. ਲੇਖਕ-ਮਯੂਰ, ਪੰਨਾ 5, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ 1857)

ਆਪ ਸ.ਅ.ਵ. ਦੇ ਜਨਮ ਉੱਪਰ ਆਪਦਾ ਨਾਂ ਮੁਹੰਮਦ (ਸ.ਅ.ਵ.) ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸਦੇ ਅਰਥ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਦੇ ਹਨ । ਜਦ ਆਪ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਅਰਥ ਦੇਸ਼ ਕੁਝ ਇਕ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬੁੱਤ ਪਰਸਤ ਸੀ । ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੇ ਬੰਸ 'ਚੋਂ ਮਨਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਬਰਾਹੀਮ ਬੁੱਤ ਪਰਸਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦਲੀਲ ਇਹ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਰੱਬ ਦੇ ਇੰਨੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰ ਕਬੂਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਰੱਬ ਦਾ ਮੁਕਾਮ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਤੇ ਮਹਾਨ ਹੈ ਉਸ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹਰ ਇਕ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ । ਕਾਮਲ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਉਸ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਮਨੁੱਖਾਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਨ ਕੋਈ ਵਸੀਲਾ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਇਸ ਵਸੀਲੇ ਰਾਹੀਂ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਤੇ ਮਦਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ । ਇਸ ਅਦਭੁਤ ਅਕੀਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਹਜ਼ਰਤ ਇਬਰਾਹੀਮ ਅਲੈਹਿਸ ਸਲਾਮ ਨੂੰ ਇਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦੀ ਮਨਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਲਈ ਸ਼ਿਰਕ (ਅਨੇਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦੀ) ਦਾ ਮਾਰਗ ਖੋਲ ਲੈਂਦੇ ਸਨ । ਇਬਰਾਹੀਮ ਬਹੁਤ ਪਾਕਬਾਜ਼ ਸੀ । ਉਹ ਰੱਬ ਕੋਲ ਸਿੱਧਾ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਦਰਜੇ ਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਇਸ

ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੱਡੀਆਂ ਹਸਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਸੀਲਾ ਬਨਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ । ਇਸ ਉੱਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਹਸਤੀਆਂ ਦੇ ਬੁੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਕੇ ਰੱਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਵਸੀਲਾ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਅਕੀਦੇ ਵਿੱਚ ਜੋ ਨੁਕਸ ਅਤੇ ਬੇ-ਜੋੜ ਹਿੱਸੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਲ ਕਰਨ ਵਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਦੇ ਗਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਈ ਇਕ ਇਸ਼ਵਰਵਾਦੀ ਗਿਆਨੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਰਕ (ਅਨੇਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦ) ਅਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਵਧਦਾ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਕ ਤੋਂ ਦੋ ਬਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋ ਤੋਂ ਤਿਨ । ਸੋ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਖਾਨਾ ਕਾਅਬਾ ਵਿੱਚ (ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਮਸਜਿਦ ਹੈ ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਇਬਰਾਹੀਮ ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਇਸਮਾਈਲ ਅਲੈਹੁਮਸ ਸਲਾਮ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਇਬਾਦਤ ਖਾਨਾ ਹੈ ।) ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸੱਠ (360) ਬੁੱਤ ਸਨ । ਭਾਵ ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਦਿਨ ਲਈ ਇਕ ਵਖਰਾ ਬੁੱਤ ਸੀ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੁੱਤਾਂ (ਮੂਰਤੀਆਂ) ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਖਰੇ ਬੁੱਤ ਸਨ । ਭਾਵ ਅਰਬ ਦਾ ਚੱਪਾ-ਚੱਪਾ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਸੀ । ਅਰਬ ਲੋਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਤਹਜੀਬ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਿੱਖਿਅਕ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇੜੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਇਤਿਹਾਸ, ਭੂਗੋਲ ਤੇ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਆਦਿ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਇਕ ਵੀ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਪਰ ਸਹਰਾ (ਮਾਰੁਥਲਾਂ) ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਖਗੋਲਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਮਾਹਰ ਸਨ । ਸਾਰੇ ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮਦਰਸਾ (ਸਕੂਲ) ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਿਖਨਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ । ਆਚਰਣਕ ਪੱਖੋਂ ਅਰਬ ਇਕ ਅਦਭੁਤ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਕੌਮ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖਤਰਨਾਕ ਪਾਪ ਸਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨੇਕੀਆਂ ਵੀ ਸਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੌਮ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ ।

ਸ਼ਰਾਬ ਅਤੇ ਜੁਆ

ਅਰਬ ਵਾਸੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਬਹੁਤ ਆਦੀ ਸਨ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਬੇਹੋਸ਼

ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਬਕਵਾਸ ਕਰਨੀ ਔਗੁਣ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਖੂਬੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਇਕ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਅਲਾਮਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਿਤਰਾਂ ਅਤੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬ ਪਿਆਏ । ਅਮੀਰਾਂ ਲਈ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਵਾਰ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਮਹਿਫ਼ਿਲ ਲਾਉਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ । ਜੁਆ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੌਮੀ ਖੇਡ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਕਲਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ । ਉਹ ਜੁਆ ਇਸ ਲਈ ਖੇਡਦੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪਣੇ ਧਨ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਸਗੋਂ ਜੁਏ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਦਾਰਤਾ ਅਤੇ ਵੱਡਿਆਈ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਾ ਰੱਖਿਆ ਸੀ । ਉਦਾਹਰਣ ਵੱਜੋਂ ਜੁਆ ਖੇਡਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਮਝੌਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਜੋ ਜਿੱਤੇ ਉਹ ਜਿੱਤੇ ਹੋਏ ਮਾਲ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣੇ ਮਿਤਰਾਂ ਅਤੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਕਰਾਏ । ਜੰਗਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜੁਏ ਨੂੰ ਹੀ ਰੁਪਏ ਜਮਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਕਲ ਵੀ ਲਾਟਰੀ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਪਰ ਯੂਰੋਪ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਲਾਟਰੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਖੋਜ ਦਾ ਸਹਿਰਾ ਅਰਬਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਹੈ । ਜਦ ਕਦੇ ਜੰਗ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਅਰਬ ਕਬੀਲੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁਆ ਖੇਡਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜੋ ਜਿਤਦਾ ਸੀ ਉਹ ਜੰਗ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਖਰਚੇ ਚੁਕਦਾ ਸੀ । ਭਾਵ ਸੰਸਾਰਕ ਸੁੱਖ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆਂ ਹੋਣ ਦਾ ਬਦਲਾ ਅਰਬਾਂ ਨੇ ਸ਼ਰਾਬ ਅਤੇ ਜੁਏ ਤੋਂ ਲਿਆ ਸੀ ।

ਵਪਾਰ

ਅਰਬ ਵਾਸੀ ਵਪਾਰੀ ਵੀ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਅਬੇਸੀਨੀਆ ਤੋਂ ਵੀ ਉਹ ਵਪਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਤੇ ਫ਼ਲਸਤੀਨ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਸੀ । ਭਾਰਤ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰਕ ਸੰਬੰਧ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਮੀਰ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਸ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਕਪੜਾ ਆਮ ਕਰਕੇ ਯਮਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ । ਇਹ ਵਪਾਰ ਅਰਬ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਸੀ । ਯਮਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਉੱਤਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਅਰਬ ਦੇਸ਼ ਬੱਦੂਆਂ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਸੀ । ਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਨ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਬਸਤੀਆਂ ਸਨ । ਕੇਵਲ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵੰਡ ਲਏ ਸਨ । ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਭਉਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸਨ । ਜਿੱਥੋਂ ਪਾਣੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਉੱਥੋਂ ਚਲ ਪੈਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਪਾਣੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਉੱਥੇ

ਡੇਰੇ ਲਗਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ । ਭੇਡ, ਬਕਰੀਆਂ ਤੇ ਉੱਠ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖੱਲ ਅਤੇ ਉਨ ਨਾਲ ਕਪੜੇ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖੱਲਾਂ ਨਾਲ ਤੰਬੂ (ਬੈਮੇ) ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਜੋ ਭਾਗ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਉਸਨੂੰ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆਕੇ ਵੇਚ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ।

ਅਰਬ ਦੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਦਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੁਭਾਉ

ਅਰਬ ਵਾਸੀ ਸੌਨੇ ਚਾਂਦੀ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਇਕ ਦੁਰਲਭ ਚੀਜ਼ ਸੀ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਜਨ ਸਧਾਰਨ ਅਤੇ ਗ਼ਰਬੀਂ ਵਿੱਚ ਕੌਢੀਆਂ ਅਤੇ ਸੁਗੰਧਤ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਲੌਗਾ, ਖਰਬੂਜਿਆਂ, ਤੇ ਕਕੜੀਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਅਤੇ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਮਾਲਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਇਹ ਹਾਰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਧਨ-ਧਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ । ਝੂਠ ਤੇ ਵਿਭਚਾਰ ਬਹੁਤ ਸੀ, ਚੋਰੀ ਘੱਟ ਸੀ ਪਰ ਡਾਕੇ ਬਹੁਤ ਸਨ । ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਲੈਣਾ ਹੱਕ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਚਨ ਬਧਤਾ ਜਿੰਨ੍ਹੀਂ ਅਰਬਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹੀਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ । ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਕੌਮ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਕਹਿ ਦਿੰਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਪਨਾਹ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਕੌਮ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਪਨਾਹ ਦੇਵੇ ਜੇ ਕਰ ਉਹ ਕੌਮ ਉਸ ਨੂੰ ਪਨਾਹ ਨ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਉਹ ਜ਼ਲੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ, ਉਹ ਕੌਮੀ ਲੀਡਰ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਲੀਡਰਾਂ ਲਈ ਚੰਗੇ ਬੁਲਾਰੇ ਜਾਂ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਕਵੀ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ । ਪ੍ਰਾਹੁਣਾਚਾਰੀ ਅਤਿ ਉਚਿ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸੀ । ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਭੁਲਿਆ, ਭਟਕਿਆ ਮੁਸਾਫਰ ਜੇ ਕਰ ਕਿਸੇ ਕਬੀਲੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਮਹਿਮਾਨ ਆਇਆ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਝਿੜਕਿਆਂ ਬਕਰੇ, ਦੁੱਬੇ ਅਤੇ ਉਠ ਜ਼ਿਬਹ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਮਾਨ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਰੂਚੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਮਹਿਮਾਨ ਦਾ ਆਉਣਾ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਕੌਮ ਦੇ ਮਾਨ ਸਮਾਨ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸੀ । ਅਤੇ ਕੌਮ 'ਤੇ ਫਰਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਮਾਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਮਾਨ ਨੂੰ ਵਧਾਏ । ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਕਈ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਾਣ

ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਪਿਤਾ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਸੁੱਟੇ । ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇਹ ਗਲ ਗਲਤ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਰੇ ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਸੀ । ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਉ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਫੈਲ ਜਾਏ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਨਸਲ ਕਿਵੇਂ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਰਬ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ-ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉੱਥੇ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕੁਝ ਪਰਿਵਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਸਮਝਕੇ ਜਾਂ ਕੁਝ ਪਰਿਵਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਫੱਸਿਆ ਦੇਖਕੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਗੇ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਰਿਵਾਜ ਦੀ ਬੁਰਾਈ ਇਸ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਵਿੱਚ ਹੈ ਨ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਕਿ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਵਿੱਚੋਂ ਲੜਕੀਆਂ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ । ਅਰਬਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕੌਮਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਜੀਉਂਦਿਆ ਹੀ ਦਫ਼ਨ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ । ਅਤੇ ਕੁਝ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਿ ਉਸਦਾ ਗੱਲੂ ਘੁੱਟ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਕੁਝ ਹੋਰਨਾ ਢੰਗਾ ਨਾਲ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ । ਅਸਲੀ ਮਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਮਾਂਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਬਾਪ ਦੇ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕਈ ਲੜਕੇ ਆਪਣੀ ਸੌਤੇਲੀ ਮਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਬਹੁਤੇ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਆਮ ਸੀ । ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਹਦਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭੈਣਾ ਨਾਲ ਵੀ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ । ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਸਖ਼ਤ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਦੇ ਸੀ । ਜਿੱਥੇ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਬਹੁਤੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਜ਼ਖਮੀਆਂ ਦਾ ਡਿੱਢ ਪਾੜ ਕੇ ਕਲੇਜ਼ਾ ਚੱਬ ਜਾਂਦੇ ਸੀ, ਨੱਕ, ਕੰਨ ਕੱਟ ਦਿੰਦੇ ਸੀ; ਅੱਖਾਂ ਕੱਢ ਦਿੰਦੇ ਸਨ; ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਆਮ ਸੀ । ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਲੈ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗ਼ੁਲਾਮ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ । ਗ਼ੁਲਾਮ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਹਰ ਮਾਲਕ ਆਪਣੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਨਾਲ ਜੋ ਚਾਹੇ ਬਰਤਾਉ ਕਰੇ, ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕੋਈ ਫੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੇ ਕਰ ਉਹ ਕਤਲ ਵੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ 'ਤੇ ਕੋਈ ਅਰੋਧ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਵੀ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਕੁਝ

ਹਰਜਾਨਾ ਦੇ ਕੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ । ਲੌਂਡੀਆ (ਰਖੇਲਾਂ) ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਾਸਨਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਨਾਉਣਾ ਇਕ ਕਨੂਨੀ ਹੱਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਵੀ ਅੱਗੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸੰਤਾਨ ਵਾਲੀ ਲੌਂਡੀਆਂ ਵੀ ਲੌਂਡੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ । ਭਾਵ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ ਅਰਬ ਬਹੁਤ ਪਿੱਛੇ ਸਨ । ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਹਿਮ ਅਤੇ ਸਦਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਅਰਬ ਬਹੁਤ ਪਿੱਛੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਪੱਖੋਂ ਬਹੁਤ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਰ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਬਹਾਦੁਰੀ ਦੇ ਗੁਣ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਇਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਕੌਮਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ।

ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਜਨਮ

ਅਜਿਹੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਪੈਦਾ ਹੋਏ । ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਸੀ ਪੂਰੇ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ । ਆਪ ਨੂੰ ਅਤੇ ਆਪਦੀ ਮਾਤਾ ਹਜ਼ਰਤ ਆਮਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਾਦਾ ਅਬਦੁਲ ਮੁਤਲਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ । ਅਰਬ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਆਉਣ ਲਈ ਤਾਇਫ਼ ਦੇ ਕੋਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ । ਅਰਬ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਂਡੂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਜੁ ਉਹਨਾ ਦੀ ਵਾਣੀ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਸਵਸਥ ਹੋਣ । ਅਤੇ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਛੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਦੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਵੀ ਮਦੀਨੇ ਤੋਂ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਨਕੇ ਮਿਲਣ ਲਈ ਗਏ ਸਨ, ਮਦੀਨੇ ਤੇ ਮੱਕੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਦਫ਼ਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਇਕ ਸੇਵਿਕਾ ਆਪਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮੱਕੇ ਲਿਆਈ ਅਤੇ ਦਾਦਾ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਅਠਵੇਂ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਸਨ ਕਿ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਦੇ ਦਾਦਾ ਜੋ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਦੇ ਰਖਿਅਕ ਸਨ ਉਹ ਵੀ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ । ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਦੇ ਚਾਚਾ ਅਬੂਤਾਲਬ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਵਸੀਅਤ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਦੇ ਰਖਿਅਕ ਬਣੇ । ਅਰਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਕਾ

ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਨੂੰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਮਿਲਿਆ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਯਾਤਰਾ ਆਪਨੇ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਚਾਚਾ ਅਬੂ ਤਾਲਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਕਿ ਵਪਾਰ ਲਈ ਸ਼ਾਮ ਵਲ ਗਏ ਸਨ । ਆਪ ਦੀ ਇਹ ਯਾਤਰਾ ਸ਼ਾਮ (ਸੀਰੀਆ) ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਦੇ ਵਪਾਰਕ ਸਹਿਰਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਸੀ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਬੈਤੁਲ-ਮੁਕਦੱਸ ਆਦਿ ਦਾ ਕੋਈ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਜਵਾਨੀ ਤੱਕ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹੇ ।

“ਹਿਲਫੁਲ ਫੁਜੂਲ” ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣਾ

ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸੋਚਣ ਤੇ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ । ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਤੇ ਝਗੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਨਹੀਂ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਸਗੋਂ ਲੜਾਈਆਂ ਤੇ ਫਸਾਦਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਂਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਮੱਕਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈਆਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆਕੇ ਜੱਦ ਮੱਕੇ ਦੇ ਕੁਝ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਸੰਸਥਾ ਬਣਾਈ, ਜਿਸ ਦਾ ਉੱਦੇਸ਼ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪੀੜਤਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤਾ ਕਰੇਗੀ । ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਵੱਡੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਭਾਗ ਲਿਆ । ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸੌਹਾਂ ਖਾਦੀਆਂ ਸਨ ਕਿ :-

“ਉਹ ਪੀੜਤਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ । ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਦੇਣਗੇ । ਜਦ ਤੱਕ ਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਇਕ ਬੂੰਦ ਪਾਣੀ ਦਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਣਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਪੀੜਤ ਦਾ ਹੱਕ ਅਦਾ ਕਰਨਗੇ ।”

(ਇਬਨੇ ਹੱਸ਼ਾਮ, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 36)

ਇਸ ਸੌਹ ਉੱਪਰ ਅਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ.) ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ । ਜਦ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਨੇ ਨਬੁਵੱਤ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੱਕਾ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਅਬੂ ਜਹਲ ਨੇ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ.) ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲਿਆ । ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਆਪਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ (ਸ.ਅ.ਵ) ਨਾਲ ਕੋਈ ਗਲ ਨ ਕਰੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਗਲ ਨ ਮੰਨੇ । ਹਰ ਸੰਭਵ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਲੀਲ ਕਰੇ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸ ਨੇ ਅਬੂ

ਜਹਲ ਤੋਂ ਕੁਝ ਕਰਜ਼ਾ ਵਸੂਲ ਕਰਨਾ ਸੀ ਮੱਕੇ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਅਬੂਜਹਲ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਕਰਜ਼ੇ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ । ਅਬੂ ਜਹਲ ਨੇ ਉਸਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਮੋੜਨ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਉਸ ਨੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ । ਕੁਝ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ਰਾਰਤ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਪਤਾ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜਾਓ ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ । ਉਹ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉਸ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਾਰਨ ਜੋ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਅਬੂਜਹਲ ਵੱਲੋਂ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ । ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦੇਣਗੇ । ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਉਜ਼ਬਿੱਲਾਹ (ਰੱਬ ਨ ਕਰੇ) ਅਰਬਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਲੀਲ ਹੋ ਜਾਣਕੇ ਅਤੇ ਸੰਗੁ ਭੱਠਣ ਵਾਲੇ ਅਖਵਾਉਣਗੇ । ਜਾਂ ਫ਼ਿਰ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਅਬੂਜਹਲ ਕੋਲ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ (ਹੀਣਾ) ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰੋਂ ਕੱਢ ਦੇਵੇਗਾ । ਜਦ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਕੋਲ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਅਬੂਜਹਲ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨਾਲ ਚਲ ਪਏ ਅਤੇ ਅਬੂਜਹਲ ਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੌਂਦਿਆ । ਅਬੂਜਹਲ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ । ਅਤੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਸਦੇ ਕਰਜ਼ ਖ਼ਵਾਹ (ਲੈਣ ਵਾਲਾ) ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਨਾਲ ਖੜਾ ਹੈ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਨੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਦੁਆਇਆ ਕਿ ਇਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਹੱਕ ਜੋ ਦੇਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ । ਅਬੂਜਹਲ ਨੇ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਉਸ ਦਾ ਹੱਕ ਉਸਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ । ਜਦ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਅਬੂਜਹਲ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ (ਸ.ਅ.ਵ) ਨੂੰ ਹੀਣਾ ਕਰੋ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨ ਰੱਖੋ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮਾਣ ਰੱਖਿਆ । ਤਾਂ ਅਬੂਜਹਲ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀ ਸਹੁੰ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਥਾਂ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਇਹੋ ਕਰਦੇ । ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ (ਸ.ਅ.ਵ) ਦੇ ਸੱਜੇ-ਖੱਬੇ ਮਸਤ ਊਠ ਖੜੇ ਹਨ ਜੋ ਮੇਰੀ ਗਰਦਨ ਮਰੋੜ ਕੇ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । (ਇਬਨੇ ਹੱਸ਼ਾਮ ਜਿਲਦ 1, ਪੰਨਾ 1301) ਰੱਬ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਿਵਾਇਤ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ । ਜਾਂ ਰੱਬ ਨੇ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦਿਖਾਇਆ ਸੀ ਜਾਂ ਕੇਵਲ ਹੱਕ ਦਾ ਰੁਹਬ

ਛਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਦੇਖਕੇ ਕਿ ਸਾਰੇ ਮੱਕੇ ਦਾ ਨਿੰਦਿਤ ਤੇ ਪ੍ਰਕੋਪ ਗਰਸ ਮਨੁੱਖ ਇਕ ਮਜ਼ਲੂਮ (ਪੀੜਤ) ਦੀ ਮਦਦ ਦੇ ਜੋਸ ਵਿੱਚ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਬਿਨੁੰ ਕਿਸੀ ਹੋਰ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਖੜਾ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਜੋ ਹੱਕ ਦੇਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਉਹ ਦੇ ਦਿਓ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੱਕ ਦੇ ਰੁਹਬ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਰਾਰਤ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸੱਚਾਈ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਣਾ ਪਿਆ ।

ਹਜ਼ਰਤ ਖਦੀਜਾ^(ਰ) ਨਾਲ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ

ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਵਿਆਹ

ਜੱਦ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸ.ਅ.ਵ. 25 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਦੀ ਨੇਕੀ ਅਤੇ ਸੰਜਮਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਫੈਲ ਚੁਕੀ ਸੀ । ਲੋਕ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਵੱਲ ਉਂਗਲਾਂ ਚੁਕਦੇ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਇਹ ਸੱਚਾ ਇਨਸਾਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਈਮਾਨਦਾਰ ਇਨਸਾਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਹ ਖਬਰਾਂ ਮੱਕੇ ਦੀ ਇਕ ਮਾਲਦਾਰ ਵਿਧਵਾ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁੱਜੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਦੇ ਚਾਚਾ ਅਬੂਤਾਲਬ ਅੱਗੇ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ ਮੁਹੰਮਦ (ਸ.ਅ.ਵ) ਨੂੰ ਆਖਣ ਕਿ ਉਸਦਾ ਵਪਾਰਕ ਮਾਲ ਜੋ ਸ਼ਾਮ (ਸੀਰੀਆ) ਦੇ ਵਪਾਰਕ ਜੱਥੇ ਨਾਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਏ । ਅਬੂ ਤਾਲਬ ਨੇ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਕੋਲ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ । ਆਪਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮਨ ਲਿਆ । ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਆਪਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਆਸ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਲਾਭ ਨਾਲ ਪਰਤੇ । ਖਦੀਜਾ^(ਰ) ਨੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਲਾਭ ਮੰਡੀਆਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਪਾਰਕ ਜੱਥੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਦੀ ਨੇਕੀ ਅਤੇ ਦਿਆਨਤ ਕਾਰਨ ਹੈ । ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਲਾਮ ਮੇਸਰ ਜੋ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਨਾਲ ਗਿਆ ਸੀ, ਆਪਦੇ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਯਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਅਤੇ ਭਲਾਈ ਨਾਲ ਆਪਨੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਕੇਵਲ ਆਪ ਹੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸੀ । ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹਜ਼ਰਤ ਖਦੀਜਾ ਦੇ ਸੁਭਾਵ 'ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ । ਇਹ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿ ਆਪ ਉਸ ਸਮੇਂ ਚਾਲ੍ਹੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੋ ਵਾਰ

ਵਿਧਵਾ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਕ ਸਹੇਲੀ (ਮਿੱਤਰ) ਨੂੰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸ.ਅ.ਵ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਇਹ ਪਤਾ ਕਰੇ ਕਿ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਗੇ । ਉਹ ਸਹੇਲੀ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਕੋਲ ਆਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਆਪ ਵਿਆਹ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ? ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਮਾਲ-ਧਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੈਂ ਵਿਆਹ ਕਰਾਂ । ਉਸ ਸਹੇਲੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਜੇਕਰ ਇਹ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਇਕ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਅਮੀਰ ਔਰਤ ਨਾਲ ਆਪਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ? ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਉਹ ਔਰਤ ਕੌਣ ਹੈ ? ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਖ਼ਜੀਦਾ (ਰਜ਼ੀ ਅੱਲਾਹ ਅਨਹਾ) ਆਪਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਮੈਂ ਉਸ ਤੱਕ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ? ਇਸ 'ਤੇ ਉਸ ਸਹੇਲੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇ ਰਿਹਾ । ਆਪਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਮੈਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ । ਤੱਦ ਖਦੀਜ਼ਾ^(੪) ਨੇ ਆਪਦੇ ਚਾਚਾ ਰਾਹੀਂ ਵਿਆਹ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਦਾ ਵਿਆਹ ਹਜ਼ਰਤ ਖਦੀਜ਼ਾ^(੪) ਨਾਲ ਹੋਇਆ । ਇਕ ਗ਼ਰੀਬ ਤੇ ਅਨਾਥ ਨੌਜਵਾਨ ਲਈ ਦੌਲਤ ਦਾ ਇਕ ਪਹਿਲਾ ਬੂਹਾ ਖੁੱਲਿਆ । ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਵਰਤਿਆ, ਕੀ ਉਹ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਲਈ ਇਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਹੈ ।

ਗ਼ੁਲਾਮਾ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਜ਼ੈਦ^(੫) ਦਾ ਵਰਨਣ

ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਦੇ ਵਿਆਹ ਮਗਰੋਂ ਜਦ ਹਜ਼ਰਤ ਖ਼ਜੀਦਾ^(੪) ਨੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆਪਦਾ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਮਨ ਅਜਿਹੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਆਪਦੀ ਪਤਨੀ ਮਾਲਦਾਰ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਆਪ ਉਸ ਦੇ ਮੁਬਾਜ਼ ਹੋਣ । ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸ.ਅ.ਵ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਮਾਲ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਆਪ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਅਰਪਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ । ਆਪਨੇ ਕਿਹਾ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ^(੪), ਕੀ ਸੱਚ-ਮੁਚ ? ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਮੁੜਕੇ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਮੇਰਾ ਪਹਿਲਾ ਕਮ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿਆਂ । ਇਸ ਲਈ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਨੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਹਜ਼ਰਤ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ ਦੇ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਦਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਅੱਜ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋ । ਅਤੇ ਮਾਲ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ । ਜੋ ਗ਼ੁਲਾਮ ਆਪਨੇ ਅਜ਼ਾਦ ਕੀਤੇ,

ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਜ਼ੈਦ ਨਾਮੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਵੀ ਸੀ । ਉਹ ਦੂਜੇ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਸੀ । ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਕ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਤੇ ਮਾਨਯੋਗ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਲੜਕਾ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਬਚਪਣੇ ਵਿੱਚ ਡਾਕੂ ਚੁਕ ਕੇ ਲੈ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਵਿਕਦਾ ਵਿਕਾਉਂਦਾ ਮੱਕੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਨੌਜੁਆਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਅਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਚੰਗੀ ਹੈ । ਜਦ ਆਪ ਨੇ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ੈਦ^(੯) ਵੀ ਸੀ ਤਾਂ ਜ਼ੈਦ ਨੇ ਕਿਹਾ ਆਪ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਦੇ ਹੋ ਪਰ ਮੈਂ ਅਜ਼ਾਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਮੈਂ ਆਪਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਪਦੇ ਨਾਲ ਰਿਹਾ । ਅਤੇ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਆਪਦੀ ਮੁਹਬਤ ਵਿੱਚ ਵੱਧਦਾ ਗਿਆ । ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਕ ਮਾਲਦਾਰ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਲੜਕਾ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਚਾਚਾ ਡਾਕੂਆਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਅੰਤ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਲੜਕਾ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਮੱਕੇ ਆਏ ਅਤੇ ਪਤਾ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਮਜ਼ਲਿਸ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੇ । ਅਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪ ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿਓ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰੁਪੀਆ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਲੈ ਲੈਣ । ਆਪਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਜ਼ੈਦ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰ ਚੁਕਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਆਪਨੇ ਜ਼ੈਦ ਨੂੰ ਬੁਲਾਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਤੇ ਚਾਚਾ ਨਾਲ ਮਿਲਵਾ ਦਿੱਤਾ । ਅਤੇ ਜੱਦ ਦੋਵੇਂ ਆਪੇ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਚੁਕੇ ਅਤੇ ਹੰਝਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਭੜਾਸ ਕੱਢ ਚੁਕੇ ਤਾਂ ਜ਼ੈਦ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਤੇਰੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਤੜਪ ਰਹੀ ਹੈ । ਹੁਣ ਤੂੰ ਜਲਦੀ ਚਲ ਅਤੇ ਉਸ ਲਈ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਣ । ਜ਼ੈਦ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਕਿਸਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਮੇਰਾ ਮਨ ਵੀ ਉਸ ਧਿਆਨ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਮੁਹੰਮਦ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇੱਠ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਮੈਂ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਤੋਂ ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਲਿਆ ਹੈ ਪਰ ਮੁਹੰਮਦ (ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਹੋਣਾ ਮੇਰੀ ਸਮਰਥਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ । ਜ਼ੈਦ ਦੇ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਚਾਚਾ ਨੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ, ਪਰ ਜ਼ੈਦ ਨੇ

ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਾ ਨ ਮੰਨਿਆ । ਜ਼ੈਦ ਦੀ ਇਸ ਮੁਹੱਬਤ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਮੁਹੱਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਖੜੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਜ਼ੈਦ ਅਜ਼ਾਦ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਅੱਜ ਤੋਂ ਇਹ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ । ਇਸ ਨਵੀ ਸਿਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਜ਼ੈਦ ਦੇ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਚਾਚਾ ਵਾਪਸ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਪਰਤ ਗਏ ਅਤੇ ਜ਼ੈਦ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਮੱਕੇ ਦੇ ਹੋ ਗਏ ।

ਗ਼ਾਰੇ ਹਿਰਾ ਵਿੱਚ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨਾ

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਆਯੂ ਤੀਹ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਈ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਅਲੱਹ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਜੋਸ਼ ਮਾਰਨ ਲੱਗੀ । ਅੰਤ ਆਪ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ, ਬੁਰਾਈਆਂ ਤੇ ਖ਼ਰਾਬੀਆਂ ਤੋਂ ਵਿਰਕਤ ਹੋ ਕੇ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਦੋ ਤਿੰਨ ਮੀਲ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਚੋਟੀ 'ਤੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਗ਼ਾਰ (ਗੁਫ਼ਾ) ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਲਗ ਗਏ । ਹਜ਼ਰਤ ਖਦੀਜ਼ਾ ਕੁੜ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਆਪਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦੀ ਸਨ । ਆਪ ਉਹ ਲੈ ਕੇ ਗ਼ਾਰੇ-ਹਿਰਾ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਅਤੇ ਇਹਨਾ ਦੋ ਤਿਨ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਹਿਕੇ ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ।

ਪਹਿਲੀ ਕੁਰਆਨੀ ਵਹੀ (ਈਸ਼ਵਾਣੀ)

ਜਦ ਆਪ ਚਾਲ੍ਹੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਹੋਏ । ਇਕ ਦਿਨ ਆਪ ਨੇ ਇਸੇ ਗ਼ਾਰ (ਗੁਫ਼ਾ) ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਫ਼ੀ ਨਜ਼ਾਰਾ (ਦਿਵ ਦ੍ਰਿਸ਼) ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਕੰਹਿਦਾ ਹੈ “ਪੜ੍ਹੋ” ਆਪਨੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ । ਇਸ 'ਤੇ ਉਸਨੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਕਿਹਾ, ਅੰਤ ਪੰਜ ਵਾਰ ਉਸਨੇ ਆਪ ਤੋਂ ਅਖਵਾਏ :-

إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۝ إقرَأْ وَرَبُّكَ
الْأَكْرَمُ ۝ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۝ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمُ ۝

ਇਕਰਾਅ ਬਿਇਸਮੇ ਰੱਬੋ ਕਲੱਜੀ ਖ਼ਲਕ । ਖ਼ਲਾਕਲ ਇਨਸਾਨਾ ਮਿਨ

ਅਲਕ । ਇਕਰਾਅ ਵ ਰੱਬੋ ਕਲ ਅਕਰਮੋ । ਅੱਲਜ਼ੀ ਅਲੱਮਾ ਬਿਲਕਲਮਿ ।
ਅਲੱਮਲ ਇਨਸਾਨਾ ਮਾਲਮ ਯਅਲਮ । (ਸੂਰਤ ਅਲ-ਫ਼ਲਕ ਆਇਤ 2-6)

ਇਹ ਉਹ ਕੁਰਾਨ ਕਰੀਮ ਦੀਆਂ ਅਰੰਭਕ ਵਰੀ (ਈਸ਼ਵਾਣੀ) ਹੈ ਜੋ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉੱਪਰ ਨਾਜ਼ਲ (ਉਤਰੀ) ਹੋਈ । ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਜਿਸਨੇ ਤੈਨੂੰ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਮਖ਼ਲੂਕ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪੜ੍ਹਕੇ ਆਕਾਸ਼ੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੁਣਾ ਦੇ । ਉਹ ਰੱਬ ਜਿਸਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਦੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਮਖ਼ਲੂਕ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ ਬੀ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਹਾਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਇਹ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੁਣਾਏ ਕਿ ਤੇਰਾ ਰੱਬ ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗਾ । ਉਹ ਜਿਸਨੇ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਕਲਮ (ਲੇਖਨੀ) ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਹ ਕੁਝ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ । ਇਹ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਕੁਰਾਨ ਕਰੀਮ ਦੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਉੱਪਰ ਹਾਵੀ (ਭਾਰੇ) ਹੈ ਜੋ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉੱਪਰ ਨਾਜ਼ਲ (ਉਤਰਨ) ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਨ । ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ । ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਤਾਂ ਕੁਰਾਨ ਕਰੀਮ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨ ਉੱਪਰ ਆਏਗੀ । ਇਸ ਥਾਂ ਇਹਨਾਂ ਆਇਤਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਇਸ ਲਈ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਘਟਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਰਾਨ ਕਰੀਮ ਲਈ ਇਹ ਆਇਤਾਂ ਆਧਾਰ ਹਨ । ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸ.ਅ.ਵ 'ਤੇ ਜੱਦ ਇਹ ਕਲਾਮ ਨਾਜ਼ਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਆਪਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਖੌਫ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੀ ਮੈਂ ਰੱਬ ਦੀ ਇੰਨ੍ਹੀ ਵੱਡੀ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਚੁੱਕ ਸਕਾਂਗਾ ? ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਘਮੰਡ ਤੇ ਗ਼ਰੂਰ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਫ਼ਿਰ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਕਾਦਰ ਖ਼ੁਦਾ (ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਰੱਬ) ਨੇ ਇਕ ਕੰਮ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਲਾਇਆ ਹੈ । ਪਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਜਾਣਦੇ ਸਨ । ਕੰਮ ਉੱਪਰ ਹੰਕਾਰ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ । ਆਪ ਇਸ ਇਲਹਾਮ (ਈਸ਼ਵਰ ਵਾਣੀ) ਮਗਰੋਂ ਹਜ਼ਰਤ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ^(੭) ਕੋਲ ਆਏ । ਆਪ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਤਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਘਬਰਾਹਟ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦਿਸ ਰਹੇ ਸਨ । ਹਜ਼ਰਤ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਅੰਤ ਹੋਇਆ

ਕੀ ? ਆਪਨੇ ਸਾਰੀ ਘਟਨਾ ਸੁਣਾਈ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਮੇਰੇ ਜਿਹਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਭਾਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਚੁਕ ਸਕੇਗਾ ? ਇਸ 'ਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਖਦੀਜ਼ਾ^(ਰ) ਨੇ ਕਿਹਾ :-

كَلَّا وَاللَّهِ مَا يُخْزِيكَ اللَّهُ أَبَدًا إِنَّكَ لَتَتَّصِلُ الرَّحْمَ وَتَحْمِلُ الْكُلَّ وَتَكْسِبُ
الْمَعْدُومَ وَتَقْرِي الضَّيْفَ وَتُعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ-

ਕੱਲਾ ਵਲੱਹਿ ਮਾ ਯੁਖਜ਼ੀਕੱਲਾਹੁ ਅਬਦਨ ਇਨੱਕਾ ਲਤਸਿਲੁਰ ਰਹਿਮ ਵ ਤਹਮਿਲੁਲ ਕੱਲਾ ਵ ਤਕਸਿਬੁਲ ਮਾਦੂਮ ਵ ਤਕਰਿਜ਼ੈਫਾ ਵ ਤੁਈਨੁ ਅਲਾ ਨਵਾਇਬਿਲ ਹੱਕ । (ਬੁਖਾਰੀ ਬਾਬ ਬਦਉਲ ਵਹੀ)

ਰੱਬ ਦੀ ਸੰਹੁ ਇਹ ਕਲਾਮ ਰੱਬ ਨੇ ਆਪ ਸ.ਅ.ਵ. 'ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਉਤਾਰਿਆ ਕਿ ਆਪ ਅਸਫਲ ਤੇ ਨਾਮੁਰਾਦ ਹੋਣ ਅਤੇ ਰੱਬ ਆਪਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਦੇਵੇ । ਰੱਬ ਅਜਿਹਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਆਪ ਤਾਂ ਉਹ ਹਨ ਕਿ ਸਾਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਵ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਦੁਖੀ ਤੇ ਬੇ-ਸਹਾਰਾ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਚੁਕਦੇ ਹੋ । ਉਹ ਆਚਰਣ ਜੋ ਦੇਸ਼ 'ਚੋਂ ਮਿੱਟ ਚੁਕੇ ਸਨ ਉਹ ਆਪ ਰਾਹੀਂ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਦ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ । ਪਰਾਹੁਣਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋ । ਅਉਕੜਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹੋ । ਕੀ ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਰੱਬ ਅਉਕੜਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਫਿਰ ਉਹ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਚੇਰੇ ਭਾਈ ਵਰਕਾ ਬਿਨ ਨੋਫਲ ਦੇ ਕੋਲ ਲੈ ਗਈ, ਜੋ ਇਸਾਈ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜੱਦ ਇਹ ਘਟਨਾ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਸਹਸਾ ਬੋਲ ਉਠੇ, ਆਪ 'ਤੇ ਉਹੋ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਉਤਰਿਆ ਹੈ ਜੋ ਹਜ਼ਰਤ ਮੂਸਾ ਉੱਪਰ ਉਤਰਿਆ ਸੀ । ਭਾਵ ਇਸਤਸਨਾ ਬਾਬ 18 ਆਇਤ 18 ਵਾਲੀ ਭਵਿਖਬਾਣੀ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ । ਜਦ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਆਪਦੇ ਅਜ਼ਾਦ ਕੀਤੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਜ਼ੈਦ ਨੂੰ ਜੋ ਇਸ ਸਮੇਂ 25-30 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਸੀ ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਆਪਦੇ ਚਾਚੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਜੋ ਇਸ ਸਮੇਂ ਗਿਆਰਾਂ ਕੁ ਸਾਲ ਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਝੱਟ ਆਪ ਉੱਪਰ ਇਮਾਨ ਲੈ ਆਏ ।

ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹਿ ਅਨਹੁ ਦਾ ਆਂਹਜ਼ਰਤ

ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉੱਪਰ ਇਮਾਨ ਲਿਆਉਣਾ

ਅਬੂਬਕਰ ਆਪਦੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਸਨ ਜੋ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਗਏ ਹੋਏ

ਸਨ ਜਦ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਆਏ ਤਾਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਜ਼ਾਂ ਪੈਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਮਿੱਤਰ ਦੀਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਉਤਰ ਕੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਅਬੂਬਕਰ ਸਿੱਧੇ ਆਪਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਦਸਤਕ ਦਿੱਤੀ । ਜਦ ਆਪਨੇ ਬੂਹਾ ਖੋਲਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸ.ਅ.ਵ. ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਠੇਕਰ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀ । ਅਬੂਬਕਰ ਨੇ ਰੋਕਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਮੈਨੂੰ ਕੇਵਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਵਾਬ ਦਿਓ ਕਿ ਕੀ ਆਪਨੇ ਇਹ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਦੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਆਪਦੇ ਕੋਲ ਆਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ? ਆਪਨੇ ਫਿਰ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀ ਪਰ ਅਬੂਬਕਰ ਨੇ ਸੰਹੁ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੇਵਲ ਮੇਰੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦਿਓ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨ ਆਖੋ । ਜਦ ਆਪਨੇ ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਅਬੂਬਕਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਗਵਾਹ ਰਹਿਣਾ ਮੈਂ ਆਪ 'ਤੇ ਈਮਾਨ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਆਪ ਤਾਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇ ਕੇ ਮੇਰੇ ਈਮਾਨ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਲਗੇ ਸੀ । ਜਿਸਨੇ ਆਪਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਹੋਵੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਦੀ ਸੱਚਾਈ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਲੀਲ ਜਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

ਮੋਮਨਾ ਦੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਜਮਾਤ

ਇਹ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਜਮਾਤ ਸੀ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਪਈ । ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਜੋ ਬੁਢੇਪੇ ਦੀ ਆਯੂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਰਹੀ ਸੀ । ਇਕ ਗਿਆਰ੍ਹਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਬੱਚਾ, ਇਕ ਗਭਰੂ ਅਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ ਗੁਲਾਮ ਬੇ-ਵਤਨ ਤੇ ਓਪਰਿਆ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਸਦੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਇਕ ਨੌਜੁਆਨ ਮਿੱਤਰ ਅਤੇ ਇਕ ਇਲਹਾਮ (ਈਸ਼ਵਰ ਵਾਣੀ) ਦਾ ਦਾਵੇਦਾਰ, ਇਹ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਕਾਫ਼ਲਾ ਸੀ ਜੋ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨੂਰ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਅੰਧਕਾਰ ਤੇ ਗੁਮਰਾਹੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵੱਲ ਤੁਰਿਆ । ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜਦ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਾਸੇ-ਠੱਠੇ ਲਾਏ, ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਅੱਖਾਂ ਰਲਾਈਆਂ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਹੀ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਜਤਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਨ ਹੋਵੇ ਸਗੋਂ ਸੁਣੋ ਅਤੇ ਮਜ਼ੇ ਲਓ । ਪਰ ਹੱਕ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ । ਅਤੇ ਯਸਅਯਾ ਨਬੀ

ਦੀ ਪੇਸ਼ਗੋਈ (ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ) ਅਨੁਸਾਰ “ਹੁਕਮ 'ਤੇ ਹੁਕਮ, ਹੁਕਮ 'ਤੇ ਹੁਕਮ, ਕਾਨੂਨ 'ਤੇ ਕਾਨੂਨ, ਕਾਨੂਨ 'ਤੇ ਕਾਨੂਨ” (ਬਾਬ 28, ਆਇਤ 13) ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। “ਥੋੜਾ ਇੱਥੇ ਥੋੜਾ ਉੱਥੇ” ਅਤੇ ਇਕ ਅਜਨਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅਰਬ ਲੋਕ ਪਹਿਲਾ ਅਗਿਆਤ ਸਨ ਰੱਬ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਰਾਹੀਂ ਅਰਬਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ। ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਕੰਬਣ ਲੱਗੇ, ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਪਕਪੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਾਸੇ ਤੇ ਠੱਠੇ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਸੰਦੀਦਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਹੋਲੀ-ਹੋਲੀ ਉੱਚੇ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ, ਗ਼ਭਰੂਆਂ ਤੇ ਪੀੜਤ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਜੱਥਾ ਆਪ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਮਾਂ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਦੇਖ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਗ਼ੁਲਾਮ ਆਪਣੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਗ਼ਭਰੂ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਆਸਾਂ ਤੇ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਖੁਲਦੇ ਹੋਏ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਮੱਕੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ

ਜਦ ਹਾਸੇ-ਠੱਠੇ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਤੇ ਉਸਤਤੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਆਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ ਤਾਂ ਮੱਕੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਘਬਰਾ ਗਏ। ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਖੌਫ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਇਕੱਤਰ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰੇ ਕੀਤੇ, ਮਨਸੂਬੇ ਬਣਾਏ, ਹਾਸੇ ਠੱਠੇ ਦੀ ਥਾਂ ਜ਼ੁਲਮ, ਅਤਿਆਚਾਰ ਸਖ਼ਤੀ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧ ਤੋੜਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਇਸਲਾਮ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਪਾਗ਼ਲਪੁਣੇ ਦੇ ਘੋਸ਼ਣਾ ਇਕ ਉੱਨਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹਕੀਕਤ ਦਿਸ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੱਕੇ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੱਕੇ ਦੇ ਧਰਮ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ, ਮੱਕੇ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸਲਾਮ ਇਕ ਨਵਾਂ ਅਕਾਸ਼ ਤੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਧਰਤੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਨਵੇਂ ਅਕਾਸ਼ ਤੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅਰਬ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਅਕਾਸ਼ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਧਰਤੀ ਕਿਵੇਂ ਸਿਥਿਰ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਸੀ ? ਹੁਣ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਹਾਸੇ ਦਾ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ

ਰਿਹਾ ਸੀ । ਹੁਣ ਜੀਵਨ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਚੈਲੰਜ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸੇ ਭਾਵ ਨਾਲ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਭਾਵ ਨਾਲ ਨਬੀਆਂ (ਅਵਤਾਰਾਂ) ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਨਬੀਆਂ ਦੇ ਚੈਲੰਜ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰਦੇ ਆਏ ਸਨ । ਅਤੇ ਉਹ ਦਲੀਲ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦਲੀਲ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਦੇਣ ਲਈ ਤੱਤਪਰ ਹੋ ਗਏ । ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਭਲਾਈ ਦਾ ਉੱਤਰ ਭਲਾਈ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਗਾਲ਼ਾਂ ਅਤੇ ਮਾੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦੇਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ । ਇਕ ਵਾਰ ਫ਼ਿਰ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕੁਫ਼ਰ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ । ਇਕ ਵਾਰ ਫ਼ਿਰ ਸੈਤਾਨ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰਾਂ ਨੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਉੱਪਰ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ । ਭਲਾ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੀ ਕੀ ਸੀ ਕਿ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਠਹਿਰ ਸਕਣ । ਔਰਤਾਂ ਨਿਰਲੱਜਤਾ ਨਾਲ ਕਤਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ । ਪੁਰੁਸ਼ ਲੱਤਾਂ ਚੀਰ ਕੇ ਮਾਰੇ ਗਏ । ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਤੱਤੀ ਰੇਤ ਅਤੇ ਖੁਰਦਰੇ ਪੱਥਰਾਂ ਉੱਪਰ ਘਸੀਟਿਆ ਗਿਆ । ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਮੜੇ ਮਨੁੱਖੀ ਚਮੜੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਬਦਲ ਕੇ ਹੈਵਾਨੀ ਚਮੜੇ ਬਣ ਗਏ । ਇਕ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਮਗਰੋਂ ਜਦ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਫ਼ਤਿਹ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਝੰਡਾ ਪੁਰਬ-ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਲਹਿਰਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਅਰੰਭਕ ਨਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਗ਼ੁਲਾਮ ਖ਼ਬਾਬ^(੪) ਦੀ ਪਿੱਠ ਨੰਗੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਿੱਠ ਦਾ ਚਮੜਾ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਜਿਹਾ ਹੈ । ਉਹ ਘਬਰਾ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਆਪਨੂੰ ਇਹ ਕੀ ਬਿਮਾਰੀ ਹੈ ? ਉਹ ਹੱਸੇ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਇਹ ਬਿਮਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਯਾਦਗਾਰ ਹੈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਜੱਦ ਅਸੀਂ ਨਵੇਂ ਮੁਸਲਿਮ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਅਰਬ ਦੇ ਲੋਕ ਮੱਕੇ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਖ਼ਤ ਖੁਰਦਰੇ ਪੱਥਰਾਂ ਉੱਪਰ ਘਸੀਟਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਇਹ ਅਤਿਆਚਾਰ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਉਸੇ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਪਿੱਠ ਦਾ ਚਮੜਾ ਇਹ ਰੂਪ ਧਾਰ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਮੁਸਲਮਾਨ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਉੱਪਰ ਮੱਕੇ ਦੇ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦਾ

ਅਤਿਆਚਾਰ

ਇਹ ਗ਼ੁਲਾਮ ਜੋ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉੱਪਰ ਈਮਾਨ

ਲਿਆਏ ਕਈ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਸਨ । ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਬਸ਼ੀ ਵੀ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਬਿਲਾਲ^(ਰ), ਰੂਮੀ ਵੀ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਸੁਹੈਬ^(ਰ), ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਈਸਾਈ ਵੀ ਸਨ । ਜਿਵੇਂ ਜ਼ੁਬੈਰ ਅਤੇ ਸੁਹੈਬ^(ਰ) ਅਤੇ ਮੁਸ਼ਰੇਕੀਨ (ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ) ਵੀ ਸਨ । ਜਿਵੇਂ ਬਿਲਾਲ^(ਰ) ਅਤੇ ਅਮਾਰ^(ਰ) । ਬਿਲਾਲ^(ਰ) ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਮਾਲਕ ਤੱਤੀ ਰੇਤ ਉੱਪਰ ਲੰਮਿਆ ਪਾਕੇ ਉੱਪਰ ਪੱਥਰ ਰਖ ਦਿੰਦੇ ਜਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਨ ਲਈ ਆਖ ਦਿੰਦੇ ।

ਹਬਸ਼ੀ ਨਸਲ ਦੇ ਬਿਲਾਲ^(ਰ) ਉਮੱਯਾ ਬਿਨ ਖਲਫ ਨਾਂ ਦੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਇਕ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਸਨ । ਉਮੱਯਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਖੜਕੇ ਤੱਤੀ ਰੇਤ ਉੱਪਰ ਨੰਗਿਆ ਕਰਕੇ ਲੰਮਿਆਂ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਤਪਦੇ ਹੋਏ ਪੱਥਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਿਕ ਉੱਪਰ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲਾਤ ਅਤੇ ਉੱਜ਼ਾ ਨਾ ਦੇ ਬੁਤਾਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ (ਸ.ਅ.ਵ) ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹੋਣ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰੋ । ਬਿਲਾਲ ਉਸਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਕਹਿੰਦੇ ‘ਅਹਦ, ਅਹਦ’ ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਇੱਕ ਹੈ, ਰੱਬ ਇਕ ਹੀ ਹੈ । ਵਾਰ-ਵਾਰ ਆਪ ਦਾ ਇਹੋ ਉੱਤਰ ਸੁਣਕੇ ਉਮੱਯਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ, ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਦੇ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਰੱਸਾ ਪਾਕੇ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਇਸ ਨੂੰ ਮੱਕੇ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਉੱਪਰੋਂ ਘਸੀਟਦੇ ਹੋਏ ਲੈ ਜਾਓ । ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸ਼ਰੀਰ ਖੂਨੋ-ਖੂਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਅਹਦ ਅਹਦ ਕਹਿੰਦੇ ਜਾਂਦੇ । ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਇਕ, ਰੱਬ ਇਕ । ਚਿਰਾਂ ਪਿਛੋਂ ਜਦ ਰੱਬ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਅਮਨ ਬਖਸ਼ਿਆ । ਜਦ ਉਹ ਅਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਬਿਲਾਲ^(ਰ) ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਨ (ਬਾਂਗ) ਦੇਣ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ । ਇਹ ਹਬਸ਼ੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਜੱਦ ਅਜ਼ਾਨ ਵਿੱਚ ਅਸ਼ਹਦੋ ਅਨ ਲਾਇਲਾਹਾ ਇੱਲੱਲਾਹੁ **أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** ਦੀ ਥਾਂ ਅਸਹਦੋਅਨ ਲਾਇਲਾਹਾ ਇੱਲੱਲਾਹੁ **أَسْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** ਕਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸਦੀ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਅਣਜਾਨ ਸਨ ਹੱਸਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ । ਇਕ ਵਾਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਿਲਾਲ ਦੀ ਅਜ਼ਾਨ ਉੱਪਰ ਹਸਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਆਪ (ਸ.ਅ.ਵ) ਲੋਕਾਂ ਵੱਲ ਮੁੜੇ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਬਿਲਾਲ^(ਰ) ਦੀ ਅਜ਼ਾਨ ਉੱਪਰ ਹਸਦੇ ਹੋ ਪਰ ਰੱਬ ਅਕਾਸ਼ਾਂ ਉੱਪਰ ਉਸਦੇ ਅਜ਼ਾਨ ਸੁਣਕੇ ਖੁਸ਼

ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਆਪ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਉਸੇ ਵੱਲ ਸੀ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ‘ਸ਼’ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕਦਾ ਪਰ ‘ਸ਼’ ਤੇ ‘ਸ਼’ ਵਿੱਚ ਕੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ । ਰੱਬ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੱਦ ਤਪਦੀ ਹੋਈ ਰੇਤ ਉੱਪਰ ਨੰਗੀ ਪਿੱਠ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਲੰਮਿਆ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਉਸਦੀ ਛਾਤੀ ਉੱਪਰ ਜ਼ਾਲਮ ਜੁੱਤੀਆਂ ਸਣੇ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪੁੱਛਦੇ ਸਨ ਕਿ ਹੁਣ ਵੀ ਸਬਕ ਸਿੱਖਿਆ ਕਿ ਨਹੀਂ । ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੀ ਟੁੱਟੀ-ਭੱਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ‘ਅਹਦ-ਅਹਦ’ ਕਹਿ ਕੇ ਰੱਬ ਦੀ ਤੌਹੀਦ (ਇਕਈਸ਼ਵਰਵਾਦ) ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ । ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਆਪਣੇ ਤੌਹੀਦ ਦੇ ਅਕੀਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਅਸਹਦ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਸਹਦ ਨਾਲੋਂ ਕੀਮਤੀ ਸੀ ।

ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂਬਕਰ^(੧) ਨੇ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ‘ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇਖੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਕੀਮਤ ਦੇ ਕੇ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਲ ਰਾਹੀਂ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਇਆ । ਇਹਨਾਂ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁਹੈਬ^(੨) ਇਕ ਮਾਲਦਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ । ਇਹ ਵਪਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਰਸੂਖ ਵਾਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਕਿ ਉਹ ਮਾਲਦਾਰ ਵੀ ਸਨ ਅਤੇ ਅਜ਼ਾਦ ਵੀ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ । ਕੁਰੈਸ਼ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਕੇ ਬੇਹੋਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ । ਜਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮਦੀਨੇ ਵਲ ਹਿਜਰਤ ਕਰ ਗਏ ਤਾਂ ਆਪਦੇ ਮਗਰੋਂ ਸੁਹੈਬ^(੩) ਨੇ ਵੀ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਹਿਜਰਤ ਕਰਕੇ ਮਦੀਨੇ ਚਲੇ ਜਾਣ । ਪਰ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਤੁਸੀਂ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਕਮਾਈ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਿਵੇਂ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੋ । ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿਆਂਗੇ । ਸੁਹੈਬ^(੪) ਨੇ ਕਿਹਾ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਦੌਲਤ ਛੱਡ ਦਿਆਂ, ਤਾਂ ਕੀ ਫ਼ਿਰ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣ ਦਿਓਗੇ । ਉਹ ਇਸ ਗਲ ‘ਤੇ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਦੌਲਤ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਮਦੀਨੇ ਚਲੇ ਗਏ । ਅਤੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ । ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਸੁਹੈਬ^(੫) ਤੁਹਾਡਾ ਇਹ ਸੌਦਾ ਪਹਿਲੇ ਸਾਰਿਆਂ ਸੌਦਿਆਂ ਤੋਂ ਲਾਭ ਵੰਦ ਹੈ । ਭਾਵ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮਾਨ ਦੇ ਬਦਲੇ ਰੁਪਏ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਰੁਪਏ ਦੀ ਟਾਕਰੇ ‘ਤੇ ਤੁਸੀਂ

ਈਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਇਹਨਾਂ ਗੁਲਾਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਤਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਈਮਾਨ ਵਿੱਚ ਪੱਕੇ ਰਹੇ । ਪਰ ਕੁਝ ਕੋਲੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਣਤਾਈਆਂ ਵੀ ਹੋਈਆਂ । ਇਕ ਵਾਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਮੱਰ ਨਾਂ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਦੇ ਨੇੜਿਓਂ ਲੰਘੇ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸਸਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹੰਝੂ-ਪੂੰਝ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਆਪਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਅਮੱਰ ਕੀ ਗਲ ਹੈ ? ਅਮੱਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰੱਬ ਦੇ ਰਸੂਲ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਭੈੜਾ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਦਿੰਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਜਦ ਤੱਕ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਆਪਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਅਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਵਿੱਚ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਕੱਢਵਾ ਲਈਆਂ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੀ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਸੀ । ਅਮੱਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਦਿਲ ਤਾਂ ਇਕ ਅਟਲ ਈਮਾਨ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਆਪਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਜੇ ਕਰ ਦਿਲ ਈਮਾਨ ਉੱਪਰ ਸੰਟੁਸ਼ਟ ਸੀ ਤਾਂ ਰੱਬ ਤੁਹਾਡੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ । ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਯਾਸਰ ਅਤੇ ਆਪਦੇ ਮਾਤਾ ਸਮਯਾ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁੱਫ਼ਾਰ (ਰੱਬ ਦਾ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੁਰਤੀ ਪੂਜਨ ਵਾਲੇ) ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਦਿੰਦੇ ਸਨ । ਇਕ ਵਾਰ ਜਦ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਰਸੂਲ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨੇੜਿਓਂ ਲੰਘੇ । ਆਪਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਪੀੜਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਆਪਦਾ ਦਿਲ ਦਰਦ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ । ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੇ :- *صَبِرًا أَلْ يَاسِرَ مَوْعِدَ كَمِ الْجَنَّةِ* (ਇਬਨੇ ਹੱਸ਼ਾਮ, ਜਿਲਦ ਅਵਲ ਪੰਨਾ 110) ਅਰਥਾਤ, ਹੇ ਯਾਸਿਰ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਸਬਰ ਨਾਲ ਕੰਮ ਲਓ । ਰੱਬ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਜੰਨਤ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਹ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਥੋੜੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ । ਕਿਉਂਕਿ ਯਾਸਿਰ ਮਾਰ ਖਾਂਦੇ-ਖਾਂਦੇ ਮਰ ਗਏ । ਪਰ ਕੁਫ਼ਾਰ ਨੇ ਇਸ 'ਤੇ ਵੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੁਢੜੀ ਪਤਨੀ ਸਮਯਾ ਉੱਪਰ ਅਤਿਆਚਾਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ । ਇਕ ਵਾਰ ਅਬੂਜਹਲ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆਣ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਂਘ ਵਿੱਚ ਇੱਠੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਬਰਛਾ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਜੇ ਜਾਂਘ ਨੂੰ ਚੀਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਟਿੱਢ ਵਿੱਚ ਵੜ ਗਿਆ ਅਤੇ ਤੜਪਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ ।

ਨਬੀਰਾ^(ੳ) ਇਕ ਦਾਸੀ ਸੀ । ਉਸਨੂੰ ਅਬੂਜਹਲ ਨੇ ਇੱਠਾ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਉਸ

ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈਆਂ । ਅਬੂ ਫ਼ਕੀਰਾ^(ਰ) ਸਫ਼ਵਾਨ ਬਿਨ ਉਮੱਯਾ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਸਨ । ਉਸਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਗਰਮੀ ਨਾਲ ਭੱਖਦੀ ਪਰਤੀ ਉੱਪਰ ਲੰਮਿਆਂ ਪਾ ਕੇ ਉੱਤੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਤੱਤੇ ਪੱਥਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਛਾਤੀ ਉੱਪਰ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਸੀ । ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜੀਭ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੀ । ਇਹੋ ਹਾਲ ਹੋਰਨਾ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦਾ ਵੀ ਸੀ ।

ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਅਤਿਆਚਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਤਾਕਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਨ ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਉੱਪਰ ਇਹ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਉਹ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਸਨ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਸਨ । ਕੁਰਾਨ ਕਰੀਮ ਕੇਵਲ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਦਿਲ ਅਤੇ ਕੰਨਾਂ ਉੱਪਰ ਨਾਜ਼ਿਲ (ਉਤਰ) ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਰੱਬ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਕਦੇ ਕੋਈ ਧਰਮ ਸਥਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਜੱਦ ਤੱਕ ਉਸ ਦੇ ਅਰੰਭਕ ਮਨੁੱਖ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਰੱਬ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਉੱਚੀ ਨ ਹੋਵੇ । ਜੱਦ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਜੱਦ ਸਾਕਾ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਫੇਰ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਰੱਬ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਹਾਂ । ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਸੰਤੋਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਗਾਲ਼੍ਹਾਂ ਅਰਦਾਸਾ ਬਣ ਕੇ ਲਗਦੀਆਂ ਸਨ । ਪੱਥਰ ਮਰਹਮ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਵਿਰੋਧਤਾਵਾਂ ਵੱਧਦੀਆਂ ਗਈਆਂ । ਪਰ ਈਮਾਨ ਵੀ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉੱਨਤੀ ਕਰਦਾ ਗਿਆ । ਜ਼ੁਲਮ ਆਪਣੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ । ਪਰ ਸਦਾਚਾਰ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਵੀ ਸਾਰੀਆਂ ਹੱਦ ਬੰਦੀਆਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਲੰਘ ਗਿਆ ।

ਅਜ਼ਾਦ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਉੱਪਰ ਜ਼ੁਲਮ

ਅਜ਼ਾਦ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਉੱਪਰ ਵੀ ਕੁਝ ਘੱਟ ਜ਼ੁਲਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਦਿੰਦੇ ਸਨ । ਹਜ਼ਰਤ ਉਸਮਾਨ^(ਰ) ਚਾਲ੍ਹੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਧਨੀ ਵੀ ਸਨ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਜੱਦ ਕੁਰੈਸ਼ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਾਚੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੱਸੀਆਂ ਨਾਲ ਬਨ੍ਹ ਕੇ ਬਹੁਤ ਮਾਰਿਆ । ਜ਼ੁਬੈਰ ਬਿਨ ਅਵਾਮ ਇਕ ਬਹੁਤ ਤਗੜੇ ਗਭਰੂ ਸਨ । ਇਸਲਾਮ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਸਮੇਂ

ਉਹ ਇਕ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੱਧ ਹੋਏ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਚਾਚਾ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕਸ਼ਟ ਦਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਚਟਾਈ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਹੇਠੋਂ ਧੁੰਆਂ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੁ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਹ ਰੁਕ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਹਿੰਦਾ ਕੀ ਹੁਣ ਵੀ ਇਸਲਾਮ ਤੋਂ ਮੁੜੇਗਾਂ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ? ਪਰ ਉਹ ਉਹਨਾ ਕਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਨ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਮੈਂ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ।

ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂਜ਼ਰ^(ਰ) ਗ਼ਫ਼ਾਰ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ । ਉੱਥੇ ਉਹਨਾ ਸੁਣਿਆਂ ਕਿ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਵਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਉਹ ਖੋਜ ਕਰਨ ਲਈ ਮੱਕੇ ਆਏ । ਤਾਂ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਗਲਾਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ (ਸ.ਅ.ਵ) ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਸਾਕਾ ਵਿੱਚੋਂ ਹੈ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸਨੇ ਇਕ ਦੁਕਾਨ ਖੋਲੀ ਹੈ । ਪਰ ਅਬੂਜ਼ਰ^(ਰ) ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਤੋਂ ਨ ਮੁੜੇ ਅਤੇ ਕਈ ਵਿਉਂਤਾ ਕਰਕੇ ਅੰਤ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੋਲ ਜਾ ਪੁੱਜੇ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੱਸੀ । ਅਤੇ ਆਪ ਈਮਾਨ ਲੈ ਆਏ । ਆਪ ਨੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਲਈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਨਾ ਦੇਵਾਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ? ਆਪਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਕੁਝ ਦਿਨ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਆਗਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ਵੱਲ ਪਰਤੇ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਹਾਲਾਤ ਠੀਕ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ । ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਾਂਗਾ । ਜਦ ਉਹ ਮੱਕੇ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮੱਕੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਇਸਲਾਮ ਵਿਰੁਧ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢ ਰਹੇ ਹਨ । ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਅਪਣੇ ਅਕੀਦੇ ਨੂੰ ਲੁਕਾਏ ਰੱਖਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚੋਂ ਝਬਦੇ ਹੀ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਹਿਸਾ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਸਭਾ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ,

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ
وَرَسُولُهُ.

ਅਸ਼ਹਦੋ ਅਨ ਲਾ ਇਲਾਹਾ ਇਲੱਲਾਹੁ ਵਹਦਹੂ ਲਾ ਸ਼ਰੀਕਾ ਲਹੂ ਵ ਅਸ਼ਹਦੁ ਅੰਨਾ ਮੁਹੰਮਦਨ ਅਬਦਹੂ ਵ ਰਸੂਲਹੂ ।

ਅਰਥਾਤ, ਮੈਂ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਲੱਹ ਇੱਕ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸ਼ਰੀਕ ਨਹੀਂ । ਅਤੇ ਮੈਂ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ (ਸ.ਅ.ਵ) ਉਸਦੇ ਬੰਦੇ ਅਤੇ ਰਸੂਲ ਹਨ । ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਵਾਜ਼ ਦਾ ਉਠਣਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਉਠ ਖਲੋਤੇ ਅਤੇ ਇੰਨ੍ਹਾ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬੇ-ਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਜ਼ਾਲਮਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਨ ਰੋਕੇ ਅਤੇ ਮਾਰਦੇ ਹੀ ਗਏ । ਇੰਨੇ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਚਾਚਾ ਅਬੱਸ^(੧) ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਸਨ ਉੱਥੇ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਅਬੂਜ਼ਰ^(੨) ਦੇ ਕਬੀਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਗੱਲਾ (ਅਨਾਜ) ਤੇ ਕਾਫ਼ਲੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਜੇ ਕਰ ਉਸਦੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੱਕਾ ਭੁੱਖਾ ਮਰ ਜਾਏਗਾ । ਇਸ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ । ਅਬੂਜ਼ਰ^(੩) ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਅਰਾਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਫਿਰ ਉਸ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੇ । ਉੱਥੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨਾ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਕੰਮ ਸੀ । ਜਦ ਇਹ ਖ਼ਾਨਾ ਕਾਬਾ ਵਿੱਚ ਗਏ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਫਿਰ ਉਹੋ ਗੱਲਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਅਪਣੇ ਅਕੀਦੇ ਅਤੇ ਤੌਹੀਦ (ਇਕਈਸ਼ਵਰਵਾਦ) ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਨੂੰ ਮਾਰਨਾ-ਕੁਟਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ । ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ਵੱਲ ਪਰਤ ਗਏ ।

ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉੱਤੇ

ਅਤਿਆਚਾਰ

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਆਪ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਕਈਆਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਆਪਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ । ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਈਬਾਦਤ (ਬੰਦਗੀ) ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਦੇ ਗਲ ਵਿੱਚ ਪਟਕਾ ਪਾ ਕੇ ਖਿੱਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਆਪ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਈਆਂ । ਇੰਨੇ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂਬਕਰ^(੪) ਉੱਥੇ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਛੁਡਾਇਆ ਕਿ ਹੇ ਲੋਕੋ ! ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਸ ਜੁਰਮ ਵਿੱਚ ਕਤਲ

ਕਰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਰੱਬ ਮੇਰਾ ਆਕਾ (ਮਾਲਿਕ) ਹੈ । (ਬੁਖਾਰੀ, ਜਿਲਦ 1, ਪੰਨਾ 544) ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਪਿੱਠ ਉੱਪਰ ਉਠ ਦੀ ਓੜੜੀ ਲਿਆ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ । ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਭਾਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਆਪ ਸਿਰ ਨ ਚੁੱਕ ਸਕੇ ਜਦ ਤਕ ਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸ ਓੜੜੀ ਨੂੰ ਆਪਦੀ ਪਿੱਠ ਤੋਂ ਹਟਾ ਨ ਦਿੱਤਾ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਸੱਲਾਤ)

ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸੀ ਕਿ ਮੱਕੇ ਦੇ ਦੁਰਾਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਟੋਲੀ ਆਪਦੇ ਦੁਆਲੇ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਰਸਤੇ ਆਪਦੇ ਗਰਦਨ ਉੱਪਰ ਥੱਪੜ ਮਾਰਦੀ ਗਈ ਕਿ ਲੋਕੋ ! ਇਹ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹੈ ਜੋ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਨਬੀ ਹਾਂ ।

ਆਪਦੇ ਵਿੱਚ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਗੁਆਂਢੀ ਘਰਾਂ 'ਚੋਂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਪੱਥਰ-ਵੱਟੇ ਸੁੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਗੰਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ । ਜਿੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਕਰਿਆਂ ਤੇ ਉਠਾਂ ਦੀਆਂ ਆਂਦਰਾ ਆਦਿ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ । ਜੱਦ ਆਪ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਦੇ ਤਾਂ ਆਪ ਉੱਪਰ ਧੂੜ, ਘੱਟਾ ਸੁੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ । ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਹਾੜ ਦੀ ਖੋਹ ਵਿੱਚ ਲੁੱਕ ਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨੀ ਪੈਂਦੀ । ਪਰ ਇਹ ਅਤਿਆਚਾਰ ਅਜ਼ਾਈਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਸ਼ਰੀਫ਼ ਲੋਕ ਜੱਦ ਇਹ ਦੇਖਦੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਇਸਲਾਮ ਵੱਲ ਖਿੱਚੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਕ ਦਿਨ ਖਾਨਾ-ਕਾਬਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਫ਼ਾ ਪਹਾੜੀ ਉੱਪਰ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਅਬੂਜਹਲ ਆਪ ਦਾ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਉੱਥੋਂ ਦੀ ਲੰਘਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ । ਆਪ ਉਸਦੀਆਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਸੁਣਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਉੱਠ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਚਲੇ ਗਏ । ਆਪਦੇ ਘਰ ਦੀ ਇਕ ਦਾਸੀ ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਹੀ ਸੀ । ਲੌਡੇ ਵੇਲੇ ਆਪਦੇ ਚਾਚਾ ਹਮਜ਼ਾ^(੪) ਜੋ ਕਿ ਨਿਡਰ ਤੇ ਬਹਾਦੁਰ ਪੁਰੁਸ਼ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਖੌਫ਼ ਖਾਂਦੇ ਸਨ । ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਕੇ ਜੰਗਲ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤੇ ਅਤੇ ਮੋਢੇ ਤੇ ਕਮਾਨ ਲਮਕਾਈ ਵੱਡੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ । ਦਾਸੀ ਦਾ ਮਨ ਸਵੇਰ ਦੀ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਸੀ । ਉਹ ਹਮਜ਼ਾ^(੪) ਨੂੰ ਇਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਕੇ ਸਹਿਨ ਨ ਕਰ ਸਕੀ ਅਤੇ ਮਿਹਣਾ ਮਾਰਕੇ ਕਿਹਾ ਤੁਸੀਂ ਵੱਡੇ ਬਹਾਦੁਰ ਬਣੇ ਫਿਰਦੇ ਹੋ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਅਸਲਾਹ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਵੇਰੇ ਅਬੂਜਹਲ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਭਤੀਜੇ

ਨਾਲ ਕੀ ਕੀਤਾ, ਹਮਜ਼ਾ^(੧) ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕੀ ਕੀਤਾ ? ਉਸਨੇ ਸਾਰੀ ਘਟਣਾ ਹਮਜ਼ਾ ਸਾਹਮਣੇ ਵਰਨਣ ਕੀਤੀ । ਹਮਜ਼ਾ ਭਾਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਪਰ ਦਿਲ ਦੇ ਸ਼ਰੀਫ ਸਨ । ਇਸਲਾਮ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਉੱਪਰ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ । ਪਰ ਆਪਣੇ ਅਜ਼ਾਦ ਜੀਵਨ ਕਰਕੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੌਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਸੀ । ਪਰ ਇਸ ਘਟਣਾ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋਸ਼ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਭਾਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ ਹੱਥਾਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਆਏ ਅਤੇ ਖਾਨਾ ਕਾਬਾ ਵੱਲ ਗਏ ਜੋ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰੇ ਦਾ ਖਾਸ ਸਥਾਨ ਸੀ । ਆਪਣੀ ਕਮਾਨ ਮੋਢਿਆਂ ਤੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਅਬੂਜਹਲ ਦੇ ਮਾਰੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਸੁਣੋ ਮੈਂ ਵੀ ਮੁਹੰਮਦ (ਸ.ਅ.ਵ) ਦੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ । ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢੀਆਂ । ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਉਹ ਅੱਗੋਂ-ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ । ਜੇਕਰ ਬਹਾਦੁਰ ਹੋ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਮਾਰ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿਓ । ਇਹ ਘਟਣਾ ਅਜਿਹੀ ਅਚਾਨਕ ਸੀ ਕਿ ਅਬੂਜਹਲ ਵੀ ਘਬਰਾ ਗਿਆ । ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਹਮਜ਼ਾ ਨਾਲ ਲੜਨ ਨੂੰ ਉੱਠੇ ਪਰ ਹਮਜ਼ਾ ਦੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਜੱਥੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰਕੇ ਅਬੂਜਹਲ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਬਹੁਤ ਖਤਰਨਾਕ ਨਿਕਲੇਗਾ । ਇਸ ਲਈ ਕੂਟਨੀਤੀ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਚਲੋ ਜਾਣ ਦਿਓ । ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਭਤੀਜੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਭੈੜੀਆਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਸਨ । (ਇਬਨੇ ਹਸ਼ਾਮ, ਜਿਲਦ ਅਵੱਲ, ਪੰਨਾ 99)

ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼

ਜੱਦ ਵਿਰੋਧ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਪਾਸਿਓਂ ਰਸੂਲ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਤੇ ਆਪਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਰੱਬ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਰੱਬ ਇਕ ਹੈ । ਉਸ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪੂਜਨ ਯੋਗ ਨਹੀਂ । ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਨਬੀ (ਅਵਤਾਰ) ਲੰਘੇ ਹਨ ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਤੌਹੀਦ (ਇਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦ) ਦੇ ਮਨੋਣ ਵਾਲੇ ਸਨ । ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵੱਲ ਸੱਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਰੱਬ ਉੱਪਰ

ਈਮਾਨ ਲਿਆਓ । ਇਹਨਾ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਬੁਤਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਓ । ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਬੇਕਾਰ ਹਨ । ਇਹਨਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ । ਹੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਓ ! ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹਨਾ ਨੂੰ ਜੋ ਭੋਟਾ ਚੜਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਜੇਕਰ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਮੱਖੀਆਂ ਦਾ ਢੇਰ ਆਣ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਮੱਖੀਆਂ ਨੂੰ ਉਡਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ । ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਆਕਰਮਣ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਰੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ । ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ਪਰ ਇੱਕੋ ਇਕ ਰੱਬ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਮੰਗਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਮਦਦ ਮੰਗਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾੜਦਾ ਹੈ ਆਪਣੀ ਬੰਗਦੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤਰੱਕੀਆਂ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ । ਉਸ (ਰੱਬ) ਨਾਲ ਚਾਨ੍ਹਣਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੇ ਭਗਤਜਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਈ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ । ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਅਜੇਹੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬੇਜਾਨ ਬੁਤਾਂ ਅੱਗੇ ਝੁਕਦੇ ਹੋ । ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ । ਤੁਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀ ਤੌਹੀਦ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਭੈੜੇ ਅਤੇ ਮਨ ਵੀ ਮਲੀਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਤੁਸੀਂ ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੇ ਵਹਿਮਾ-ਭਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਹੋ । ਹਲਾਲ ਹਰਾਮ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਚੰਗੇ-ਮੰਦੇ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ਆਪਣੀਆਂ ਮਾਂਵਾਂ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋ । ਆਪਣੀਆਂ ਭੈਣਾ ਤੇ ਪੁਤਰੀਆਂ ਉੱਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਦੇ ਹੋ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ । ਆਪਣੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡਾ ਵਰਤਾਓ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ । ਅਨਾਥਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਮਾਰਦੇ ਹੋ । ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭੈੜਾ ਸਲੂਕ ਕਰਦੇ ਹੋ । ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਉੱਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਦੇ ਹੋ । ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਹੱਕ ਮਾਰਨਾ ਆਪਣੀ ਵੱਡਿਆਈ ਜਾਣਦੇ ਹੋ । ਝੂਠ ਅਤੇ ਧੋਖੇ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ । ਚੋਰੀ ਅਤੇ ਡਾਕੇ ਤੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਘ੍ਰਿਣਾ ਨਹੀਂ । ਜੁਆ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਤੁਹਾਡੇ ਸੁਗਲ ਹਨ । ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਸੇਵਾ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ । ਇਕ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਕਿੰਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਗ਼ਾਫ਼ਲ ਰਹੋਗੇ । ਆਓ !! ਆਪਣਾ ਸੁਧਾਰ ਕਰੋ । ਜ਼ੁਲਮ ਛੱਡ ਦਿਓ । ਹਰ ਹੱਕਦਾਰ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਹੱਕ ਦਿਓ । ਜੇਕਰ ਰੱਬ ਨੇ ਧਨ-ਮਾਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਤੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਖਰਚ ਕਰੋ ।

ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਣ ਦਿਓ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਪੂਰੇ ਦਿਓ । ਅਨਾਥਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਸਮਝੋ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਲਾਈ ਨੂੰ ਉੱਤਮ ਨੇਕੀ ਸਮਝੋ । ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਬਣੋ । ਨੇਕੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਜਮਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰੋ । ਇਨਸਾਫ਼ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਰਹਿਮ ਅਤੇ ਉਪਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਬਣਾਓ । ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡਾ ਆਉਣਾ ਅਜਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਚੰਗੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡੋ ਤਾਂ ਜੁ ਸਦੈਵੀ ਨੇਕੀ ਦਾ ਬੀ ਬੀਜਿਆ ਜਾਵੇ । ਹੱਕ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਤੇ ਤਿਆਗ ਵਿੱਚ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਾਣ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰੋ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਓ । ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਤਿਆਗ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਬਣੋ ਤਾਂ ਜੁ ਰੱਬ ਕੋਲ ਤੁਹਾਡਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸਥਾਪਤ ਹੋਵੇ । ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਮਾੜੇ ਹਾਂ ਪਰ ਸਾਡੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਨ ਵੇਖੋ । ਅਕਾਸ਼ ਉੱਪਰ ਸੱਚ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ । ਹੁਣ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਰਾਹੀਂ ਨਿਆਂ ਦੀ ਤੁਲਾ ਰੱਖੀ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਤੇ ਰਹਿਮ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਉੱਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ । ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਦਖਲ ਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਇਸਤਰੀਆਂ ਤੇ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਉੱਪਰ ਜੋ ਅਤਿਆਚਾਰ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ । ਅਤੇ ਮਨਮੁੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਥਾਂ ਇੱਕੋ-ਇਕ ਰੱਬ ਦਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ ।

ਮੌਕੇ ਦੇ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਅਬੂਤਾਲਿਬ ਕੋਲ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਅਤੇ

ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਰਹਿਣਾ

ਜਦ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਸੁਣਾਈਆਂ ਜਾਣ ਲੱਗੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸਲਾਮ ਵੱਲ ਵੱਧਣ ਲਗਾ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਮੌਕੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪਦੇ ਚਾਚਾ ਅਬੂਤਾਲਿਬ ਕੋਲ ਆਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪ ਸਾਡੇ ਸਰਦਾਰ ਹੋ ਆਪਦੇ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਮੁਹੰਮਦ (ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ । ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪਦੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਅੰਤਮ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰੀਏ । ਜਾਂ ਤਾਂ ਆਪ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਓ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛੋ ਕਿ ਅੰਤ ਉਹ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਕਰ ਉਸ ਦੀ ਇੱਛਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ

ਕਰਨ ਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਰਦਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ । ਜੇਕਰ ਉਹ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦਾ ਇੱਛੁਕ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਧਨ-ਮਾਲ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਭਾਗ ਉਸਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਉਸਨੂੰ ਵਿਆਹ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੱਕੇ ਦੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਪਸੰਦ ਹੈ ਉਸਦਾ ਨਾਂ ਲਵੇ ਅਸੀਂ ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ । ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦੇ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਨਹੀਂ ਰੋਕਦੇ । ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੇ ਬੁਤਾਂ (ਮੂਰਤੀਆਂ) ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਕਹਿਣਾ ਛੱਡ ਦੇਵੇ । ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਆਖੇ ਕਿ ਰੱਬ ਇਕ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਨ ਕਹੇ ਕਿ ਸਾਡੇ ਬੁਤ (ਮੂਰਤੀਆਂ) ਮਾੜੇ ਹਨ । ਜੇਕਰ ਉਹ ਇਤਨੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਏ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਸੁਲਾਹ ਹੋ ਜਾਏਗੀ । ਆਪ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਓ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਵਿਉਂਤ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰੋ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਦੋਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹੋਵੇਗੀ । ਜਾਂ ਤਾਂ ਆਪਨੂੰ ਆਪਣਾ ਭਤੀਜਾ ਛੱਡਣਾ ਪਏਗਾ ਜਾਂ ਆਪ ਦੀ ਕੌਮ ਆਪ ਦੇ ਸੱਤਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਕੇ ਆਪਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਵੇਗੀ । ਅਬੂਤਾਲਿਬ ਲਈ ਇਹ ਗਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਔਖੀ ਸੀ । ਅਰਬਾਂ ਕੋਲ ਰੁਪਈਆ-ਪੈਸਾ ਤਾਂ ਥੋੜਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਆਪਣੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ । ਸਰਦਾਰ ਕੌਮ ਲਈ ਜੀਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕੌਮ ਸਰਦਾਰਾਂ ਲਈ ਜੀਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ । ਇਹ ਗਲ ਸੁਣ ਕੇ ਅਬੂਤਾਲਿਬ ਚਿੰਚਿਤ ਹੋ ਗਏ । ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਹੋ ਮੇਰੇ ਭਤੀਜੇ ! ਮੇਰੀ ਕੌਮ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਭਤੀਜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਗੱਲ ਉੱਪਰ ਵੀ ਰਾਜ਼ੀ ਨ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਉਹ ਹੁਣ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕੌਮ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰੁਕਦਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਆਪਦਾ ਕੌਮ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਓ । ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਆਪਦੀ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਆਂਗੇ । ਜੱਦ ਅਬੂਤਾਲਿਬ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਭਰ ਆਏ । ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਦੇਖਕੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪਨੇ ਫਰਮਾਇਆ, ਮੇਰੇ ਚਾਚਾ ਜੀਓ ! ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਆਪ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਓ

ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਸਾਥ ਦਿਓ । ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਮੇਰਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਦਿਓ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨਾਲ ਰੱਲ ਜਾਓ । ਪਰੰਤੂ ਮੈਨੂੰ ਖੁਦਾਏ ਵਾਹਦ ਲਾ ਸ਼ਰੀਕ (ਇੱਕੋ ਇਕ ਰੱਬ ਜਿਸਦਾ ਕੋਈ ਸੰਗੀ-ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ) ਦੀ ਸੰਹੂ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਅਤੇ ਚੰਨ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਲਿਆ ਕੇ ਖੜਾ ਕਰ ਦੇਣ ਤਾਂ ਵੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਦੀ ਤੌਹੀਦ (ਇਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦ) ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰੁਕ ਸਕਦਾ । ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ ਰਹਾਂਗਾ ਜਦ ਤੱਕ ਕਿ ਰੱਬ ਮੈਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਦੇਵੇ । ਆਪ ਆਪਣੀ ਮੁਕਤੀ ਬਾਰੇ ਆਪ ਵਿਚਾਰ ਲੈਣ । ਇਹ ਈਮਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਉੱਤਰ ਅਥੂਤਾਲਿਬ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਈਮਾਨ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਤੌਫ਼ੀਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ ਪਰ ਈਮਾਨ ਦਾ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੇਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਣਾ ਹੀ ਸਾਰੀਆਂ ਦੌਲਤਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਦੌਲਤ ਹੈ । ਆਪਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਮੇਰੇ ਭਤੀਜੇ ! ਜਾ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਜ਼ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਰਹੁ । ਜੇਕਰ ਕੌਮ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਵੇ । ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦਾ ।

(ਇਬਨੇ ਹਸ਼ਾਮ, ਜਿਲਦ ਅਵੱਲ, ਪੰਨਾ 88 ਵ ਤਿਬਰੀ)

ਹਬਸ਼ਾ ਵੱਲ ਹਿਜਰਤ

ਜੱਦ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਅਤਿਆਚਾਰ ਹੱਦੋਂ ਟੱਪ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਪਛੱਮ ਵੱਲ ਸਾਗਰ ਪਾਰ ਇਕ ਧਰਤੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਰੱਬ ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਕਰਨ 'ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ । ਧਰਮ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ । ਉੱਥੇ ਇਕ ਨਿਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਰਾਜਾ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਹਿਜਰਤ ਕਰਕੇ ਉੱਧਰ ਚਲੇ ਜਾਓ, ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਸੁੱਖ ਦਾ ਕੋਈ ਮਾਰਗ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਏ । ਕੁਝ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੁਰੁਸ਼, ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਬੱਚੇ ਆਪਦੇ ਆਦੇਸ਼ 'ਤੇ ਐਬੇਸੀਨੀਆਂ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ । ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੱਕੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਕੋਈ ਮਮੂਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਾਬੇ ਦਾ ਮੁਤਵੱਲੀ (ਟ੍ਰਸਟੀ) ਸਮਝਦੇ ਸਨ । ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣਾ ਉਹਨਾ ਲਈ ਅਸਹਿਨਸ਼ੀਲ ਦੁੱਖ ਸੀ । ਉਹੋ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜਿਸਦੇ ਲਈ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਬਾਕੀ ਨ ਰਹੇ । ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਨਿਕਲਣਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ

ਪੀੜਾ ਦਾਇਕ ਘਟਨਾ ਸੀ । ਫਿਰ ਨਿਕਲਨਾ ਵੀ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਸੀ । ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ, ਜੇਕਰ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ । ਇਸ ਕਾਰਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਕਾ ਸੰਬੰਧਿਆਂ ਤੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਅੰਤਮ ਭੇਟ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਜੋ ਅਵਸਥਾ ਸੀ ਉਹ ਤਾਂ ਸੀ ਹੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕੇ । ਇਸ ਲਈ ਜੱਦ ਇਹ ਜੱਥਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(੪) ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਨਕਾਰੀ ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਕੱਟਰ ਵੈਰੀ ਸਨ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚੋਟੀ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਸਨ, ਸਬਬ ਨਾਲ ਕਾਫ਼ਲੇ (ਜੱਥੇ) ਦੇ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਏ । ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਹਾਬੀਆਂ ਉੱਮੇ ਅਬਦੁਲੱਹ ਵੀ ਸਨ । ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਤਿਆਰ ਸਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜੱਦ ਆਪਣੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਸਮਝ ਗਏ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਮੱਕਾ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਉੱਮੇ ਅਬਦੁਲੱਹ ਇਹ ਤਾਂ ਹਿਜਰਤ ਦਾ ਸਮਾਨ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਉੱਮੇ ਅਬਦੁਲੱਹ ਆਖਦੀ ਹਨ । ਮੈਂ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, ਹਾਂ ! ਰੱਬ ਦੀ ਸੰਹੁ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕੀਤੇ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਨਹੀਂ ਪਰਤਾਂਗੇ ਜੱਦ ਤੱਕ ਰੱਬ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕੋਈ ਮਾਰਗ ਨ ਖੋਲੇ । ਉੱਮੇ ਅਬਦੁਲੱਹ ਵਰਨਣ ਕਰਦੀ ਹਨ ਕਿ ਉਮਰ^(੪) ਨੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, ਚੰਗਾ, ਰੱਬ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਹੋਵੇ । ਅਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦਰਦ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ । ਜੋ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਕਦੇ ਵੀ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਫਿਰ ਉਹ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਫੇਰ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਮੈਂ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸ ਘਟਨਾ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਜੱਦ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿਜਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰ (ਸਾਗਰ) ਤੱਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਗਏ, ਪਰ ਇਹ ਜੱਥਾ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਗਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹਬਸ਼ਾ (ਅਫ਼ਰੀਕਾ) ਵੱਲ ਨਿਕਲ ਚੁਕਾ ਸੀ । ਪਰ ਜੱਦ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਕ ਜੱਥਾ ਹਬਸ਼ਾ ਦੇ ਰਾਜੇ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ ਜਾਏ । ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਭੜਕਾਏ ਅਤੇ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਵੇ । ਤਾਂ ਜੁ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ

ਦੀ ਇਸ ਉਲੰਘਣਾ ਦਾ ਦੰਡ ਦੇਣ ਕਿ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਨ ਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਮੱਕੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਉਂ ਭੱਜੇ ਸਨ । ਇਸ ਜੱਥੇ ਵਿੱਚ ਅਮਰ ਬਿਨ ਆਸ ਵੀ ਸਨ ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਮਿਸਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਰਾਹੀਂ ਫ਼ਤਿਹ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਇਹ ਜੱਥਾ ਹਬਸ਼ਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਭੜਕਾਇਆ ਪਰ ਅਲੱਭ ਨੇ ਹਬਸ਼ਾ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਪੱਕਿਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਠ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਹੱਥ ਦੇਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਜਦ ਇਹ ਜੱਥਾ ਅਸਫ਼ਲ ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਮੱਕੇ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਦੱਖ ਲਈ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਉਂਤ ਰਚੀ ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਹਬਸ਼ਾ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਜੱਥਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖਬਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮੱਕੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਜਦ ਇਹ ਖਬਰ ਹਮਸ਼ਾ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਮੱਕੇ ਵੱਲ ਪਰਤੇ, ਪਰ ਮੱਕੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਖਬਰ ਝੂਠੀ ਤੇ ਧੋਖੇ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹਕੀਕਤ ਨਹੀਂ । ਇਸ 'ਤੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਫ਼ਿਰ ਹਬਸ਼ਾ ਪਰਤ ਗਏ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਠਹਿਰ ਗਏ । ਇਹਨਾਂ ਮੱਕੇ ਠਹਿਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸਮਾਨ ਬਿਨ ਮਜ਼ਊਨ ਵੀ ਸਨ ਜੋ ਮੱਕੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਰਈਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ । ਇਸ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਇਕ ਮਿੱਤਰ ਵਲੀਦ ਬਿਨ ਮੁਗ਼ੀਰਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਨਾਹ ਦਿੱਤੀ । ਅਤੇ ਉਹ ਅਮਨ ਨਾਲ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ । ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਦੂਜੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਰੜੀ ਤੋਂ ਕਰੜੀ ਯਾਤਨਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਗ਼ੈਰਤਮੰਦ ਗਭਰੂ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਵਲੀਦ ਕੋਲ ਗਏ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪ ਦੀ ਪਨਾਹ ਵਾਪਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਥੋਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਦੂਜੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੁੱਖ ਉਠਾਉਣ ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਰਾਮ ਵਿੱਚ ਰਹਾਂ । ਇਸ ਲਈ ਵਲੀਦ ਨੇ ਇਹ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਸਮਾਨ ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਪਨਾਹ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਦਿਨ ਅਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਲਬੀਦ ਮੱਕੇ ਦੇ ਰਈਸਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਆਪਣੇ ਸ਼ੇਅਰ ਸੁਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਇਕ ਸ਼ੇਅਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਿ -

وَكُلُّ نَعِيمٍ لَا مَحَالَةَ زَائِلٌ

“ਵ ਕੁੱਲੋ ਨਈਮਿਨ ਲਾ ਮਹਾਲਤਾ ਜ਼ਾਇਲੁ”

ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਇਹ ਹਨ ਕਿ ਹਰ ਨੇਅਮਤ (ਉਪਕਾਰ) ਅੰਤ ਮਿਟ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਉਸਮਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਇਹ ਗ਼ਲਤ ਹੈ। ਸਵਰਗ ਦੀਆਂ ਨੇਅਮਤਾਂ ਸਦੈਵ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਨਬੀਦ ਇਕ ਵੱਡਾ ਮਨੁੱਖ ਸੀ। ਇਹ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ! ਕੁਰੈਸ਼ ਦੇ ਲੋਕੋ ! ਤੁਹਾਡੇ ਅਤਿਥੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਪਮਾਨਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਨਵੀਂ ਰੀਤਿ ਕਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ 'ਤੇ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਇਹ ਮੂਰਖ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਗੱਲ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨ ਕਰੋ। ਹਜ਼ਰਤ ਉਸਮਾਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਹੱਠ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੂਰਖਤਾ ਦੀ ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਜੇ ਗੱਲ ਮੈਂ ਕਹੀ ਹੈ ਉਹ ਸੱਚ ਹੈ। ਇਸ 'ਤੇ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਉਠਕੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਆਪਦੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਘੁਸਨ ਮਾਰਿਆ ਜਿਸ ਦੀ ਸੱਟ ਨਾਲ ਆਪਦੀ ਇਕ ਅੱਖ ਨਿਕਲ ਗਈ। ਵਲੀਦ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਮਾਨ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਡੂੰਘੀ ਮਿਤਰਤਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਉਸਤੋਂ ਦੇਖੀ ਨ ਗਈ। ਪਰ ਮੌਕੇ ਦੀ ਰੀਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਜੱਦ ਉਸਮਾਨ ਉਸਦੀ ਪਨਾਹ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਹੋਰ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਉਸਮਾਨ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਬੋਲਿਆ, ਹੇ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ! ਰੱਬ ਦੀ ਸੰਹੁ ਤੇਰੀ ਇਹ ਅੱਖ ਬਚ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਜੱਦ ਤੂੰ ਇਕ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਪਨਾਹ ਵਿੱਚ ਸੀ (ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਪਨਾਹ ਵਿੱਚ ਸੀ) ਪਰ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਪਨਾਹ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਦਿਨ ਵੇਖਿਆ। ਉਸਮਾਨ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜੇ ਕੁਝ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ ਮੈਂ ਆਪ ਇਸ ਦਾ ਇਛੁੱਕ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਛੁੱਟੀ ਹੋਈ ਅੱਖ ਦਾ ਮਾਤਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਜੱਦ ਕਿ ਮੇਰੀ ਦੂਜੀ ਅੱਖ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਤੜਪ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਅੱਖ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਉਹੋ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਦੁੱਖ ਭੋਗ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਨਾਂ ਭੋਗਾਂ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਰੱਬ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਬਹੁਤ ਹੈ।

ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(ਰ) ਦਾ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰਨਾ

ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਮੱਕਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਹੋਰ ਘਟਣਾ ਵਾਪਰੀ ਜਿਸਨੇ ਸਾਰੇ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ

ਅੱਗ ਭੜਕਾ ਦਿੱਤੀ । ਉਹ ਘਟਣਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋਈ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਦੂਜੇ ਖਲੀਫਾ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਏ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਅਰੰਭਕ ਜੁੱਗ ਵਿੱਚ ਕਟੜ ਵੈਰੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ । ਇਕ ਦਿਨ ਬੈਠੇ-ਬੈਠੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਸਫਲਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈ । ਕਿਉਂ ਨਾ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਨੂੰ ਹੀ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਪੰਗੇ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ । ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਚੁੱਕੀ ਅਤੇ ਘਰੋਂ ਤੁਰ ਪਏ ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲੱਗੇ । ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਮਿੱਤਰ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਦੇਖ ਕੇ ਕੁਝ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਆਪਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਉਮਰ ਕਿੱਧਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ ? ਉਮਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਮੁਹੰਮਦ (ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ । ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਤੂੰ ਮੁਹੰਮਦ (ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਮੁਹੰਮਦ (ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਦੇ ਕਬੀਲੇ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕੇਂਗਾ ? ਅਤੇ ਰਤਾ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਤਾਂ ਲੈ, ਤੁਹਾਡੀ ਭੈਣ ਅਤੇ ਭਣਵਈਆ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ । ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਡਿੱਗੀ । ਉਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਕਰੜਾ ਵੈਰੀ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਮੁਹੰਮਦ (ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ । ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਅਤੇ ਭਣਵਈਆਂ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ । ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਅਤੇ ਭਣਵਈਏ ਨੂੰ ਨਿਬੇੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਸੋਚਦਿਆਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਦੇ ਘਰ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ । ਜਦ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਮਧੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕਲਾਮ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਆਈਆਂ । ਇਹ ਕਲਾਮ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਖ਼ਬਾਬ^(੧) ਸਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭੈਣ ਅਤੇ ਭਣਵਈਏ ਨੂੰ ਕੁਰਆਨ ਸਿਖਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਉਮਰ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਘਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਆਹਟ ਸੁਣ ਕੇ ਖ਼ਬਾਬ^(੧) ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੁੱਕਰ ਵਿੱਚ ਛਿਪ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭੈਣ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਫ਼ਾਤਮਾ ਸੀ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਦੇ ਉਹ ਵਰਕੇ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਲੁਕਾ ਦਿੱਤੇ । ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(੨) ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਫ਼ਿਰ ਗਏ ਹੋ ਅਤੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਭਣਵਈਏ 'ਤੇ ਜੋ ਸਾਕ ਵਿੱਚ

ਚਾਚੇ ਦੇ ਲੜਕੇ ਭਾਈ ਵੀ ਸਨ ਆਕਰਮਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਫ਼ਾਤਮਾ ਨੇ ਜਦ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਉਮਰ^(ਰ) ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਤੀ ਉੱਪਰ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਨੱਸ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਖਲੋ ਗਈ । ਉਮਰ ਹੱਥ ਚੁੱਕ-ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾ ਦਾ ਵਾਰ ਭਣਵੱਈਏ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਲ ਆ ਰਹਾ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ । ਉਮਰ^(ਰ) ਦਾ ਹੱਥ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਫ਼ਾਤਮਾ^(ਰ) ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਵੱਜਿਆ ਅਤੇ ਫ਼ਾਤਮਾ ਦੀ ਨੱਕ 'ਚੋਂ ਫੁਹਾਰੇ ਮਾਰਕੇ ਰਕਤ ਵੱਗਣ ਲਗ ਪਿਆ । ਫ਼ਾਤਮਾ^(ਰ) ਨੇ ਮਾਰ ਤਾਂ ਖਾ ਲਈ ਪਰ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, ਉਮਰ ! ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਚੇਤਾ ਰਹੇ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇਸ ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦੇ ਆਪ ਤੋਂ ਜੋ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਰ ਲਓ । ਉਮਰ^(ਰ) ਇਕ ਬਹਾਦੁਰ ਮਨੁੱਖ ਸਨ । ਜੁਲਮ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਨੂੰ ਮੋਟ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਹੱਥਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਈ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਸ਼ਰਮ ਅਤੇ ਲੱਜਾ ਕਰਕੇ ਘੜਿਆਂ ਪਾਣੀ ਪੈ ਗਿਆ । ਭੈਣ ਦੇ ਮੁੱਖੋਂ ਰਕਤ ਵੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਮਰ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਦੂਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਤੋਂ ਖਿਮਾਂ ਮੰਗਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਹੀ ਸੀ, ਹੋਰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗਲ ਨ ਸੁੱਝੀ । ਭੈਣ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗੇ, ਚੰਗਾ ! ਲਿਆ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਕਲਾਮ ਸੁਣਾ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣੇ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸੀ । ਫ਼ਾਤਮਾ^(ਰ) ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਵਾਂਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਪੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿਓਗੇ । ਉਮਰ^(ਰ) ਨੇ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਭੈਣ ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ । ਫ਼ਾਤਮਾ^(ਰ) ਨੇ ਕਿਹਾ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੋ । ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੋ ਫਿਰ ਦਿਖਾਵਾਂਗੀ । ਉਮਰ^(ਰ) ਲੱਜਿਆ ਕਰਕੇ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ । ਉਹ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਏ । ਜਦ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਆਏ ਤਾਂ ਫ਼ਾਤਮਾ^(ਰ) ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਦੇ ਪੰਨੇ ਦੇ ਦਿੱਤੇ । ਇਹ ਪੰਨੇ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਦੀ ਸੂਰਤ ਤਾਹਾ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਆਇਤਾਂ ਸਨ । ਜਦ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਆਇਤ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ :-

اِنْسِي اَنَا اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنَا فَاعْبُدْنِيْ . وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِيْ ۝ اِنَّ السَّاعَةَ اَتِيَةٌ
 اَكَادُ اُخْفِيْهَا لِتُجْزِيْ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰى ۝

ਇੰਨਾਨੀ ਅਨੱਲਾਹੋ ਲਾ ਇਲਾਹਾ ਇੱਲਾ ਅਨਾ ਫ਼ਅਬੁਦਨੀ ਵ ਆਕਿਮਿਸੱਲਾਤਾ

ਲਿਜ਼ਿਕਰੀ । ਇਨੱਸੱਆਤਾ ਆਤਿਯਾਤੁਨ ਅਕਾਦੁ ਉਖਫੀਹਾ ਲਿ ਤੁਜਜ਼ਾ ਕੁੱਲੋ ਨਫਸਿੰਮ ਬਿਮਾ ਤਸਆ । (ਸੂਰਤ-ਤਾਹਾ, ਆਇਤ 15-16)

ਅਰਥ :- ਨਿਸਚੇ ਹੀ, ਮੈਂ, ਹੀ ਅੱਲਾਹ ਹਾਂ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਉਪਾਸਨਾ ਯੋਗ ਨਹੀਂ । ਕੇਵਲ ਮੈਂ ਹੀ ਪੂਜਨੀਕ ਹਾਂ । ਸੋ ਹੋ ਸਰੋਤੇ ! ਮੇਰੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰ ਅਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦੂਜੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਮੇਰੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰੋ । ਰਸਮੀ ਉਪਾਸਨਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮੇਰੀ ਵੱਡਿਆਈ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਬੰਦਗੀ । ਚੇਤੇ ਰੱਖੋ ਕਿ ਇਸ ਕਲਾਮ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਘੜੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ । ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਸਬਬ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ । ਜਿਸਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(ਰ) ਜਦ ਇਸ ਆਇਤ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਅਚਨਚੇਤ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਕਿ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਅਦਭੁਤ ਤੇ ਪਾਕ ਕਲਾਮ ਹੈ । ਖ਼ਬਾਬ^(ਰ) ਨੇ ਜਦ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਲੁਕੇ ਸਨ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਏ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਦੁਆਵਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਸੋਹੁ ਮੈਂ ਕਲ੍ਹ ਹੀ ਆਪਨੂੰ ਇਹ ਦੁਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਲਾਹੀ (ਹੇ ! ਅਲੱਹ) ਉਮਰ ਬਿਨ ਅਲਖ਼ਤਾਬ ਜਾਂ ਉਮਰ ਬਿਨ ਹੱਸ਼ਾਮ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਨੂੰ ਇਨਲਾਮ ਵੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹਦਾਇਤ ਬਖ਼ਸ਼ੀਂ । ਉਮਰ^(ਰ) ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ (ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਕਿੱਥੇ ਹਨ । ਜੱਦ ਆਪ ਨੂੰ ਦੱਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਆਪ ਦਾਰਿ ਅਰਕਮ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਤਾਂ ਆਪ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਫੜੀ ਹੋਈ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਦਸਤਕ ਦਿੱਤੀ । ਸਹਾਬਾ^(ਰ) ਨੇ ਬੂਹੇ ਦੀਆਂ ਦਰਾਰਾਂ 'ਚੋਂ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਮਰ^(ਰ) ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਫੜੀ ਦਿੱਖੇ । ਉਹ ਡਰੇ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਨ ਹੋਵੇ ਕਿ ਬੂਹਾ ਖੋਲ ਦੇਈਏ ਤੇ ਉਮਰ^(ਰ) ਅੰਦਰ ਆਣਕੇ ਕੋਈ ਉਪਦੱਰ ਮਚਾਉਣ । ਪਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਕੀ ? ਬੂਹਾ ਖੋਲ ਦਿਓ । ਉਮਰ^(ਰ) ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤਲਵਾਰ ਫੜੀ ਅੰਦਰ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਉਮਰ ! ਕਿਹੜੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਆਏ ਹੋ ? ਉਮਰ^(ਰ) ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਮੈਂ ਮੁਸਲਮਾਨ

ਹੋਣ ਲਈ ਆਇਆ ਹਾਂ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਅੱਲਾਹੁ ਅਕਬਰ ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ । ਆਪ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਹੋ ਸ਼ਬਦ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਦਹੁਰਾਏ । ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮੱਕੇ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵੀ ਗੂੰਜ ਉਠੀਆਂ ਅਤੇ ਥੋੜੇ ਹੀ ਚਿਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖਬਰ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਫੈਲ ਗਈ ਅਤੇ ਉਮਰ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹੋ ਕਰੜਾਈ ਵਾਲਾ ਵਤੀਰਾ ਅਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਦੂਜੇ ਸਹਾਬੀਆਂ (ਸਾਥੀਆਂ) ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਪਹੰਤੂ ਉਹੋ ਉਮਰ^(੧) ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਰਨ ਅਤੇ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸੁਆਦ ਲਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਹੁਣ ਮਾਰ ਖਾਣ ਅਤੇ ਕੁੱਟੇ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲੱਗੇ । ਉਮਰ^(੧) ਦਾ ਆਪਣਾ ਬਿਆਨ ਹੈ ਕਿ ਈਮਾਨ ਲਿਆਉਣ ਮਗਰੋਂ ਮੱਕੇ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਰਾਂ ਹੀ ਖਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ।

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਬਾਈਕਾਟ

ਹੁਣ ਅਤਿਆਚਾਰ ਹਦੋਂ ਵੱਧਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਕੁਝ ਲੋਕ ਮੱਕਾ ਛੱਡਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਛ ਬਾਕੀ ਸਨ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗੇ ਸਨ । ਪਰ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਅਜੇ ਵੀ ਠੰਡੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਸਨ । ਜੱਦ ਉਹਨਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਹਿਲੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਤੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਟੁੱਟੇ, ਉਹਨਾਂ ਈਮਾਨ (ਧਰਮ) ਵਿੱਚ ਰਤਾ ਵੀ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸਗੋਂ ਉਹ ਇਕ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਗਏ ਅਤੇ ਵੱਧਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬੁਤਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘ੍ਰਿਣਾ ਵੀ ਵੱਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਮਜਲਿਸੇ ਸ਼ੂਰਾ (ਪਰਾਮਰਸ਼ ਕਮੇਟੀ) ਬਣਾਈ ਅਤੇ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ । ਕੋਈ ਸੌਦਾ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਵੇਚਿਆ ਨ ਕਰੇ ਅਤੇ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਨ ਕਰੇ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੁਝ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਅਤੇ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋ ਈਮਾਨ ਨਹੀਂ ਲਿਆਏ ਸਨ ਪਰ ਆਪਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਇਕ ਵਖਰੇ ਅਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਜੋ ਅਬੂ ਤਾਲਿਬ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਸੀ ਪਨਾਹ ਲੈਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਏ । (ਇਬਨੇ ਹਸ਼ਾਮ, ਜਿਲਦ 1, ਪੰਨਾ 30 ਅਤੇ ਜ਼ਰਕਾਨੀ ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 279)

ਇਹਨਾ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਨ ਰੁਪਏ ਸਨ ਨ ਸਮਾਨ ਤੇ ਜ਼ਖੀਰੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਉਹ ਜੀਉਂਦੇ । ਉਹ ਇਸ ਔਕੁੜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਿਹਨਾਂ ਹਾਲਤਾਂ 'ਚੋਂ ਲੰਘੇ ਹੋਣਗੇ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਉਣਾ ਦੂਜੇ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ । ਲਗਭਗ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਤਕ ਇਹੋ ਸਿਥਿਤੀ ਬਣੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਮਕੇ ਦੇ ਬਾਈਕਾਟ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨ ਆਇਆ । ਲਗਭਗ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਮੱਕੇ ਦੇ ਪੰਜ ਭਦਰ ਪੁਰਸ਼ਾ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਪੈਦਾ ਹੋਈ । ਉਹ ਸ਼ੈਅਬ ਅਬੀ ਤਾਲਿਬ ਦੇ ਦੁਆਰਿ ਗਏ ਅਤੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲਏ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ ਦੇਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਬਾਈਕਾਟ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ । ਅਬੁ ਤਾਲਿਬ ਜੋ ਇਸ ਲੰਮੇ ਘਿਰਾਓ ਅਤੇ ਫ਼ਾਕਿਆਂ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ਬਾਹਰ ਆਏ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੁਲਾਮਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਲੰਮਾ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕਿਵੇਂ ਜਾਇਜ਼ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਹਨਾਂ ਪੰਜ ਭਦਰ ਪੁਰਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਝਟ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਿਆ । ਮਨੁੱਖੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨੇ ਫਿਰ ਸਿਰ ਚੁਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ । ਨੇਕੀ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੇ ਫਿਰ ਇਕ ਵਾਰ ਸਾਹ ਲਿਆ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਸ਼ੈਤਾਨੀ ਮੁਹਾਇਦੇ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਲਈ ਵਿਵਸ਼ ਹੋ ਗਏ । ਬਾਈਕਾਟ ਤਾਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਤਿੰਨ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਫ਼ਾਕਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿਖਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਥੋੜੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਪਤਨੀ ਹਜ਼ਰਤ ਖਦੀਜ਼ਾ^(ਰ) ਦਾ ਇਸ ਬਾਈਕਾਟ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀਆਂ ਔਕੁੜਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਮਗਰੋਂ ਅਬੁ-ਤਾਲਿਬ ਵੀ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚੋਂ ਸਵਰਗ ਸਿਧਾਰ ਗਏ ।

ਹਜ਼ਰਤ ਖਦੀਜ਼ਾ ਅਤੇ ਅਬੁ ਤਾਲਿਬ ਦੇ ਸਵਰਗਵਾਸ ਮਗਰੋਂ

ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਲੱਲਾਹੋ

ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਤਾਇਫ਼ ਵਲ ਯਾਤਰਾ

ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਸਹਾਬਾ (ਸਾਥੀ) ਹੁਣ ਅਬੁ ਤਾਲਿਬ ਵਰਗੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ

ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਵੀ ਆਪਨੂੰ ਛੱਡ ਗਈ । ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਮੌਤਾਂ ਨਾਲ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀਆਂ ਵੀ ਆਪ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਘਟ ਗਈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਕਰਕੇ ਅਤਿਆਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜੁਲਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਅਬੂ ਤਾਲਿਬ ਦੀ ਸੱਜਰੀ ਮੌਤ ਦੇ ਸਦਮੇ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਅਬੂ-ਤਾਲਿਬ ਦੀ ਵਸੀਯਤ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਆਪ ਦੇ ਕਟੜ ਵਿਰੋਧੀ ਅਬੂ ਤਾਲਿਬ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਅਤੇ ਅਬੂ-ਲਹਬ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ । ਪਰ ਜੱਦ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਵੰਗਾਰਿਆ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ (ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਇਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਮੁਜਰਿਮ ਤੇ ਦੰਢ ਯੋਗ ਸਮਝਦਾ ਹੈ । ਇਸ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਬਾਪ-ਦਾਦਿਆਂ ਦੀ ਗ਼ੈਰਤ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਬੂ-ਲਹਬ ਨੇ ਆਪਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ । ਅਤੇ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਕੇ ਆਪਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰੇਗਾ । ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਤੇ ਬਾਈਕਾਟ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਦੀ ਘਟਨਾ ਕਰਕੇ ਤਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੱਕ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਸਾਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਤੋਂ ਅੱਡ ਰਹੇ ਸਨ । ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵਿੱਥ ਪੈ ਗਈ ਸੀ । ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨਾਲ ਬਾਈਕਾਟ ਦੇ ਆਦੀ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਖੇਤਰ ਵੀ ਸੀਮਤ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਜਦ ਇਹ ਹਾਲਤ ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਮੱਕੇ ਦੀ ਥਾਂ ਤਾਇਫ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਨਿਮੰਤਰਣ ਦੇਣਗੇ । ਆਪ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਨੇ ਇਸ ਨਿਸ਼ਚੈ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕਿਆ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਗੱਲ ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਦੂਜੇ ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਤੀਰਾ ਫੜ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਬੀਹੀਆਂ 'ਚੋਂ ਲੰਘਣ ਹੀ ਨ ਦਿੰਦੇ । ਜਦ ਆਪ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੇ ਆਪਦੇ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਮਿੱਟੀ-ਯੂੜ ਸੁੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਜੋ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਹੀ ਨ ਸਕਣ । ਇਕ ਵਾਰ ਇਸੇ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪਰਤੇ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਆਪਦੇ ਸਿਰੋਂ ਮਿੱਟੀ ਝਾੜਦੇ ਹੋਏ ਰੋਣ ਲੱਗੀ, ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਮੇਰੀ ਬੱਚੀ ਰੋ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਯਕੀਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੱਬ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਹੈ । (ਇਬਨੇ ਹੱਸ਼ਾਮ ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਪੰਨਾ 145) । ਆਪ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਘਬਰਾਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪਰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕ ਗਲ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ

ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਉਣ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ । ਸਗੋਂ ਆਪ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਔਖਿਆਈ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਜਦ ਕੋਈ ਵੀ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਸੀ । ਲਿੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮੱਕੇ ਦੀ ਬੀਹੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਨਿਕਲੇ ਪਰ ਉਸ ਦਿਨ ਕਿਸੇ ਮਨਸੂਬੇ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਆਪ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਪਹੁੰਚਾਇਆ । ਨ ਕਿਸੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਨੇ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਕਿਸੇ ਅਜ਼ਾਦ ਨੇ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਸ ਸਦਮੇ ਤੇ ਗ਼ਮ ਨਾਲ ਚੁਪਚਾਪ ਲੇਟ ਗਏ । ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਜਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਫ਼ਿਰ ਅਤੇ ਫ਼ਿਰ ਅਤੇ ਫ਼ਿਰ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਕਰੋ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਿਆਨ ਨ ਦੇਣ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨ ਕਰੋ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਭੈੜੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦਿੰਦੇ ਸਨ । ਪਰ ਰੱਬ ਦਾ ਨਬੀ ਜੋ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਹਿਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਹੀ ਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੁਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੀ ਨ ਹੋਣ । ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਰਥ ਜੀਵਨ ਉਸਦੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਸ਼ਟਮਈ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਆਪਨੇ ਪੱਕਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਆਪ ਤਾਇਫ਼ ਵਲ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਪਹੁੰਚਾਉਣਗੇ । ਰੱਬ ਦੇ ਨਬੀਆਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਲਈ ਇਹੋ ਮੁਕੱਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਵੱਖਵੱਖ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ । ਹਜ਼ਰਤ ਮੂਸਾ ਅਲੈਹਿਸ ਸਲਾਮ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਇਆ । ਕਦੇ ਉਹ ਫ਼ਿਰਅੌਨ ਦੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋਏ ਅਤੇ ਕਦੇ ਇਸਹਾਕ ਦੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਅਤੇ ਕਦੇ ਮਦਯਨ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ । ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਅਲੈਹਿਸਲਾਮ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਸ਼ੋਕ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਜਲੈਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਕਦੇ ਯਰਦਨ ਪਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ, ਕਦੇ ਯਰੁਸ਼ਲਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਕਦੇ ਹੋਰਨਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨਾ ਪਿਆ । ਜਦ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਹੀ ਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਮਾਰੋ-ਕੁੱਟੋ ਪਰ ਗੱਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨ ਸੁਣੇ । ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਤਾਇਫ਼ ਦਾ ਰੁਖ਼ ਕੀਤਾ । ਤਾਇਫ਼ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਸੱਠ ਮੀਲ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਫ਼ਲਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਕਰਕੇ

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ । ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਖਾਨਾ ਕਾਬਾ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਬੁਤਾਂ ਬਿਨਾਂ 'ਲਾਤ' ਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੂਰਤੀ ਤਾਇਫ਼ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਕਾਰਣ ਸੀ । ਜਿਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾ ਲਈ ਅਰਬ ਦੇ ਲੋਕ ਦੂਰ-ਦੂਰਾਢਿਓਂ ਆਉਂਦੇ ਸਨ । ਤਾਇਫ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਕ-ਸੰਬੰਧ ਵੀ ਸਨ । ਅਤੇ ਤਾਇਫ਼ ਤੇ ਮੱਕੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕਈ ਹਰੇ-ਭਰੇ ਅਸਥਾਨਾ ਵਿੱਚ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਵੀ ਸਨ । ਜੱਦ ਆਪ ਤਾਇਫ਼ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਰਈਸ ਆਪਨੂੰ ਮਿਲਨ ਲਈ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ, ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਹੱਕ ਨੂੰ ਮੱਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨ ਹੋਇਆ । ਆਮ ਜਨਤਾ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣਿਆਂ ਰਈਸਾਂ (ਸਰਦਾਰਾਂ) ਦੀ ਪੈਰੂਵੀ ਕੀਤੀ । ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਘ੍ਰਿਣਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ । ਦੁਨੀਆਦਾਰਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਅਸਹਾਈ ਨਬੀ ਨਿਰਾਦਰ ਹੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਤਾਂ ਹੱਥਿਆਰਾ ਤੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਕੜਕ ਸੁਣਨਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ । ਆਪਦੇ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਗੱਲਾਂ ਪਹੁੰਚ ਹੀ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ । ਜਦ ਆਪ ਤਾਇਫ਼ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਆਪਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫ਼ੌਜ ਜਾਂ ਜੱਥਾ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ ਆਪ ਕੇਵਲ ਜ਼ੈਦ^(੪) ਨਾਲ ਹੀ ਤਾਇਫ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਫ਼ਿਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਦਿਲ ਦੇ ਅਨ੍ਹਿਆਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਬ ਦਾ ਨਬੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਕ ਨਿਰਾਦਰ ਭਰਿਆ ਦੇ ਨਿਤਾਣਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਖਬਰੇ ਅਜੇਹਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦਿੱਤਿਆਂ ਤੇ ਕਸ਼ਟ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਕੌਮ ਦੇ ਰਈਸਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਮਾਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ । ਉਹ ਇਕ ਦਿਨ ਇਕੱਤਰ ਹੋਏ, ਕੁੱਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲਏ, ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਇਆ ਅਤੇ ਪਥਰਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਝੋਲੀਆਂ ਭਰ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਬੇਦਰਦੀ ਨਾਲ ਰਸੂਲੇ-ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ 'ਤੇ ਪਥਰਾਓ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਉਹ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਧਕਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਲੈ ਗਏ । ਆਪ ਦੇ ਪੈਰੂ ਲਹੁ-ਲੁਹਾਨ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਜ਼ੈਦ^(੪) ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦਾ ਮਨ ਸ਼ਾਂਤ ਨ ਹੋਇਆ । ਉਹ ਆਪਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਚਲਦੇ ਗਏ ਜੱਦ ਤੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਕਈ ਮੀਲ ਦੂਰ ਪਹਾੜੀਆਂ ਤੱਕ ਆਪ ਨ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਆਪਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਾ ਛੱਡਿਆ । ਜਦ ਇਹ ਲੋਕ ਆਪ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਆਪ ਇਸ ਡਰ ਨਾਲ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀ ਕਰੋਪੀ ਇਹਨਾਂ 'ਤੇ ਭੜਕ ਨ ਉੱਠੇ, ਅਕਾਸ਼ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰਾਂ ਚੁਕ

ਕੇ ਦੇਖਦੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹਲੀਮੀ ਨਾਲ ਦੁਆ ਕਰਦੇ, ਇਲਾਹੀ ! ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਦੇ, ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ, ਇਹ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ? ਜ਼ਖ਼ਮੀ, ਥੱਕੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਧਿੱਕਾਰੇ ਹੋਏ ਆਪਨੇ ਇਕ ਅੰਗੂਰ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਪਨਾਹ ਲਈ । ਇਹ ਅੰਗੂਰ ਦਾ ਬਾਗ਼ ਮੱਕੇ ਦੇ ਦੋ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਸੀ । ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਰਦਾਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਾਗ਼ ਵਿੱਚ ਸਨ । ਪੁਰਾਣੇ ਤੇ ਕਟੜ ਵੈਰੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਸ ਸਾਲ ਤੱਕ ਆਪਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਲੰਘਾਇਆ । ਖਬਰੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਕਿ ਇਕ ਮੱਕੇ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਤਾਇਫ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਾਂ ਖਬਰੇ ਉਹ ਘੜੀ ਅਜਿਹੀ ਘੜੀ ਸੀ ਜੱਦ ਨੇਕੀ ਦਾ ਬੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਚੁੱਕ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਥਾਲ ਭਰਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਗੁਲਾਮ 'ਅਦੱਸ' ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਜਾ ਉਹਨਾਂ ਮੁਸਾਫ਼ਰਾ ਨੂੰ ਦਿਓ । ਅਦੱਸ ਨੇਨਵਾ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਈਸਾਈ ਸੀ । ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਅੰਗੂਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ । ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਹਨਾਂ ਅੰਗੂਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆ ਕਿ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਜੋ ਅਤਿਅੰਤ ਕਿਰਪਾ ਨਿਧਾਨ ਅਤੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ । ਤਾਂ ਈਸਾਈਅਤ ਦੀ ਯਾਦ ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸੱਜਰ ਉੱਠੀ । ਉਸ ਨੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਬ ਦਾ ਇਕ ਨਬੀ ਬੈਠਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸਰਾਈਲੀ ਨਬੀਆਂ ਜਿਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਉਸਨੂੰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਤੂੰ ਕਿੱਥੋਂ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ? ਜਦ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਨੇਨਵਾ ਦਾ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਉਹ ਨੇਕ ਮਨੁੱਖ 'ਯੂਨਸ' ਜੋ ਮਤੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਅਤੇ ਨੇਨਵਾ ਦਾ ਵਾਸੀ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਾਂਗ ਰੱਬ ਦਾ ਨਬੀ ਸੀ । ਫਿਰ ਆਪਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ । 'ਅਦੱਸ' ਦੀ ਹੈਰਾਨੀ ਕੁਝ ਹੀ ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈਰਾਨੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਈ ਅਤੇ ਹੈਰਾਨੀ ਈਮਾਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਈ ਅਤੇ ਥੋੜੇ ਹੀ ਚਿਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਅਜਨਬੀ ਗੁਲਾਮ ਹੰਝੂਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਲਿਪਟ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਦੇ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰੂਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਮਣ ਲੱਗਾ । ਅਦੱਸ ਦੀ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਅਲੱਹ ਵਲ ਸੰਬੋਧਤ ਹੋਏ ਆਪ ਨੇ ਰੱਬ ਤੋਂ ਇਓ ਦੁਆ ਮੰਗੀ :-

اللَّهُمَّ إِلَيْكَ أَشْكُو ضَعْفَ قُوَّتِي وَفَلَّةَ حِيلَتِي وَهَوَانِي عَلَى النَّاسِ يَا أَرْحَمَ
 الرَّاحِمِينَ أَنْتَ رَبُّ الْمُسْتَضْعَفِينَ وَأَنْتَ رَبِّي إِلَى مَنْ تَكُنُّنِي إِلَى بَعِيدٍ
 يَتَجَهَّمُنِي أَمْ إِلَى عَدُوِّ مَلَكْتَهُ أَمْ إِلَى مَنْ لَمْ يَكُنْ بِكَ عَلَى غَضَبٍ فَلَا أَبَالِي
 وَلَكِنْ عَافَيْتَكَ هِيَ أَوْسَعُ لِي أَعُوذُ بِنُورِ وَجْهِكَ الَّذِي أَشْرَفَتْ لَهُ
 الظُّلُمَاتُ وَصَلَحَ عَلَيْهِ أَمْرُ الدُّنْيَا وَبِالْآخِرَةِ مِنْ أَنْ تُنَزِّلَ بِي غَضَبَكَ أَوْ
 يُحِلَّ عَلَيَّ سَخَطَكَ لَكَ الْعُقُوبَى حَتَّى تَرْضَى وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِكَ.

ਅਲੱਹੁਮਾ ਇਲੈਕਾ ਅਸ਼ਕੂ ਜ਼ਹਾਫ਼ਾ ਕੁਵੱਤੀ ਵ ਕਿਲੱਤਾ ਹੀਲਾਤੀ ਵ ਹਵਾਨੀ
 ਅਲਨੱਸਿ ਯਾ ਅਰਹਾਮਰੱਹਿਮੀਨ ਅੰਤਾ ਰਬੁੱਲ ਮੁਸਤਜਅਫੀਨਾ ਵ ਅੰਤਾ ਰੱਬੀ
 ਇਲਾ ਮਨ ਤਕਿਲੁਨੀ ਇਲਾ ਬਈਦਿੰਯ ਯਤਾਜਹੱਮੁਨੀ ਅਮ ਇਲਾ ਅਦੁੱਵਿੰਵ
 ਮਲਕਤਾਹੁ ਅਮਰੀ ਇੰਨ ਲਮ ਯਕੁਨ ਬਿਕਾ ਅਲੱਯਾ ਗਜ਼ਾਬੁਨ ਫ਼ਲਾ ਉਬਾਲੀ
 ਵਲਾਕਿਨ ਆਫ਼ਿਯਤਕਾ ਹਿਯਾ ਔਸਾਉਲੀ ਆਉਜ਼ੋ ਬਿਨੂਰਿ ਵਜਹਿਕੱਲਜ਼ੀ ਅਸ਼ਰਾਕਤ
 ਲਹੁਜ਼ੁਲੁਮਾਤੁ ਵ ਸਾਲਾਹਾ ਅਲੈਹਿ ਅਮਰੁੱਦੁਨੀਆ ਵ ਬਿਲ ਆਖ਼ਿਰਾਤੇ ਮਿਨ ਅਨ
 ਤੁਨੱਜ਼ਿਲਾ ਬੀ ਗਜ਼ਾਬਕਾ ਔ ਯਹੁੱਲਾ ਅਲੱਯਾ ਸਾਖ਼ਾਤੁਕਾ ਲਕਲ ਉਕਬਾ ਹੱਤਾ
 ਤਰਜ਼ਾ ਵਲਾ ਹੌਲਾ ਵਲਾ ਕੁਵੱਤਾ ਇੱਲਾ ਬਿਕਾ ।

(ਸੀਰਤ ਇਬਨੇ ਹਸ਼ਾਮ, ਜਿਲਦ ਪਹਿਲੀ, ਪੰਨਾ 147)

ਅਰਥ :- ਹੇ ਮੇਰੇ ਰੱਬ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਅਪਣੇ
 ਅਸਬਾਬਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨਾਦਰ ਹੋਣ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਯਤ
 ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਤੂੰ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਤੇ ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਦਾ ਰੱਬ ਹੈਂ ਅਤੇ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਵੀ ਰੱਬ ਹੈਂ ।
 ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕੀਹਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਛੱਡੋਗਾ । ਕੀ ਅਜਨਬੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਮੈਨੂੰ
 ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਧਕਦੇ ਫ਼ਿਰਨਗੇ ਜਾਂ ਉਹਨਾ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼
 ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਉੱਪਰ ਗ਼ਾਲਬ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਤੇਰੀ ਕਰੋਪੀ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ
 ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ । ਤੇਰੀ ਕਿਰਪਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਰੀ
 ਸੁਰੱਖਿਆ ਮੇਰੇ ਲਈ ਮਹਾਨ ਹੈ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਮੁੱਖ ਦੇ ਚਾਨ੍ਹਣੇ ਵਿੱਚ ਪਨਾਹ ਦਾ ਜਾਚਕ
 ਹਾਂ । ਇਹ ਤੇਰਾ ਹੀ ਕੰਮ ਹੈ ਕਿ ਅੰਧਕਾਰ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚੋਂ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ
 ਇਹ ਲੋਕ ਤੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿੱਚ ਅਮਨ ਬਖਸ਼ੇ । ਤੇਰਾ ਕਰੋਧ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਗ਼ੈਰਤ ਮੇਰੇ

ਉੱਪਰ ਨ ਭੜਕਨ । ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਨਾਰਾਜ਼ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਫਿਰ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਹਕੀਕੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਹਕੀਕੀ ਪਨਾਹ ਦੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ।

ਇਹ ਦੁਆ ਮੰਗ ਕੇ ਆਪ ਮੱਕੇ ਵੱਲ ਚਲ ਪਏ । ਪਰ ਵਿਚਕਾਰ 'ਨਖਲਾ' ਨਾਮੀ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਠਹਿਰ ਗਏ । ਕੁਝ ਦਿਨ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਫਿਰ ਮੱਕੇ ਵੱਲ ਚਲ ਪਏ । ਪਰੰਤੂ ਅਰਬ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਲੜਾਈ ਕਰਕੇ ਮੱਕੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਣ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਮੱਕੇ ਦੇ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਸਨ । ਹੁਣ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਧਿਕਾਰ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਦਿੰਦੇ ਜਾਂ ਨ ਆਉਣ ਦਿੰਦੇ । ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਇਕ ਰਈਸ 'ਮਤਅਮ ਬਿਨ ਅਦੀ' ਨੂੰ ਸੰਦੇਸ਼ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਅਰਬ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਨੂੰ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹੋ ? 'ਮਤਅਮ' ਕੱਟੜ ਵੈਰੀ ਹੁੰਦਿਆ ਹੋਇਆ ਵੀ ਭਲਾ ਪੁਰੁਸ਼ ਸੀ । ਉਸਨੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਾਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਆ ਅਤੇ ਹੱਥਿਆਰ ਬੰਦ ਹੋ ਕੇ ਕਾਬੇ ਦੇ ਵਿਹੜੇ 'ਚ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਨੂੰ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਆਪ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ, ਕਾਬੇ ਦਾ ਤਵਾਫ਼ (ਪਰਿਕਰਮਾ) ਕੀਤਾ । ਮਤਅਮ ਆਪਣੀ ਸੰਤਾਨ ਤੇ ਸਾਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਤਲਵਾਰਾਂ ਸੂਤੀਆਂ ਆਪਨੂੰ ਆਪ ਦੇ ਘਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਆਇਆ । ਇਹ ਪਨਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਲੜੀਵਾਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉੱਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਮਤਅਮ ਨੇ ਕੋਈ ਰੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਇਹ ਕਾਰਵਾਈ ਕੇਵਲ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਦੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਆਗਿਆ ਸੀ ।

ਆਪਦੇ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਬਾਰੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਨੰਨਾ ਪਿਆ ਕਿ ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇ ਲਾਸਾਨੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ । 'ਸਰ ਵਿਲਿਯੱਮ ਮਿਓਰ' ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਮੁਹੰਮਦ' ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

“ਮੁਹੰਮਦ (ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਦੇ ਤਾਇਫ਼ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਅਤੇ ਦਲੇਰੀ ਵਾਲਾ ਰੰਗ ਦਿਸਦਾ ਹੈ । ਇਕੱਲਾ ਮਨੁੱਖ ਜਿਸਦੀ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਨਿਰਾਦਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ । ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਨੇਨਵਾਂ ਦੇ ਯੂਨਾਹ ਨਬੀ ਵਾਂਗ ਇਕ ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜ

ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਤੌਬਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਨਿਮੰਤਰਣ ਦੇਣ ਲਈ (ਨਿਕਲ ਪਿਆ) ਇਹ ਗਲ ਉਸ ਦੇ ਈਮਾਨ ਉੱਪਰ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਸਮਝਦਾ ਸੀ । ਇਕ ਬਹੁਤ ਤਿੱਖੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ।”

(ਦੀ ਲਾਈਫ ਆਫ ਮੁਹੰਮਦ, ਪੰਨਾ 117)

ਮੱਕੇ ਨੇ ਫਿਰ ਕਸ਼ਟ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਅਤੇ ਹਾਸੇ-ਠੱਠੇ ਕਰਨ ਦੇ ਬੂਹੇ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ । ਫਿਰ ਰੱਬ ਦੇ ਨਬੀ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵਤਨ ਨਰਕ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਬਣਨ ਲੱਗਾ । ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਵੀ ਆਪ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਰਹੇ । ਮੱਕੇ ਦੀਆਂ ਬੀਹੀਆਂ ਵਿੱਚ ‘ਰੱਬ ਇਕ ਹੈ, ਰੱਬ ਇਕ ਹੈ ।’ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਉੱਚੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ । ਮੁਹੱਬਤ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਾਲ, ਭਲਾਈ ਨਾਲ ਆਪ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ । ਲੋਕ ਭਜਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਲੋਕ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਆਪ ਫਿਰ ਵੀ ਗੱਲਾ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਸੱਚਾਈ ਹੋਲੀ-ਹੋਲੀ ਘਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ । ਉਹ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੋ ‘ਹਬਸ਼ਾ’ ਵੱਲ ਹਿਜਰਤ (ਵਤਨ ਛੱਡਣਾ) ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਚ ਗਏ ਸਨ, ਉਹ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਸਾਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ, ਮਿੱਤਰਾਂ, ਸਾਥੀਆਂ ਅਤੇ ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ । ਕੁਝ ਕੁ ਦੇ ਮਨ ਈਮਾਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਪਰ ਬਹੁਤ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਆ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਉਹ ਉਸ ਦਿਨ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਜਦ ਰੱਬ ਦਾ ਰਾਜ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਆਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਉਸ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ।

ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰਨਾ

ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਹਿਜਰਤ (ਵਤਨ ਛੱਡਣਾ) ਦਾ ਸਮੇਂ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਚੁਕਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪਦੀ ਹਿਜਰਤ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਖੂਹ ਵੀ ਹਨ ਅਤੇ ਖਜੂਰਾਂ ਦੇ ਬਾਗ ਵੀ ਹਨ । ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ‘ਯਮਾਮਾ’ ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ ਹੋਵੇਗਾ । (ਖੁਭਾਰੀ, ਬਾਬ-ਹਿਜਰਾਤੁਨੱਬੀ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਪਰ

ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਹ ਸੋਚ ਆਪ ਦੇ ਮਨੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਆਪ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਮੁਕੱਦਰ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਨਲਾਮ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਬਣਉਣ ਲਈ ਆਪ ਪੇਸ਼ ਕਰੇਗਾ । ਇਹ ਵਿਚਾਰਦਿਆਂ-ਵਿਚਾਰਦਿਆਂ ਹੱਜ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ । ਅਰਬ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸਿਓਂ ਲੋਕ ਹੱਜ ਲਈ ਇਕੱਤਰ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ । ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿੱਥੇ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖੜਿਆਂ ਵੇਖਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਤੌਹੀਦ (ਇਕ ਈਸ਼ਵਰ) ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੁਨਾਉਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ਖ਼ਬਰੀ ਦਿੰਦੇ ਸੀ । ਜੁਲਮ, ਬਦਕਾਰੀ ਅਤੇ ਫ਼ਸਾਦਾਂ ਤੋਂ ਬਚਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੇ । ਕੁਝ ਲੋਕ ਆਪਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਦੇ ਅਤੇ ਹੈਰਾਨੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਕੇ ਵੱਖਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ । ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉੱਥੋਂ ਹਟਾ ਦਿੰਦੇ । ਕੁਝ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਉਹ ਹਾਸਾ-ਠੱਠਾ ਉਡਾਕੇ ਵੱਖਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ । ਇਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਆਪ 'ਮਿਨਾਂ' ਨਾਂ ਦੀ ਘਾਟੀ ਵਿੱਚ ਫ਼ਿਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਛੇ-ਸੱਤ ਲੋਕ ਜੋ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਵਾਸੀ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਨਜ਼ਰ ਪਈ । ਆਪਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪ ਲੋਕ ਕਿਹੜੇ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਹੋ ? ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ 'ਖ਼ਜ਼ਰਜ' ਕਬੀਲੇ ਨਾਲ । ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਉਹੋ ਕਬੀਲਾ ਜੋ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਹੈ ? ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹਾਂ । ਆਪਨੇ ਕਿਹਾ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਬਹਿਕੇ ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣੋਗੇ । ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪ ਬਾਰੇ ਸੁਣ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਆਪਦੇ ਦਾਅਵੇ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਰੂਚਿ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਦੀ ਗੱਲ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਹਿਕੇ ਆਪਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਲਗ ਗਏ । ਆਪਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨੇੜੇ ਆ ਰਹੀ ਹੈ । ਬੁੱਤ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ । ਤੌਹੀਦ (ਇਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦ) ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ । ਨੇਕੀ ਅਤੇ ਸੰਜਮਤਾ ਫ਼ਿਰ ਇਕਵਾਰ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਹੋ ਜਾਣਗੇ । ਕੀ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ (ਉਪਕਾਰ) ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ ?

ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ । ਬਾਕੀ ਰਿਹਾ ਇਹ ਕਿ ਮਦੀਨਾ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਪਨਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਜਾ ਕੇ

ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ । ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਦੂਜੇ ਵਰ੍ਹੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਆਪਣੂੰ ਦੱਸਾਂਗੇ (ਇਬਨੇ ਹੱਸ਼ਾਮ, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਪੰਨਾ 150-156) ਇਹ ਲੋਕ ਵਾਪਸ ਪਰਤੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਅਤੇ ਮਿਤੱਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਨਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਅਰਬ ਦੇ ਦੋ ਕਬੀਲੇ 'ਔਸ' ਤੇ 'ਖਜ਼ਰਜ' ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਕਬੀਲੇ, 'ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ', 'ਬਨੂ ਨਜ਼ੀਰ' ਅਤੇ 'ਬਨੂ ਕੈਨਕਾਅ' ਵਸਦੇ ਸਨ । ਔਸ ਤੇ ਖਜ਼ਰਜ ਦੀ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਲੜਾਈ ਸੀ । ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਅਤੇ ਬਨੂ ਨਜ਼ੀਰ ਔਸ ਨਾਲ ਅਤੇ ਬਨੂ ਕੈਨਕਾਅ ਖਜ਼ਰਜ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਲੰਮੀ ਲੜਾਈ ਮਗਰੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਸੰਧੀ ਕਰ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਅੰਤ ਆਪਸੀ ਮਜ਼ਵਰਿਆ ਨਾਲ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅਬਦੁੱਲਾ ਬਿਨ ਉਬੈ ਬਿਨ ਸਲੂਲ ਜੋ ਖਜ਼ਰਜ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਸਾਰਾ ਮਦੀਨਾ ਆਪਣ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮਨ ਲਵੇ । ਯਹੂਦੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਓਸ ਅਤੇ ਖਜ਼ਰਜ ਬਾਈਬਲ ਦੀਆਂ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀਆਂ ਸੁਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਜੱਦ ਯਹੂਦੀ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿਆਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਕ ਨਬੀ ਜੋ 'ਮੂਸਾ' ਦਾ ਰੂਪ ਹੋਵੇਗਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਜੱਦ ਉਹ ਆਇਗਾ, ਫਿਰ ਇਕ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਉੱਪਰ ਗ਼ਾਲਬ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ । ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ । ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਹਾਜ਼ੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਮਦੀਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆਂ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਘਰ ਕਰ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਉਹੋ ਨਬੀ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਯਹੂਦੀ ਸਾਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਈ ਨੌਜੁਆਨ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸੁਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਈਮਾਨ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋਈਆਂ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੱਜ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਫਿਰ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕ ਆਏ । ਇਸ ਵਾਰ ਬਾਰ੍ਹਾਂ (12) ਬੰਦੇ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰਕੇ ਤੁਰੇ ਕਿ ਉਹ ਮੁਹੰਮਦ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਦੀਨ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ, ਹੋ ਜਾਣਗੇ । ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦਸ (10) ਖਜ਼ਰਜ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦੋ ਓਸ ਦੇ ਸਨ । ਉਹ ਆਪ ਨੂੰ 'ਮਨਾਂ' ਵਿੱਚ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਹੱਥ ਉੱਪਰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ

ਰੱਬ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ । ਉਹ ਚੋਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ ਉਹ ਵਿਭਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ । ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨਗੇ । ਉਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉੱਪਰ ਝੂਠੀਆਂ ਉੱਜਾਂ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣਗੇ । ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਰੱਬ ਦੇ ਨਬੀ ਦੀਆਂ ਹੋਰਨਾ ਨੇਕ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਅਵਗਿਆ ਕਰਨਗੇ । ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪਰਤਕੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ।

(ਇਬਨੇ ਹੱਸ਼ਾਮ, ਜਿਲਦ ਅਵੱਲ ਪੰਨਾ 150-156)

ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬੁੱਤ ਕੱਢ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ । ਬੁਤਾਂ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਧੋਣਾਂ ਚੁਕ ਕੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗੇ । ਰੱਬ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੱਥੇ ਝੁਕਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਯਹੂਦੀ ਹੈਰਾਨ ਸਨ ਕਿ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਮਿਤੱਰਤਾ ਅਤੇ ਸਦੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜੋ ਤਬਦੀਲੀ ਪੈਦਾ ਨ ਕਰ ਸਕੇ, ਇਨਲਾਮ ਨੇ ਉਹ ਤਬਦੀਲੀ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਇਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਮਦੀਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਘਰ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਇਕ ਮਗਰ ਦੂਜੇ ਲੋਕ ਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੀਨ ਸਿਖਾਓ । ਪਰ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਨਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤਾਂ ਆਪ ਖੁਦ ਵੀ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਕਫ਼ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਇਨ੍ਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦਸ ਸਕਣ । ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੀ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ 'ਮੁਸਅਬ^(ਰ)' ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਸਹਾਬੀ (ਸਾਥੀ) ਨੂੰ ਜੋ ਹਬਸ਼ੇ ਦੀ ਹਿਜਰਤ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤੇ ਸਨ, ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਭੇਜਿਆ । ਹਜ਼ਰਤ 'ਮੁਸਅਬ^(ਰ)' ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਨ ।

ਇਸਰਾਅ

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੱਬ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਇਕ ਮਹਾਨ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ । ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਕਸ਼ਫ਼ (ਦਿਵ ਗਿਆਨ, ਸਵਪਨ) ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਆਪ ਯੂਰੋਸ਼ਲਮ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਨਬੀਆਂ ਨੇ ਆਪਦੇ ਮਗਰ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ । (ਇਬਨੇ ਹੱਸ਼ਾਮ, ਜਿਲਦ-ਅਵੱਲ

ਪੰਨਾ 38, ਅਤੇ ਜਰਕਾਨੀ, ਜਿਲਦ-ਅਵੱਲ, ਪੰਨਾ 306) ਯੁਰੋਸ਼ਲਮ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮਦੀਨਾਂ ਸੀ, ਜੋ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਇਕ ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਬਣਨ ਵਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਮਗਰ ਨਬੀਆਂ ਦੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਦੇ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਆਪ ਦਾ ਧਰਮ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਹੋ ਜਾਏਗਾ । ਇਹ ਸਮਾਂ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਔਕੁੜਾਂ ਭਰਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਅੰਤ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਚੁਕਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਕਸ਼ਫ ਦਾ ਸੁਨਾਉਣਾ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਹਾਸ਼ੇ-ਮਸਖਰੇ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਕਾਰਣ ਬਣ ਗਿਆ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਰ ਬੈਠਕ ਵਿੱਚ ਆਪਦੇ ਇਸ ਕਸ਼ਫ ਦਾ ਹਾਸਾ ਉਡਾਇਆ । ਪਰ ਕੌਣ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਨਵੇਂ ਯੁਰੋਸ਼ਲਮ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਅਰੰਭ ਸੀ । ਪੂਰਬ-ਪੱਛਮ ਦੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਅੰਤਮ ਨਬੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਲਈ ਧਿਆਨ ਪੂਰਬਕ ਕੰਨ ਲਾਈ ਖੜੀਆ ਸਨ ।

ਰੋਮੀਓ ਦੇ ਵਿਜੈਈ ਹੋਣ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੈਸਰ (ਰੋਮ) ਅਤੇ ਕਿਸਰਾ (ਈਰਾਨ) ਵਿਚਕਾਰ ਘਮਸਾਨ ਦੀ ਜੰਗ ਹੋਈ ਅਤੇ ਕਿਸਰਾ (ਈਰਾਨ) ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ । ਸ਼ਾਮ ਵਿੱਚ ਈਰਾਨੀ ਫੌਜਾਂ ਫੈਲ ਗਈਆਂ । ਯੁਰੋਸ਼ਲਮ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਈਰਾਨੀ ਫੌਜਾਂ ਯੁਨਾਨ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆਏ ਕੋਚਕ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਬਾਸਫੋਰਸ ਦੇ ਮੁਹਾਨੇ ਉੱਪਰ ਈਰਾਨੀ ਜਰਨੈਲਾ ਨੇ ਕੁਸਤੁਨਤੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਦੱਸ ਮੀਲ ਦੀ ਦੂਰੀ ਉੱਪਰ ਤੰਬੂ ਗੱਢ ਦਿੱਤੇ । ਇਸ ਘਟਨਾਂ ਉੱਪਰ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਰੱਬ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਪ੍ਰਕਟ ਹੋ ਗਿਆ । ਬੁੱਤ ਪਰਸਤ ਈਰਾਨੀਆਂ ਨੇ ਅਹਿਲੇ ਕਿਤਾਬ ਇਸਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪਰਾਜਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਖਬਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ :-

عُلبتِ الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ۝ فِي بَضْعِ
 سِنِينَ - لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلِ وَمِنْ بَعْدِ ۝ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ۝ بِنَصْرِ اللَّهِ ۝
 يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ۝ وَعَدَ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ وَلَكِنَّ
 أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝

ਗੁਲਿਬਤਿਰੂਮੁ ਫੀ ਅਦਨਲ ਅਰਜ਼ਿ ਵ ਹੁਮ ਮਿੰਮ ਬਾਅਦਿ ਗਲਬਿਹਿਮ

ਸਯਗਲਿਬੂਨ । ਫੀ ਬਿਜ਼ਇ ਸਿਨੀਨਾ ਲਿੱਲਾਹਿਲ ਅਮਰੁ ਮਿਨ ਕਬਲੁ ਵਮਿਨ ਬਅਦੁ ਵ ਯੌਮਾਇਜ਼ਿਜ਼ ਯਫ਼ਰਾਹੁਲ ਮੋਮਿਨੂਨ । ਬਿਨਸਰਿਲਾਹਿ ਯਨਸੁਰੁ ਮੰਯਸ਼ਾਓ ਵ ਹੁਵਲ ਅਜ਼ੀਜ਼ੁਰ ਰਹੀਮ । ਵਅਦੱਲਾਹਿ ਲਾ ਯੁਖ਼ਲਿਫ਼ੱਲਾਹੁ ਵਅਦਾਹੁ ਵਲਾਕਿਨ ਅਕਸਰੰਨ ਨਾਸਿ ਲਾ ਯਾਅਲਾਮੂਨ । (ਸੂਰਤ ਰੂਮ, 3-5)

ਅਰਥਾਤ ਰੂਮੀ ਫ਼ੋਜ਼ਾਂ ਅਰਬ ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਰਾਜਿਤ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਆਪਣੀ ਪਰਾਜੈ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗੀ ਕੁਝ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ । ਰੱਬ ਦਾ ਹੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਰਹੇਗਾ । ਜੱਦ ਉਹ ਜਿੱਤ ਦਾ ਦਿਨ ਆਇਗਾ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੋਮਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰੱਬ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗੀ ਰੱਬ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵੱਡੀ ਸ਼ਾਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਮਿਹਰ ਬਾਨ ਹੈ । ਇਹ ਉਸ ਰੱਬ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਵਾਅਦਿਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲਦਾ ਨਹੀਂ । ਪਰ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਕੁਦਰਤਾਂ ਤੋਂ ਅਨਜ਼ਾਣ ਹਨ ।

ਕੁਝ ਹੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਰੱਬ ਨੇ ਇਹ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਇਕ ਪਾਸੇ ਰੋਮੀਆਂ ਨੇ ਈਰਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰਾਜਿਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਕਰਾ ਲਿਆ । ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਜਿੱਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣੀਆਂ ਅਰੰਭ ਹੋਈਆਂ । ਜਦ ਕਿ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਇਹ ਸਮਝ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਰੋਕ ਕੇ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਉੱਪਰ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਰੱਬ ਦਾ ਕਲਾਮ ਲਗਾਤਾਰ ਇਸਲਾਮ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਲਤਾਵਾਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦੀ ਘੜੀ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਨੇੜੇ ਆ ਰਹੀ ਹੈ । ਸੋ ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਰੱਬ ਦੀ ਇਸ 'ਵਹੀ' (ਅਕਾਸ਼ਵਾਣੀ) ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਕਿ :-

وَقَالُوا لَوْلَا يُأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ أَوَلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةٌ مَافِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ۝ وَلَوْ
 أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ
 آيَتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنُخْزَىٰ ۝ قُلْ كُلُّ مُتَرَبِّصٍ فَتَرَبِّصُوا ۚ فَسَتَعْلَمُونَ
 مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَىٰ ۝

ਵਕਾਲੂ ਲੌਲਾ ਯਾਤੀਨਾ ਬਿਆਯਾਤਿੰਮ ਮਿੰਰ ਰੱਬੋਹੀ ਆਵਾਲਮ ਤਾਤੀਹਿਮ ਬੱਯੋਨਾਤੁ ਮਾ ਫਿੱਸੁਹਫਿਲ ਉਲਾ । ਵਲੋਂ ਅੰਨਾ ਅਹਲਕਨਾਹੁਮ ਬਿਆਜ਼ਾਬਿੰਮ ਮਿਨ ਕਬਲਿਹੀ ਲਕਾਲੂ ਰੱਬੋਨਾ ਲੌਲਾ ਅਰਸਲਤਾ ਇਲੈਨਾ ਰਸੂਲਨ ਫਾਨਤਾੱਬਿਆ ਆਯਾਤਿਕਾ ਮਿਨ ਕਬਲਿ ਅਨ ਨੱਜਿੱਲਾ ਵ ਨਖਜ਼ਾ । ਕੁਲ ਕੁਲੁੱਨ ਮੁਤਾਰੱਬਿਸੁਨ ਫ਼ਾਤਾ ਰੱਬਾਸੂ ਫਾਸਾ ਤਾਅਲਾਮੂਨਾ ਮਨ ਅਸਹਾਬਸ ਸਿਰਾਤਿਸ ਸਵੀ ਵਾਮਾਨਿਹਤਦਾ । (ਸੂਰਤ ਤਾਹਾ, 134-136)

ਅਰਥਾਤ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਉਂ ਮੁਹੰਮਦ (ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਚਮਤਕਾਰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਂਦਾ । ਕੀ ਪਹਿਲਾ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਨਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀਆਂ ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਹਨ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਚਮਤਕਾਰ ਨਹੀਂ । ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਸੰਪੂਰਨ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਆਖ ਸਕਦੇ ਸਨ ਕਿ ਹੇ ਸਾਡੇ ਰੱਬ ! ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਕੋਈ ਰਸੂਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਭੇਜਿਆ, ਤਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਅਪਮਾਨਿਤ ਹੋਣੇ ਅਤੇ ਨਿੰਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪਿੱਛੇ ਚਲਦੇ । ਤੂੰ ਆਖਦੇ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਸੋ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਉਸ ਘੜੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰੋ । ਜਦ ਸਾਰੇ ਸਬੂਤ ਪੂਰੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣ ਜਾਓਗੇ ਕਿ ਸਿੱਧੇ ਮਾਰਗ ਉੱਪਰ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਉੱਪਰ ਕੌਣ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਤੀਦਿਨ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਇਕ ਨਵੀਂ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ । ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਤੇ ਸ਼ੌਕਤ (ਦਬਦਬਾ) ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੁਹੰਮਦ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾੜੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਸਨ । ਫਿਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਸੁਦਾਈ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਜਾਂ ਮੁਹੰਮਦ “ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ” ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਇਹ ਆਸਾਂ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤਸੀਹਿਆਂ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ (ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਨੂੰ ਆਪ

ਵੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਵਿੱਚ ਸੰਕਾਵਾਂ ਆ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਹ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ :-

فَلَا أَقْسِمُ بِمَا تُبْصَرُونَ ۚ وَمَا لَأُتْبَسْرُونَ ۚ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ۚ وَمَاهُوَ
 بِقَوْلِ شَاعِرٍ ۚ قَلِيلًا مَّا تُوْمَنُونَ ۚ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ ۚ قَلِيلًا مَّا تَدَّكَّرُونَ ۚ تَنْزِيلٌ
 مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ۚ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ ۚ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ۚ ثُمَّ
 لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ۚ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ۚ وَإِنَّهُ لَتَذَكَّرٌ ۚ لِلْمُتَّقِينَ ۚ
 وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُّكَدِّبِينَ ۚ وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكٰفِرِينَ ۚ وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ۚ
 فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ۚ

ਫਲਾ ਉਕਸਿਮੁ ਬਿਮਾ ਤੁਬਸਿਰੂਨ । ਵਮਾ ਲਾ ਤੁਬਸਿਰੂਨ । ਇੱਨਾਹੂ ਲਕੌਲੁ ਰਸੂਲਿਨ ਕਰੀਮ । ਵਮਾ ਹੁਵਾ ਬਿਕੌਲਿਨ ਸ਼ਾਇਰਿਨ, ਕਲੀਲੰਮ ਮਾ ਤੁਮਿਨੂਨ । ਵਲਾ ਬਿਕੌਲਿ ਕਾਹਿਨਿਨ, ਕਲੀਲੰਮ ਮਾ ਤਜ਼ਕੱਰੂਨ । ਤਨਜ਼ੀਲੁੰਮ ਮਿੰਰ ਰੱਬਿਲ ਆਲਾਮੀਨ । ਵਲੌ ਤਕਵੱਲਾ ਅਲੈਨਾ ਬਾਜ਼ਲ ਅਕਾਵੀਲ । ਲਾ ਅਖ਼ਜ਼ਨਾ ਮਿਨਹੁ ਬਿਲਯਮੀਨ । ਸੁੱਮਾ ਲਾ ਕਤਾਨਾ ਮਿਨਹੁਲ ਵਤੀਨ । ਫਮਾ ਮਿਨਕੁਮ ਮਿਨ ਅਹਾਦਿਨ ਅਨਹੁ ਹਾਜਿਜ਼ੀਨ । ਵ ਇੱਨਾਹੂ ਲਾਤਜ਼ਕਿਰਾਤੁਨ ਲਿਲ ਮੁੱਤਾਕੀਨ । ਵ ਇੱਨਾ ਲਨਾਅਲਮੁ ਅੱਨਾ ਮਿਨਕੁਮ ਮੁਕਜ਼ਿੱਬੀਨ । ਵ ਇੱਨਾਹੁ ਲਹਸਰਾਤੁਨ ਅਲਲ ਕਾਫ਼ਿਰੀਨ । ਵ ਇੱਨਾਹੂ ਲਹੱਕੁਲ ਯਕੀਨ । ਫਸੱਬਿਹ ਬਿਇਸਮਿ ਰੱਬਿਕਲ ਅਜ਼ੀਮ । (ਸੂਰਤ ਅਲ ਹਾਕਹ, 41-53)

“ਹੇ ਮੌਕੇ ਵਾਲਿਓ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਪਏ ਹੋ, ਉਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਸਹੁੰ ਖਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿਸ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵੀ ਜੋ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਲੁਕੀਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਕੁਰਆਨ ਇਕ ਮਹਾਨ ਰਸੂਲ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਰਾਹੀਂ ਸੁਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਹ ਕਿਸੇ ਕਵਿ ਦਾ ਕਲਾਮ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਈਮਾਨ ਘੱਟ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਕਿਸੇ ਕਥਾਕਾਰ ਦੀ ਤੁਕਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਖੇਦ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਘੱਟ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹੋ । ਇਹ ਸਾਰੇ ਜਹਾਨਾ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਉਤਾਰਿਆ ਗਿਆ

ਹੈ । ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਜੋ ਸਾਰੇ ਜਹਾਨਾਂ ਦੇ ਰੱਬ ਹਾਂ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਹ ਇਕ ਆਇਤ ਵੀ ਝੂਠੀ ਬਣਾਕੇ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਮਨਸੂਬ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦਾ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਸਦੀ ਸੰਘੀ ਵੱਢ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਰਲਕੇ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ । ਪਰ ਇਹ ਕੁਰਆਨ ਤਾਂ ਰੱਬ ਤੋਂ ਡਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਇਕ ਨਸੀਹਤ (ਉਪਦੇਸ਼) ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕੁਰਆਨ ਨੂੰ ਝੁਠਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਹਨ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਧਰਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਕਾਸ਼ ! ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਗੱਲਾਂ ਇਸ ਕੁਰਆਨ ਵਿੱਚ ਦੱਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਉਹ ਇਕ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣਗੀਆਂ । ਜੋ, ਹੇ ਮੁਹੰਮਦ (ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨ ਕਰ । ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਰੱਬ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਜਾ ।

ਅੰਤ ਤੀਜਾ ਹੱਜ ਵੀ ਆਣ ਪਹੁੰਚਿਆ । ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਹਾਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਜੱਥਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਮੱਕੇ ਆਣ ਪਹੁੰਚਿਆ । ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਕੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੋਂ ਵਖਰੇ ਭੇਟ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ । ਹੁਣ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਪਰਤ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿਜਰਤ ਮਦੀਨੇ ਵੱਲ ਮੁਕੱਦਰ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਯੋਗ ਸਾਕਾਂ ਨਾਲ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਕੀਤਾ । ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆਪ ਅਜਿਹਾ ਨ ਕਰਨ । ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਵੈਰੀ ਹੀ ਸਹੀ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਲੋਕ ਆਪਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਨ । ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉੱਧਰ ਆਪਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਆਪ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਣ ਜਾਂ ਨ ਕਰ ਸਕਣਗੇ । ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਸਮਝ ਚੁਕੇ ਸਨ ਕਿ ਰੱਬ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਇਹੋ ਹੈ । ਆਪਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ।

ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਮਗਰੋਂ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਕਬਾ ਨਾਂ ਦੀ ਘਾਟੀ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ । ਹੁਣ ਆਪਦੇ

ਨਾਲ ਆਪਦੇ ਚਾਚਾ ਅਬੱਸ ਵੀ ਸਨ । ਇਸ ਵਾਰ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੀ ਸੰਖਿਆ 73 ਸੀ । (ਇਬਨੇ ਹਸ਼ਾਮ, ਜਿਲਦ ਅਵੱਲ ਪੰਨਾ 154) ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ 62 ਖ਼ਜ਼ਰਜ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਗਿਆਰਾਂ ਓਸ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਜੱਥੇ ਵਿੱਚ ਦੋ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵੀ ਸਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਬਨੀ ਨਜ਼ਾਰ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਉੱਮੇ ਅਮੱਰਾਹ^(੩) ਵੀ ਸਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਮਸਅਬ^(੩) ਰਾਹੀਂ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਇਸਲਾਮ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ । ਇਹ ਲੋਕ ਇਮਾਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਪੂਰਨ ਸਨ । ਮਗਰੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਬੰਭ ਸਾਬਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਨ । ਉੱਮੇ ਅਮਾਰਾਹ^(੩) ਜੋ ਇਸ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੰਤਾਨ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹਬੀਬ^(੩) ਜਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਮੁਸੈਲਮਾਹ ਕਜ਼ਾਬ ਦੇ ਲਜ਼ਕਰ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਕੈਦ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਮੁਸੈਲਮਾਹ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਤੂੰ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ (ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਅਲੱਹ ਦੇ ਰਸੂਲ ਹਨ ? ਹਬੀਬ^(੩) ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹਾਂ ! ਫਿਰ ਮੁਸੈਲਮਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕੀ ਤੂੰ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਅਲੱਹ ਦਾ ਰਸੂਲ ਹਾਂ ? ਹਬੀਬ^(੩) ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ! ਇਸ 'ਤੇ ਮੁਸੈਲਮਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹਨਾ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ ਵੱਢ ਲਿਆ ਜਾਵੇ । ਫਿਰ ਮੁਸੈਲਮਾਹ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੂੰ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੱਹ ਦੇ ਰਸੂਲ ਹਨ ? ਹਬੀਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹਾਂ ! ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕੀ ਤੂੰ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਅਲੱਹ ਦਾ ਰਸੂਲ ਹਾਂ ? ਹਬੀਬ^(੩) ਨੇ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ! ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਆਪਦਾ ਦੂਸਰਾ ਅੰਗ ਵੱਢਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ । ਹਰ ਅੰਗ ਵੱਡਣ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਤੂੰ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਅਲੱਹ ਦਾ ਰਸੂਲ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹਬੀਬ^(੩) ਕਹਿੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਨਹੀਂ ! ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੰਗ ਵੱਢੇ ਗਏ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਈਮਾਨ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਰੱਬ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲੇ । ਖੁਦ ਉੱਮੇ ਅਮਾਰਾਹ^(੩) ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਜੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਬਲ ਹੋਈ । ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਨੇਕ ਅਤੇ ਈਮਾਨ ਵਾਲਾ ਜੱਥਾ ਸੀ । ਜਿਸਦੇ ਲੋਕ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੋਂ ਧਨ ਤੇ ਮਾਲ ਮੰਗਣ ਨਹੀਂ ਆਏ ਸਨ । ਸਗੋਂ ਕੇਵਲ ਈਮਾਨ ਲੈਣ ਆਏ ਸਨ ।

ਅੱਬਾਸ^(੭) ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਖਜ਼ਰਜ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕੋ ! ਇਹ ਮੇਰਾ ਅਜ਼ੀਜ਼ (ਪਿਆਰਾ) ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਿਤ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਕੌਮ ਦੇ ਲੋਕ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਜਾਏ । ਹੇ ਖਜ਼ਰਜ ਦੇ ਲੋਕੋ ! ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਅਰਬ ਤੁਹਾਡਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਜਾਏਗਾ । ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਖ਼ਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਦੀਨ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਉਸ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਓ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਇਰਾਦੇ ਤੋਂ ਪਰਤ ਜਾਓ । ਇਸ ਕਾਫ਼ਲੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ 'ਅਲਬਰਾ' ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅਸੀਂ ਆਪ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਲਈਆਂ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ ਵਿੱਚ ਪੱਕੇ ਹਾਂ । ਸਾਡੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਨਬੀ ਦੇ ਕਦਮਾਂ 'ਤੇ ਨਿਛਾਵਰ ਹਨ । ਹੁਣ ਫੈਸਲਾ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਉਸ ਦਾ ਹਰ ਫੈਸਲਾ ਕਬੂਲ ਕਰਾਂਗੇ । ਇਸ 'ਤੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਝਾਉਣੀ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ । ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਇਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦ ਦੇ ਸਥਾਪਨਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ । ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ । ਆਪਣੇ ਆਪਣੀ ਗਲ ਅਜੇ ਮੁਕਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਮਦੀਨੇ ਦੇ 72 ਜਾਨਾਂ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਕ ਜੁਬਾਂ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੇ ਹਾਂ ! ਹਾਂ !! ਇਸ ਸਮੇਂ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨ ਰਿਹਾ । ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜ ਉਠੀਆਂ । ਅੱਬਾਸ^(੭) ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਸ਼ਾਂਤ ! ਸ਼ਾਂਤ, ਅਜਿਹਾ ਨ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏ । ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਈਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ । ਹੁਣ ਮੌਤ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁੱਛ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ । ਅੱਬਾਸ^(੭) ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਰਦਾਰ ਬੋਲਿਆ । ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਅਸੀਂ ਡਰਦੇ ਨਹੀਂ । ਆਪ ਆਗਿਆ ਦਿਓ ਹੁਣ ਹੀ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਲੜਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜੋ ਜੁਲਮ ਕੀਤੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਅਜੇ ਰੱਬ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਤੇ ਖੜਾ ਹੋਣੇ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ । ਇਸਦੇ ਮਗਰੋਂ

ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਬੈਅਤ (ਦੀਖਿਅਤ ਹੋਣਾ) ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਭਾ ਸਮਾਪਤ ਹੋਈ ।

ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੀ ਭਿਣਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਕੋਲ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਲੈ ਕੇ ਗਏ । ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਅਬਦੁਲੱਹਾਹ ਇਬਨ ਅਬੀ ਇਬਨ ਸਲੂਲ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਜੱਥੇ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪ ਇਸ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਕੋਈ ਝੂਠੀ ਅਫ਼ਵਾਹ ਸੁਣ ਲਈ ਹੈ ਅਜੇਹੀ ਕੋਈ ਘਟਨਾ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰੀ । ਕਿਉਂਕਿ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕ ਮੇਰੀ ਸਲਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ਪਰ ਉਹ ਕੀ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਰੱਬ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਮਦੀਨੇ ਦਾ ਜੱਥਾ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਗਿਆ ।

ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਮਦੀਨੇ ਵੱਲ ਹਿਜਰਤ

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਤੇ ਆਪਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਹਿਜਰਤ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ । ਇਕ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਪਰਿਵਾਰ ਮੱਕੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਲੋਕ ਵੀ ਜੋ ਰੱਬ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਦਲੇਰ ਹੋ ਗਏ । ਕਈ ਵਾਰ ਇਕ ਹੀ ਰਾਤ ਵਿੱਚ ਮੱਕੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਬੀਹੀ ਦੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਲੇ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਅਤੇ ਸਵੇਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਦ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਬੀਹੀ ਨੂੰ ਖਾਮੋਸ਼ ਦੇਖਦੇ ਤਾਂ ਪੁਛਣ 'ਤੇ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਕਿ ਇਸ ਬੀਹੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਦੀਨੇ ਵੱਲ ਹਿਜਰਤ ਕਰ ਗਏ ਹਨ । ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਇਸ ਡੂੰਘੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਜੋ ਭੀਤਰ ਹੀ ਭੀਤਰ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਚਕਿਤ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ।

ਅੰਤ ਮੱਕਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ । ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਗ਼ੁਲਾਮ ਅਤੇ ਆਪ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ, ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ^(ਰ) ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ^(ਰ) ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਗਏ । ਜਦ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਾਡੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਰਦਾਰ ਫ਼ਿਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸਲਾਹ ਮਗਰੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹੁਣ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ

ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਣਾ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ । ਰੱਬ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਆਪ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਮਿਤੀ ਆਪ ਦੀ ਹਿਜਰਤ ਦੀ ਮਿਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪਈ । ਜਦ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਦੇ ਘਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ । ਆਪ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹਿਜਰਤ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਰਹੇ ਸਨ । ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਅਵਸ਼ ਹੀ ਸ਼ੰਕਾ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲ ਚੁਕੀ ਹੋਵੇਗੀ । ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਜਦ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਦੀ ਲੰਘੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਇਹੋ ਵਿਚਾਰਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਉੱਪਰ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਪਿੱਛੇ ਹਟਦੇ ਹੋਏ ਲੁਕਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਜੁ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦਾ ਮੁਹੰਮਦ (ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਨੂੰ ਪਤਾ ਨ ਲਗ ਜਾਏ । ਇਸ ਰਾਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਆਪ ਨਾਲ ਹਿਜਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਬੂ ਬਕਰ^(੧) ਨੂੰ ਵੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ । ਸੋ ਉਹ ਵੀ ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਏ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਰਲ ਕੇ ਕੁਝ ਹੀ ਦੇਰ ਵਿੱਚ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਤੁਰ ਪਏ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਮੀਲ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ 'ਸੌਰ' ਨਾਂ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਸਿਰੇ 'ਤੇ ਇਕ ਗੁਫਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਣ ਲਈ । (ਬੁਖਾਰੀ, ਬਾਬ ਹਿਜਰਤੁਨੱਬੀ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ)

ਜਦ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਫੌਜ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ । ਇਕ-ਇਕ ਖੋਜੀ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲਿਆ । ਜੋ ਆਪ ਦੀ ਖੋਜ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ 'ਸੌਰ' ਪਹਾੜ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਉੱਥੇ ਉਸਨੇ ਉਸ ਗੁਫਾ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਜਿੱਥੇ ਆਪ, ਅਬੂ ਬਕਰ^(੧) ਦੇ ਨਾਲ ਛੁਪੇ ਹੋਈ ਸਨ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੁਹੰਮਦ (ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਇਸ ਗੁਫਾ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜਾਂ ਅਕਾਸ਼ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਘੋਸ਼ਣਾ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਅਬੂਬਕਰ ਦਾ ਦਿਲ ਬੈਠਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਹੋਲੀ ਜਿਹੀ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਆਣ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਲ ਕੋਈ ਗੁਫਾ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, لَا تَحْزَنَنَّ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا (ਬੁਖਾਰੀ ਬਾਬ ਮੁਨਾਕਿਬਿਲ ਮੁਹਾਜਰੀਨ)

ਅਬੂ ਬਕਰ^(੧) ਡਰੋ ਨਹੀਂ ਰੱਬ ਅਸੀਂ ਦੋਹਾਂ ਨਾਲ ਹੈ । ਅਬੂਬਕਰ^(੧) ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਡਰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਮਨੁੱਖ ਹਾਂ । ਮਾਰਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਜਾਏਗਾ । ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਖੌਫ਼ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਆਪ^(ਸ) ਦੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹਾਣ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਰੂਹਾਨੀਅਤ (ਆਤਮਕਤਾ) ਅਤੇ ਦੀਨ (ਧਰਮ) ਦਾ ਨਾਂ ਮਿਟ ਜਾਏਗਾ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ । ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਦੋ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਤੀਜਾ ਰੱਬ ਵੀ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਆਣ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਰੱਬ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਵਧਾਏ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਵਿੱਲ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮੁੱਕ ਚੁਕਿਆ ਸੀ । ਰੱਬ ਨੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਤੇ ਪੜਦਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖੋਜੀ ਨਾਲ ਹਾਸਾ-ਠੱਠਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਖੁੱਲੀ ਥਾਂ ਉੱਪਰ ਸ਼ਰਣ (ਪਨਾਹ) ਲੈਣੀ ਸੀ । ਇਹ ਕੋਈ ਸ਼ਰਣ ਦੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਸ ਥਾਂ ਉੱਪਰ ਬਹੁਤ ਸੱਪ ਤੇ ਬਿੱਛੂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਥੇ ਕਿਹੜਾ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਸ਼ਰਣ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਗੁਫ਼ਾ ਵਿੱਚ ਝਾਤੀ ਮਾਰੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਖੋਜੀ ਨਾਲ ਹਾਸਾ-ਠੱਠਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਗਏ ! ਦੋ ਦਿਨ ਇਸੇ ਗੁਫ਼ਾ ਵਿੱਚ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀ ਯੋਜਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗੁਫ਼ਾ ਕੋਲ ਸਵਾਰੀਆ ਪੁਚਾਈਆ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਦੋ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਉਠਣੀਆ ਉੱਪਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਤੇ ਆਪਦੇ ਸਾਥੀ ਚਲ ਪਏ ਇਕ ਉਠਣੀ ਉਪਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਤੇ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸਵਾਰ ਹੋਏ । ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਉਠਣੀ ਉੱਪਰ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂਬਕਰ^(੧) ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਆਮਰ ਬਿਨ ਫ਼ਹੀਰਾਹ ਸਵਾਰ ਹੋਏ ।

ਮਦੀਨੇ ਵੱਲ ਚਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਸੂਲ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਮੱਕੇ ਵਲ ਕੀਤਾ । ਇਸ ਪਾਕ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਪਰ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜਨਮੇਂ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਪ 'ਮਬੂਦੀਸ' (ਪ੍ਰਕਟ ਹੋਏ) ਹੋਏ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਰਤ ਇਸਮਾਈਲ ਅਲੈਹਿਸ ਸਲਾਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਪਦੇ ਬਾਪ-ਦਾਦਾ ਰਹਿੰਦੇ ਚਲੇ ਆਏ ਸਨ । ਆਪ ਨੇ ਅੰਤਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪਾਈ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਫ਼ਰਮਾਇਆ । ਹੇ ਮੱਕੇ ਦੀ ਬਸਤੀ ! ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਿਆਰੀ

ਹੈ । ਪਰ ਤੇਰੇ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਇੱਥੇ ਰਹਿਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂਬਕਰ^(ਰ) ਨੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਬੀ ਨੂੰ ਕੱਢਿਆ ਹੈ । ਹੁਣ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹਲਾਕ (ਤਬਾਹ) ਹੋਣਗੇ ।

(ਜਰਕਾਨੀ, ਜਿਲਦ-ਅਵਲ, ਪੰਨਾ 328, ਬ-ਹਵਾਲਾ ਮਸਨਦ ਵ ਤਿਰਮਿਜ਼ੀ)

ਸੁਰਾਕਾ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ

ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਭਵਿੱਖ ਬਾਣੀ

ਜਦ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਆਪ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੋ ਕੋਈ ਮੁਹੰਮਦ (ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਜਾਂ ਅਬੂਬਕਰ^(ਰ)) ਨੂੰ ਜੀਉਂਦਾ ਜਾਂ ਮਰਦਾ ਪਰਤਾ ਲਿਆਏਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਸੌ ਉਠਣੀ ਇਨਾਮ ਵੱਜੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏਗੀ । ਇਸ ਘੋਸ਼ਣਾ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮੱਕੇ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭਿਜਵਾਈ ਗਈ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਸੁਰਾਕਾ ਬਿਨ ਮਾਲਕ ਇਕ ਪੈਂਡੂ ਸਰਦਾਰ ਇਨਾਮ ਦੀ ਲਾਲਚ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਨਿਕਲ ਤੁਰਿਆ । ਭਾਲ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸਨੇ ਮਦੀਨੇ ਦੀ ਸੜਕ ਉੱਪਰ ਜਾ ਭਾਲਿਆ । ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਡਾਚੀਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਘੋੜਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੁੜਾਇਆ । ਪਰ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਘੋੜੇ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਠੋਕਰ ਖਾਦੀ ਅਤੇ ਸੁਰਾਕਾ ਡਿੱਗ ਗਿਆ । ਮਗਰੋਂ ਸੁਰਾਕਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੀ ਘਟਣਾ ਆਪ ਇਉਂ ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਜਦ ਮੈਂ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਡਿੱਗਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅਰਬਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਫ਼ਾਲ ਕੱਢੀ ਅਤੇ ਫ਼ਾਲ ਭੈੜੀ ਨਿਕਲੀ । ਪਰ ਇਨਾਮ ਦੀ ਲਾਲਚ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਫਿਰ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਦੌੜਿਆ । ਰਸੂਲ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਵਕਾਰ (ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਵਾਨ) ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਢਾਚੀ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਰਤਕੇ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ । ਪਰ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂਬਕਰ^(ਰ) (ਇਸ ਡਰ ਨਾਲ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਸ਼ਟ ਨ ਪਹੁੰਚੇ) ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪਰਤਕੇ ਮੈਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਸਨ । ਜਦ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ

ਮੇਰੇ ਘੋੜੇ ਨੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਠੋਕਰ ਖਾਦੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਡਿੱਗ ਗਿਆ । ਇਸ 'ਤੇ ਮੈਂ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਫ਼ਾਲ ਕੱਢੀ ਅਤੇ ਫ਼ਾਲ ਭੈੜੀ ਨਿਕਲੀ । ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਰੇਤ ਵਿੱਚ ਘੋੜੇ ਦੇ ਪੈਰੂ ਇੰਨ੍ਹੇ ਧਸ ਚੁਕੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੱਢਣਾ ਕਠਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਤੱਦ ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਰੱਬ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਠਹਿਰੋ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਗਲ ਸੁਣੋ, ਜਦ ਉਹ ਲੋਕ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਇਰਾਦਾ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਹੁਣ ਵਾਪਸ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ । ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਹੈ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ, ਜਾਓ, ਪਰ ਦੇਖੋ ਸਾਡੇ ਬਾਰੇ ਖ਼ਬਰ ਨ ਦੇਣਾ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਸੱਚਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਅਵਾਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਸਫਲ ਹੋਵੇਗਾ । ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਆਉਣ 'ਤੇ ਮੈਂ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਦ ਆਪ ਨੂੰ ਗ਼ਲਬਾ (ਸੱਤਾ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਅਮਨ ਦਾ ਪਰਵਾਨਾ ਲਿਖ ਦਿਓ । ਆਪਨੇ ਆਮਿਰ ਬਿਨ ਫ਼ਹੀਰਾ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂਬਕਰ^(ਰ) ਦੇ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਅਮਨ ਦਾ ਪਰਵਾਨਾ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ । ਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਅਮਨ ਦਾ ਪਰਵਾਨਾ ਲਿੱਖ ਦਿੱਤਾ । (ਬੁਖਾਰੀ ਬਾਬ ਹਿਜ਼ਰਤੁਨੱਬੀ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ)

ਜਦ ਸੁਰਾਕਾ ਪਰਤਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਰੱਬ ਨੇ ਸੁਰਾਕਾ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਆਪ 'ਤੇ ਗ਼ੈਬ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਸੁਰਾਕਾ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੇਰਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ਜਦ ਤੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸਰਾ ਦੇ ਕੰਗਨ ਹੋਣਗੇ । ਸੁਰਾਕਾ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, ਕਿਸਰਾ ਬਿਨ ਹੁਰਮੁਜ਼ ਈਰਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ? ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹਾਂ !

(ਅੱਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਯਾ, ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 50)

ਆਪ ਦੀ ਇਹ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਲਗਭਗ 16-17 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਇਕ-ਇਕ ਅੱਖਰ ਪੂਰੀ ਹੋਈ । ਸੁਰਾਕਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਮਦੀਨੇ ਆ ਗਿਆ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਮਗਰੋਂ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂਬਕਰ^(ਰ) ਤੇ ਫਿਰ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(ਰ) ਖਲੀਫਾ ਹੋਏ । ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਵੱਧਦੀ ਹੋਈ ਸ਼ਾਨ ਦੇਖਕੇ ਈਰਾਨੀਆਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਉੱਪਰ ਹਮਲੇ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ

ਕੁਚਲਣ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਕੁਚਲੇ ਗਏ । ਕਿਸਰਾ ਦਾ ਰਾਜਕੀ ਭਵਨ ਇਸਲਾਮੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਟਾਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਈਰਾਨ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਆਏ । ਜੋ ਮਾਲ ਇਸ ਈਰਾਨੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਇਸਲਾਮੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਉਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕੜੇ (ਕੰਗਣ) ਵੀ ਸਨ ਜੋ ਕਿਸਰਾ ਈਰਾਨੀ ਪ੍ਰਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤਖ਼ਤ ਉੱਪਰ ਬੈਠਣ ਸਮੇਂ ਪਹਿਨਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਸੁਰਾਕਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੀ ਇਸ ਘਟਣਾ ਨੂੰ ਜੋ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਹਿਜ਼ਰਤ ਸਮੇਂ ਵਾਪਰੀ ਸੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਫ਼ਖ਼ਰ ਨਾਲ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਸ ਗਲ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਸਨ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉਸਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਸੀ, ਸੁਰਾਕਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੇਰਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ਜਦ ਤੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸਰਾ ਦੇ ਕੰਗਣ ਹੋਣਗੇ । ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(੪) ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਦ ਗ਼ਨੀਮਤ (ਜੰਗ ਮਗਰੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ) ਦਾ ਮਾਲ ਲਿਆ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸਰਾ ਦੇ ਕੰਗਣ ਦੇਖੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਨਕਸ਼ਾ ਆਪ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣਿਓ ਫਿਰ ਗਿਆ । ਉਹ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਅਤੇ ਨਿਰਬਲਤਾ ਦਾ ਸਮਾਂ ਜਦ ਰੱਬ ਦੇ ਰਸੂਲ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵਤਨ ਛੱਡ ਕੇ ਮਦੀਨੇ ਆਉਣਾ ਪਿਆ ਸੀ । ਉਹ ਸੁਰਾਕਾ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਆਪਦੇ ਮਗਰ ਇਸ ਲਈ ਘੋੜੇ ਦੁੜਾਉਣਾ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਜਾਂ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮੌਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਤਾਂ ਉਹ ਸੌ ਡਾਚੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋ ਜਾਣਗੇ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਪਦਾ ਸੁਰਾਕਾ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੇਰਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ਜਦ ਤੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸਰਾ ਦੇ ਕੰਗਣ ਹੋਣਗੇ । ਕਿਨ੍ਹੀ ਵੱਡੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਸੀ । ਕਿੰਨ੍ਹਾ ਪਾਕ-ਸਾਫ਼ ਗ਼ੈਬ (ਦਿਵ) ਸੀ । ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸਰਾ ਦੇ ਕੰਗਣ ਦੇਖੇ ਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਫਿਰ ਗਈ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੁਰਾਕਾ ਨੂੰ ਬੁਲਾਓ । ਸੁਰਾਕਾ ਬੁਲਾਏ ਗਏ ਤਾਂ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(੪) ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸਰਾ ਦੇ ਕੰਗਣ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣ । ਸੁਰਾਕਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ਰੱਬ ਦੇ ਰਸੂਲ ਦੇ ਖਲੀਫ਼ਾ ! ਸੋਨਾ ਪਾਉਣਾ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਮਨਾ ਹੈ । ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹਾਂ ! ਮਨਾ ਹੈ । ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਮੌਕਿਆਂ ਲਈ ਨਹੀਂ । ਰੱਬ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸੋਨੇ ਦੇ ਕੰਗਣ ਦਿਖਾਏ ਸਨ ।

ਜਾਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕੰਗਣ ਪਾਓਗੇ ਜਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿਆਂਗਾ । ਸੁਰਾਕਾ ਦਾ ਇਤਰਾਜ਼ (ਤਰਕ) ਕੇਵਲ ਸ਼ਰੀਅਤ ਕਰਕੇ ਸੀ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੂਰਿਆਂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਦੇਖਣ ਦਾ ਇਛੁੱਕ ਸੀ । ਸੁਰਾਕਾ ਨੇ ਉਹ ਕੰਗਣ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾ ਲਏ । ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੂਰਿਆਂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ । ਮੱਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਭੱਜ ਕੇ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲਾ ਰਸੂਲ ਹੁਣ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ । ਉਹ ਆਪ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਪਰ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਇਸ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੂਰਿਆਂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ ।

ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ

ਆਗਮਨ

ਸੁਰਾਕਾ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕੁਝ ਦੂਰੀ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮਦੀਨੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ । ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਾਲ ਆਪਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ । ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੁਸ਼ ਕਿਸਮਤੀ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸੂਰਜ ਜਿਹੜਾ ਮੱਕੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਪਰ ਜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ।

ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਪਹੁੰਚੀ ਕਿ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮੱਕੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਚੁਕੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੱਥੇ ਮਦੀਨੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਈ ਮੀਲ ਤੱਕ ਆਪ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮਾਂ ਪਈ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਪਰਤ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਜਦ ਆਪ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆਪ ਪਹਿਲੇ 'ਕਬਾ' ਵਿੱਚ (ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਸੀ) ਠਹਿਰਨ । ਇਕ ਯਹੂਦੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਡਾਚੀਆਂ ਉੱਪਰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਜੱਥਾਂ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਇਕ ਟੀਲੇ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਅਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ, ਹੇ 'ਕੈਲਾ' ਦੇ ਪੁੱਤਰੋ । (ਕੈਲਾ ਮਦੀਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਘਾਟੀ ਸੀ) ਤੁਸੀਂ ਜਿਸ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਸੀ ਉਹ ਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ

ਸੁਣਿਦਿਆਂ ਹੀ ਮਦੀਨੇ ਦਾ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ 'ਕੁਬਾ' ਵੱਲ ਦੌੜ ਪਿਆ । 'ਕੁਬਾ' ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਕਿ ਰੱਬ ਦਾ ਨਬੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰਣ ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ, ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਫੁੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੇ ਸਨ ।

ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰੀ ਜੋ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸਾਦਗੀ ਉੱਪਰ ਉੱਚ ਮਾਪ-ਦੰਡ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਆਪਦੀ ਸ਼ਕਲ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਸਨ । ਜਦ 'ਕਬਾ' ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਪ^(ਸ) ਇਕ ਰੁੱਖ ਹੇਠ ਬੈਠੇ ਸਨ ਅਤੇ ਲੋਕ ਭਜਦੇ ਹੋਏ ਮਦੀਨੇ ਤੋਂ ਆਪ ਵੱਲ ਆ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਾਦਗੀ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਨਜਾਣ ਲੋਕ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂਬਕਰ^(ਰ) ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਜੋ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਭਾਵੇਂ ਛੋਟੇ ਸਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਇਕ ਚਿੱਟੇ ਵਾਲ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਸਤਰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੋਂ ਕੁਝ ਬੇਹਤਰ ਸੀ, ਇਹੋ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਬੂਬਕਰ^(ਰ) ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਹਨ । ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਆਪ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂਬਕਰ^(ਰ) ਨੇ ਜਦ ਇਹ ਗਲ ਵੇਖੀ ਤਾਂ ਸਮਝ ਗਏ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਉਹ ਝੱਟ ਚਾਦਰ ਫੈਲਾ ਕੇ ਸੂਰਜ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਹੋ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਆਪ ਉੱਪਰ ਧੁੱਪ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਆਪ 'ਤੇ ਛਾਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

(ਬੁਖਾਰੀ ਬਾਬ, ਹਿਜਰਤੁਨੱਬੀ ਸ.ਅ.ਵ. ਵ ਅਜ਼ਹਾਬੁ ਇਲਲ ਮਦੀਨਾ)

ਇਸ ਸੂਖਮ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ 'ਕੁਬਾ' ਵਿੱਚ ਦਸ ਦਿਨ ਰਹਿਣ ਮਗਰੋਂ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਮਦੀਨੇ ਲੈ ਗਏ । ਜਦ ਆਪ^(ਸ) ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ । ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੁਰੁਸ਼-ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਆਪ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ ਆਖ ਰਹੇ ਸਨ । ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਇਹ ਸ਼ੇਅਰ ਗਾ ਰਹੇ ਸਨ :-

طلع البدر علينا من ثنيات الوداع
 وحب الشكر علينا ما دع الله داع
 ايها المبعوث فينا جئت بالامر المطاع

ਤਲਅਲ ਬਦਰੋ ਅਲੈਨਾ ਮਿਨ ਸਨਿਯਾਤਿਲ ਵਦਾਅ ।
 ਵਜਬਸ਼ ਸ਼ੁਕਰੋ ਅਲੈਨਾ ਮਾ ਦਆ ਲਿੱਲਾਹੋ ਦਾਅ ।
 ਅੱਯੋਹਲ ਮਬਉਸੋ ਫੀਨਾ ਜੇਅਤਾ ਬਿਲ ਅਮਰਿਲ ਮੁਤਾਅ ।

(ਜ਼ਰਕਾਨੀ ਜਿਲਦ ਅੱਵਲ, ਪੰਨਾ 35)

ਅਰਥਾਤ, ਪੁੰਨਿਆਂ ਦਾ ਚੰਨੂ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਵਦਾ ਦੇ ਮੋੜ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਤੱਕ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਸਦੱਨ ਵਾਲਾ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਰਹੇ ਸਾਡੇ ਉੱਪਰ ਇਸ ਉਪਕਾਰ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਹੇ ਉਹ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਸਾਡੇ ਉੱਪਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇਰੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪੂਰੀ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਏਗੀ ।

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਜਿਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲੋਂ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ ਸਨ ਉਹ ਪੂਰਬੀ ਦਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਪਰ ਪੁੰਨਿਆ ਦਾ ਚੰਨੂ ਤਾਂ ਪੂਰਬ ਵੱਲੋਂ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਉਸ ਵੱਲ ਸੀ ਕਿ ਅਸਲ ਚੰਨੂ ਤਾਂ ਰੂਹਾਨੀ ਚੰਨੂ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸਨ । ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਲਈ ਚੰਨੂ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਨੂ ਵੀ ਉਸ ਪਾਸਿਓਂ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵੱਲੋਂ ਉਹ ਚੜ੍ਹਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਇਹ ਸੋਮਵਾਰ ਦਾ ਦਿਨ ਸੀ । ਜਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ । ਅਤੇ ਸੋਮਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ ਹੀ ਆਪ ਗ਼ਾਰੇ ਸੌਰ (ਸੋਰ ਨਾਂ ਦੀ ਗੁਫ਼ਾ) 'ਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਸਨ । ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਅਜੀਬ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਸੋਮਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ ਹੀ ਆਪਨੇ ਮੱਕੇ 'ਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ।

ਜਦ ਆਪ ਮਦੀਨੇ 'ਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਉਸਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰਨ । ਜਿਸ-ਜਿਸ ਬੀਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪ ਦੀ ਡਾਚੀ ਲੰਘਦੀ ਸੀ ਉਸ ਬੀਹੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਅੱਗੇ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਇਹ ਸਾਡਾ ਘਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਡਾ ਮਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਡੀਆ ਜਾਨਾਂ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹਨ । ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਅਸੀਂ ਆਪਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹਾਂ । ਆਪ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਹੀ ਠਹਿਰੋ । ਕੁਝ ਲੋਕ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੇ ਅਤੇ ਆਪਦੀ ਡਾਚੀ ਦੀ ਲਗਾਮ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਜੋ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਲਾਹ ਲੈਣ । ਪਰ ਆਪ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਇਹੋ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦੇ ਕਿ ਮੇਰੀ ਡਾਚੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਓ । ਇਹ ਅੱਜ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਹੈ । ਇਹ ਉੱਥੇ ਹੀ ਖੜੀ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿੱਥੇ ਰੱਬ ਦੀ

ਇੱਛਾ ਹੋਵੇਗੀ ।

ਅੰਤ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਇਕ ਕੰਢੇ ਬਨੁ ਨਜ਼ਾਰ ਦੇ ਅਨਾਥਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਵਾੜੀ ਠਹਿਰ ਗਈ । ਆਪ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਰੱਬ ਦੀ ਇਹੋ ਇੱਛਾ ਲਗਦੀ ਹੈ ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਹੀ ਠਹਿਰਾਂਗੇ । ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਕਿਸਦੀ ਹੈ ? ਜ਼ਮੀਨ ਕੁਝ ਅਨਾਥਾਂ ਦੀ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਲੀ (ਮਾਲਕ) ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਫ਼ਲਾਣੇ ਅਨਾਥ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ, ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਾਲ ਮੁਫ਼ਤ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੇ । ਅੰਤ ਉਸ ਦਾ ਮੁਲ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਥਾਂ ਉੱਪਰ ਮਸੀਤ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ।

ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਅਯੂਬ ਅਨਸਾਰੀ^(ਰ) ਦੇ ਘਰ ਠਹਿਰਨਾ

ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਨੇੜੇ ਕਿਸ ਦਾ ਘਰ ਹੈ ? ਅਬੂ ਅਯੂਬ ਅਨਸਾਰੀ^(ਰ) ਅੱਗੇ ਵੱਧੇ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਮੇਰਾ ਘਰ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਨੇੜੇ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ । ਆਪਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਘਰ ਜਾਓ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕੋਈ ਕਮਰਾ ਤਿਆਰ ਕਰੋ । ਅਬੂ ਅਯੂਬ^(ਰ) ਦਾ ਮਕਾਨ ਦੋ ਮੰਜ਼ਿਲਾ (ਚੁਬਾਰਾ) ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਲਈ ਉੱਪਰੀ ਮੰਜ਼ਲ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਕਿ ਮਿਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਹੋਵੇਗਾ ਹੇਠਲੀ ਮੰਜ਼ਲ ਪਸੰਦ ਕੀਤੀ ।

ਅੰਸਾਰ (ਮਦੀਨੇ ਵਾਲੇ) ਨੂੰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੁਹਬੱਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ । ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਵੀ ਇਹ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਆਖਣ ਕਰਕੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਅਯੂਬ^(ਰ) ਮਨ ਤਾਂ ਗਏ ਕਿ ਆਪ ਹੇਠਲੀ ਮੰਜ਼ਲ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰਣ ਪਰ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਜਾਗਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾ ਸੌ ਰਹੇ ਹਨ ਫਿਰ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਬੇ-ਅਦਬੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਉਪਰੀ ਛੱਤ 'ਤੇ ਸੌਣ । ਰਾਤ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਭਾਂਡਾ ਡਿਗ ਗਿਆ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਕਿ ਕਿਤੇ ਛੱਤ ਦਾ ਪਾਣੀ ਹੇਠਾ ਨ ਟਪਕੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਅਯੂਬ^(ਰ) ਨੇ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਦੌੜਕੇ ਆਪਣੀ ਰਜ਼ਾਈ ਉਸ ਪਾਣੀ ਉੱਪਰ

ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਸੋਖ ਲਵੇ । ਸਵੇਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਫਿਰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਾਈ । ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਰਸੂਲ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉੱਪਰ ਜਾਣਾ ਮੰਨ ਲਿਆ । ਫਿਰ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਅੱਯੂਬ^(ਰ) ਹਰ ਰੋਜ਼ ਖਾਣਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਆਪਦੇ ਕੋਲ ਭਿਜਵਾਉਂਦੇ । ਫਿਰ ਜੋ ਆਪ ਦਾ ਬੱਚਿਆ ਹੋਇਆ ਖਾਣਾ ਆਉਂਦਾ ਉਹ ਸਾਰਾ ਘਰ ਖਾਂਦਾ । ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਬਾਕੀ ਅਨਸਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਜ਼ਿਦ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾਚਾਰੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਭਾਗ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ ਅਤੇ ਜਦ ਤਕ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਗਿਆ । ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਦੇ ਘਰ ਖਾਣਾ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਰਹੇ । (ਹਿਜਰਤ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਲਈ ਦੇਖੋ, ਬੁਖਾਰੀ ਬਾਬ ਹਿਜਰਤੁਨੱਬੀ ਸ.ਅ.ਵ, ਜ਼ਰਕਾਨੀ, ਜਿਲਦ-ਅਵੱਲ, ਘਟਨਾ ਹਿਜਰਤ)

ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਖ਼ਾਦਮ ਹਜ਼ਰਤ

ਅਨਸ^(ਰ) ਦੀ ਗਵਾਹੀ

ਮਦੀਨੇ ਦੀ ਇਕ ਵਿਧਵਾ ਦਾ ਅਨਸ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੀ ਪੁੱਤਰ ਸੀ । ਉਸਦੀ ਆਯੂ 8-9 ਸਾਲ ਸੀ । ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਲਿਆਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਹੋ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਮੇਰੇ ਇਸ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਪਰਵਾਨ ਕਰੋ । ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਖ਼ਾਤਰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਦੈਵੀ ਜੀਵਨ ਲਈ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਅਨਸ^(ਰ) ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਹੋਲੀ-ਹੋਲੀ ਬਹੁਤ ਮਾਲਦਾਰ ਹੋ ਗਏ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਸੌ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਮਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਾਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਅਨਸ^(ਰ) ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਸੌਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਦੇ ਜੀਵਨ ਤੱਕ ਆਪ^(ਸ) ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਹਾ । ਕਦੇ

ਵੀ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਕਦੇ ਝਿੜਕਿਆ ਨਹੀਂ । ਕਦੇ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜੋ ਮੇਰੀ ਤਾਕਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਵੇ । (ਮੁਸਲਿਮ, ਜਿਲਦ-2, ਕਿਤਾਬੁਲ ਫਜ਼ਾਇਲ) । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕੇਵਲ ਅਨਸ^(ਰ) ਤੋਂ ਸੇਵਾ ਲੈਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ । ਅਤੇ ਅਨਸ^(ਰ) ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਆਪ ਦੇ ਆਚਰਣ ਉੱਪਰ ਤਿੱਖਾ ਚਾਨ੍ਹਣਾ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ।

ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣਾ ਮਸਜਿਦ ਨਬਵੀ

ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਣੀ

ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਅਜ਼ਾਦ ਕੀਤੇ ਗੁਲਾਮ ਜ਼ੈਦ^(ਰ) ਨੂੰ ਮੱਕੇ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਲੈ ਆਵੇ । ਕਿਉਂਕਿ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਇਸ ਅਚਨਚੇਤ ਹਿਜਰਤ ਕਰਕੇ ਘਬਰਾਏ ਹੋਏ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਅਤਿਆਚਾਰ ਬੰਦ ਰਿਹਾ । ਇਸੇ ਘਬਰਾਹਟ ਕਰਕੇ ਉਹ ਰਸੂਲ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ^(ਰ) ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੱਕੇ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਵਿੱਚ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਬਣੇ ਅਤੇ ਇਹ ਲੋਕ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਮਦੀਨੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਜ਼ਮੀਨ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਖਰੀਦੀ ਸੀ । ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਉੱਥੇ ਮਸੀਤ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਲਈ ਮਕਾਨ ਬਣਵਾਏ । ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਲਗਭਗ ਸੱਤ ਮਹੀਨੇ ਲੱਗੇ । (ਬੁਖਾਰੀ ਬਾਬ-ਹਿਜਰਤੁਨੱਬੀ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਵ ਜ਼ਰਕਾਨੀ ਜਿਲਦ ਅਵੱਲ, ਪੰਨਾ 369)

ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਮੁਸ਼ਰਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦਾ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ

ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ

ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਮਗਰੋਂ ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਮੁਸ਼ਰਿਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਏ । ਜੋ ਦਿਲੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ

ਹੋਏ ਸਨ ਉਹ ਪ੍ਰਗਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨਾਲ ਰਲ ਗਏ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਵਿੱਚ ਮੁਨਾਫ਼ਕਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਕਾਇਮ ਹੋਈ । ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਤਾਂ ਸੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਈਮਾਨ ਲੈ ਆਏ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸਦਾ ਹੀ ਮਨਸੂਬੇ ਤੇ ਸਾਜ਼ਸ਼ਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ । ਕੁਝ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਸਨ ਜੋ ਪ੍ਰਗਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਨਦੇ ਸਨ । ਪਰ ਇਹ ਲੋਕ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਨੂੰ ਸਹਿਨ ਨ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਤੋਂ ਹਿਜਰਤ ਕਰ ਕੇ ਮੱਕਾ ਚਲੇ ਗਏ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਦੀਨਾ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਿਰੋਲ ਇਕ ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਗਦੀ ਕਾਇਮ ਹੋਈ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਸਿਵਾਏ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਨਿਰੋਲ ਇਕ ਰੱਬ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਮੁਹੰਮਦ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਲਈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹਾਨ ਸਫ਼ਲਤਾ ਸੀ । ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਹਿਜਰਤ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਪੂਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਇਕ ਰੱਬ ਦਾ ਉਪਾਸਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਬੁੱਤ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਨ ਪ੍ਰਕਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ । ਪਰ ਇਸ ਬਦਲਾਓ ਨਾਲ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਲਈ ਹੁਣ ਅਮਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਅਰਬ ਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਇਕ ਮੁਨਾਫ਼ਕਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਅਜਿਹੀ ਸੀ ਜੋ ਆਪ ਦੀ ਜਾਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸੀ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀ ਵੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਖ਼ਤਰੇ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਖ਼ੁਦ ਵੀ ਚੌਕਸ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਰਹਿਣ ਦੇ ਅਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਅਰੰਭ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਦਿਨ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਆਏ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਰੀ-ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਜਾਗਣਾ ਪਿਆ । ਇਕ ਵਾਰ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਜਦ ਆਪ ਜਾਗਦੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਥਕੇਵਾਂ ਅਨੁਭਵ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਇਸ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਨਿਰੋਲ ਸੇਵਕ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੌ ਜਾਂਦਾ । ਥੋੜੀ ਹੀ ਦੇਰ ਵਿੱਚ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਖੜਕਣ ਦੀ ਝਨਕਾਰ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀ । ਆਪ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕੌਣ ਹੈ ? ਤਾਂ ਅਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਮੈਂ ਸਾਅਦ ਬਿਨ ਵਕਾਸ ਹਾਂ, ਜੋ ਆਪਦਾ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਲਈ ਆਇਆ ਹਾਂ । ਫਿਰ ਆਪਨੇ ਆਰਾਮ ਕੀਤਾ । ਅਨਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪ ਵੀ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਹੱਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪੋ

ਵਿੱਚ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰਕੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਹਰ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਆਪ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ।

ਭਾਵ ਮੱਕੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਜੇ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਸੀ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਕਿ ਹੁਣ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਪਰ ਬਣਾਈ ਮਸੀਤ ਵਿੱਚ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਰੋਕ-ਟੋਕ ਦੇ ਪੰਜ ਵੇਲੇ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਸਨ ।

ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਦੀਆਂ

ਵਿਉਂਤਾ

ਦੋ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਲੰਘਣ ਮਗਰੋਂ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਦੂਰ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਵਿਉਂਤਾਂ ਗੰਢਣੀਆਂ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ । ਪਰ ਮਸ਼ਵਰਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੇਵਲ ਮੱਕਾ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਣਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੁੱਦੇ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਉਹ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਹੀ ਮਿਟਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਦ ਮਦੀਨੇ ਤੋਂ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਕਢਵਾ ਦੇਣ । ਸੋ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅਬਦੁੱਲਾ ਬਿਨ ਉਬੈ ਬਿਨ ਸਲੂਲ ਦੇ ਨਾਂ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਦੀਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਦੁਆਇਆ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਮਦੀਨੇ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੈ । ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪ^(ਸ) ਨੂੰ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਨਾਹ ਦਿੰਦੇ । ਉਸ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਨ :-

إِنَّكُمْ أَوْيْتُمْ صَاحِبِنَا وَإِنَّا نُنْقِسُ بِاللَّهِ لِمَقَاتِلِنَهُ أَوْ تُخْرِجُنَهُ أَوْ لَنَسِيرَنَّ إِلَيْكُمْ
بِأَجْمَعِنَا حَتَّى نَقْتُلَ مَقَاتِلَتِكُمْ وَنَسْتَبِيحَ نِسَاءَكُمْ.

ਉੱਚਾਰਣ :- ਇੱਨਾਕੁਮ ਆਵੈਤੁਮ ਸਾਹਿਬਨਾ ਵ ਇੰਨਾ ਨੁਕਸਿਮੁ ਬਿੱਲਾਹੇ ਲ

ਤੁਕਾਤਿਲੁੱਨਾਹੂ ਔ ਤੁਖਰਿਜੁੱਨਾਹੂ ਔ ਲ ਨਸੀਰੁੱਨਾ ਇਲੈਕੁਮ ਬਿਅਜਮਅਨਾ ਹੱਤਾ ਤਕਤੁਲਾ ਮਕਾਤਿਲਾਤਾਕੁਮ ਵ ਨਸਤਬੀਹਾ ਨਿਸਾਆਕੁਮ ।

ਅਰਥਾਤ ਹੁਣ ਜੱਦ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਆਦਮੀ (ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਨਾਹ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਰੱਬ ਦੀ ਸੰਗੁ ਖਾ ਕੇ ਇਹ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਕਰੋ ਜਾਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿਓ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਰਲ੍ਹਕੇ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਹੱਲਾ ਕਰਾਂਗੇ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੰਗਯੋਗ ਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਆਂਗੇ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲੌਡੀਆਂ ਬਣਾ ਲੈਣਗੇ । ਇਸ ਪੱਤਰ ਦੇ ਮਿਲਣ ਉੱਪਰ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਉਬੈ ਬਿਨ ਸਲੂਲ ਦੀ ਨੀਯੱਤ ਕੁਝ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਹੋਰਨਾ ਮੁਨਫਕਾ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਖ਼ਤਰਿਆਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਣਗੇ । ਇਸ ਲਈ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਕਰੀਏ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰੀਏ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲ ਗਈ ਅਤੇ ਆਪ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਉਬੈ ਬਿਨ ਸਲੂਲ ਕੋਲ ਗਏ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਇਹ ਕਾਰਜ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਹਨ । ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਲੋਕ ਹਿਜਰਤ ਕਰਕੇ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਇਸ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਅਰੰਭ ਕਰਕੇ ਬਿਲਕੁਲ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਓਗੇ । ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਉਬੈ ਬਿਨ ਸਲੂਲ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਖੁਲ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ ਤੋਂ ਮੁੜ ਗਿਆ ।

ਅਨਸਾਰ ਅਤੇ ਮੁਹਾਜਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਈਚਾਰਾ

ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਉਂਤ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਲਈ ਬਣਾਈ ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੋ ਦੋ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਭਾਈ-ਭਾਈ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ । ਇਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਅਨਸਾਰ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਹਾਰਦਿਕ ਸਵਾਗਤ

ਕੀਤਾ ਕਿ ਹਰ ਅਨਸਾਰੀ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਇਦਾਦ ਉਸਦੇ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਅੱਧੋ-ਅੱਧ ਵੰਡ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ । ਇਕ ਅਨਸਾਰੀ ਨੇ ਤਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਹੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਮੁਹਾਜ਼ਰ ਭਾਈ ਨੂੰ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਇਕ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਤਲਾਕ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਓ, ਪਰ ਮੁਹਾਜ਼ਰ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਆਚਰਣ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਪਰ ਫ਼ਿਰ ਵੀ ਅਨਸਾਰ (ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਨਸਾਰ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ) ਬਖ਼ਿੱਦ ਰਹੇ ਅਤੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੋਲ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਜਦ ਇਹ ਮੁਹਾਜ਼ਰ ਸਾਡੇ ਭਾਈ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮਾਲ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰ ਨ ਹੋਣ । ਹਾਂ ! ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜ਼ਮੀਦਾਰੀ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀ ਲੋਕ ਹਨ । ਜੇ ਕਰ ਇਹ ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਨਾਂ 'ਚੋਂ ਭਾਗ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਫ਼ਿਰ ਸਾਡੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੀ ਜੋ ਆਮਦਨੀ ਹੋਵੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਗੀਦਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ । ਮੁਹਾਜ਼ਰਾਂ ਨੇ ਇਸ 'ਤੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਗੀਦਾਰ ਬਣਨਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ੇ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਲਗ ਗਏ ਅਤੇ ਥੋੜੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਮਾਲਦਾਰ ਬਣ ਗਏ । ਪਰ ਅਨਸਾਰ ਇਸ ਹਿੱਸਾ ਵੰਡਾਉਣ ਉੱਤੇ ਇੰਨ੍ਹੇ ਬਖ਼ਿੱਦ ਸਨ ਕਿ ਕਈ ਅਨਸਾਰ ਜੋ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨਾਂ ਨੇ ਅਰਬ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਮੁਹਾਜ਼ਰ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿੱਚੋਂ ਹਿੱਸਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਈ ਸਾਲ ਇਸ ਉੱਪਰ ਅਮਲ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ । ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਵਿੱਚ ਇਸ ਉੱਪਰ ਅਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ।

ਮੁਹਾਜ਼ਰਾਂ, ਅਨਸਾਰ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਮਝੌਤਾ

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਭਾਈ ਬਨਾਉਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਸਾਰੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਵਾਸੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਾਇਆ । ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਅਰਬ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਪਹਿਲੇ ਇੱਥੇ ਕੇਵਲ ਦੋ ਧੜੇ ਸਨ । ਪਰ ਹੁਣ ਤਿੰਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਅਰਬਾਤ ਪਹਿਲਾ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਯਹੂਦੀ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਅਰਬ ਵਸਦੇ ਸਨ । ਪਰ ਹੁਣ

ਯਹੂਦੀ, ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਅਰਬ ਵਾਸੀ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਮੁਹਾਜਰ ਤਿੰਨ ਧੜੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸੰਧੀ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਸੋ ਆਪਸੀ ਮਸ਼ਵਰਿਆਂ ਨਾਲ ਇਕ ਸਮਝੌਤਾ ਲਿੱਖਿਆ ਗਿਆ । ਉਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਇਹ ਹਨ :-

“ਸਮਝੌਤਾ ਵਿਚਾਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮੋਮਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਣ । ਜੇਕਰ ਮੁਹਾਜਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਕਤਲ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਖੂਨ ਦੇ ਆਪ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਣਗੇ । ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਛੁਡਾਉਣਗੇ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਬੀਲੇ ਵੀ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਣਗੇ । ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਫੈਲਾਏ ਜਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਪੈਦਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਵਿੱਚ ਫੁੱਟ ਪਾਏ । ਸਾਰੇ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਇਕ ਜੁਟ ਹੋ ਜਾਣਗੇ । ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨ ਹੋਵੇ । ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਇਨਕਾਰੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੋਲੋਂ ਬਦਲਾ ਨਹੀਂ ਲੈਣਗੇ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਵਿੱਚ ਇਨਕਾਰੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਗੇ । ਜੇ ਕੋਈ ਯਹੂਦੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰੱਲ ਜਾਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਉਸਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਾਂਗੇ । ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਕਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਨ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵੈਰੀ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਏਗੀ । ਕੋਈ ਫ਼ੌਰ ਮੌਮਨ (ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ) ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਨਾਹ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਆਪਣੀ ਕੋਲ ਅਮਾਨਤੀ ਰੱਖੇਗਾ ਅਤੇ ਨ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਦਖ਼ਲ ਕਰੇਗਾ । ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਅਜਾਈ ਹੀ ਮਾਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਇਕੱਠਿਆਂ ਹੋ ਕੇ ਜਤਨ ਕਰਨ । ਜੇ ਕਰ ਇਕ ਮੁਸ਼ਰਿਕ (ਅਨੇਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦੀ) ਦੁਸ਼ਮਣ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਹੱਲਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਯਹੂਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣਗੇ ਅਤੇ ਅਨੁਪਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਖਰਚ ਸਹਿਨ ਕਰਨਗੇ । ਯਹੂਦੀ ਕਬੀਲੇ ਜੋ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਸਮਾਨ ਹੋਣਗੇ । ਯਹੂਦੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਉੱਪਰ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣਗੇ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੇ ਧਰਮ

ਉੱਪਰ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣਗੇ । ਜੇ ਹੱਕ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣਗੇ ਉਹੋ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣਗੇ । ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਆਗਿਆ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ । ਪਰ ਇਸ ਸ਼ਰਤ ਹੇਠ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸ ਦੇ ਜਾਇਜ਼ ਬਦਲੇ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਯਹੂਦੀ ਆਪਣੇ ਸੰਗਠਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਖਰਚੇ ਆਪ ਸਹਿਣ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੇ ਖਰਚੇ ਆਪ ਝਲੱਣਗੇ । ਪਰ ਲੜਾਈ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਰਲਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ । ਮਦੀਨਾ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਜੋ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਕ ਮਾਨਯੋਗ ਸਥਾਨ ਹੋਵੇਗਾ । ਜੇ ਅਣਪਛਾਤੇ ਲੋਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਣ, ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹੋ ਵਰਤਾਓ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਅਸਲ ਬਸ਼ਿੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗਾ । ਪਰ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ । ਝਗੜੇ ਤੇ ਫ਼ਸਾਦ ਰੱਬ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਰਸੂਲ ਕੋਲ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਰੱਖੇ ਜਾਣਗੇ । ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਕੋਈ ਸਮਝੌਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਰਾਹੀਂ ਸਹਿਮਤੀ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਨ । ਜਿਵੇਂ ਜੰਗ ਵਖਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਮਝੌਤਾ ਵੀ ਵਖਰੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇਗਾ । ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਉਹ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇ । ਹਾਂ ! ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਜ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਹਕਦਾਰ ਹੋਵੇਗਾ । ਬੇਸ਼ਕ ਰੱਬ ਨੇਕਾਂ ਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰੱਖਿਅਕ ਹੈ । ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ (ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਰੱਬ ਦੇ ਰਸੂਲ ਹਨ ।” (ਇਬਨੇ ਹਸ਼ਾਮ, ਜਿਲਦ ਅਵੱਲ ਪੰਨਾ 178)

ਇਹ ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਵਿੱਚ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸੱਚਾਈ ਤੇ ਸਵੱਛਤਾ ਨੂੰ ਹੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ ਅਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਆਪਣੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦਾ ਆਪ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਵੇਗਾ । ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਕਿ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ ਕਿ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਸ਼ਿੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋ

ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਲੇ ਹਨ, ਪਿਆਰ, ਮੁਹੱਬਤ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਵਰਤਾਓ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਰੱਖਿਆ ਜਾਇਗਾ । ਸੋ ਮਗਰੋਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨਾਲ ਜਿਨ੍ਹੇ ਵੀ ਝਗੜੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਉੱਪਰ ਸੀ ।

ਮੱਕੇ ਦੇ ਵਾਸੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਦਾ ਅਰੰਭ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੋ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਜੱਦ ਘਟੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਇਕ ਨਵਾਂ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਇਆ । ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਇਕ ਸਰਦਾਰ ਸਾਅਦ ਬਿਨ ਮਆਜ਼^(੭) ਜੋ ਓਸ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਸਨ ਬੈਤੁਲੱਹ ਦਾ ਤਵਾਫ਼ (ਕਾਬੇ ਦੁਆਲੇ ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ) ਕਰਨ ਲਈ ਮੱਕੇ ਗਏ । ਤਾਂ ਅਬੂ ਜਹਿਲ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਸ ਮੁਰਤਦ (ਅਪਣੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਫਿਰੇ ਹੋਏ ਅਰਥਾਤ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਨੂੰ ਪਨਾਹ ਦੇਣ ਮਗਰੋਂ ਅਮਨ ਨਾਲ ਕਾਬੇ ਦੇ ਤਵਾਫ਼ ਕਰ ਸਕੋਗੇ । ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਭਰਮ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ । ਰੱਬ ਦੀ ਸੰਹੁ ਜੇਕਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਅਬੂ ਸਫਵਾਨ ਨ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲ ਨ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ । ਸਾਅਦ ਬਿਨ ਮਆਜ਼^(੭) ਨੇ ਕਿਹਾ, ਵਲੱਹ ! (ਰੱਬ ਦੀ ਸੰਹੁ) ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਕਾਬੇ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਤਾਂ ਚੇਤੇ ਰੱਖੋ ਫਿਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮ (ਸੀਰੀਆ) ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਅਮਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕੇਗਾ । ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਲੀਦ ਬਿਨ ਮੁਗ਼ੀਰਾ ਮੱਕੇ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਰਈਸ ਬਿਮਾਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਨੇੜੇ ਹੈ । ਇਕ ਦਿਨ ਮੱਕੇ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਰਈਸ ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਬੇਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਰੋਣ ਲਗ ਗਿਆ । ਮੱਕੇ ਦੇ ਰਈਸਾਂ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਅੰਤ ਆਪ ਕਿਉਂ ਰੋਂਦੇ ਹੋ ? ਵਲੀਦ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੀ ਤੁਸੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੈਂ ਮੌਤ ਦੇ ਡਰ ਨਾਲ ਰੋਂਦਾ ਹਾਂ । ਰੱਬ ਦੀ ਸੰਹੁ ਅਜਿਹਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ । ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਗ਼ਮ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ (ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਦਾ ਧਰਮ ਫੈਲ ਜਾਏ ਅਤੇ ਮੱਕਾ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਚਲਿਆ ਜਾਏ । ਅਬੂ

ਸੁਫਿਯਾਨ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਗ਼ਮ ਨ ਕਰੋ । ਜਦ ਤਕ ਅਸੀਂ ਜੀਉਂਦੇ ਹਾਂ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ । ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਜ਼ਾਮਨ ਹਾਂ । ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਵਕਫ਼ਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਹ ਅਸਥਾਈ ਸੀ । ਮੁੜ ਕੌਮ ਨੂੰ ਭੜਕਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਰਈਸ ਭਾਵੇਂ ਮੌਤ ਦੇ ਮੰਜੇ ਉੱਪਰ ਪਏ ਸਨ ਪਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦੀਆਂ ਸ਼ੌਹਾਂ ਚੁਕ ਰਹੇ ਸਨ । ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਹੰਮਦ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਲੜਾਈ ਲਈ ਤਤੱਪਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਹ ਕਰਨ ਉੱਪਰ ਧਮਕੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਲਗਦੇ ਕਬੀਲੇ ਲਸ਼ਕਰ ਲੈਕੇ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਹੱਲਾ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣਗੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਗ਼ੁਲਾਮ ਬਣਾ ਲੈਣਗੇ ।

ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਵੱਲੋਂ ਬਰਾਓ ਦੇ

ਉਪਾਉ

ਸੋ, ਇਹਨਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਚੁਪ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਉਪਾਉ ਨ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਅਵਸ਼ ਆਪ ਉੱਪਰ ਵੱਡੀ ਭਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪੈਂਦੀ । ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਟੋਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਹਾਬਾ (ਸਾਥੀਆਂ) ਨੂੰ ਮੱਕੇ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਭੇਜਣਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਜੋ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਰਹੇ । ਕਈ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੱਕੇ ਦੇ ਜੱਥਿਆਂ ਜਾਂ ਮੱਕੇ ਦੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਦਲਾਂ ਨਾਲ ਮੁਠ-ਭੇੜ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਲੈਣ ਮਗਰੋਂ ਲੜਾਈ ਤੱਕ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ । ਈਸਾਈ ਲੇਖਕ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਵੱਲੋਂ ਛੇੜ-ਛਾੜ ਸੀ । ਕੀ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਤੇਰਾ ਸਾਲ ਤੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਉੱਪਰ ਜੋ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਉਹ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਵਿਰੁਧ ਖੜਾ ਕਰਨ ਦੇ ਜੋ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਫ਼ਿਰ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਹੱਲਾ ਬੋਲਣ ਦੀਆਂ ਜੋ ਧਮਕੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਆਪਦਾ ਸਤਰਕ

ਰਹਿਣ ਲਈ ਟੋਲੀਆਂ ਦਾ ਭੇਜਣਾ ਛੇੜ-ਛਾੜ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਕਾਨੂੰਨ ਹੈ ਜੋ ਮੱਕੇ ਦੇ 13 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਅਤੇ ਮੱਕਾ ਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲੜਾਈ ਛੇੜਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸਮਝਦਾ ਹੋਵੇ । ਅੱਜ ਪਛੱਮੀ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ । ਜੋ ਕੁਝ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੱਧ ਘਟਨਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਵੀ ਕੋਈ ਕੌਮ ਲੜੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਜਰਮ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਕੀ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹਕੂਮਤ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਜਮਾਤ ਦੇ ਕਤਲ ਕਰਨ ਨਾ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਸ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਹਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਜੰਗ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰੇ ? ਸੋ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮੀ ਰਾਜ ਦੇ ਸਥਾਪਤ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਕਿਸੇ ਨਵੇਂ ਕਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਮੱਕੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਹੱਕ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਜੰਗ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਦੇਣ, ਪਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਬਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਰਾਰਤਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਜਤਨ ਸੀਮਤ ਰੱਖੇ । ਪਰ ਜਦ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਆਪ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਅਰਬਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਵਿਰੁਧ ਭੜਕਾਇਆ, ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਹੱਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੱਥਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਸ਼ਾਮ (ਸੀਰੀਆ) ਵਿੱਚ ਵਪਾਰ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਦੀਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਭੜਕਾਉਣਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਮਦੀਨੇ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦਾ ਵੀ ਫ਼ਰਜ਼ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਜੰਗ ਦੇ ਚੈਲੰਜ ਨੂੰ ਜੋ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਲਗਾਤਾਰ ਚੌਦ੍ਹਾਂ (14) ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਚੈਲੰਜ ਕਬੂਲ ਕਰਨ 'ਤੇ ਤਰਕ ਕਰੇ ।

ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਨੀਂਹ

ਜਿੱਥੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਬਾਹਰ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਉੱਥੇ ਆਪ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਤੋਂ ਵੀ ਗ਼ਾਫ਼ਲ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਮੁਸ਼ਰਿਕ (ਅਨੇਕ ਈਸ਼ਵਰ

ਵਾਦੀ) ਬਹੁਤੇ ਤਾਂ ਸੱਚੇ ਮਨੋਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮੁਨਾਫਕਾਂ ਵਾਂਗ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਇਸਲਾਮੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਉੱਪਰ ਰਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਅਰਬ ਲੋਕ ਲੜ-ਝਗੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਵਿਧਿ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਜ਼ੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵੱਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਲੋਕ ਅਨਪੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ। ਜੁਲਮ, ਅਤਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਰੋਕ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸ਼ਰੀਅਤ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਲਦਾਰਾਂ ਉੱਪਰ ਟੈਕਸ ਲਗਾਏ ਗਏ ਜੋ ਨਿਰਧਨਾਂ ਉੱਪਰ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਆਮ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਅਨਾਥਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਲੈਣ-ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਲਿਖਤ ਅਤੇ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਤੈਅ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਗੁਲਾਮਾਂ ਉੱਪਰ ਸਖਤੀ ਨੂੰ ਕਰੜਾਈ ਨਾਲ ਰੋਕਿਆ ਗਿਆ। ਸਫ਼ਾਈ ਅਤੇ ਸਵਾਸਥ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਉੱਪਰ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਜਨਗਣਨਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਬੀਹੀਆਂ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਨੂੰ ਚੌੜਾ ਕਰਨ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਬਾਰੇ ਆਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਪਰਿਵਾਰਕ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਿਯਮਾਂ ਲਿਖਕੇ ਵਿਧਿ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਰਬ ਵਾਸੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਿਅਵਸਥਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਏ।

ਇੱਧਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਰਬ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਜੋ ਨ ਕੇਵਲ ਇਸ ਜੁਗ ਲਈ ਸੀ ਸਗੋਂ ਸਦੀਵੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨ ਕੇਵਲ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਸੀ ਸਗੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਲਈ ਵੀ ਮਾਨ, ਅਮਨ ਅਤੇ ਉੱਨਤੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਇਧਰ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸਲਾਮ ਵਿਰੁੱਧ ਜੰਗ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਬਦਰ ਦੀ ਜੰਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ।

ਕੁਰੈਸ਼ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਜੱਥੇ ਦਾ ਆਗਮਨ ਅਤੇ ਬਦਰ ਦੀ ਜੰਗ

ਹਿਜਰਤ ਦੇ ਤੇਰਵੇਂ ਮਹੀਨੇ ਸ਼ਾਮ (ਸੀਰੀਆ) ਤੋਂ ਇਕ ਵਪਾਰਕ ਜੱਥਾ ਅਬੂ ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਵਿੱਚ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਇਕ ਵੱਡਾ ਲੜਕਰ ਮਦੀਨੇ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ । ਰਸੂਲ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲ ਗਈ ਅਤੇ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਆਪ^(ਸ) 'ਤੇ ਵਹੀ (ਅਕਾਸ਼ਵਾਣੀ) ਹੋਈ । ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਿਆਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ । ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਕੁਝ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਨਿਕਲ ਪਏ । ਜਦ ਆਪ ਮਦੀਨੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਹਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਮੁਕਾਬਲਾ ਜੱਥੇ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ਜਾਂ ਅਸਲ ਲੜਕਰ ਨਾਲ । ਇਸ ਲਈ ਤਿੰਨ ਸੌ ਬੰਦੇ ਆਪ^(ਸ) ਦੇ ਨਾਲ ਮਦੀਨੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ।

ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਜੱਥੇ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮਾਲ ਨਾਲ ਲੱਦੇ ਹੋਈਆ ਡਾਚੀਆਂ ਸਨ । ਸਗੋਂ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਇਹਨਾਂ ਜੱਥਿਆਂ ਨਾਲ ਇਕ ਠੋਸ ਫ਼ੌਜੀ ਜੱਥਾ ਭੇਜਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਜੱਥਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭੈਭੀਤ ਵੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਸੌ ਇਸ ਜੱਥੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋ ਜੱਥਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਦੋ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀ ਨਿਯੁਕਤ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀ ਨਿਯੁਕਤ ਸੀ । ਸੌ ਇਸ ਸਿਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਈਸਾਈ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਲਿਖਣਾ ਕਿ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀ ਲੈ ਕੇ ਆਪ ਮੱਕੇ ਦੇ ਇਕ ਨਿਹੱਥੇ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਲੁਟਣ ਲਈ ਨਿਕਲੇ ਸਨ ਕੇਵਲ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜੱਥਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਜੱਥਿਆਂ ਦੇ ਰੱਖਿਅਕ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਸੌ ਸਵਾਰ ਅਵਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ । ਇੰਨ੍ਹੇ ਵੱਡੇ ਰੱਖਿਅਕ ਦਸਤੇ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜੇਕਰ ਇਸਲਾਮੀ ਲੜਕਰ ਜੋ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਸੌ ਬੰਦਿਆ ਉੱਪਰ ਨਿਰਭਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਸ਼ਸਤਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਲੁਟ-ਮਾਰ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇਣਾ ਕੇਵਲ ਪਖਪਾਤ, ਈਰਖਾ ਅਤੇ ਅਨਿਆਏ ਹੀ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਕੇਵਲ ਇਸੇ ਜੱਥੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ

ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਜੰਗ ਹੀ ਅਖਵਾਉਂਦੀ । ਅਤੇ ਜੰਗ ਵੀ ਆਪਣੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ । ਕਿਉਂਕਿ ਮਦੀਨੇ ਦਾ ਲਸ਼ਕਰ ਨਿਰਬਲ ਸੀ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਇਸੇ ਉੱਪਦ੍ਰਵ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ, ਜਿਸਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾਰਤ ਲਈ ਭੜਕਾ ਕੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਜੱਥੇ ਸ਼ਰਾਰਤ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖ ਰਹੇ ਸਨ । ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਤੋਂ ਗਿਆਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਰੱਬ ਦੀ ਵੀ ਇਹੋ ਇੱਛਾ ਸੀ ਜੱਥੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਸਲੀ ਮੱਕੀ ਫੌਜੀ ਲਸ਼ਕਰ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਈਮਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਜਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਿਨਾਂ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਦੇ ਮਦੀਨੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਖੜੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਕੁਝ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਸਹਾਬਾ (ਸਾਥੀਆਂ) ਉੱਪਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀ ਇੱਛਾ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਮੱਕੇ ਦੇ ਅਸਲ ਲਸ਼ਕਰ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਹੋਵੇ । ਲਸ਼ਕਰ ਬਾਰੇ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਜੋ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਆ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲਸ਼ਕਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਨੁਭਵੀ ਸਿਪਾਹੀ ਸਨ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨਾਲ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਕੇਵਲ 313 ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਸਨ ਜੋ ਲੜਾਈ ਦੀ ਕਲਾ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਸਨ, ਫਿਰ ਜੰਗ ਦਾ ਸਮਾਨ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਬਹੁਤੇ ਪੈਦਲ ਸਨ ਜਾ ਕੁਝ ਡਾਚੀਆਂ ਉੱਪਰ ਸਵਾਰ ਸਨ । ਘੋੜਾ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸੀ । ਇਸ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਲਸ਼ਕਰ ਨਾਲ ਜਿਸ ਕੋਲ ਪੂਰਾ ਸਮਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਕ ਅਨੁਭਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਜੋ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤਿੱਗੁਣੇ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਨ । ਬਹੁਤ ਹੀ ਭੈਭੀਤ ਗਲ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਨ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਜੰਗ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਏ । ਇਸ ਲਈ ਆਪਨੇ ਅਪਨੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਰੱਖਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਜੱਥੇ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕੇਵਲ ਫੌਜ ਦਾ ਹੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਲਾਹ ਦੇਣ । ਇਕ ਮਗਰੋਂ ਦੂਜਾ ਮੁਹਾਜਰ ਬੜਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਜੇਕਰ ਵੈਰੀ ਸਾਡੇ ਘਰਾਂ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸਤੋਂ ਡਰਦੇ ਨਹੀਂ । ਅਸੀਂ ਉਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ । ਹਰ ਇਕ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੁਣਕੇ ਆਪ ਇਹੋ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਸਲਾਹ ਦਿਓ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ

ਸਲਾਹ ਦਿਓ । ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਚੁੱਪ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਹੱਲਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲੀ ਫ਼ੌਜ ਮੁਹਾਜਰਾਂ (ਹਿਜਰਤ ਕਰਕੇ ਮਦੀਨੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ) ਦੇ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਸਨ । ਉਹ ਡਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਨ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਗਲ ਨਾਲ ਮੁਹਾਜਰਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖੇ । ਜਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿਓ ਤਾਂ ਇਕ ਅਨਸਾਰੀ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਸਲਾਹ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਆਪ ਜੋ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਮਸ਼ਵਰਾ ਮੰਗ ਰਹੇ ਹੋ ਤਾਂ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦਾ ਅਭਿਪ੍ਰਾਇ ਅਸੀਂ ਮਦੀਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹਾਂ ! ਇਸ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਆਪ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਇਸ ਲਈ ਸਲਾਹ ਮੰਗ ਰਹੇ ਹੋ ਕਿ ਆਪਦੇ ਮਦੀਨਾ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੇ ਅਤੇ ਆਪਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਆਪ^(ਸ) ਉੱਪਰ ਜਾਂ ਮੁਹਾਜਰਾਂ ਉੱਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਾਂਗੇ । ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਸਮੇਂ ਮਦੀਨੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਸਮਝੌਤਾ ਇਹਨਾ ਹਾਲਤਾਂ ਹੇਠ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸਾਡੇ ਉੱਪਰ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਪੂਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ । ਪਰ ਹੁਣ ਜਦ ਕਿ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਆਪ^(ਸ) ਦਾ ਮਰਤਬਾ (ਪ੍ਰਤਾਪ), ਅਤੇ ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਟ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ । ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਹੁਣ ਉਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ । ਅਸੀਂ ਮੁਸਾ^(ਅ) ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਾਂਗ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ :-

إِذْ هَبَّ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَفَقَاتِلَا إِنَّا هُنَا قَاعِدُونَ

ਉੱਚਾਰਣ :- ਇਜ਼ਹਬ ਅੰਤਾ ਵ ਰੱਬੋਕਾ ਫ਼ਕਾਤਿਲਾ ਇੰਨਾ ਹਾਹੋਨਾ ਕਾਇਦੂਨ ।

ਅਰਥ :- ਤੂੰ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਰੱਬ ਜਾਓ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਨਾ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕਰਦੇ ਫਿਰੋ ।

ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਹੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ । ਸਗੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਦੇ ਸੱਜੇ ਵੀ ਲੜਾਂਗੇ ਅਤੇ ਆਪਦੇ ਖੱਬੇ ਵੀ ਲੜਾਂਗੇ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਵੀ ਲੜਾਂਗੇ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਲੜਾਂਗੇ । ਅਤੇ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਜੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਾਣ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ ਉਹ ਆਪ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਜਦ ਤੱਕ ਉਹ ਸਾਡੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੇ ਉਪਰੋਂ ਲੰਘਦਾ ਨਾ ਜਾਏ । ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਜੰਗ ਤਾਂ ਇਕ ਮਮੂਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਇੱਥੋਂ ਥੋੜੀ ਦੂਰੀ ਉੱਪਰ ਸਮੰਦਰ

ਹੈ ਆਪ ਸਾਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਓ ਕਿ ਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਘੋੜੇ ਪਾ ਦਿਓ ਅਸੀਂ ਝਬਦੇ ਹੀ ਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਘੋੜੇ ਪਾ ਦਿਆਂਗੇ । (ਇਬਨੇ ਹਸ਼ਾਮ, ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 12) । ਇਹ ਉਹ ਨਿਛਾਵਰ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਪ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਨਬੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ਮੂਸਾ^(ਅ) ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਮਸੀਹ ਦੇ ਹਵਾਰੀਆਂ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਜੋ ਨਮੂਨਾ ਦਿਖਾਇਆ ਇੰਜੀਲ ਉਸ 'ਤੇ ਗਵਾਹ ਹੈ । ਇਕ ਨੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਰੁਪਿਆ ਲਈ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ । ਦੂਜੇ ਨੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਲਾਹਨਤ ਪਾਈ । ਬਾਕੀ ਦਸ (10) ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਭੱਜ ਗਏ । ਪਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਸਾਥੀ ਕੇਵਲ ਡੇਢ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਮਗਰੋਂ ਈਮਾਨ ਵਿੱਚ ਇੰਨੇ ਪੱਕੇ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਖਣ ਉੱਪਰ ਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਛਾਲ ਮਾਰਨ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਸਨ ।

ਇਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਕੇਵਲ ਇਸ ਭਾਵ ਲਈ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਲੋਕ ਈਮਾਨ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ । ਪਰ ਜਦ ਮੁਹਾਜ਼ਰਾਂ ਅਤੇ ਅਨਸਾਰ ਨੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਨਿਰੋਲਤਾ ਅਤੇ ਈਮਾਨ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਦਿਖਾਇਆ । ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦਲਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਤਤਪਰਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਰੱਬ ਦੇ ਬਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਵੇਂ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵੈਰੀਆਂ ਤੋਂ ਇਕ ਤਿਹਾਈ (1/3) ਘੱਟ ਹੋਣ ਦੇ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਕਈ ਗੁਣਾ ਘੱਟ ਹੋਣਦੇ, ਬਿਨਾਂ ਝੱਕਿਆਂ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਪਿੱਠ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਉਣਗੇ, ਸਗੋਂ ਰੱਬ ਦੇ ਦੀਨ ਲਈ ਗ਼ੈਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰ ਦੇਣਗੇ । ਤਾਂ ਆਪ^(ਸ) ਅੱਗੇ ਵਧੇ । ਜੱਦ ਆਪ ਬਦਰ ਦੇ ਸਥਾਨ ਉੱਪਰ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਇਕ ਸਹਾਬੀ ਦੇ ਮਸ਼ਵਰੇ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾ ਕੇ ਬਦਰ ਦੇ ਸੋਮੇ ਉੱਪਰ ਇਸਲਾਮੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦਾ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਾਣੀ ਉੱਪਰ ਤਾਂ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਪਰ ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ ਦਾ ਉਹ ਭਾਗ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਰਤੀਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜੰਗੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਲਈ ਹਾਨੀ ਕਾਰਕ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸਹਾਬਾ ਘਬਰਾ ਗਏ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਦੁਆ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਇਹੋ ਬਿਨਤੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਹੇ ਮੇਰੇ ਰੱਬ ! ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਇਹੋ ਲੋਕ ਤੇਰੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ । ਹੇ ਮੇਰੇ ਰੱਬ !

ਜੇਕਰ ਇਹ ਲੋਕ ਅੱਜ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮਾਰੇ ਗਏ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੌਣ ਬਾਕੀ ਰਹੇਗਾ । (ਜ਼ਰਕਾਨੀ ਜਿਲਦ ਅਵੱਲ, ਪੰਨਾ 419, ਇਬਨੇ ਹਸ਼ਾਮ ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 17) ਰੱਬ ਨੇ ਆਪ ਦੀਆਂ ਦੁਆਵਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਅਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵਰਖਾ ਹੋ ਗਈ । ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜਿਸ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਨ ਰੇਤਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵਰਖਾ ਕਾਰਣ ਜਮ ਗਿਆ । ਅਤੇ ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਜੋ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸੀ ਚਿਕਨੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵਰਖਾ ਕਾਰਣ ਚਿਕੱੜ ਵਾਲਾ ਤੇ ਫਿਸਲਵਾਂ ਹੋ ਗਿਆ । ਸ਼ਾਇਦ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹੁੰਚਣ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਇਸ ਮੈਦਾਨ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪੱਕੀ ਮਿੱਟੀ ਕਾਰਣ ਇਸ ਵਿੱਚ ਜੰਗੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵੱਡੀ ਸੌਖ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ । ਸਾਹਮਣੇ ਦਾ ਰੇਤਲਾ ਮੈਦਾਨ ਇਸ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉੱਥੇ ਡੇਰਾ ਲਗਾ ਲੈਣਗੇ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰੂ ਰੇਤ ਵਿੱਚ ਧਸ-ਧਸ ਜਾਣਗੇ । ਪਰ ਰੱਬ ਨੇ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਪਾਸਾ ਪਲਟ ਦਿੱਤਾ । ਰੇਤਲਾ ਮੈਦਾਨ ਇਕ ਜਮਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਪੱਕਾ ਮੈਦਾਨ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪੱਕਾ ਮੈਦਾਨ ਫਿਸਲਵਾਂ ਬਣ ਗਿਆ । ਰਾਤ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਬਧਾਈ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਫਲਾਣੇ-ਫਲਾਣੇ ਵੈਰੀ ਮਾਰੇ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਫਲਾਣੀ-ਫਲਾਣੀ ਥਾਂ ਮਾਰੇ ਜਾਣਗੇ । ਸੋ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਇਆ । ਅਤੇ ਉਹ ਵੈਰੀ ਉਸੇ ਹੀ ਥਾਂ ਉੱਪਰ ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਦੱਸੀ ਸੀ ਮਾਰੇ ਗਏ । ਜੱਦ ਫੌਜ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜੋ ਸਦਾਚਾਰ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਸਹਾਬਾ^(ਰ) ਨੇ ਵਿਖਾਇਆ ਉਸ 'ਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਉਦਾਹਰਣ ਚੰਗਾ ਚਾਨੂਣਾ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ।

ਇਸਲਾਮੀ ਲਸ਼ਕਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਅਨੁਭਵੀ ਜਰਨੈਲ ਵੀ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬਦੁਰ ਰਹਿਮਾਨ ਬਿਨ ਅੱਫ ਵੀ ਸਨ, ਜੋ ਮੱਕੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ ਉਹ ਰਿਵਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਉੱਪਰ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸੱਜੇ-ਖੱਬੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸੱਜੇ-ਖੱਬੇ ਮਦੀਨਿ ਦੇ ਦੋ ਗਭਰੂ ਮੁੰਡੇ ਹਨ ਤੱਦ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਹਿੱਕ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਗਿਆ । ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਬਹਾਦੁਰ ਜਰਨੈਲ ਲੜਨ ਲਈ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਸੱਜਾ ਅਤੇ ਖੱਬਾ ਪੱਖ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਜੁ ਉਹ ਵੈਰੀ

ਦੀ ਪਾਲ ਵਿੱਚ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਵੜ ਸਕੇ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਦੁਆਲੇ ਤਾਂ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਅੱਲ੍ਹੜ ਮੁੰਡੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਅੱਜ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਾਂਗਾ । ਅਜੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਿਆ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਖੜੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਮੇਰੀ ਵੱਖੀ ਵਿੱਚ ਅਰਕ ਮਾਰੀ । ਜਦ ਮੈਂ ਉਸ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਵਿੱਚ ਹੋਲੀ ਜਿਹੀ ਕਿਹਾ ਚਾਚਾ ਅਸੀਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਬੂ ਜਹਿਲ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਚਾਚਾ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਅੱਜ ਉਸ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲਵਾਂ । ਆਪ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਉਹ ਕੌਣ ਹੈ ? ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਜੇ ਮੈਂ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਖੜੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਅਰਕ ਮਾਰੀ ਜਦ ਮੈਂ ਉਸ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਹੋਲੀ ਜਿਹੀ ਉਹੋ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਮੈਨੂੰ ਕੀਤਾ । ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਦਲੇਰੀ 'ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਅਨੁਭਵੀ ਸਿਪਾਹੀ ਗੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਵੀ ਮੈਂ ਇਹ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ ਉੱਪਰ ਇਕੱਲਿਆ ਜਾ ਕੇ ਹੱਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ । ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਉਂਗਲੀ ਚੁੱਕੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰੂ ਤਕ ਹੱਥਿਆਰਬੰਦ ਹੈ ਅਤੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪਾਲਾ ਪਿੱਛੇ ਖੜਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸਦੇ ਅੱਗੇ ਦੋ ਅਨੁਭਵੀ ਜਰਨੈਲ ਨੰਗੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਲੈ ਕੇ ਖੜੇ ਹਨ ਉਹੋ ਹੀ ਅਬੂਜਹਿਲ ਹੈ । ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਜੇ ਮੇਰੀ ਉਂਗਲ ਹੇਠਾ ਨਹੀਂ ਆਈ ਸੀ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਮੁੰਡੇ ਜਿਵੇਂ ਬਾਜ਼ ਚਿੜੀ ਉੱਪਰ ਹੱਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇੰਝ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੜ ਗਏ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਹੱਲਾ ਅਜਿਹਾ ਅਚਨਚੇਤ, ਤਿੱਖਾ ਅਤੇ ਸੋਚ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਨ ਉਠ ਸਕੀ ਅਤੇ ਉਹ ਤੀਰ ਦੀ ਤੇਜ਼ੀ ਵਾਂਗ ਅਬੂਜਹਿਲ ਤੱਕ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ । ਉਸਦੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਵਾਰ ਕੀਤੇ । ਇਕ ਦਾ ਵਾਰ ਖਾਲੀ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਾਰ ਨਾਲ ਇਕ ਗਭਰੂ ਦਾ ਹੱਥ ਵੱਢਿਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਅਬੂਜਹਿਲ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਉੱਪਰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਖਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਕਿਉਂਕਿ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਨ ਕਰ ਸਕੇ ।

ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਜੋ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉੱਪਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਹ ਨੇੜਿਓਂ ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨ੍ਹੇ ਭਿਆਨਕ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ । ਹੁਣ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਇਕ ਭਲੇ ਪੁਰੁਖ ਦਾ ਦਿਲ ਧੜਕਨ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋਂਗਟੇ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੂਹੋਂ ਉਹਨਾਂ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦਾਸਤਾਨਾਂ ਸੁਣਦੇ ਸਨ । ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਜੁਲਮ ਵੇਖੇ ਸਨ । ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਅਤੇ ਮਿਲਵਰਤਨ ਵਾਲੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਹੀਨ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸੁਣਦੇ ਸਨ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਸੱਧਰ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਮਿਲਵਰਤਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਸੁਭਾਉ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ । ਕਾਸ਼ ! ਉਹ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸੀਏ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਿਰਬਲ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਉਸਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੰਗ ਅਰੰਭ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਬੂ ਜਹਿਲ ਨੇ ਇਕ ਪੇਂਡੂ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਉਹ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਵੇ ਤੇ ਦੱਸੇ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਿੰਨੀ ਹੈ । ਜਦ ਉਹ ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤਿੰਨ ਸਵਾ ਤਿੰਨ ਸੌ ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੈ । ਇਸ ਤੇ ਅਬੂਜਹਿਲ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਕਟ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੁਣ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਾਥੋਂ ਬਚ ਕੇ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣਗੇ । ਪਰ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਓ ! ਮੇਰਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਨ ਲੜੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਜਿਨ੍ਹੇ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਨੁੱਖ ਵੇਖੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹੋ ਲਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਡਾਚੀਆ ਉੱਪਰ ਬੰਦੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮੌਤਾਂ ਸਵਾਰ ਹਨ । ਭਾਵ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਮਰਨ-ਮਾਰਨ ਲਈ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ । ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਪਰਤਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਆਇਆ । ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਈ ਸੌਖੀ ਕਰ

ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਸਧਾਰਣ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਇਕ ਮਹਾਨ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹੋਣਾ

ਜਦ ਜੰਗ ਅਰੰਭ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋਇਆ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉਸ ਥਾਂ ਜਿੱਥੇ ਆਪ ਬੈਠ ਕੇ ਦੁਆ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਬਾਹਰ ਆਏ ਅਤੇ ਫਰਮਾਇਆ “ਸ ਯੁਹਜ਼ਮੁਲ ਜਮਉ ਵ ਯੁਵੱਲੂਨਦ ਦੁਬੁਰ” ਅਰਥਾਤ :- ਦੁਸ਼ਮਨ ਦਾ ਲਸ਼ਕਰ ਹਾਰ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਪਿੱਠ ਫੇਰ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਜਾਏਗਾ । ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਨੇ ਉੱਚਾਰਣ ਕੀਤਾ । ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਦੀ ਇਕ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਸੀ ਜੋ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਸ ਜੰਗ ਬਾਰੇ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਵਿੱਚ ਉਤਰੀ ਸੀ । ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਜੱਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਅਤਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਅਖਾੜਾ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਹਿਜਰਤ ਕਰਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਰੱਬ ਨੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ 'ਤੇ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਦੀਆਂ ਇਹ ਆਇਤਾਂ ਉਤਾਰਿਆਂ :-

وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النَّذِيرُ ۝ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كَذَّبَتْ فَالْتِهَا فَأَخَذْنَاهُمْ أَخَذَ عَزِيزٍ مُّقْتَدِرٍ ۝ أَكْفَارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أَوْلِيَانِكُمْ أَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ۝ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرُونَ ۝ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ۝ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَذْهَىٰ وَأَمْرُهُ ۝ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ۝ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ۝ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ۝ (سورة القمر 42-49)

ਉਚਾਰਣ :- ਵਲਾਕਦ ਜਾਆ ਆਲਾ ਫਿਰਅੌਨਲ ਨਜ਼ੁਰ । ਕੱਜ਼ਬੂ ਬਿਆਯਾਤਿਨਾ ਕੁੱਲਿਹਾ ਫ਼ ਅਖਜ਼ਨਾਹੁਮ ਅਖਜ਼ਾ ਅਜ਼ੀਜ਼ੀਮ ਮੁਕਤਦਿਰ । ਅਕੁਫ਼ਾਰੁਕੁਮ ਖੈਰੁੰਮ ਮਿਨ ਉਲਾਇਕੁਮ ਅਮ ਲਕੁਮ ਬਰਾਆਤੁਨ ਫਿਜ਼ਬਰ । ਅਮ ਯਕੂਲੂਨਾ ਨਹਨੁ ਜਮੀਉਮ ਉਨਤਸਿਰ । ਸ ਯੁਹਜ਼ਮੁਲ ਜਮਉ ਵ ਯੁਵੱਲੂ ਨਦ ਦੁਬੁਰ । ਬਲਿਸ ਸਾਆਤੁ ਮੌਇਦੁਹੁਮ ਵੱਸਾਆਤੁ ਅਦਹਾ ਵ ਅਮਰੁੱ । ਇਨੱਲ ਮੁਜ਼ਰਿਮੀਨਾ ਫ਼ੀ ਜ਼ਲਾਲਿੰਵ ਵ ਸੁਉਰ । ਯੌਮਾ ਯੁਸਹਾਬੂਨਾ ਫਿਨਾਰਿ ਅਲਾ ਵਜ਼ੁਹਿਹਿਮ, ਜ਼ੁਕੂ ਮੱਸਾ ਸਕਰ । (ਸੁਰਤ ਕਮਰ 42-49)

ਅਰਥ :- ਹੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਓ ! ਫਿਰਅੌਨ ਵੱਲ ਵੀ ਡਰਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ

ਆਈਆਂ ਸਨ । ਪਰ ਉਹਨਾ ਨੇ ਸਾਡੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਆਇਤਾਂ ਦਾ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਸੋ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਫੜ ਲਿਆ ਜਿਵੇਂ ਵਿਜੇਈ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹਸਤੀ ਫੜਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਹੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਓ ! ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਹਨਾ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹਨ ? ਜਾਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੀ ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਵਚਨ ਆ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ? ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਕ ਵੱਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹਾਂ ਜੋ ਵੈਰੀਆਂ ਤੋਂ ਹਾਰਦੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਤੋਂ ਬਦਲੇ ਲੈ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਹਾਂ । (ਉਹ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ) ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੱਥੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣਗੇ । ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਹਾਰ ਮਿਲੇਗੀ । ਉਹ ਪਿੱਠ ਫੇਰ ਕੇ ਨੱਸ ਜਾਣਗੇ । ਸਗੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦੀ ਘੜੀ ਦਾ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਬਚਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਤਬਾਹੀ ਦੀ ਘੜੀ ਬਹੁਤ ਭਿਆਨਕ ਹਲਾਕ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਕਰੜੀ ਹੋਵੇਗੀ । ਉਸ ਦਿਨ ਅਪਰਾਧੀ ਚਿੰਤਾ ਅਤੇ ਨਰਕ ਵਿੱਚ ਪੈਣਗੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਸਣੇ ਅੱਗ ਵੱਲ ਘਸੀਟੇ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਨਰਕ ਦਾ ਅਜ਼ਾਬ ਭੋਗੋ ।

ਇਹ ਆਇਤਾਂ ਸੂਰਤ ਕਮਰ ਦੀਆਂ ਹਨ । ਸੂਰਤ ਕਮਰ ਇਸਲਾਮੀ ਰਿਵਾਇਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਉਤਰੀ ਸੀ । ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਵੀ ਇਸ ਸੂਰਤ ਨੂੰ ਨਬੁਵੱਤ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਮਗਰੋਂ ਪੰਜਵੇਂ ਤੋਂ ਦਸਵੇਂ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਉਤਰੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਅਰਬਾਤ ਹਿਜਰਤ ਤੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਤਰੀ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਅੱਠ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ । ਯੂਰੋਪ ਦੇ ਖੋਜੀ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਨੋਲਡ ਕੇ ਇਸ ਸੂਰਤ ਨੂੰ ਨਬੁਵੱਤ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਦੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਕਰਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਰੇਵੰਡ ਵੇਰੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਸੂਰਤ ਦੇ ਉਤਰਨ ਦਾ ਸਮੇਂ ਨੋਲਡ ਕੇ ਨੇ ਕੁਝ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ । ਉਹ ਆਪਣਾ ਅਨੁਮਾਨ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਿਜਰਤ ਤੋਂ ਛੇਵੇਂ ਜਾਂ ਸਤਵੇਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਤਰੀ ਸੀ । ਜਿਸਦੇ ਇਹ ਅਰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸੂਰਤ ਛੇਵੇਂ ਜਾਂ ਸਤਵੇਂ ਸਾਲ ਨਬੁਵੱਤ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਹੈ । ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਸੂਰਤ ਨੂੰ ਹਿਜਰਤ ਤੋਂ ਕਈ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਿੰਨੀ ਸਫਾਈ ਨਾਲ ਇਸ ਜੰਗ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਅੰਜਾਮ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ । ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਬਦਰ ਦੀ ਜੰਗ ਅਰੰਭ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹਨਾਂ ਆਇਤਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ

ਖਿਚਿਆ ਕਿ ਰੱਬ ਦਾ ਬਚਨ ਪੂਰਿਆ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮੇਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਭਾਵ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਮਾਂ ਆ ਚੁਕਿਆ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਸੂਚਨਾ ਯਸਅਯਾ ਨਬੀ ਨੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸੀ । ਅਤੇ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਨੇ ਛੇ ਜਾਂ ਅੱਠ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਫਿਰ ਇਸ ਜੰਗ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਸ ਜੰਗ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਈ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਜੰਗ ਹੋ ਗਈ, ਅਤੇ 313 ਮਨੁੱਖ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੇ ਅਨੁਭਵੀਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਨਿਹੱਥੇ । ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੀ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ । ਜੰਗ ਹੋਈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੀ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਰਬ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਮਾਰੇ ਗਏ । ਯਸਅਯਾ ਨਬੀ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕੈਦਾਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨ-ਸ਼ੌਕਤ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਦੀ ਫੌਜ ਕੁਝ ਲਾਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕੈਦੀ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਕੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪੈਰੂ ਧਰਕੇ ਮੱਕੇ ਵੱਲ ਭੱਜ ਪਈ । ਜੋ ਕੈਦੀ ਫੜੇ ਗਏ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਚਾਚਾ ਅਬੱਸ^(੭) ਵੀ ਸਨ । ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਕੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੰਗ ਲਈ ਲੈ ਆਏ ਸਨ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੈਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਵੱਡੀ ਲੜਕੀ ਦੇ ਪਤੀ ਅਬੁਲ ਆਸ ਵੀ ਸਨ । ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਬੂ ਜਹਿਲ ਮੱਕੇ ਦੀ ਫੌਜ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ ।

ਬਦਰ ਦੇ ਕੈਦੀ

ਇਸ ਜਿੱਤ ਉੱਪਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਖੁਸ਼ ਵੀ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਜੋ ਲਗਾਤਾਰ 14 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਆਪ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀਆਂ ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਨਬੀ ਇਸ ਦਿਨ ਬਾਰੇ ਕਰ ਚੁਕੇ ਸਨ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ । ਪਰ ਮੱਕੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾਇਕ ਅੰਤ ਵੀ ਆਪ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ । ਆਪ ਦੀ ਥਾਂ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੂਜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਮਾਰੇ ਉਛਲਦਾ, ਪਰ ਜਦ ਆਪ^(ਸ) ਦੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਮੱਕੇ ਦੇ ਕੈਦੀ ਰੱਸਿਆ ਵਿੱਚ ਬੰਨ੍ਹੇ ਲੰਘੇ ਤਾਂ ਆਪਦੇ ਅਤੇ ਆਪਦੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਾਥੀ

ਅਬੂਬਕਰ^(੧) ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚੋਂ ਬੇਵਸ ਹੀ ਹੰਝੂ ਕਿਰ ਪਏ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(੨) ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਆਪਦੇ ਦੂਜੇ ਫ਼ਲੀਫ਼ਾ (ਉਤਾਰਾਧਿਕਾਰੀ) ਹੋਏ । ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਦੀ ਆਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੈਰਤ ਹੋਈ ਕਿ ਇਸ ਜਿੱਤ ਅਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪ ਕਿਉਂ ਰੋ ਰਹੇ ਸਨ । ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਦੱਸੀਏ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਰੋਣ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਣ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਉਹ ਗੱਲ ਮੇਰੇ ਲਈ ਵੀ ਰੋਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਰੋਵਾਂਗਾ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਮੈਂ ਆਪ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਖਾਤਰ ਰੋਣ ਵਾਲੀ ਸੂਰਤ ਹੀ ਬਣਵਾਂਗਾ । ਆਪ^(੩) ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਦੇਖਦੇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀ ਅਵੱਗਿਆ ਕਾਰਣ ਅੱਜ ਮੌਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕੀ ਅਵਸਥਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਆਪ ਦੇ ਨਿਆਇ ਅਤੇ ਆਪਦੀ ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਜਿਸ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਯਮਅਯਾ ਨਬੀ ਨੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਭਵਿਖਬਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਇਕ ਸੂਖਮ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਿਆ । ਮਦੀਨੇ ਵੱਲ ਪਰਤਦੇ ਹੋਏ ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਪ ਜਦ ਸੌਣ ਲਈ ਲੇਟੇ ਤਾਂ ਸਹਾਬਾ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀ । ਅੰਤ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੋਚ ਕੇ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਕਿ ਆਪ^(੪) ਦੇ ਚਾਚਾ ਅੱਬਾਸ^(੫) ਕਿਉਂਕਿ ਰੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਕੜੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੌਂ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਰਾਹੁਣ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਔਖ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅੱਬਾਸ^(੬) ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਢਿੱਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ । ਹਜ਼ਰਤ ਅੱਬਾਸ^(੭) ਸੌਂ ਗਏ ਅਤੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਵੀ ਨੀਂਦ ਆ ਗਈ । ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਅਚਨਚੇਤ ਘਬਰਾ ਕੇ ਆਪ ਦੀ ਅੱਖ ਖੁਲ ਗਈ ਅਤੇ ਆਪ^(੮) ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਅੱਬਾਸ ਚੁਪ ਕਿਉਂ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਰਾਹੁਣ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ? ਆਪ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਹਿਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕਿਤੇ ਕਸ਼ਟ ਕਰਕੇ ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਸਹਾਬਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਅਸੀਂ ਆਪ ਦੀ ਅੱਖਿਆਈ ਨੂੰ ਦੇਖ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹਣ ਢਿੱਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹਨ । ਆਪ^(੯) ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ ! ਇਹ ਅਨਿਆਇ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਜਿਵੇਂ ਅੱਬਾਸ ਮੇਰਾ ਸੰਬੰਧੀ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਕੈਦੀ ਵੀ ਹੋਰਨਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧੀ ਹਨ । ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹਣ ਢਿੱਲੇ ਕਰ ਦਿਓ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਸੌਂ ਜਾਣ ਜਾਂ ਫਿਰ ਅੱਬਾਸ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵੀ ਕਸ ਦਿਓ । ਸਹਾਬਾ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਸਾਰੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹਣ ਢਿੱਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ

ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਲੈ ਲਈ । ਜੇ ਲੋਕ ਕੈਦੀ ਬਣ ਕੇ ਆਏ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਿਖਣਾ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹੋ ਹਰਜਾਨਾ ਲਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਦਸ(10) ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਣਾ-ਲਿਖਣਾ ਸਿਖਾ ਦੇਣ । ਕੁਝ ਕੈਦੀ ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਦਾ ਹਰਜਾਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ । ਉਹ ਪੰਨਵਾਨ ਜੋ ਫਿੱਦੀਆ (ਹਰਜਾਨਾ) ਦੇ ਸਕਦੇ ਸਨ ਉਹਨਾ ਤੋਂ ਉਚਿਤ ਹਰਜਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਸ ਪੁਰਾਣੀ ਰੀਤੀ ਨੂੰ ਕਿ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਆਪ ਨੇ ਮੁਕਾ ਦਿੱਤੀ ।

ਉਹਦ ਦੀ ਜੰਗ

ਕੁਫ਼ਰ (ਇਨਕਾਰੀਆਂ) ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਨੇ ਮੈਦਾਨ 'ਚੋਂ ਭਜਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਅਸੀਂ ਮੁੜ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਹੱਲਾ ਕਰਾਂਗੇ । ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹਾਰ ਦਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਕੋਲੋਂ ਬਦਲਾ ਲਿਆਂਗੇ । ਸੋ, ਇਕ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਕੇ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ । ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਕ੍ਰੋਧ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਸੀ ਕਿ ਬਦਰ ਦੀ ਜੰਗ ਮਗਰੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਉੱਪਰ ਰੋਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਜੇ ਵਪਾਰਕ ਜੱਥੇ ਆਉਣਗੇ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਲਾਭ ਅਗਲੀ ਜੰਗ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏਗਾ । ਸੋ, ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਮਗਰੋਂ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਲਸ਼ਕਰ ਅਬੂ ਸੁਫ਼ਿਆਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾਵਰ ਹੋਇਆ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਸਹਾਬਾ ਤੋਂ ਸਲਾਹ ਲਈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ? ਆਪ^(ਸ) ਦਾ ਆਪਣਾ ਖਿਆਲ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜੋ ਜੰਗ ਦੇ ਅਰੰਭ ਦੇ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਵੀ ਉਹੋ ਹੋਣ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕਣ । ਪਰ ਉਹ ਗਭਰੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਦਰ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਧਰ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕਾਸ਼ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਰੱਬ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੱਠ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਵਾਂਝਿਆ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸੋ ਆਪ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਮਨ

ਲਈ ।

ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਲੈਂਦਿਆਂ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਆਪਣਾ ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਵੀ ਸੁਣਾਇਆ । ਫਰਮਾਇਆ, ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕੁਝ ਗਾਈਆਂ ਦੇਖੀਆਂ ਹਨ । ਅਤੇ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ, ਮੇਰੀ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਸਿਰਾ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਗਉਆਂ ਜ਼ਿਬਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ-ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਬਕਤਰ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਹੈ । (ਇਬਨੇ ਹੱਸ਼ਾਮ ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 77) ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਮੋਢੇ ਦੀ ਪਿੱਠ ਉੱਪਰ ਸਵਾਰ ਹਾਂ । (ਤਬਕਾਤ ਇਬਨੇ ਸਅਦ, ਕਿਸਸ-ਅਵੱਲ, ਜੁਜ਼ ਦੋਇਮ, ਪੰਨਾ 26) ਸਹਾਬਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਆਪਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਕੱਢਿਆ ਹੈ । ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਗਉਆਂ ਜ਼ਿਬਾਹ ਹੋਣ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੁਝ ਸਹਾਬਾ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਸਿਰਾ ਟੁੱਟਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਹ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਸਤੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਵੇਗੀ ਜਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਇਸ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕਸ਼ਤ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਬਕਤਰ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਪਾਉਣ ਦਾ ਭਾਵ ਮੈਂ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡਾ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰਨਾ ਬਹੁਤਾ ਉਚਿਤ ਹੈ । ਅਤੇ ਮੋਢੇ ਉੱਪਰ ਸਵਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸੁਪਨੇ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਉੱਪਰ ਅਸੀਂ ਗ਼ਾਲਬ ਹੋਵਾਂਗੇ । ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇਗਾ । ਸੋ ਇਸ ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਉੱਪਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰਨਾ ਬਹੁਤਾ ਚੰਗਾ ਹੈ । ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਪਨੇ ਦੇ ਅਰਥ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਨ । ਇਲਹਾਮੀ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਆਪ ਨੇ ਬਹੁਮਤ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਜੰਗ ਲਈ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਜਦ ਆਪ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਗਭਰੂਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨਾ ਵਿੱਚ ਪਛੋਤਾਵਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਜੇ ਆਪਦੀ ਸਲਾਹ ਹੈ ਉਹੋ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ । ਸਾਨੂੰ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰ ਕੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਰੱਬ ਦਾ ਨਬੀ ਜਦ ਬਕਤਰ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਤਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਹੁਣ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ ਅਸੀਂ ਅਗਾਂਹ ਹੀ ਜਾਵਾਂਗੇ । ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਸਬਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ । ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪ

ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਨਾਲ ਮਦੀਨੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦੂਰੀ ਉੱਪਰ ਜਾ ਕੇ ਰਾਤ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਡੇਰਾ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ । ਆਪ^(ਸ) ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਦੁਸ਼ਮਨ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਆਪਣੇ ਲਸ਼ਕਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਅਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮੌਕਾ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਮਾਨ ਆਦਿ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਣ । ਸਵੇਰ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਦ ਆਪ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕੁਝ ਯਹੂਦੀ ਵੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਝ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਸੀ ਦੀ ਮਦਦ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਆਏ ਹਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਦਾ ਆਪ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਚੁਕਿਆ ਸੀ । ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਭੇਜ ਦਿਓ । ਇਸ 'ਤੇ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਉਬੈ ਬਿਨ ਸਲੂਲ ਜੋ ਮੁਨਾਫ਼ਕਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਥੀਆਂ ਸਣੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਏ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਇਹ ਤਾਂ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਖ਼ੁਦ ਆਪਣੇ ਸਹਾਇਕਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੇਵਲ ਸੱਤ ਸੌ ਰਹਿ ਗਏ, ਜੋ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਚੌਥੇ ਭਾਗ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸਨ । ਅਤੇ ਹੱਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਮਾੜੇ ਸਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਸੌ ਬਕਤਰ ਧਾਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸੌ ਬਕਤਰ ਧਾਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸੌ ਘੁੜਸਵਾਰ ਸੀ ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਕੋਲ ਕੇਵਲ ਦੋ ਘੋੜੇ ਸਨ । ਅੰਤ ਆਪ ਉਹਦ ਸਥਾਨ ਉੱਪਰ ਪਹੁੰਚੇ । ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਦੌਰੇ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਪੰਜਾਹ ਸਿਪਾਹੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਅਫ਼ਸਰ ਨੂੰ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਦੌਰਾ ਇੰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਮਾਰੇ ਜਾਈਏ ਜਾਂ ਜਿੱਤ ਜਾਈਏ, ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹਿਲਣਾ । (ਇਬਨੇ ਹੱਸ਼ਾਮ, ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 78)

ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਬਾਕੀ ਸਾਢੇ ਛੇ ਸੌ ਦਾ ਲਸ਼ਕਰ ਲੈ ਕੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਨਿਕਲੇ । ਜੋ ਹੁਣ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਪੰਜਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਸਨ । ਜੰਗ ਹੋਈ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕੁਝ ਚਿਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਢੇ ਛੇ ਸੌ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਮੌਕੇ ਦੀ ਅਨੁਭਵੀ ਫ਼ੌਜ ਸਿਰ 'ਤੇ ਪੈਰੂ ਧਰ ਕੇ ਭੱਜ ਪਈ ।

ਜਿੱਤ ਦਾ ਹਾਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਨਾ

ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ । ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜੋ ਮਗਰਲੇ ਦੌਰੇ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਖੜੇ ਸਨ ਆਪਣੇ ਅਫ਼ਸਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹੁਣ ਤਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਾਰ ਚੁਕਿਆ ਹੈ । ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਜਿਹਾਦ ਦਾ ਪੁਨ ਲੈਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ । ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਰੋਕਿਆ ਅਤੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਚੇਤੇ ਕਰਾਇਆ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਸੀ ਕੇਵਲ ਚਿਤਾਵਨੀ ਸੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਪ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਭੱਜ ਵੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵੀ ਇੱਥੇ ਘੜੇ ਰਹੇ । ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੌਰਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਕੁੱਦ ਪਏ ਭਜਦੇ ਹੋਏ ਲਸ਼ਕਰ ਵਿੱਚ ਖਲਿਦ ਬਿਨ ਵਲੀਦ ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਜਰਨੈਲ ਸਿੱਧ ਹੋਏ ਦੀ ਖਾਲੀ ਦੌਰੇ ਉੱਤੇ ਨਜ਼ਰ ਪਈ ਜਿੱਥੇ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਬੰਦੇ ਆਪਣੇ ਅਫ਼ਸਰ ਨਾਲ ਖੜੇ ਸਨ । ਖਲਿਦ ਨੇ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਜਰਨੈਲ ਉਮਰ ਬਿਨ ਆਸ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰਤਾ ਪਿੱਛੇ ਪਹਾੜੀ ਦੌਰੇ ਉੱਪਰ ਨਿਗਾਹ ਮਾਰੋ । ਉਮਰ ਬਿਨ ਆਸ ਨੇ ਜਦ ਦੌਰੇ ਉੱਪਰ ਨਿਗਾਹ ਮਾਰੀ ਤਾਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਆਯੂ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਮੌਕਾ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਦੋਹਾਂ ਜਰਨੈਲਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਜਦੇ ਹੋਏ ਦਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭਿਆ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਲਸ਼ਕਰ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਕਟਦੇ ਹੋਏ ਪਹਾੜੇ 'ਚੇ ਚੜ੍ਹ ਗਏ । ਕੁਝ ਕੁ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉੱਥੇ ਦੌਰੇ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਖੜੇ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਟੋਟੇ-ਟੋਟੇ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਇਸਲਾਮੀ ਲਸ਼ਕਰ ਉੱਪਰ ਆਣ ਪਏ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਜੇ ਦੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਭਜਦਾ ਹੋਇਆ ਬਾਕੀ ਲਸ਼ਕਰ ਵੀ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵੱਲ ਪਰਤ ਗਿਆ । ਹੱਲਾ ਅਜਿਹਾ ਅਚਨਚੇਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇੰਨੇ ਖਿੱਲਰ ਚੁਕੇ ਸਨ ਕਿ ਕੋਈ ਲੜੀਬੱਧ ਲਸ਼ਕਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਇਕੱਲਾ-ਇਕੱਲਾ ਸਿਪਾਹੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਜਿੰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਬਾਕੀ ਇਸ ਅਚੰਭੇ ਵਿੱਚ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਮਗਰ ਦੌੜੇ । ਕੁਝ ਸਹਾਬਾ ਦੌੜਕੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਗਏ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੀਹ ਸੀ (ਜ਼ਰਕਾਨੀ,

ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 35) ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਉਸ ਸਥਾਨ ਵੱਲ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਜਿੱਥੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਲਮ ਖੜੇ ਸਨ । ਇਕ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਸਹਾਬਾ ਆਪਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ । ਤਲਵਾਰਾਂ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਤੀਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਉੱਚੇ ਟੀਲਿਆਂ ਉੱਪਰ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਲਮ ਵੱਲ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਬੁਛਾਰ ਛੱਡ ਰਹੇ ਸਨ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਤਲਹਾ^(ੳ) ਨੇ ਜੋ ਕੁਰੈਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਮੁਹਾਜਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਮਲ ਸਨ, ਇਹ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਨ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਤੀਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਲਮ ਦੇ ਮੁੱਖ ਵੱਲ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਲਮ ਦੇ ਮੂੰਹ ਅੱਗੇ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਤੀਰ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਤੀਰ ਜਿਹੜਾ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਤੇ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਤਲਹਾ^(ੳ) ਦੇ ਹੱਥ ਉਪਰ ਲਗਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਜਾਂਬਾਜ਼ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਹਾਬੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹਰਕਤ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਸੀ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੀਰ ਪੈਂਦੇ ਗਏ ਅੰਤ ਤਲਹਾ ਦਾ ਹੱਥ ਜ਼ਖਮਾਂ ਕਰਕੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਕਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਇਕ ਹੀ ਹੱਥ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ । ਕਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਜਦ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਚੌਥੀ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਨਾ-ਜੰਗੀ ਅਰੰਭ ਹੋਈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੈਰੀ ਨੇ ਮਿਹਣਾ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਤਲਹਾ^(ੳ) ਨੂੰ ਟੁੰਡਾ ਕਿਹਾ । ਇਸ 'ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਸਹਾਬੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹਾਂ ! ਟੁੰਡਾ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਿੰਨਾਂ ਮੁਬਾਰਕ ਟੁੰਡਾ ਹੈ । ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ । ਤਲਹਾ^(ੳ) ਦਾ ਇਹ ਹੱਥ ਰਸੂਲ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਲਮ ਦੇ ਮੂੰਹ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਟੁੰਡਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਉਹਦੀ ਜੰਗ ਮਗਰੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਤਲਹਾ^(ੳ) ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਜਦ ਤੀਰ ਆਪ ਦੇ ਹੱਥ ਉੱਪਰ ਵਜਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕੀ ਆਪ ਨੂੰ ਪੀੜਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕੀ ਆਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਉਫ਼ (ਹਾਏ) ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦੀ ਸੀ । ਤਲਹਾ^(ੳ) ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਪੀੜ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਉਫ਼ (ਹਾਏ) ਵੀ ਨਿਕਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ । ਪਰ ਮੈਂ ਉਫ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਨ ਹੋਵੇ ਕਿ ਹਾਏ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਹਿਲ ਜਾਏ ਅਤੇ ਤੀਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਲਮ ਦੇ ਮੂੰਹ ਉੱਪਰ ਆਣ ਡਿੱਗੇ ।

ਪਰ ਇਹ ਕੁਝ ਲੋਕ ਕਦ ਤੱਕ ਇੰਨੇ ਵੱਡੇ ਲਸ਼ਕਰ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਦਾ ਇਕ ਜੱਥਾ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਲਮ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਧਕੇਲ ਕੇ

ਪਿਛਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਪਹੜਾ ਵਾਂਗ ਉੱਥੇ ਡਟੇ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਇਕ ਪੱਥਰ ਆਪ^(ਸ) ਦੇ ਖੋਦ (ਲੋਹੇ ਦੇ ਟੋਪ) 'ਤੇ ਲਗਿਆ ਅਤੇ ਖੋਦ ਦਾ ਕਿਲ ਆਪ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿੱਚ ਖੁਭ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋਕੇ ਉਹਨਾਂ ਸਹਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾ ਉੱਪਰ ਜਾ ਪਏ ਜੋ ਆਪ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਲੜਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ (ਇਬਨੇ ਹਸ਼ੱਮ, ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 84) ਇਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਹਾਬਾ ਆਪ ਦੇ ਸ਼ਰੀਰ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੋਥਾਂ ਆਪ ਦੇ ਸ਼ਰੀਰ ਉੱਪਰ ਜਾ ਪਈਆਂ । ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਦੇ ਸ਼ਰੀਰ ਨੂੰ ਲੋਥਾਂ ਹੇਠ ਦੱਬਿਆ ਦੇਖ ਕੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਆਪ ਮਾਰੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ । ਸੋ ਮੱਕੇ ਦਾ ਲਸ਼ਕਰ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਪਿੱਛੇ ਹੱਟ ਗਿਆ । ਜੋ ਸਹਾਬਾ ਆਪ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਖੜੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਲਸ਼ਕਰ ਧਕੇਲ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(ਰ) ਵੀ ਸਨ । ਜਦ ਆਪ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸੈਦਾਨ ਸਭ ਲੜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸਨੇ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਹੀ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕੈਸਰ (ਰੋਮ) ਤੇ ਕਿਸਰਾ ਈਰਾਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਘਬਰਾਇਆ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਡੱਗਿਆ । ਉਹ ਇਕ ਪੱਥਰ ਉੱਪਰ ਬੈਠਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ । ਇੰਨੇ ਵਿੱਚ ਮਾਲਿਕ^(ਰ) ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਸਹਾਬੀ ਜੋ ਇਸਲਾਮੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪਿੱਛੇ ਹੱਟ ਗਏ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਭੁੱਖੇ ਸਨ ਬੀਤੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਉਹਨਾ ਨੇ ਕੁਝ ਖਾਧਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਜਦ ਜਿੱਤ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਕੁਝ ਖਜੂਰਾਂ ਲੈ ਕੇ ਪਿਛਾਂ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਭੁਖ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕਰ ਸਕਣ । ਉਹ ਜਿੱਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਟਹਿਲ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਟਹਿਲਦਿਆਂ ਟਹਿਲਦਿਆਂ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਤੱਕ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਉਮਰ ਨੂੰ ਰੋਂਦਿਆ ਦੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ ਤੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, ਉਮਰ ਆਪ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਜਿੱਤ ਉੱਪਰ ਆਪ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਰੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ? ਉਮਰ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, ਮਾਲਿਕ, ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਸੀਂ ਜਿੱਤ ਦੇ ਛੇਤੀ ਮਗਰੋਂ ਪਿੱਛੇ ਹੱਟ ਆਏ ਸੀ । ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਨੇ ਪਹਾੜੀ ਦੁਆਲਿਓ ਚੱਕਰ ਕਟ ਕੇ ਇਸਲਾਮੀ ਲਸ਼ਕਰ ਉੱਪਰ ਹੱਲਾ ਕਰ

ਦਿੱਤਾ । ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਖਿਲੌਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ, ਕੁਝ ਸਹਾਬਾ ਸਮੇਤ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਖੜੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ । ਮਾਲਿਕ^(੪) ਨੇ ਕਿਹਾ ਉਮਰ ਜੇ ਕਰ ਇਹ ਘਟਨਾ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਇੱਥੇ ਬੈਠੇ ਕਿਉਂ ਰੋ ਰਹੇ ਹੋ । ਜਿਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਮਹਬੂਬ ਗਿਆ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਹੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਉਹ ਅੰਤਲੀ ਖਜ਼ੂਰ ਜੋ ਆਪ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੀ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣ ਹੀ ਵਾਲੇ ਸਨ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਸੁਟ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਹੇ ਖਜ਼ੂਰ ! ਮਾਲਿਕ ਅਤੇ ਸਵਰਗ ਵਿਚਾਕਾਰ ਤੇਰੇ ਬਿਨਾ ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਰੋਕ ਹੈ । ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਚੁੱਕੀ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਵਿੱਚ ਵੜ ਗਏ । ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਕਰ ਹੀ ਕੀ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਇਕ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਇਕ ਆਤਮਾ ਹੀ ਬਹੁਤਿਆਂ 'ਤੇ ਭਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਮਾਲਿਕ^(੪) ਇਸ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਲੜੇ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਨ ਵੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ । ਅੰਤ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਕੇ ਡਿਗ ਪਏ ਅਤੇ ਡਿਗ ਕੇ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਉੱਪਰ ਵਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ । ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਿੱਚ ਮੱਕੇ ਦੇ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਵਹਿਸ਼ੀ ਪੁਣੇ ਨਾਲ ਆਪ ਉੱਪਰ ਵਾਰ ਕੀਤੇ ਕਿ ਜੰਗ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਦੀ ਲੋਥ ਦੇ ਸੱਤਰ (70) ਟੋਟੇ ਮਿਲੇ । ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਆਪ ਦਾ ਲਾਸ਼ ਪਛਾਣੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਅੰਤ ਇਕ ਉਂਗਲੀ ਨਾਲ ਆਪ ਦੀ ਭੈਣ ਨੇ ਪਛਾਣ ਕੇ ਦੱਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਦੀ ਲੋਥ ਹੈ ।

ਉਹ ਸਹਾਬਾ ਜੋ ਰਸੂਲ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਰਾਹੀਂ ਪਿੱਛੇ ਧਕੇਲ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ । ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹਟਦੇ ਹੀ ਉਹ ਫਿਰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਗਏ । ਆਪ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਰੀਰ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਚੁੱਕਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਸਹਾਬੀ ਉਬੈਦਾਹ ਬਿਨ ਜਰਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੰਦਾ ਨਾਲ ਆਪ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿੱਚ ਵੜੇ ਕਿਲ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕੱਢਿਆ । ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਦੰਦ ਟੁੱਟ ਗਏ । ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਆ ਗਈ ਅਤੇ ਸਹਾਬਾ ਨੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਸਿਪਾਹੀ ਦੁੜਾਏ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫਿਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ । ਖਿਲਰਿਆ ਹੋਇਆ ਲਸ਼ਕਰ ਫਿਰ ਇਕੱਤਰ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ

ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਪਹਾੜ ਦੀ ਤਰਾਈ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ । ਜਦ ਪਹਾੜ ਦੀ ਤਰਾਈ ਵਿੱਚ ਬਚਿਆ ਖੁੱਚਿਆ ਲਸ਼ਕਰ ਖੜਾ ਸੀ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਬੂ ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੇ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਅਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, ਅਸੀਂ ਮੁਹੰਮਦ (ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਅਬੂਸੁਫ਼ਯਾਨ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਨ ਦਿੱਤਾ । ਤਾਂ ਜੋ ਅਜਿਹਾ ਨ ਹੋਵੇ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਵਾਸਤਵਿਕ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਹੋ ਕੇ ਹੱਲਾ ਕਰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਜ਼ਖਮੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫਿਰ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਵੈਰੀ ਦੇ ਹੱਲੇ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਣ । ਜੱਦ ਇਸਲਾਮੀ ਲਸ਼ਕਰ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਅਬੂ ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਠੀਕ ਹੈ । ਅਤੇ ਉਸ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਅਵਾਜ਼ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਬੂ ਬਕਰ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਅਬੂ ਬਕਰ ਨੂੰ ਵੀ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨ ਦੇਣ । ਫਿਰ ਅਬੂ ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੇ ਅਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਅਸੀਂ ਉਮਰ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ । ਤੱਦ ਉਮਰ^(੯) ਜੋ ਬਹੁਤ ਜੁਸ਼ੀਲੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਰੱਬ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਜੀਉਂਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ । ਪਰ ਰਸੂਲ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਮੌੜ ਦਿੱਤਾ, ਫਰਮਾਇਆ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਵਿੱਚ ਨ ਪਾਓ ਅਤੇ ਚੁਪ ਰਹੋ । ਹੁਣ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੱਜੇ-ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਇਸ 'ਤੇ ਅਬੂ ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਜੈਕਾਰਾ ਲਾਇਆ **اعْلُ هَيْبُ اَعْلُ هَيْبُ** ‘‘ਓਲੋ ਹੁਬੁਲ, ਓਲੋ ਹੁਬੁਲ’’ ਅਰਥਾਤ ਸਾਡੇ ਮਹਾਨ ਬੁਤ ਹੁਬੁਲ ਦੀ ਜੈ ਹੋਵੇ । ਉਸ ਨੇ ਅੱਜ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਉਹੋ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਜੋ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਉੱਪਰ ਅਬੂ-ਬਕਰ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਉੱਪਰ ਅਤੇ ਉਮਰ^(੯) ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਉੱਪਰ ਚੁਪ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਨ ਹੋਵੇ ਕਿ ਜ਼ਖਮੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਉੱਪਰ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਲਸ਼ਕਰ ਹੱਲਾ ਕਰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੱਥੋਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਣ । ਹੁਣ ਜੱਦ ਕਿ ਇਕ ਰੱਬ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸ਼ਿਰਕ (ਅਨੇਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦ) ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀ ਆਤਮਾ ਬੇਚੈਨ

ਹੋ ਉਠੀ ਅਤੇ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਵੱਡੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਸਹਾਬਾ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਤੁਸੀਂ ਉੱਤਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ । ਸਹਾਬਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਅਸੀਂ ਕੀ ਆਖੀਏ ? ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਕਹੋ, “ਅੱਲਾਹੋ ਆਲਾ ਵ ਅਜਲ” **اللَّهُ أَعْلَىٰ وَأَجَلٌ** (ਅਸੀਰਾਤੁਲ-ਹਲਬਿਯਹ, ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 270) ਅਰਥਾਤ, ਤੁਸੀਂ ਝੂਠ ਬੋਲਦੇ ਹੋ ਕਿ ਹੁਬਲ ਬੁਤ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵੱਧੀ ਹੈ । ਰੱਬ ਇਕ ਹੈ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਉਹੋ ਹੀ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਉਸਦੀ ਸ਼ਾਨ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਹੈ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਉਂਦੇ ਹੋਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਵੈਰੀਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ । ਇਸ ਦਲੇਰੀ ਤੇ ਬਹਾਦੁਰੀ ਵਾਲੇ ਉੱਤਰ ਦਾ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਉੱਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀਆਂ ਆਸਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਰਲ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਖੜੇ ਸਨ । ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਹੱਲਾ ਕਰਕੇ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣਾ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤਿ ਸਰਲ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਮੁੜ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਹਸ ਨ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਜਿੰਨੀ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਸੀ ਉਸੇ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਮੌਕੇ ਪਰਤ ਗਏ ।

ਉਹਦ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਜਿੱਤ ਮਗਰੋਂ ਭਾਵੇਂ ਹਾਰ ਦਾ ਇਕ ਪੱਖ ਉਜਾਗਰ ਹੋਇਆ । ਪਰ ਇਹ ਜੰਗ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸੀ । ਇਸ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਫ਼ਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ । ਫ਼ਿਰ ਆਪ^(ਸ) ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ^(ਸ) ਦੇ ਚਾਚਾ ਹਮਜ਼ਾ^(ਰ) ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮਾਰੇ ਗਏ । ਫ਼ਿਰ ਆਪ^(ਸ) ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਖੁਦ ਵੀ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਏ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਹਾਬਾ (ਸਾਥੀ) ਵੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਆਚਰਣ ਅਤੇ ਈਮਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ, ਜਿਸਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ । ਕੁਝ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਆਚਰਣ ਅਤੇ ਈਮਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਨਣ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ ਇਕ ਹੋਰ ਘਟਨਾ ਵਰਣਨ ਯੋਗ ਹੈ । ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸਹਾਬਾ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਪੱਕਾ ਈਮਾਨ ਉਤਪਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਜੱਦ ਆਪ^(ਸ) ਕੁਝ ਸਾਥੀਆਂ ਸਣੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਵੈਰੀ ਪਿੱਛੇ ਹੱਟ

ਗਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨੇ ਕੁਝ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਅਤੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਲੈਣ। ਇਕ ਸਹਾਬੀ ਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਅਨਸਾਰ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ। ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਸੀ ਅਤੇ ਜਾਨ ਤੋੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਹਾਬੀ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਸਲਾਮੋ ਅਲੈਕੁਮ ਆਖੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੰਬਦਾ ਹੋਇਆ ਹੱਥ ਮੁਸਾਫ਼ੇ (ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਣ) ਲਈ ਚੁਕਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜਕੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਭਾਈ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਸਹਾਬੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਆਪ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਤਾਂ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਕੀ ਕੋਈ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ? ਉਸ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਸਹਾਬੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹਾਂ! ਹਾਂ!! ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਮੇਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਆਖਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਮਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਰੱਬ ਦੀ ਪਾਕ ਅਮਾਨਤ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਹਸਤੀ ਛੱਡ ਚੱਲਿਆ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਭਰਾਓ ਅਤੇ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀਓ! ਉਹ ਰੱਬ ਦਾ ਸੱਚਾ ਰਸੂਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾ ਵਾਰਨ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰੋਗੇ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਵਸੀਯਤ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰੱਖੋਗੇ। (ਮੋਤਾ ਅਤੇ ਜ਼ਰਕਾਨੀ)

ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਲੋਕ ਆਪ^(ਸ) ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਇੰਨ੍ਹੇ ਲੀਨ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ ਕਿ ਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਚੇਤੇ ਸਨ ਨ ਹੀ ਪਤਨੀਆਂ ਚੇਤੇ ਸਨ, ਨ ਮਾਲ ਚੇਤਾ ਸੀ, ਨ ਹੀ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਚੇਤੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਆਪ^(ਸ) ਦੀ ਹਸਤੀ ਹੀ ਚੇਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਮੋਖ (ਮੁਕਤੀ) ਇਸ ਹਸਤੀ ਨਾਲ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਸਾਡੀਆਂ ਸੰਤਾਨਾ ਜੀਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਉਹ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੋਖਦਾਤਾ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਤਾਂ ਮਿਟ ਜਾਣਗੇ ਪਰ ਦੁਨੀਆਂ ਜੀਉਂਦੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੇ ਪੰਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਜਾਇਗਾ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਗੁਣਾ ਬਹੁਮੁਲ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਮੋਖ ਹੈ।

ਸੋ! ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ

ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤਾ । ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਰਹਮ ਪੱਟੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਦਫ਼ਨਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੱਕੇ ਦੇ ਜ਼ਾਲਮ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਨੱਕ ਕੰਨ ਵੱਢ ਦਿੱਤੇ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੱਕ ਕੰਨ ਵੱਢੇ ਗਏ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਖੁਦ ਆਪ ਦੇ ਚਾਚਾ ਹਮਜ਼ਾ^(੪) ਵੀ ਸਨ । ਆਪ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋਏ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਸ ਬਦਲੇ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਸਮਝਦੇ ਸੀ, ਪਰ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਆਪ^(੫) ਨੂੰ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਹੋਈ ਕਿ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਕੁਝ ਉਹ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਰਨ ਦਿਓ । ਤੁਸੀਂ ਰਹਿਮ ਅਤੇ ਨਿਆਇਕ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜੀ ਰੱਖੋ ।

ਉਹਦ ਦੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਆਪ

ਉੱਪਰ ਨਿਛਾਵਰ ਹੋਣਾ

ਜਦ ਇਸਲਾਮੀ ਲਸ਼ਕਰ ਮਦੀਨੇ ਪਰਤ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਖਿੱਲਰ ਜਾਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਮਦੀਨੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਸੀ । ਮਦੀਨੇ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਦੀਵਾਨਿਆਂ ਵਾਂਗ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੇ ਹੋਏ ਉਹਦ ਵੱਲ ਦੌੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਰੁਕ ਗਏ । ਪਰ ਬਹੁਤ ਦੀਨਾਰ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਸੁਦਾਈਆਂ ਵਾਂਗ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੇ ਹੋਏ ਉਹਦ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀ । ਜਦ ਉਹ ਸੁਦਾਈਆਂ ਵਾਂਗ ਉਹਦ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ । ਉਸ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਪਤੀ ਭਾਈ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਉੱਹਦ ਵਿੱਚ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਰਿਵਾਇਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਜਦ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸੋ ਕਿ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ ? ਕਿਉਂਕਿ ਖ਼ਬਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਆਪ^(੬) ਬਾਰੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸਨ । ਉਹ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਭਰਾ, ਪਤੀ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਦਿੰਦੇ ਚਲੇ ਗਏ, ਪਰ ਉਹ ਇਹੋ ਕਹਿੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । “ਮਾ ਫ਼ਾਅਲਾ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ” ਹਾਏ ! ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ

ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਇਹ ਕੀ ਕੀਤਾ । ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਵਾਕ ਗ਼ਲਤ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੋਂ ਕੀ ਹੋਇਆ । ਪਰ ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਾਕ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ । ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਉਹ ਕਈ ਵਾਰੀ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਸਮਝ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਿਵੇਂ ਕੁਝ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਪਤੀ ਜਾਂ ਪੁੱਤਰ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਉੱਪਰ ਵਰਲਾਪ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸਦੇ ਆਸਰੇ ਛੱਡ ਚੱਲੇ ਹੋ ? ਪੁੱਤਰ ! ਇਸ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ ਮੈਥੋਂ ਕਿਉਂ ਮੁੱਖ ਮੋੜ ਲਿਆ ? ਇਹ ਦੁੱਖ ਦੀ ਅਧਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਓ ਦਾ ਇਕ ਅਤਿਅੰਤ ਸੂਖਮ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪ^(ਸ) ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਹੋਈ । ਉਹ ਆਪ ਨੂੰ ਮੋਇਆ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਖ਼ਬਰ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਗ਼ਮ ਦੀ ਅਧਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਹਿੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਹਾਏ ! ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਕੀ ਕੀਤਾ ? ਅਰਥਾਤ ਅਜਿਹਾ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਮਨੁੱਖ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਦੁੱਖ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਉੱਪਰ ਕਿਉਂ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਜੱਦ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ, ਭਾਈ ਅਤੇ ਪਤੀ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਦੇ ਸੱਚੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਫਲਾਣੇ ਦੀ ਮਾਂ ! ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਤੂੰ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈਂ ਰੱਬ ਕੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਠੀਕ ਹਨ । ਇਸ 'ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਦਿਖਾਓ ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਹਨ ? ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅੱਗੇ ਚਲੀ ਜਾਓ ! ਉਹ ਅੱਗੇ ਖੜੇ ਹਨ । ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਦੌੜਕੇ ਆਪ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੀ ਅਤੇ ਆਪ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜਕੇ ਬੋਲੀ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਮੇਰੇ ਮਾਪੇ ਆਪ 'ਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ । ਜੱਦ ਆਪ ਸਲਾਮਤ ਹਨ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮਰੇ, ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ । ਬ ਅਬੀ ਅੰਤਾ ਵ ਉੱਮੀ ਯਾ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਲਾ ਉਬਾਲੀ ਇਜ਼ ਸਲਮਤਾ ਮਨ ਅਤਬ (بابی انت و امی یا رسول الله لا ابالی اذ سلمت من عطب)

ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਈਮਾਨ ਦੀ ਉਹ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿਖਾਈ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਆਚਰਣ ਦੀ ਇਹ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੱਤੀ ਇਸਦੀ ਉਪਮਾ ਮੈਂ ਹੁਣ ਵਰਨਣ ਕੀਤੀ

ਹੈ । ਈਸਾਈ ਦੁਨੀਆ ਮਰੱਯਮ ਮਗਦਲੀਨੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸਾਬਣ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਉਸ ਬਹਾਦਰੀ ਉੱਪਰ ਖੁਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਸੀਹ ਦੀ ਕਬਰ 'ਤੇ ਸਵੇਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੈਰੀਆਂ ਤੋਂ ਛੁਪਦੀ ਹੋਈ ਪਹੁੰਚੀ ਸੀ । ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਓ ਮੇਰੇ ਮਹਿਬੂਬ ਦੇ ਉਚ ਆਚਰਨ ਅਤੇ ਜਾਨ ਵਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖੋ ਕਿ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ । ਅਤੇ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਈਸ਼ਵਰ ਵਾਦ ਦੇ ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਜੱਦ ਆਪ^(ਸ) ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਦਫਨ ਕਰਕੇ ਮਦੀਨੇ ਪਰਤੇ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਪ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਆ ਗਏ । ਆਪ^(ਸ) ਦੀ ਡਾਚੀ ਦੀ ਲਗਾਮ ਸਅਦ ਬਿਨ ਮਆਜ਼ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਫੜੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਫ਼ਖਰ (ਮਾਨ) ਨਾਲ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਦੌੜੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਮੰਨੋ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹੋਣ ਕਿ ਦੇਖਿਆ ਅਸੀ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਆਏ ਹਾਂ । ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੋਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੁੱਢੀ ਮਾਤਾ ਜਿਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਆਉਂਦੀ ਹੋਈ ਮਿਲੀ । ਉਹਦ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਉਮਰ ਬਿਨ ਮਆਜ਼ ਵੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਉਸਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਅਦ ਬਿਨ ਮਆਜ਼ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਉੱਮੀ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਆ ਰਹੀ ਹੈ । ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਕਿਹਾ, ਰੱਬ ਦੀ ਬਰਕਤਾਂ ਨਾਲ ਆਏ । ਬੁਢੀ ਮਾਂ ਅੱਗੇ ਵਧੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਫ਼ਟੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਕਿਤੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਿਸ ਪੈਣ ਅੰਤ ਆਪ^(ਸ) ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਈ । ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਮਾਈ, ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਉੱਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਹੈ । ਇਸ 'ਤੇ ਉਸ ਨੇਕ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹਜ਼ੂਰ ਜਦ ਮੈਂ ਆਪ ਨੂੰ ਸਲਾਮਤ ਵੇਖ ਲਿਆ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਕਿ ਮੈਂ ਮੁਸੀਬਤ ਨੂੰ ਭੁੰਨ ਕੇ ਖਾ ਲਿਆ । ਕਿੰਨੀ ਅਦਭੁਤ ਅਖਾਣ ਹੈ, ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਡੂੰਘੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਗ਼ਮ (ਦੁੱਖ) ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਜਿਸਦੇ ਬੁਢੇਪੇ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਬੁਢੇਪੇ ਦਾ ਆਸਰਾ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਕਿੰਨੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਖਾਣਾ, ਜਦ ਆਪ^(ਸ) ਜੀਉਂਦੇ ਹੋ

ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਵਾਂਗੀ । ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਮੌਤ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ । ਸਗੋਂ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਿ ਆਪ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਜਾਨ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਮੇਰੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋਵੇਗਾ । ਹੇ ਅਨਸਾਰੋ ! ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਤੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਵਾਰੀ, ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨਾ ਪੁੰਨ ਖੱਟ ਲਿਆ ਹੈ ।

ਸੋ ਰਸੂਲ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਸਕੁਸ਼ਲ ਮਦੀਨੇ ਪਹੁੰਚੇ । ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਾਰੇ ਵੀ ਗਏ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜ਼ਖਮੀ ਵੀ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹਦੀ ਜੰਗ ਹਾਰ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦੀ । ਜੋ ਘਟਨਾਵਾਂ ਮੈਂ ਉੱਪਰ ਵਰਨਣ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਇਕ ਵੱਡੀ ਜਿੱਤ ਸੀ । ਅਜਿਹੀ ਜਿੱਤ ਜਿਸਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅੰਤਕਾਲ ਤੱਕ ਚੇਤੇ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਈਮਾਨ ਨੂੰ ਵਧਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਧਾਉਂਦੇ ਰਹਿਣਗੇ । ਮਦੀਨੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਫਿਰ ਆਪਣਾ ਅਸਲ ਕੰਮ ਅਰਥਾਤ ਸੁਧਾਰ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸੋਧ ਦਾ ਕੰਮ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਆਪ^(ਸ) ਇਹ ਕੰਮ ਸਰਲਤਾ ਤੇ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ । ਉਹਦੀ ਘਟਨਾ ਮਗਰੋਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਦਲੇਰੀ ਆ ਗਈ ਅਤੇ ਮੁਨਾਫ਼ਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸਿਰ ਚੁਕਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ । ਅਤੇ ਉਹ ਸਮਝੇ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਦੁੱਖ ਦੇਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ । ਗੰਦੇ ਤੇ ਭੈੜੇ ਸ਼ੇਅਰ ਬਣਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਝਗੜੇ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਲਈ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਪਿਆ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਆਪ ਬੈਠੇ ਸਨ ਉਸਦੇ ਉਪਰੋਂ ਇਹ ਵੱਡੀ ਸਿਲ ਡਿੱਗਾ ਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਰੱਬ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਉੱਥੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਆਖੇ ਪਰਤ ਆਏ । ਮਗਰੋਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕਸੂਰ ਮੰਨ ਲਿਆ । ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੇਅਦਬੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਇਕ ਵਾਰ ਇਸ ਝਗੜੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਾਰਿਆ ਵੀ ਗਿਆ । ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੜਕੀ ਦਾ ਸਿਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਪੱਥਰ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਕੇ ਫੇਹ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਤੜਪ-ਤੜਪ ਕੇ ਮਰ ਗਈ । ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਕਰਨੀ ਪਈ । ਪਰ ਅਰਬ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ

ਮਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕੇਵਲ ਮਦੀਨੇ ਤੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸ਼ਰਤ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ । ਇਸ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਸ਼ਾਮ (ਸੀਰੀਆ) ਵੱਲ ਹਿਜਰਤ ਕਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦਾ ਕੁਝ ਭਾਗ ਸ਼ਾਮ (ਸੀਰੀਆ) ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਖੈਬਰ ਨਾਮੀ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕਰ ਗਿਆ । ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਬੀਲਿਆ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸੀ ।

ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਉਹਦ ਦੀ ਜੰਗ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਜੰਗ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੁਨੀਆ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਉਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਜੋ ਉਸਦਾ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਉੱਪਰ ਸੀ ਉਸ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇਖੀ । ਸਾਡਾ ਭਾਵ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਤੋਂ ਹੈ । ਇਸਲਾਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਰਬ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅਰਬ ਵਾਸੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਆਦੀ ਸਨ । ਹਰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਵਾਰ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਹੋਸ਼ ਗਵਾ ਲੈਣਾ ਮਮੂਲੀ ਗਲ ਸੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਰਤਾ ਵੀ ਸ਼ਰਮ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਸਗੋਂ ਉਹ ਇਕ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਸਮਝਦੇ ਸਨ । ਜਦ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਘਰ ਦੀ ਮਾਲਕਣ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਦੌਰ ਜਾਰੀ ਕਰਦੀ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਅਜਿਹੀ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਆਦਤ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣਾ ਕੋਈ ਸੋਖੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਪਰ ਹਿਜਰਤ ਤੇ ਚੌਥੇ ਸਾਲ ਆਪ^(ਸ) ਉੱਪਰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਉਤਰਿਆ ਕਿ ਸ਼ਰਾਬ ਹਰਾਮ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ । ਸਗੋਂ ਹਦੀਸਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਹਰਾਮ ਹੋਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਉਤਰਿਆ ਤਾਂ ਅੰਗਰਜ਼ਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਇਕ ਸਹਾਬੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਸ ਨਵੇਂ ਹੁਕਮ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਮਦੀਨੇ ਦੀਆਂ ਬੀਹੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਰ ਦਿਓ । ਇਕ ਅਨਸਾਰੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜੋ ਮਦੀਨੇ ਦਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਮਹਿਫ਼ਲ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ । ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਦੌਰ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਇਕ ਵੱਡਾ ਮਟਕਾ ਖਾਲੀ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸੀ । ਲੋਕ ਮਦਹੋਸ਼ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਦਹੋਸ਼ ਹੋਣ ਦੇ ਕੰਢੇ

ਸਨ । ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣਾ ਮਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਉਠਿਆ ਅਤੇ ਬੋਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਠਹਿਰੋ ਪਤਾ ਕਰ ਲਈਏ । ਇੰਨ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਉਠਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਮਟਕੇ ਨੂੰ ਜੋ ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਆਪਣੀ ਲਾਠੀ ਮਾਰ ਕੇ ਟੋਟੇ-ਟੋਟੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰੋ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪਤਾ ਕਰੋ । ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਸੁਣ ਲਈ ਅਤੇ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦੇ ਜਾਈਏ ਅਤੇ ਪੁਛ-ਪੜਤਾਲ ਕਰੀਏ । ਸਗੋਂ ਸਾਡਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਰਾਬ ਨੂੰ ਵਹਿਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁੜ ਜਾਣ ਦਿਓ ਅਤੇ ਫਿਰ ਘੋਸ਼ਣਾ ਬਾਰੇ ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ ਕਰੋ ।

(ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਅਸ਼ਰਿਬਹ)

ਇਸ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਠੀਕ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਰ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਪੀਤਾ ਜਾਣਾ ਮਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁਕਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਜੇ ਕਰ ਉਹ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣਾ ਜਾਰੀ ਰਖਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੁਜਰਮ ਹੁੰਦੇ । ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣਾ ਮਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਰੋੜ੍ਹ ਦੇਣਾ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਹਾਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਝਲਿਆ ਨ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਇਸ ਘੋਸ਼ਣਾ ਮਗਰੋਂ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ । ਇਸ ਮਹਾਨ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੇ ਉਚੇਚੇ ਜਤਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪਈ । ਅਜਿਹੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ ਅਤੇ ਝੱਟ ਪੈਰਵੀ ਹੁੰਦੀ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਸੱਤਰ-ਅੱਸੀ ਸਾਲ ਤੱਕ ਜੀਉਂਦੇ ਰਹੇ । ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸਨੇ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਉਸਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ । ਜੇਕਰ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਘਟਣਾ ਵਾਪਰੀ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਬਾਰੇ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੋਂ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕਿਆ । ਜਦ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਅਮੇਰਿਕਾ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਦੇ ਆਨਦੋਲਨ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਤਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਇਸ ਅਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਾਂ ਕਈ ਸਾਲ ਤੱਕ ਯੂਰੋਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤਾਂ ਸਾਫ਼ ਦਿਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਨਾ ਹੀ

ਬਹੁਤ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਬੁਰਾਈ ਨੂੰ ਅਰਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਕਾ ਦੇਵੇ । ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਏ ਗਏ । ਪੁਲਿਸ, ਫੌਜ ਅਤੇ ਟੈਕਸ ਵਿਭਾਗਾਂ ਦੇ ਵਰਕਰਾਂ ਨੇ ਰਲਕੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਦੀ ਲਾਹਨਤ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਜੁੱਟ ਹੋ ਕੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਪਰ ਉਹ ਅਸਫਲ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਸਫਲਤਾ ਮੰਨਣੀ ਪਈ । ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੂਰ ਨ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੀ । ਸਾਡੇ ਇਸ ਜੁਗ ਨੂੰ ਉੱਨਤੀ ਦਾ ਜੁਗ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਜਦ ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਅਰੰਭਕ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਜੁੱਗ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਜੁਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਨਤੀ ਦਾ ਜੁੱਗ ਕਿਹੜਾ ਹੈ । ਸਾਡਾ ਇਹ ਜੁਗ ਜਾਂ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਉਹ ਜੁੱਗ ਜਿਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਇਨਕਲਾਬ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ।

ਉਹਦ ਦੀ ਜੰਗ ਮਗਰੋਂ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ

ਉਹਦ ਦੀ ਘਟਨਾ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਭੁੱਲੀ ਜਾ ਸਕਦੀ । ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸਲਾਮ ਵਿਰੁਧ ਪਹਿਲੀ ਜਿੱਤ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਪੂਰੇ ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤੀ । ਅਰਬ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਵਿਰੁਧ ਭੜਕਾਉਣ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਿਵਾਉਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਾਇਆ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਾਜਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਜੇ ਕਰ ਉਹ ਉੱਨਤੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬਲਵਾਨ ਹੋਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਅਰਬ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਸੀ । ਅਰਬ ਇਕ ਜੁੱਟ ਹੋ ਕੇ ਜਤਨ ਕਰਨ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਉੱਪਰ ਵਿਜੇਈ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਐੱਖੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਰੌਲੇ ਰੱਖੇ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਵਿਰੋਧਤਾ ਜ਼ੋਰ ਫੜਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਵੱਧ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ । ਕੁਝ ਨੇ ਤਾਂ ਖੁੱਲਮ-ਖੁੱਲਾ ਆਕਰਮਣ ਕਰਨੇ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨੇ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਾਣ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਹਿਜਰਤ ਦੇ ਚੌਥੇ ਸਾਲ ਅਰਬ ਦੇ ਦੋ ਕਬੀਲੇ ਅਜਲ ਤੇ ਕਾਰਾ (ਬੁਖਾਰੀ, ਜਿਲਦ 2, ਅਲਮੁਗਾਜ਼ੀ ਵ ਜ਼ਰਕਾਨੀ, ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 65-66) ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੂਤ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ

ਕੋਲ ਭੇਜ ਕੇ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕਬੀਲੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸਲਾਮ ਵੱਲ ਝੁਕਾਉ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪੂਰੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਰਖਦੇ ਹੋਣ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ । ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਇਕ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਸੀ ਜੋ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪੱਕੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਨੁ ਲਹਯਾਨ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੰਤਵ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਇਹ ਦੂਤ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਕੇ ਆਪਣੇ ਰਈਸ ਸਫ਼ਯਾਨ ਬਿਨ ਖਾਲਿਦ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣਗੇ । ਸੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਜ਼ਲ ਅਤੇ ਕਾਰਾ ਦੇ ਦੂਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਆਉਣ । ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਲਾਹੇ ਦੇ ਕੇ ਅਹੰਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ ਸੀ । ਜਦ ਅਜ਼ਲ ਅਤੇ ਕਾਰਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪ^(ਸ) ਪਾਸ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਭਰੋਸਾ ਕਰਕੇ ਦੱਸ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ । ਜਦ ਇਹ ਜਮਾਤ ਬਨੁ ਲਹਯਾਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਅਜ਼ਲ ਤੇ ਕਾਰਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬਨੁ ਲਹਯਾਨ ਨੂੰ ਸੂਚਨਾ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਅਖਵਾਇਆ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਓ ਜਾਂ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿਓ । ਇਸ ਅਪਵਿੱਤਰ ਮਨਸੂਬੇ ਹੇਠ ਬਨੁ ਲਹਯਾਨ ਦੇ ਦੋ ਸੌ ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਕਲ ਖੜੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਅੰਤ ਰਜ਼ੀਹ ਨਾਂਮਕ ਸਥਾਨ ਉੱਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਣ ਘੇਰਿਆ । ਦਸ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਦੋ ਸੌ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਵਿਚਕਾਰ ਜੰਗ ਹੋਈ । ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੇ ਮਨ ਈਮਾਨ ਦੇ ਨੂਰ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਵੈਰੀ ਇਸ ਤੋਂ ਸਖਣੇ ਸਨ । ਦਸ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਕ ਟੀਲੇ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹ ਗਏ । ਅਤੇ ਦੋ ਸੌ ਨੂੰ ਜੰਗ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ । ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਧੌਖੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰ ਜਾਓ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾਇਗਾ । ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੇ ਅਮੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਦੇ ਵਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੇਖ ਚੁਕੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਕਾਸ਼ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਚੁਕਿਆ ਅਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਹੇ ਖ਼ੁਦਾ ! ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ਆਪਣੇ ਰਸੂਲ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਇਸ ਹਾਲਤ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇ । ਜਦ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੀ ਇਸ

ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਜਮਾਤ ਉੱਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਰ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਰਹੇ । ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਦਸਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੱਤ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਬਾਕੀ ਤਿੰਨ ਬਚੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਨੇ ਫ਼ਿਰ ਵਾਦਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾ ਲਵਾਂਗੇ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਟੀਲੇ ਤੋਂ ਹੇਠਾ ਉਤਰ ਆਓ । ਪਰ ਜਦ ਉਹ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਦੇ ਵਾਦਿਆਂ ਉੱਪਰ ਭਰੋਸਾ ਕਰਕੇ ਹੇਠ ਉਤਰ ਆਏ ਤਾਂ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਕਮਾਨਾਂ ਦੀ ਤਾਤਾਂ ਨਾਲ ਜਕੜ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ । ਇਸ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਵਰਜ਼ੀ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਾਦੇ ਦੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ । ਰੱਬ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸਦੇ ਮਗਰੋਂ ਕੀ ਕਰੋਗੇ । ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਉਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਨਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਦੇ ਘਸ਼ੀਟਣਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਪਰ ਅੰਤ ਉਸਦੇ ਡੱਟ ਜਾਣ ਅਤੇ ਅਟਲ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਉੱਥੇ ਹੀ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਬਾਕੀ ਦੋ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਏ ਅਤੇ ਗੁਲਾਮਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੱਕੇ ਦੇ ਕੁਰੈਸ਼ਾ ਕੋਲ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ । ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਦਾ ਨਾਂ ਖਬੀਬ^(੧) ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਜ਼ੈਦ । ਖਬੀਬ ਦਾ ਖ਼ਰੀਦਾਰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਜਿਸਨੂੰ ਖਬੀਬ ਨੇ ਬਦਰ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮਾਰਿਆ ਸੀ ਖਬੀਬ^(੧) ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਇਕ ਦਿਨ ਖਬੀਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਲਈ ਉਸਤਰਾ ਮੰਗਿਆਂ । ਉਸਤਰਾ ਖਬੀਬ^(੧) ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਬੱਚਾ ਖੇਡਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਚਲਾ ਗਿਆ । ਖਬੀਬ^(੧) ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ । ਬੱਚੇ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਜਦ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਡਰ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਖਬੀਬ^(੧) ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਖਬੀਬ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਸਤਰਾ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੀ ਅਤੇ ਬੱਚਾ ਇੰਨਾ ਨੇੜੇ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਹਾਣ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਖਬੀਬ^(੧) ਨੇ ਉਸ ਬੱਚੇ ਦੀ ਮਾਤਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉੱਪਰ ਚਿੰਤਾ ਵੇਖੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੈਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਆਂਗਾ । ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਦੇ ਵੀ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਨ ਲਿਆਉਣਾ । ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਮੁਸਲਮਾਨ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਖਬੀਬ ਦੀ ਇਸ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਕਰਮ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਈ । ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਸਦੈਵ ਚੇਤਾ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਿਹਾ

ਕਰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਖਬੀਬ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੈਦੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ।

ਅੰਤ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਖਬੀਬ ਨੂੰ ਇਕ ਖੁੱਲੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਏ ਤਾਂ ਜੁ ਉਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਉਣ । ਜਦ ਉਹਨਾ ਦੇ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਣ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਖਬੀਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੈਨੂੰ ਦੋ ਰਕਅਤ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣ ਦਿਓ । ਕੁਰੈਸ਼ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਖਬੀਬ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਅੰਤਲੀ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕੀਤੀ । ਜਦ ਉਹ ਨਮਾਜ਼ ਮੁਕਾ ਚੁਕੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਨਮਾਜ਼ ਜਾਰੀ ਰਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਮੁਕਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਕਿਤੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਨ ਸਮਝ ਲਓ ਕਿ ਮੈਂ ਮਰਨ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹਾਂ । ਫ਼ਿਰ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਕਾਤਲ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਧਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸ਼ੇਅਰ, (ਪਦ) ਪੜ੍ਹੇ ।

ولستُ ابالى حين اُقتل مسلماً على اى جنبٍ كان لله مصرعى
وذا لك فى ذات الاله و ان يشاء يبارك على اوصالٍ شلوٍ ممزَع

ਵਲਸਤੁ ਉਬਾਲੀ ਹੀਨਾ ਉਕਤਲੋ ਮੁਸਲਿਮਨ,
ਅਲਾ ਅੱਯੋ ਜੰਬਿਨ ਕਾਨਾ ਲਿੱਲਾਹਿ ਮੁਸਰਈ ।
ਵ ਜ਼ਾਲਿਕਾ ਫ਼ੀ ਜ਼ਾਤ ਇੱਲੱਲਾਹੁ ਵ ਇੰਯਸ਼ਾਅ,
ਯੁਬਾਰਕੁ ਅਲਾ ਅੌ ਸਾਲਾ ਸ਼ਾਦਿਨ ਮੁਨਜ਼ਈ ।

(ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਮੁਗ਼ਾਜ਼ੀ)

ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਕਿ ਮੈਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮਾਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਕਤਲ ਹੋ ਕੇ ਡਿੱਗਾਂ । ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਰੱਬ ਲਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਮੇਰਾ ਰੱਬ ਚਾਹੇਗਾ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਸ਼ਰੀਰ ਦੇ ਪੋਰੇ-ਪੋਰੇ ਉੱਪਰ ਬਰਕਤਾਂ ਉਤਾਰੇਗਾ ।

ਖਬੀਬ^(੭) ਨੇ ਅਜੇ ਇਹ ਪਦ ਮੁਕਾਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਜਲੱਦ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧੌਣ 'ਤੇ ਪਈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਆਣ ਪਿਆ । ਜੋ ਲੋਕ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਸਈਦ ਬਿਨ ਆਮਿਰ ਵੀ ਸੀ ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ । ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਕਦੇ ਖਬੀਬ^(੭) ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਵਰਨਣ ਸਈਦ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ

ਗਸ਼ ਪੈ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ।

ਦੂਜਾ ਕੈਦੀ ਜ਼ੈਦ ਵੀ ਕਤਲ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਹਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ । ਇਸ ਤਮਾਸ਼ੇ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮੌਕੇ ਦਾ ਰਈਸ ਅਬੂ ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਵੀ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਜ਼ੈਦ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ^(ਸ) ਤੁਹਾਡੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਹੋਵੋ । ਜ਼ੈਦ ਨੇ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਬੂ ਸੁਫ਼ਯਾਨ ! ਤੂੰ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ? ਰੱਬ ਦੀ ਸੰਹੁ ਮੇਰੇ ਲਈ ਮਰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ^(ਸ) ਦੇ ਪੈਰੂਾਂ ਵਿੱਚ ਮਦੀਨੇ ਦੀ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਕੰਡਾ ਵੀ ਚੁਭ ਜਾਏ । (ਇਬਨੇ ਹਸ਼ਾਮ ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 122) ਇਸ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਅਬੂ ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਬਿਨਾ ਰਹਿ ਨ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਜ਼ੈਦ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਦੱਬੀ ਹੋਈ ਜ਼ੁਬਾਨ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ, ਰੱਬ ਗਵਾਹ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮੁਹੰਮਦ^(ਸ) ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ ।

ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਦੇ ਸੱਤਰ ਹਾਫ਼ਜ਼ਾਂ ਦੀ ਹੱਤਿਆ★

ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਨਜ਼ਦ ਦੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੋਲ ਆਏ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜੁ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਸਿਖਾਉਣ । ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਨ ਕੀਤਾ । ਪਰ ਅਬੂ ਬਰਾਅ ਨੇ ਜੋ ਇਸ ਸਮੇਂ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਸਨ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਕਬੀਲੇ ਵੱਲੋਂ ਜ਼ਮਾਨਤੀ ਬਣਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪ^(ਸ) ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੁਆਇਆ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਸ਼ਰਾਰਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਸੱਤਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਦੇ ਹਾਫ਼ਜ਼ (ਜਿਸਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਕੰਠ ਹੋਵੇ) ਸਨ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਚੁਣਿਆ । ਜਦ ਇਹ ਜਮਾਤ (ਸਾਰੇ ਲੋਕ) ਬਏਰੇ ਮਊਨਾ ਉੱਪਰ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਹਰਾਮ ਬਿਨ ਮਲਹਾਨ^(ਰ) ਕਬੀਲਾ ਆਮਿਰ ਦੇ ਰਈਸ ਕੋਲ ਗਿਆ ਜੋ ਅਬੂ-ਬਰਾ

★ ਇਬਨੇ ਹੱਸ਼ਾਮ, ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 126-130, ਜ਼ਰਕਾਨੀ, ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 74 ਅਤੇ ਕਿਤਾਬੁਲ ਜਿਹਾਦ ਬਾਬੁਲ ਔਨ ਬਿਲ ਮਦਦ)

ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੁ ਉਸਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਵੇ । ਉਂਝ ਤਾਂ ਕਬੀਲੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਚੰਗੀ ਆਉ-ਭਗਤ ਕੀਤੀ ਪਰ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਰਈਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਲੁਕ ਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਦੀ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾ 'ਤੇ ਨੇੜੇ ਨਾਲ ਵਾਰ ਕੀਤਾ । ਹਰਾਮ ਉੱਥੇ ਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ । ਜਦ ਨੇੜਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਘ 'ਚੋਂ ਪਾਰ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸੁਣੇ ਗਏ ਅੱਲਾਹੁ ਅਕਬਰ ਫੁਜ਼ਤੁ ਵ ਰੱਬਿਲ ਕਾਬਾ **اللّٰهُ اَكْبَرُ فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ** ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ ਮਹਾਨ ਹੈ, ਕਾਬੇ ਦੇ ਰੱਬ ਦੀ ਸੰਹੁ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮੁਰਾਦ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ।

ਇਸ ਧੋਕਾ ਧੜੀ ਨਾਲ ਹਰਾਮ ਦੇ ਕਤਲ ਮਗਰੋਂ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਕਬੀਲੇ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁੰਗਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬਾਕੀ ਮੁਅੱਲਮੀਨ (ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੇ) ਦੀ ਜਮਾਤ ਉੱਪਰ ਵੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦੇਣ ਪਰ ਕਬੀਲੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸਾਡੇ ਰਈਸ ਅਬੂ ਬਰਾ ਨੇ ਜ਼ਾਮਨ ਹੋਣਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਇਸ ਜਮਾਤ ਉੱਪਰ ਹੱਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ਇਸ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮਦਦ ਨਾਲ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁਅੱਲਮੀਨ ਨੂੰ ਲੈਣ ਗਏ ਸਨ ਜਮਾਤ ਉੱਪਰ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਆਏ ਹਾਂ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਆਏ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਅੰਤ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਬਚੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ । ਇਸ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਲੰਗੜਾ ਸੀ ਜੋ ਲੜਾਈ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਹਾੜੀ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਦੋ ਵਿਅਕਤੀ ਡਾਚੀਆ ਚਰਾਉਣ ਜੰਗਲ ਵੱਲ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਵਾਪਸੀ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਛਿਆਠ ਸਾਥੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਮਰੇ ਪਏ ਹਨ । ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ । ਇਕ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇਈਏ । ਦੂਸਰੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਜਿੱਥੇ ਸਾਡੀ ਜਮਾਤ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਜਿਸਨੂੰ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਸਾਡਾ ਅਮੀਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਮੈਂ ਇਸ ਥਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਵੈਰੀਆਂ ਉੱਪਰ ਟੁੱਟ ਪਏ ਅਤੇ ਲੜਦੇ ਹੋਏ ਮਾਰੇ ਗਏ । ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ । ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਸੰਹੁ ਦੇ ਕਰਕੇ ਜੋ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਇਕ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਖਾਧੀ ਸੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਮਿਰ ਬਿਨ ਫ਼ਹੀਰਾ ਵੀ ਸਨ ਜੋ

ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ^(ਰ) ਦੇ ਅਜ਼ਾਦ ਕੀਤੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਾਤਲ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜੱਬਾਰ ਬਿਨ ਸਲਮਾ ਸੀ ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ । ਜੱਬਾਰ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਮਿਰ ਦਾ ਕਤਲ ਹੀ ਮੇਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ । ਜੱਬਾਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਮੈਂ ਆਮਿਰ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਮਿਰ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸੁਣਿਆ **فُزْتُ وَاللّٰهِ** ਫੁਜ਼ਤੋ ਵਲੱਹ, ਰੱਬ ਦੀ ਸੰਹੁ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮੁਰਾਦ ਨੂੰ ਪਾਲਿਆ । ਇਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਮੈਂ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ । ਜਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰੱਬ ਦੀ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਨੂੰ ਨੇਅਮਤ ਅਤੇ ਜਿੱਤ ਸਮਝਦਾ ਹੈ । ਜੱਬਾਰ ਉੱਪਰ ਇਸ ਉੱਤਰ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਕਿ ਉਸਨੇ ਉਚੇਚੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਅੰਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ । (ਅਸਦੁਲ ਗਾਬਾ ਵ ਸੀਰਤ ਇਬਨੇ ਹਜ਼ਾਮ ਪੰਨਾ 127) ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੁਖਦਾਇਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਅੱਸੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਕ ਸ਼ਹਾਰਤ ਰੂਪੀ ਸ਼ਾਜ਼ਜ਼ ਦੇ ਸਿੱਟੇ 'ਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ । ਮਦੀਨੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ । ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕੋਈ ਮਮੂਲੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਗੋਂ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਦੇ ਹਾਫ਼ਜ਼ ਸਨ । ਉਹ ਕੋਈ ਮੁਜਰਮ ਨਹੀਂ ਸਨ ਨ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਉਹਨਾ ਨੇ ਕਿਸੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਭਾਗ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸੀ । ਸਗੋਂ ਰੱਬ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਝੂਠਾ ਲਾਰਾ ਲਗਾ ਕੇ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ । ਇਹਨਾ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਸ਼ੰਕਾ ਦੇ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਨਾਲ ਕਰੜੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਸੀ । ਇਸ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਵੀ ਅਤਿਅੰਤ ਡੂੰਘਾ 'ਤੇ ਉਚ ਕੋਟਿ ਦਾ ਸੀ ।

ਬਨੁ ਮੁਸਤਲਕ ਨਾਲ ਜੰਗ

ਉਹਦ ਦੀ ਜੰਗ ਮਗਰੋਂ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭੁੱਖ ਮਰੀ ਪਈ । ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਵੈਰ ਨਬੀ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋ ਵਿਉਂਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਫ਼ਰਤ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਓਹਲੇ ਕਰਕੇ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਇਸ ਕਰੜੀ ਔਕੜ ਵੇਲੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਰਕਮ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਸ

ਭਲਾਈ ਦਾ ਵੀ ਮੱਕੇ ਵਾਸੀਆਂ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨ ਪਿਆ । ਸਗੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਗਏ । ਅਜਿਹੇ ਕਬੀਲੇ ਵੀ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਵੈਰੀ ਬਣ ਗਏ । ਉਹਨਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਕਬੀਲਾ ਬਨੁ ਮੁਸਤਲਕ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਸਨ । ਪਰ ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਜਦ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਸੱਚਾਈ ਜਾਨਣ ਲਈ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀ ਭੇਜੇ । ਜਿਨ੍ਹਾ ਨੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਕੇ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ । ਇਸ 'ਤੇ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਨਵੇਂ ਹਮਲੇ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਗੇ । ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਫ਼ੌਜ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਬਨੁ ਮੁਸਤਲਕ ਵੱਲ ਗਏ । ਜਦ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਵੈਰੀਆਂ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬਿਨ੍ਹਾ ਜੰਗ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਜਾਣ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਏ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਫ਼ਿਰ ਜੰਗ ਹੋਈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵੈਰੀ ਪਰਾਜਿਤ ਹੋ ਗਏ । ਕਿਉਂਕਿ ਮੱਕੇ ਦੇ ਕਾਫ਼ਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਹਾਣ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਤੁਲੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜੋ ਕਬੀਲੇ ਮਿੱਤਰ ਸਨ ਉਹ ਵੀ ਵੈਰੀ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾ ਮੁਨਾਫ਼ਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਵਿੱਚ ਸਨ ਇਸ ਵਾਰ ਜੁਰੱਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਵੱਲੋਂ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਲਗਭਗ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਹਾਣ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ । ਪਰ ਬਨੁ ਮੁਸਤਲਕ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਹੜੀ ਜੰਗ ਹੋਈ ਉਹ ਕੁਝ ਹੀ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਕ ਗਈ । ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮੁਨਾਫ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ਰਾਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਿਆ । ਪਰ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬਨੁ ਮੁਸਤਲਕ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਦਿਨ ਠਹਿਰਨ । ਆਪ ਦੇ ਉੱਥੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਇਕ ਮੱਕੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਾ ਇਕ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਾਲ ਖੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਣੀ ਕਢਣ ਬਾਰੇ ਝਗੜਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਸੰਜੋਗ ਵਜ਼ ਮੱਕੇ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਅਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਗ਼ੁਲਾਮ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਮਦੀਨੇ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ । ਜਿਸ 'ਤੇ ਉਸਨੇ ਮਦੀਨੇ ਵਾਸੀਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨਸਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਸੱਦਿਆ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਨੇ

ਮੁਹਾਜਰਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋਸ਼ ਫੈਲ ਗਿਆ । ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਹ ਜਾਨਣ ਦਾ ਜਤਨ ਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਸਲ ਘਟਣਾ ਕੀ ਹੈ । ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਓਂ ਗਭਰੂਆਂ ਨੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਸੂਤ ਲਈਆਂ । ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਅਬੀ ਬਿਨ ਸਲੂਲ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਮੌਕਾ ਰੱਬ ਨੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਉਸ ਨੇ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਅੱਗ 'ਤੇ ਤੇਲ ਛਿੜਕਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਹਾਜਰਾਂ ਉੱਪਰ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਮਿਹਰਬਾਨੀਆਂ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਚੰਗੇ ਵਰਤਾਓ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਫਿਰ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਤੁਹਾਡੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸੰਭਵ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਭਾਸ਼ਣ ਦਾ ਉਹੋ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਜੋ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਅਬੀ ਬਿਨ ਸਲੂਲ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਝਗੜਾ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਨ ਹੋਇਆ । ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਅਬੀ ਬਿਨ ਸਲੂਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭੜਕਾਉ ਭਾਸ਼ਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਗਲਤੀ ਕੀਤੀ । ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਅਨਸਾਰ ਉੱਪਰ ਉਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮਦੀਨੇ ਪਹੁੰਚ ਲਈਏ ਫਿਰ ਜੋ ਮਾਨਯੋਗ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ਜ਼ਲੀਲ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦੇਵੇਗਾ । ਮਾਨਯੋਗ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਉਹ ਆਪ ਸੀ ਅਤੇ ਜ਼ਲੀਲ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਸਨ । (ਨਉਜ਼ੋਬਿਲੱਹੇ ਮਿਨ ਜ਼ਾਲਿਕ) ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕੱਢੀ ਮੋਮਨਾ ਉੱਪਰ ਉਸਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਇਹ ਕੋਈ ਮਮੂਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸ਼ੈਤਾਨੀ ਕਥਨ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਵਰਗਲਾਉਣ ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ । ਇਕ ਜਵਾਨ ਗਭਰੂ ਉੱਠਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ । ਆਪ ਨੇ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਅਬੀ ਬਿਨ ਸਲੂਲ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕੀ ਇਹ ਗੱਲ ਹੋਈ ਹੈ । ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਨਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹੀ ਗਈ ਹੈ ਹੋਈ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਆਪ ਨੇ ਕੁਝ ਨ ਕਿਹਾ । ਪਰ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਫੈਲਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ । ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਮਗਰੋਂ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਅਬੀ ਬਿਨ ਸਲੂਲ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣੀ ਅਤੇ ਝਟ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਨਬੀ ! ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਬੇ ਅਦਬੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ

ਸਜਾ ਮੌਤ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਆਪ ਇਹੋ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪ ਮੈਨੂੰ ਆਗਿਆ ਦਿਓ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਆਂ । ਜੇ ਕਰ ਆਪ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਦਿਓਗੇ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਪਿਤਾ ਉਸਦੇ ਹੱਥਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਾਰਿਆ ਜਾਇਗਾ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈ ਲਵਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੈਂ ਰੱਬ ਦੀ ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਮੁੱਲ ਲੈ ਲਵਾਂ । ਪਰ ਆਂਗਰਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਮੇਰਾ ਕਦੇ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਨਿਸਚਾ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਨਰਮੀ ਅਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਵਾਲਾ ਵਰਤਾਓ ਕਰਾਂਗਾ ।

(ਇਬਨੇ ਹਸ਼ਾਮ, ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 169)

ਜਦ ਅਬਦੁਲੱਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਬੇਵਫ਼ਾਈ ਅਤੇ ਭੜਕਾਉ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਆਂਗਰਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਨਰਮੀ ਅਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਹੋਰ ਵੱਧ ਗਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਉਸ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਵੀ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਗਿਆ । ਜਦ ਲਸ਼ਕਰ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਰਸਤਾ ਰੋਕ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਦੀਨੇ ਅੰਦਰ ਦਾਖ਼ਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿਆਂਗਾ । ਜੱਦ ਤੱਕ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਵਾਪਸ ਨ ਲੈ ਲਓ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਆਂਗਰਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਵਰਤੇ ਹਨ । ਜਿਸ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਕੱਢੀ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਦਾ ਨਬੀ ਜ਼ਲੀਲ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਮਾਨਯੋਗ ਹੋ । ਉਸੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖਣੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਰੱਬ ਦਾ ਨਬੀ ਮਾਨਯੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਲੀਲ ਹੋ । ਜੱਦ ਤੱਕ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹੋਗੇ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿਆਂਗਾ । ਅਬਦੁਲੱਹ ਬਿਨ ਅਬੀ ਬਿਨ ਸਲੂਲ ਹੈਰਾਨ ਅਤੇ ਡਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ । ਹੇ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ । ਮੁਹੰਮਦ^(ਸ) ਮਾਨਯੋਗ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਂ ਜ਼ਲੀਲ ਹਾਂ । ਨੌਜੁਆਨ ਅਬਦੁਲੱਹ ਨੇ ਇਸ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ।

(ਤਬਕਾਤੇ ਕਬੀਰ ਲਿਬਿਨੇ ਸਅਦ ਕਿਸਮ ਅਵੱਲ ਜੁਜ਼ ਸਾਨੀ, ਪੰਨਾ 46)

ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਸਾਰੇ ਅਰਬ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਜੰਗੇ ਖੰਦਕ

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਦੋ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਜੋ ਲੜਾਈ, ਫ਼ਸਾਦ, ਅਤੇ ਕਤਲ ਦੇ ਮਨਸੂਬਿਆਂ ਕਰਕੇ ਮਦੀਨੇ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤੇ

ਗਏ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁ ਨਜ਼ੀਰ ਦਾ ਕੁਝ ਭਾਗ ਤਾਂ ਸ਼ਾਮ (ਸੀਰੀਆ) ਵੱਲ ਹਿਜਰਤ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਭਾਗ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਖ਼ੈਬਰ ਨਾਮੀ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਲ ਹਿਜਰਤ ਕਰ ਗਿਆ । ਖ਼ੈਬਰ ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਲਾ ਬੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ । ਇੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਬਹੁ ਨਜ਼ੀਰ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਅਰਬਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋਸ਼ ਫੈਲਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ । ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭੜਕਾਉ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗ਼ਤਫ਼ਾਨ ਨਾਮਕ ਨਜ਼ਦ ਦਾ ਕਬੀਲਾ ਜੋ ਅਰਬ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਉਹ ਵੀ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮਿਤਰਤਾ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ । ਹੁਣ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਕੁਰੈਸ਼ ਤੇ ਗ਼ਤਫ਼ਾਨ ਨੂੰ ਜੋਸ਼ ਦਵਾਉਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਹੁ ਸਲੀਮ ਅਤੇ ਬਹੁ ਅਸਦ ਦੇ ਹੋਰ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਰੁਧ ਭੜਕਾਉਣਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਹੁ ਸਅਦ ਨਾਮੀ ਕਬੀਲਾ ਜੋ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਮੱਕੇ ਦੇ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ । ਇਕ ਲੰਮੀ ਤਿਆਰੀ ਮਗਰੋਂ ਅਰਬ ਸਾਰੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਪੂਰਨ ਸਹਿਮਤੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਗਈ । ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ । ਮੱਕੇ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਬੀਲੇ ਵੀ ਸਨ ਅਤੇ ਨਜ਼ਦ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਕਬੀਲੇ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ । ਯਹੂਦੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੇ ਰਲਕੇ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸੇਨਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ । ਇਹ ਸ਼ਵਾਲ (ਹਿਜਰੀ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਨਾਂ) ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਹਿਜਰਤ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਸਾਲ ਅਰਥਾਤ ਅੰਤ ਫ਼ਰਵਰੀ-ਮਾਰਚ ਸਨ 627 ਈ. ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ । (ਇਬਨੇ ਹਸ਼ਾਮ ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 138 ਅਤੇ ਲਾਈਫ਼ ਆਫ਼ ਮੁਹੰਮਦ, ਲੇਖਕ ਮਯੂਰ) ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸੇਨਾ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਚੌਵੀ ਹਜ਼ਾਰ ਤੱਕ ਲਾਇਆ ਹੈ । ਪਰ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਅਰਬ ਦੇ ਇਕੱਠ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਕੇਵਲ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਅਵਸ਼ ਹੀ ਚੌਵੀ ਹਜ਼ਾਰ ਵਾਲਾ ਅਨੁਮਾਨ ਠੀਕ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਕਰ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸੇਨਾ ਅਠ੍ਹਾਰਾਂ ਜਾਂ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗੀ । ਮਦੀਨਾ ਇਕ ਸਧਾਰਨ ਜਿਹਾ ਕਸਬਾ ਸੀ । ਇਸ ਕਸਬੇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਾਰੇ ਅਰਬ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੋਈ ਆਮ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੁਰਸ਼ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕਰਕੇ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁੱਢੇ, ਗਭਰੂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ) ਕੇਵਲ

ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਹੀ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵੀਹ ਤੇ ਚੌਵੀ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੀ । ਅਤੇ ਫ਼ਿਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਨੁਭਵੀ ਜੋਧਾ ਸਨ, ਗਭਰੂ ਅਤੇ ਜੰਗ ਯੋਗ ਸਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਠਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਬੁੱਢੇ ਵੀ ਰਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਦ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਖੇਤਰ ਉੱਪਰ ਸੇਨਾ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਕੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਜਵਾਨ, ਗਭਰੂ ਅਤੇ ਠੋਸ ਪੁਰੁਸ਼ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਸੋ ਇਹ ਗੱਲ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੈ ਕਿ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਸੇਨਾ ਵਿੱਚ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਜਾਂ ਪੰਝੀ ਹਜ਼ਾਰ ਜਿਨ੍ਹੇ ਵੀ ਪੁਰੁਸ਼ ਸਨ ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਠੋਸ ਗਭਰੂ ਅਤੇ ਰਣਕੁਸ਼ਲ ਸਿਪਾਹੀ ਸਨ । ਪਰ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਪੁਰੁਸ਼ਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਗਿਣਤੀ ਬੱਚਿਆ-ਬੁੱਢਿਆ ਤੇ ਅਪਾਹਜਾਂ ਸਣੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਬਣਦੀ ਸੀ । ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਜੇਕਰ ਮਦੀਨੇ ਦੀ ਸੇਨਾ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਸਮਝੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਚਾਲ੍ਹੀ ਹਜ਼ਾਰ ਸਮਝਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਸਮਝੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਦੀਨੇ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕੇਵਲ ਡੇਢ ਹਜ਼ਾਰ ਮੰਨਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਜਦ ਇਸ ਸੇਨਾ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਆਕਰਮਣ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕਰਕੇ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸਹਾਬਾ ਵਿੱਚੋਂ ਸਲਮਾਨ ਫ਼ਾਰਸੀ ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਨ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਕੀ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੋ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਜੱਦ ਸ਼ਹਿਰ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਥੋੜੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕ ਖੰਦਕਾਂ (ਮੋਰਚੇ) ਪੁਟਕੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਵਿਉਂਤ ਪਸੰਦ ਕੀਤੀ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਪਹਾੜੀਆਂ ਸਨ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਅਜਿਹੇ ਮੁਹੱਲੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਅਤੇ ਵੈਰੀ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਬੀਹੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਤੀਜੇ ਪਾਸੇ ਕੁਝ ਘਰ ਅਤੇ ਕੁਝ ਬਾਗ਼ ਸਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦੂਰੀ ਉੱਪਰ ਯਹੂਦੀ ਕਬੀਲਾ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਕੇ ਕਿਲੇ ਸਨ । ਇਹ ਕਬੀਲਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨਾਲ ਮੈਤਰੀ ਦੀ ਸੰਧੀ ਕਰ ਚੁਕਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਪਾਸਾ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਮਝ ਲਿਆ ਗਿਆ । ਚੌਥੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਖੁੱਲਾ ਮੈਦਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਵਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ

ਖਤਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸ ਖੁੱਲੇ ਮੈਦਾਨ ਵੱਲ ਖੰਦਕ (ਖਾਈ) ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੁ ਵੈਰੀ ਅਚਨਚੇਤ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਨ ਹੋ ਸਕੇ । ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਦਸ-ਦਸ ਗ਼ਜ਼ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਪੁੱਟਣ ਲਈ ਦਸ ਦਸ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਸੁਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਕ ਲੰਮੀ ਖਾਈ ਪੁਟਵਾਈ । ਜਦ ਖੰਦਕ (ਖਾਈ) ਪੁੱਟੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਪੱਥਰ ਨਿਕਲਿਆ ਜੋ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਟੁੱਟਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਸਹਾਬਾ ਨੇ ਆਪ^(ਸ) ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ । ਆਪ ਖੁਦ ਉੱਥੇ ਗਏ । ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਕੁਦਾਲ (ਬੇਲਚਾ ਜਾਂ ਕਹੀ) ਫੜਕੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਉਸ ਪੱਥਰ ਉੱਪਰ ਮਾਰਿਆ । ਪੱਥਰ ਉੱਪਰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਵੱਜਣ ਕਰਕੇ ਚੰਘਾੜੇ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਅਲੱਹੁ ਅਕਬਰ, ਫਿਰ ਮੁੜ ਆਪ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕੁਦਾਲ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਚੰਘਾੜੇ ਨਿਕਲੇ, ਫਿਰ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਅਲੱਹੁ ਅਕਬਰ । ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਫਿਰ ਕੁਦਾਲ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਪੱਥਰ 'ਚੋਂ ਚੰਘਾੜੇ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੱਥਰ ਵੀ ਟੁੱਟ ਗਿਆ । ਇਸ ਅਵਸਰ 'ਤੇ ਫਿਰ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਅਲੱਹੁ ਅਕਬਰ । ਸਹਾਬਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਆਪ ਨੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਅਲੱਹੁ ਅਕਬਰ ਕਿਉਂ ਫ਼ਰਮਾਇਆ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਪੱਥਰ ਉੱਪਰ ਕੁਦਾਲ ਵੱਜਣ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਜੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਿਕਲਿਆ ਤਿੰਨਾਂ ਵਾਰੀ ਰੱਬ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਉੱਨਤੀ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਦਿਖਾਇਆ । ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੇ ਚਾਨੂਣੇ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਕੈਸਰ (ਰੋਮ) ਦੇ ਰਾਜ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ (ਸੀਰੀਆ) ਦੇ ਮਹਿਲ ਦਿਖਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕੁੰਜੀਆਂ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ । ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਦੇ ਚਾਨੂਣੇ ਵਿੱਚ ਮਦਾਇਨ ਦੇ ਚਿੱਟੇ ਜਗਮਗਾਉਂਦੇ ਮਹਿਲ ਮੈਨੂੰ ਦਿਖਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਕੁੰਜੀਆਂ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ । ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਦੇ ਚਾਨੂਣੇ ਵਿੱਚ ਸਨਆ ਦੇ ਫ਼ਾਟਕ ਮੈਨੂੰ ਦਿਖਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਯਮਨ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਕੁੰਜੀਆਂ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ । ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਰੱਬ ਦੇ ਵਾਦਿਆ ਉੱਪਰ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖੋ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਤੁਹਾਡਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ।

(ਅੱਸੀਰਾਤੁਲ ਹਲਬੀਅਹ, ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 243 ਅਤੇ ਜ਼ਰਕਾਨੀ ਜਿਲਦ 2,
ਸੀਰਤ ਇਬਨੇ ਹੱਸ਼ਾਮ ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 140)

ਇਹ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਇੰਨ੍ਹੀ ਲੰਮੀ ਖੰਦਕ ਫੌਜੀ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਂ

ਨਹੀਂ ਪੁਟ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਸੋ ਇਹ ਖੰਦਕ ਕੇਵਲ ਇੰਨ੍ਹਾ ਹੀ ਲਾਭ ਦੇ ਸਕਦੀ ਸੀ ਕਿ ਵੈਰੀ ਅਚਨਚੇਤ ਅੰਦਰ ਨ ਵੜ ਜਾਵੇ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਖੰਦਕ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨਾ ਵੈਰੀ ਲਈ ਕੋਈ ਔਖੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਅੱਗੇ ਜੋ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਰਨਣ ਹੋਣਗੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾ ਤੋਂ ਇਹੋ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਮਦੀਨੇ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਇਸੇ ਪਾਸੇ ਆਕਰਮਣ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਸੇਨਾ ਇਸੇ ਪਾਸੇ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਵੜਨ ਵਾਸਤੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧੀ । ਹਜ਼ਰਤ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਵੀ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹੋਰਨਾ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜੋ ਲਗਭਗ ਬਾਰਾਂ ਸੌ ਸਨ ਖੰਦਕ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਚਲ ਪਏ ।

ਖੰਦਕ ਦੀ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਇਸਲਾਮੀ ਸੇਨਾ ਦੀ ਅਸਲ ਗਿਣਤੀ

ਕੀ ਸੀ ?

ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਸੇਨਾ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਤਿ-ਭੇਦ ਹੈ । ਕੁਝ ਨੇ ਇਸ ਸੇਨਾ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਲਿਖੀ ਹੈ । ਕੁਝ ਨੇ ਬਾਰਾਂ ਤੇਰਾਂ ਸੌ । ਅਤੇ ਕੁਝ ਨੇ ਸੱਤ ਸੌ । ਇਹ ਇਨ੍ਹਾ ਵੱਡਾ ਅੰਤਰ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਣ ਕਠਿਨ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਹਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ । ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤਿੰਨੋਂ ਅਨੁਮਾਨ ਠੀਕ ਹਨ । ਇਹ ਦਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹਦ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮੁਨਾਫ਼ਕਾਂ ਦੇ ਪਰਤ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਕੇਵਲ ਸੱਤ ਸੌ ਸੀ । ਅਹਜ਼ਾਬ ਦੀ ਜੰਗ ਕੇਵਲ ਦੋ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਹੋਈ ਇੰਨ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਕਬੀਲਾ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਕੇ ਮਦੀਨੇ ਨਹੀਂ ਵੱਸਿਆ । ਇਸ ਲਈ ਸੱਤ ਸੌ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਮੰਨਣ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਮੰਨਣ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਦ ਤੱਕ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਹੋ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉੰਨ੍ਹੇ ਹੀ ਸਨ ਜਿਤਨੇ ਉਹਦ ਦੀ ਜੰਗ ਵੇਲੇ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਉੱਪਰ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਇਹੋ ਮੱਤ ਠੀਕ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਣਭੂਮੀ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਯੋਗ ਖੰਦਕ ਦੀ ਜੰਗ ਸਮੇਂ 1200 ਸਨ । ਹੁਣ ਇਹ ਪੁਸ਼ਟ

ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫ਼ਿਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਤ ਸੌ ਕਿਉਂ ਲਿਖਿਆ ? ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦੋ ਮੱਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਾਲਤਾਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਹੇਠ ਵਰਨਣ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ । ਖੰਦਕ ਦੀ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਤਿੰਨ ਭਾਗ ਸਨ । ਇਕ ਉਹ ਭਾਗ ਜੱਦ ਵੈਰੀ ਅਜੇ ਮਦੀਨੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਖੰਦਕ (ਖਾਈ) ਪੁੱਟੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ । ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਮਿੱਟੀ ਢੋਹਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬੱਚੇ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵੀ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਜੱਦ ਤੱਕ ਖੰਦਕ ਪੁੱਟਣ ਦਾ ਕੰਮ ਰਿਹਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਵੀ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਅਸੀਂ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵੀ ਹੋਣਗੀਆਂ । ਜੇ ਖੰਦਕ ਪੁੱਟਣ ਦਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਪਰ ਉੱਪਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ । ਇਹ ਮੇਰਾ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਲਿੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੱਦ ਖੰਦਕ ਪੁੱਟਣ ਦਾ ਸਮਾ ਆਇਆ ਸਭ ਲੜਕੇ ਵੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਲਏ ਗਏ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪੁਰਸ਼ ਭਾਵੇਂ ਵੱਡੇ ਸਨ ਜਾਂ ਬੱਚੇ ਖੰਦਕ ਪੁੱਟਣ ਜਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਦੇਣ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਫ਼ਿਰ ਜਦ ਵੈਰੀ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜੰਗ ਅਰੰਭ ਹੋਈ ਤਾਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋ 15 ਸਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸਨ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਚਲੇ ਜਾਣ ਪਰ ਜੋ 15 ਸਾਲ ਦੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਉੱਪਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਠਹਿਰਨ ਜਾ ਚਲੇ ਜਾਣ ।

(ਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਯਹ, ਜਿਲਦ-2, ਪੰਨਾ 344)

ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੰਦਕ ਪੁੱਟਦੇ ਸਮੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਘੱਟ ਹੋ ਗਈ । ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਜਾਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਿਵਾਇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਇਆ ਹੈ ਉਹ ਖੰਦਕ ਪੁੱਟਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਸਦੀ ਹੈ । ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਸਨ । ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਂ ਹੋਰਨਾ ਜੰਗਾਂ ਦੇ ਵਿਵਰਣ ਤੋਂ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਕੇ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵੀ ਸਨ । ਪਰ 1200 ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹੈ ਜਦ ਜੰਗ ਅਰੰਭ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਰਣ ਭੂਮੀ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰਨ ਵਾਲੇ ਪੁਰੁਸ਼ ਰਹਿ ਗਏ । ਹੁਣ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇਹ ਰਿਹਾ ਕਿ ਉਹ

ਤੀਜੀ ਰਿਵਾਇਤ ਜੋ ਸਤ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕੀ ਉਹ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ ?

ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਿਵਾਇਤ ਇਬਨੇ ਇਸਹਾਕ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅਤੇ ਇਬਨੇ ਹਜ਼ਮ ਜਿਹੇ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸ਼ੰਕਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ । ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਕਿ ਜਦ ਜੰਗ ਚਲ ਰਹੀ ਸੀ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਵੈਰੀਆ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਅਚਨਚੇਤ ਆਕਰਮਣ ਕਰ ਦੇਣ । ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਯਤਾਂ ਦਾ ਪਰਦਾ ਫਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਮਦੀਨੇ ਦੀ ਉਸ ਪਾਸਿਓਂ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝੀ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਮਦੀਨਾ ਵਾਸੀ ਯਹੂਦੀ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦੇ ਮਹਿਲ ਸਨ । ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਮਝ ਕੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਸੰਧੀ ਹੈ । ਇਹ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸਿਓਂ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦੇਣਗੇ । ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦੀ ਕੂਟਨੀਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਉੱਪਰ ਉਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀਆ ਗਈਆਂ ਸਨ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਉਸਦੇ ਕਿਲੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਨ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਹੁਣ ਉਸ ਦੀ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝੀ ਅਤੇ ਦੋ ਜੱਥੇ ਫੌਜ ਦੇ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਠਹਿਰਨ ਵਾਲੇ ਦੋਹਾਂ ਭਾਗਾਂ ਉੱਪਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ । ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਬਨੇ ਅਸਲਮ^(੪) ਨੂੰ ਦੋ ਸੌ ਸਹਾਬਾ (ਸੈਨਕ) ਦੇ ਕੇ ਇਕ ਥਾਂ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜ਼ੈਦ ਬਿਨ ਹਾਰਸਾ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਹਾਬਾ (ਸੈਨਕ) ਦੇ ਕੇ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ । ਅਤੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਥੋੜੇ-ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਕਫ਼ੇ ਨਾਲ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਤਕਬੀਰ (ਅਰਥਾਤ ਅਲੱਹੁ ਅਕਬਰ) ਕਹਿੰਦੇ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਜੋ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਰਹੇ ਕਿ ਇਸਤਰੀਆਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ । ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਇਹ ਕਠਿਨਾਈ ਕਿ ਖੰਦਕ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਇਬਨੇ ਇਸਹਾਕ ਨੇ ਸਤ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀ ਕਿਉਂ ਲਿਖੇ ਹਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਬਾਕੀ ਫ਼ੌਜ ਕੇਵਲ ਸਤ ਸੌ ਰਹਿ ਗਈ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਖੰਦਕ ਦੀ ਜੰਗ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਾਰੇ ਜੋ ਵੱਡਾ ਮਤਿ-ਭੇਦ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਹਲ

ਹੋ ਗਿਆ ।

ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਕਿ ਇਸ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਔਕੜ ਸਮੇਂ ਖੰਦਕ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਆਪ^(ਸ) ਕੋਲ ਕੇਵਲ ਸਤ ਸੌ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੰਕਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਖੰਦਕ ਬਣਾਈ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇੰਨ੍ਹੀ ਵੱਡੀ ਸੇਨਾ ਨੂੰ ਖੰਦਕ ਦੇ ਪਾਰ ਆਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਇੰਨ੍ਹੇ ਥੋੜੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਸੀ । ਪਰ ਰੱਬ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਇਹ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਸੇਨਾ ਇਮਾਨ ਤੇ ਵਿਸਵਾਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰਬਲ ਤੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਸੇਨਾ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗੀ । ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਾਨਾਂ ਉੱਪਰ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਦਿੱਤ ਗਏ । ਵੈਰੀ ਜੱਦ ਖੰਦਕ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਅਰਬ ਲਈ ਇਕ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਸੀ । ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਜੰਗ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖੰਦਕ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਤੰਬੂ ਗੱਢ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਵੜਨ ਦੀਆਂ ਵਿਉਂਤਾਂ ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ ।

ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦੀ ਗੱਦਾਰੀ

ਮਦੀਨੇ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਭਾਗ ਖੰਦਕ ਕਰਕੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕੁਝ ਪਹਾੜੀ ਟੀਲੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਪਕੇ ਘਰ ਤੇ ਬਾਗ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਫ਼ੌਜ ਇਕੋਵਾਰੀ ਆਕਰਮਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਇਹ ਉਪਾਉ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੀਜਾ ਕਬੀਲਾ ਜੋ ਅਜੇ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਬਾਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਸੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲਿਆ ਜਾਏ ਅਤੇ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਮਦੀਨੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਮਾਰਗ ਖੋਲਿਆ ਜਾਏ । ਇਸ ਲਈ ਸਲਾਹ ਮਗਰੋਂ ਹੁੱਯੀ ਬਿਨ ਅਖਤਬ ਜੋ ਜਲਾਵਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਇਆਬਨੁ ਨਜ਼ੀਰ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕੂਟਨੀਤੀਆਂ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਅਰਬ ਇਕੱਠਿਆਂ ਹੋ ਕੇ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ ਅਬੂ ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੇ ਇਸ ਗਲ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੀ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲਾਓ ਇਸ ਲਈ ਹੁੱਯੀ ਬਿਨ ਅਖਤਬ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹਿਆ । ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਜੱਦ ਉਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਾਰਾ ਅਰਬ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਮਾਰ

ਮੁਕਾਉਣ ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਬਸਤੀ ਸਾਰੇ ਅਰਬ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਜੋ ਸੇਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਖੜੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਲਲਕਰ (ਸੇਨਾ) ਨਹੀਂ ਆਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸਗੋਂ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ ਸਾਗਰ ਆਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਅਖੀਰ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਨੂੰ ਗੱਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸੰਘੀ ਭੰਨਣ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਲਿਆ ਕਿ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਖੰਦਕ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੇ ਅਤੇ ਜੱਦ ਉਹ ਖੰਦਕ ਪਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਓਂ ਆਕਰਮਣ ਕਰ ਦੇਣਗੇ ਜਿੱਥੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਹਨ । ਜੋ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਉੱਪਰ ਭਰੋਸਾ ਕਰਕੇ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕੁੱਚਲੀ ਜਾਏਗੀ ਅਤੇ ਇਕ ਹੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੁਰੁਸ਼ ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ । ਇਹ ਪੱਕੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜੇਕਰ ਇਹ ਵਿਉਂਤ ਵਿੱਚ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਸਫਲਤਾ ਵੀ ਕੁਫ਼ਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਘੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਆਪ ਖੁੱਲੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਨ ਲੈਂਦੇ ਤੱਦ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਹ ਆਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ । ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਭਾਗ ਉੱਕਾ ਹੀ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ । ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਅਤੇ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਨੇ ਵੀ ਇਸੇ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾ ਕੇ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੱਦ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਨਾਲ ਰਲ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹ ਖੁੱਲੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ । ਕਿਤੇ ਅਜਿਹਾ ਨ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਕਰ ਲੈਣ । ਜੋ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਰਲਦੀ ਸੀ । ਇਹ ਵਿਉਂਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖਤਰਨਾਕ ਸੀ । ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬੇਖ਼ਬਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਣਾ ਜੱਦ ਕਿ ਇਸਲਾਮੀ ਫ਼ੌਜ ਉੱਤੇ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਰਹੀ ਸੀ । ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦੇ ਕਿਲੇ ਸਨ ਉੱਕਾ ਹੀ ਅਸੰਭਵ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਸੀ । ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਉੱਪਰ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਹਮਲਾ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਮੱਕੇ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਖੰਦਕ ਉੱਪਰ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ । ਪਹਿਲੇ ਕੁਝ ਦਿਨ

ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਕਿ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਖੰਦਕ ਪਾਰ ਕਰਨ । ਪਰ ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵਿਉਂਤ ਕੱਢੀ ਕਿ ਤੀਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਉੱਚੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੱਸਤਿਆਂ ਉੱਪਰ ਤੀਰਅੰਦਾਜ਼ੀ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਖੰਦਕ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਥੋੜੀ-ਥੋੜੀ ਵਿੱਥ ਉੱਪਰ ਬੈਠੇ ਸਨ । ਜੱਦ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਕਰਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣ ਲਈ ਬਜਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉੱਚ ਦਰਜੇ ਦੇ ਘੁੜ ਸਵਾਰ ਖੰਦਕ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ । ਵੀਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਹਮਲਿਆਂ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਥਾਂ ਮਿਲ ਜਾਇਆ ਜਿੱਥੋਂ ਪੈਦਲ ਫ਼ੌਜ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਖੰਦਕ ਪਾਰ ਕਰ ਸਕੇਗੀ । ਇਹ ਹਮਲੇ ਲਗਾਤਾਰ ਇਨ੍ਹੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹ ਲੈਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਸੀ । ਇਕ ਦਿਨ ਇਹ ਹਮਲਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੀਬਰ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਨ ਪੜ੍ਹੀਆ ਜਾ ਸਕੀਆਂ । ਜਿਸ ਦਾ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਦਮਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਰੱਬ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਵੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀਆਂ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਨਸ਼ਟ ਕੀਤੀਆਂ । (ਬੁਖਾਰੀ, ਜਿਲਦ 2, ਕਿਤਾਬੁਲ ਗਾਜ਼ੀ, ਬਾਬ ਗ਼ਜ਼ਵਾਏ ਖੰਦਕ) ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਇਹ ਘਟਨਾ ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਆਚਰਣ ਉੱਪਰ ਬਹੁਤ ਚਾਨਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰੀ ਚੀਜ਼ ਆਪ ਲਈ ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਸੀ । ਜਦਕਿ ਚਾਰੇ ਪਾਸਿਓਂ ਦੁਸ਼ਮਨ ਨੇ ਮਦੀਨੇ ਨੂੰ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਅਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਵਥਰੇ, ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜਾਨਾ ਵੀ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿੱਚ ਸਨ । ਪਲ-ਪਲ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਧੜਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਓਂ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਨ ਹੋ ਜਾਏ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਆਪ^(ਸ) ਦੀ ਇੱਛਾ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਏ । ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਯਹੂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸਾਈਆਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਾਂਗ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸਗੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਤ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਅਜਿਹੇ ਖ਼ਤਰੇ ਸਮੇਂ

ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵਾਰ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨਾ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਔਖਾ ਹੈ । ਕੁਜਾ ਪੰਜ ਵਾਰ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਮਾਤ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਏ । ਪਰ ਇਹਨਾ ਖਤਰਨਾਕ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪ^(ਸ) ਇਹ ਪੰਜੇ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਅਪਣੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ । ਜੇ ਕਰ ਇਕ ਦਿਨ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਤੀਬਰ ਹਮਲੇ ਕਰਕੇ ਆਪ ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਂ ਤਸੱਲੀ ਅਤੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕੇ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਵਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਬਣ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਇਸ ਤਾਕ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਪੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਦੀਨੇ ਅੰਦਰ ਵੜ੍ਹਕੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣ । ਇਸ ਲਈ ਇਕ ਦਿਨ ਬਣ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਨੇ ਇਕ ਜਾਸੂਸ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਉਹ ਪਤਾ ਕਰੇ ਕਿ ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਹਨ ਜਾਂ ਸਿਪਾਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਹਨ । ਜਿਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਰਿਵਾਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਖਤਰਾ ਸੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ । ਉਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਉਸ ਜਾਸੂਸ ਨੇ ਮੰਡਲਾਉਣਾ ਅਤੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਦੇਖਣਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਿਪਾਹੀ ਕਿਤੇ ਲੁਕੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਉਹ ਅਜੇ ਇਸੇ ਹੀ ਟੋਹ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਭੂਆ ਹਜ਼ਰਤ ਸਫੀਆ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਲਿਆ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਹੀ ਪੁਰਸ਼ ਉੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਰੋਗੀ ਸੀ । ਹਜ਼ਰਤ ਸਫੀਆ^(ਰ) ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਚਿਰ ਤੋਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ ਅਤੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਤਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ । ਅਵਸ਼ ਹੀ ਇਹ ਜਾਸੂਸ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰੋ । ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਪੂਰਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕੇ ਇੱਧਰ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦੇਵੇ । ਉਸ ਰੋਗੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਤੱਦ ਹਜ਼ਰਤ ਸਫੀਆ^(ਰ) ਨੇ ਆਪ ਇਕ ਵੱਡਾ ਬਾਂਸ (ਸੋਟਾ) ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹੌਰਨਾ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਈਆਂ । ਅੰਤ ਛਾਨ ਬੀਨ ਕਰਨ 'ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਯਹੂਦੀ ਬਣ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦਾ ਜਾਸੂਸ ਸੀ । ਫਿਰ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਰ ਵੀ ਘਬਰਾਏ ਅਤੇ ਸਮਝੇ ਕਿ ਹੁਣ ਮਦੀਨੇ ਦਾ ਇਹ ਪਾਸਾ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਪਰ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ

ਜ਼ੋਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਪਾਸੇ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਇਹ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਵੀ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿੱਖਿਆ ਜਾ ਚੁਕਿਆ ਹੈ । ਬਾਰਾਂ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਨਗਰ ਵਿੱਚ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਖੰਦਕ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਠਾਰਾਂ-ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਕੇਵਲ ਸਤ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀ ਰਹਿ ਗਏ । ਇਹਨਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਮੁਸਲਮਾਨ ਘਬਰਾ ਕੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੋਲ ਆਏ ਅਤੇ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਹਾਲਾਤ ਬਹੁਤ ਖਤਰਨਾਕ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਪ੍ਰਗਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਬਚਣ ਦੀ ਕੋਈ ਆਸ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀ ਆਪ ਇਸ ਸਮੇਂ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੁਆ ਕਰੋ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਦੁਆ ਸਿਖਾਓ, ਜਿਸਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਸਾਡੇ ਉੱਪਰ ਉਤਰੇ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਘਬਰਾਓ ਨਹੀਂ । ਤੁਸੀਂ ਅੱਲਾਹ ਅੱਗੇ ਇਹ ਦੁਆ ਕੀਤਾ ਕਰੋ ਕਿ ਉਹ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਉੱਪਰ ਪਰਦਾ ਪਾਵੇ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਤਕੜਿਆਂ ਕਰੇ ਅਤੇ ਘਬਰਾਹਟ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰੇ । ਫਿਰ ਆਪ ਨੇ ਖੁਦ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੁਆ ਕੀਤੀ

اللّٰهُمَّ مَنْزِلَ الْكِتَابِ سَرِيعَ الْحِسَابِ اهْزِمِ الْاِحْزَابَ اللّٰهُمَّ اهْزِمْهُمْ وَزَلْزَلْهُمْ

(ਬੁਖਾਰੀ, ਜਿਲਦ 2, ਕਿਤਾਬੁਲ ਮੁਗ਼ਾਜ਼ੀ, ਬਾਬ ਗ਼ਜ਼ਵਾਤੁਲ ਖੰਦਕ)

ਅਤੇ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਦੁਆ ਫ਼ਰਮਾਈ :-

يا صريخ المكرويين يا مجيب المضطرين اكشف همى و غمى و كربي-

فانك ترى منازل بي وباصحابي

(ਅੱਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਯਹ ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 353)

ਅਰਥ :- ਹੇ ਅੱਲਾਹ ! ਜਿਸ ਨੇ ਕੁਰਾਨ ਕਰੀਮ ਮੇਰੇ ਉੱਪਰ ਉਤਾਰਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਹਿਸਾਬ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਧੜੇ ਜੋ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਕੇ ਆਏ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਾਜਿਤ ਕਰ । ਅੱਲਾਹ, ਮੈਂ ਫਿਰ ਅਰਜ਼ੋਈ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਾਜਿਤ ਕਰ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਵਿਜੇਈ ਕਰ । ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉੱਦੇਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਖਿੰਡ-ਪੁੰਡ ਕਰ ਦੇ । ਹੇ

ਦਰਦਮੰਦਾ ਦੀਆਂ ਦੁਆਵਾਂ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਹੇ ਘਬਰਾਹਟ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ! ਮੇਰੇ ਦੁੱਖ, ਮੇਰੀ ਚਿੰਤਾ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਘਬਰਾਹਟ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ । ਕਿਉਂਕਿ ਤੂੰ ਇਹਨਾਂ ਔਕੜਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ।

ਮੁਨਾਫ਼ਕਾਂ ਅਤੇ ਮੋਮਨਾ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਵਰਨਣ

ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਮੁਨਾਫ਼ਕ ਤਾਂ ਇੰਨੇ ਘਬਰਾਏ ਕਿ ਕੌਮੀ ਮਹਤੱਤਾ, ਅਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰ, ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ । ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਅੱਗੇ ਜ਼ਲੀਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਬਹਾਨੇ ਬਣਾ ਕੇ ਫੌਜ ਵਿੱਚੋਂ ਖਿਸਕਣ ਦੀ ਕੀਤੀ । ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ :-

وَيَسْتَاذِنُ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنَّا
 يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا۔ (سورة احزاب: 14)

ਵ ਯਸਤਾਜ਼ਿਨੁ ਫਰੀਕੁੰਮ ਮਿਨਨਹੁਮ ਨੱਬੀਯਾ ਯਕੂਲੂਨਾ ਇੰਨਾ ਬਯੂਤਨਾ ਔਰਾਤੁੰਨ ਵਮਾਹਿਯਾ ਬਿਔਰਾਤਿੰਨ ਇੰਯ ਯੁਰੀਦੂਨਾ ਇੱਲਾ ਫ਼ਿਰਾਰਾ । (ਸੂਰਤ ਅਹਜ਼ਾਬ 14)

ਅਰਥਾਤ :- ਉਹਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਧੜਾ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੌਲੋ ਆਇਆ ਅਤੇ ਆਪ^(ਸ) ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਦੇ ਮੁਹਾਜ਼ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ । ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ (ਹੁਣ ਯਹੂਦੀ ਵੀ ਸਾਡੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਪਾਸਿਓ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਬਚਾਉ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ) ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਉਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਸੁੱਰਖਿਅਤ ਹਨ । (ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰੀਏ) ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਆਖਣਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਅਸੁੱਰਖਿਅਤ ਹਨ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਹੈ ਉਹ ਅਸੁੱਰਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਹਨ । (ਕਿਉਂਕਿ ਰੱਬ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਖੜਾ ਹੈ । ਉਹ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਨਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੀ ਜੋ ਅਵਸਥਾ ਸੀ ਉਸਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਨੇ ਇਉਂ ਖਿੱਚਿਆ ਹੈ :-

اذْ جَاءَ وُكُومٌ مِّنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ
 الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا
 زِلْزَالًا شَدِيدًا ۝ وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا اللَّهُ
 وَرُسُلُهُ إِلَّا غُرُورًا ۝ وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ
 فَارْجِعُوا . (سورة احزاب: 11-14)

ਇਜ਼ ਜਾਆ ਉਕੂਮ ਮਿਨ ਫੌਕਿਕੁਮ ਵਮਿਨ ਅਸਫਲਾ ਮਿਨਕੁਮ ਵ ਇਜ਼
 ਜਾਗਤਿਲ ਅਬਸਾਰੁ ਵ ਬਲਾਗਾਤਿਲ ਕੁਲੂਬੁਲ ਹਨਾਜਿਰਾ ਵ ਤਜ਼ੁਨੂਨਾ ਬਿੱਲਾਹਿਜ਼
 ਜ਼ਨੂਨਾ । ਹੁਨਾਲਿਕਬ ਤੁਲਿਯਲ ਮੂਮਿਨੂਨਾ ਵ ਜ਼ਲਜ਼ਿਲੂ ਜ਼ਿਲਜ਼ਾਲਨ ਸ਼ਦੀਦਾ ।
 ਵ ਇਜ਼ ਯਕੂਲੁਲ ਮੁਨਾਫਿਕੂਨਾ ਵਲਜ਼ੀਨਾ ਫੀ ਕੁਲੂਬਿਹਿਮ ਮਰਾਜ਼ਿਮ ਮਾ
 ਵਅਦਨੱਲਾਹੁ ਵ ਰਸੂਲੁਹੁ ਇੱਲਾ ਗੁਰੂਰਾ । ਵ ਇਜ਼ ਕਾਲਤ ਤਾਇਫਾਤੁੰਮ
 ਮਿਨਹੁਮ ਯਾ ਅਹਲਾ ਯਸਰਿਬਾ ਲਾ ਮੁਕਾਮਾ ਲਕੁਮ ਫਰਜਿਉ, ਵ ਯਸਤਾਜ਼ਿਨੁ
 ਫਰੀਕੁੰਮ ਮਿਨ ਹੁੰਮੁੰਨ ਨਬੀਯਾ ਯਕੂਲੂਨਾ ਇੱਨਾ ਬੁਯੂਤਨਾ ਔਰਾਤੁਨ, ਵ ਮਾ
 ਹਿਯਾ ਬਿਅੱਰਾਤਿਨ, ਇੰਯ ਯੁਰੀਦੂਨਾ ਇੱਲਾ ਫਿਰਾਰਾ ।

(ਸੂਰਤ ਅਹਜ਼ਾਬ 11 ਤੋਂ 14)

ਅਰਥ :- ਚੇਤਾ ਕਰੋ ਜਦ ਫੌਜ ਨੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੁਹਾਡੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਅਤੇ
 ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸਿਓ ਵੀ ਅਰਥਾਤ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸਿਓ ਕੁੱਛਾਰ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸਿਓ
 ਯਹੂਦੀ । ਜਦ ਕਿ ਅੱਖਾਂ ਟੇਢੀਆਂ ਹੋਣ ਲਗੀਆਂ, ਦਿਲ ਉਛਾਲੇ ਮਾਰਕੇ ਸੰਘੀ ਤੱਕ
 ਆਉਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਕਈ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਰੱਬ ਬਾਰੇ ਬਦਖੋਈਆ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ ਉਸ
 ਸਮੇਂ ਮੌਮਨਾ ਦੀ ਈਮਾਨ ਦੀ ਪਰੀਖਿਆ ਲਈ ਗਈ ਅਤੇ ਮੌਮਿਨਾ ਨੂੰ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰੂ
 ਤੱਕ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਅਤੇ ਚੇਤਾ ਕਰੋ ਜਦਕਿ ਮੁਨਾਫਕ ਅਤੇ ਉਹ ਲੋਕ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ
 ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋਗ ਸੀ ਉਹਨਾ ਆਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅੱਲਾਹ ਅਤੇ ਉਸਦੇ
 ਰਸੂਲ ਨੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਝੂਠੇ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤੇ ਸਨ ਅਤੇ ਚੇਤੇ ਕਰੋ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ
 ਧੜਾ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਵੱਧ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾ ਨੇ ਮੌਮਨਾ ਨੂੰ ਜਾ ਜਾਕੇ ਆਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ
 ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹੁਣ ਕੋਈ ਚੌਕੀ ਜਾ ਕਿਲਾ ਤੁਹਾ ਬਚਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਇਸ ਲਈ
 ਨੱਠ ਜਾਓ ।

ਅਤੇ ਮੌਮਨਾ ਬਾਰੇ ਫਰਮਾਉਂਦਾ ਹੈ :-

وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْآخِرَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ
 وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا ۝ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا
 عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَن قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَن يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ۝
 (سورة احزاب: ۲۳-۲۴)

ਵਲੱਮਾ ਰਾਅਲ ਮੁਮਿਨੂਨਲ ਅਹਜ਼ਾਬਾ ਕਾਲੂ ਹਾਜ਼ਾ ਮਾ ਵ ਅਦਨੱਲਾਹੁ ਵ
 ਰਸੂਲੁਹੂ ਵ ਸਦਕੱਲਾਹੁ ਵ ਰਸੂਲੁਹੂ, ਵ ਮਾ ਜ਼ਾਦਾਹੁਮ ਇੱਲਾ ਈਮਾਨੰਵ ਵ
 ਤਸਲੀਮਾ । ਮਿਨਲ ਮੁਮਿਨੀਨਾ ਰਿਜ਼ਾਲੁਨ ਸਦਾਕੂ ਮਾ ਆਹਾਦੁੱਲਾਹਾ ਅਲੈਹਿ,
 ਫ਼ਮਿਨਹੁੰਮ ਮਨ ਕਜ਼ਾ ਨਹਬਹੂ ਵ ਮਿਨਹੁੰਮ ਮੰਯ ਯਨਤਜ਼ਿਰ ਵਮਾ ਬੱਦਾਲੂ
 ਤਬਦੀਲਾ । (ਸੂਰਤ ਅਹਜ਼ਾਬ 23-24)

ਅਰਥਾਤ :- ਮੁਨਾਫ਼ਕ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਈਮਾਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ
 ਮੋਮਿਨਾ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਦੀ ਵੱਡੀ ਲੜਾਕਾ ਫੌਜ
 ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਇਸ ਫੌਜ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਅੱਲਾਹ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਰਸੂਲ ਨੇ
 ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਰੱਖੀ ਸੀ । ਇਸ ਫੌਜ ਦਾ ਹਮਲਾ ਤਾਂ ਅੱਲਾਹ ਅਤੇ
 ਉਸ ਦੇ ਰਸੂਲ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੇਨਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ
 ਈਮਾਨ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਨ ਸਕੀ । ਸਗੋਂ ਈਮਾਨ ਅਤੇ ਆਗਿਆਕਰੀ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ
 ਗਏ । ਮੋਮਨਾ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅੱਲਾਹ ਨਾਲ ਜੋ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ
 ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਕੁਝ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ
 ਆਪਣੀ ਜਾਨਾ ਵਾਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਮੰਤਵ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਹਨ
 ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਾ ਵਾਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਹਰ ਸਮੇਂ ਇਸ ਗੱਲ
 ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਜਾਨਾ ਵਾਰਨ ਦਾ
 ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਉਹ ਜਾਨਾ ਦੇ ਦੇਣ । ਅਤੇ ਅਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅੱਲਾਹ ਨਾਲ
 ਜੋ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਮਿਤਕ ਸ਼ਵ ਦਾ ਸੱਮਾਨ

ਦੁਸ਼ਮਣ ਜੋ ਖੰਦਕ ਉਪਰ ਹਮਲੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਟੱਪਣ
 ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਕ ਦਿਨ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਦੇ ਕੁਝ ਵੱਡੇ-

ਵੱਡੇ ਜਰਨੈਲ ਖੰਦਕ ਟੱਪ ਕੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਉਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੇ ਪੂਰੀ ਜਾਨ ਲਾ ਕੇ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਵਾਪਸ ਪਰਤਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨ ਰਿਹਾ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਖੰਦਕ ਟੱਪਦੇ ਸਮੇਂ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਰਈਸ ਨੌਫਲ ਨਾਂ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ । ਇਹ ਇੰਨਾ ਵੱਡਾ ਰਈਸ ਸੀ ਕਿ ਕੁਫਾਰ ਨੇ ਵਿਚਾਰਿਆ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਉਸਦੇ ਸ਼ਵ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਲਈ ਮੂੰਹ ਵਿਖਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ । ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਕੋਲ ਸੰਦੇਸ਼ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਆਪ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਵ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦੇਣ ਤਾਂ ਉਹ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਦਿਰਹਮ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ ।

ਉਹਨਾ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਈਸਾਂ (ਸਰਦਾਰਾਂ) ਸਗੋਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਚਾਚਾ ਦੇ ਨੱਕ ਅਤੇ ਕੰਨ ਉਹਦ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਕੱਟ ਦਿੱਤੇ ਸਨ, ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅੱਜ ਮੁਨਲਮਾਨ ਵੀ ਸਾਡੇ ਇਸ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਨੱਕ ਤੇ ਕੰਨ ਕੱਟ ਕੇ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਕਰਨਗੇ । ਪਰ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ । ਇਸਲਾਮ ਮ੍ਰਿਤਕ ਸ਼ਵਾਂ ਦੇ ਅਪਮਾਨ ਦੀ ਉਕਾ ਹੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ । ਕੁਫਾਰ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਇਸ ਸ਼ਵ ਦਾ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਡੇ ਕਿਸ ਕੰਮ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਲਈਏ । ਆਪ ਸ਼ਵ ਵੱਡੇ ਚਾਅ ਨਾਲ ਚੁਕ ਕੇ ਲੈ ਜਾਓ । ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ।

(ਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਯਹ, ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 345)

ਇਕਜੁਟ ਹੋਈਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਉੱਪਰ ਹਮਲੇ

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨੀਂ ਜਿਸ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਕੁਫਾਰ ਹਮਲੇ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਮਯੂਰ (ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ) ਉਸਦਾ ਇਹਨਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

“ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਮੁਹੰਮਦ (ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਕ ਜੁਟ ਹੋਈਆ ਫ਼ੌਜਾਂ ਇਕੱਠਿਆਂ ਉਹਨਾ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਖੜੀਆਂ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨੂੰ

ਰੋਕਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਅਤੇ ਚੁਕੰਨਿਆਂ ਰਹਿਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ । ਕਦੇ ਇਕੱਠਿਆਂ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ । ਕਦੇ ਦਸਤਿਆ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਚੌਕੀਆਂ ਉੱਪਰ ਹਮਲੇ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੌਕੀ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਵੇਖਦੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਉਸ ਚੌਕੀ ਉੱਪਰ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਅਤੇ ਅਣਗਣਿਤ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਬੁਛਾਰ ਦੇ ਓਹਲੇ ਖੰਦਕ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਕ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਖਾਲਿਦ ਅਤੇ ਉਮਰ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੀਡਰਾਂ ਹੇਠ ਫੌਜ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਲਈ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਹਮਲਾ ਕਰਦੀ । ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਮੁਹੰਮਦ (ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਦਾ ਆਪਣਾ ਤੰਬੂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ । ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੇ ਜਾਨ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰ ਦੇਣ ਦੇ ਪ੍ਰਬਲ ਇਰਾਦਿਆਂ ਨਾਲ ਟਾਕਰੇ ਅਤੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਨੇ ਆਕਰਮਣ ਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿਛਾਂ ਧਕੇਲ ਦਿੱਤਾ । ਇਹ ਹਮਲਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ । ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੀ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਰਲਕੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਖੰਦਕ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ । ਕੋਈ ਅਰਾਮ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ । ਰਾਤ ਪੈ ਗਈ । ਪਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਖਾਲਿਦ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਦਸਤਿਆ ਨੇ ਜੰਗ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਚੌਕੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰੱਖਿਆ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਰਨ । ਪਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਤਨ ਅਜਾਈਂ ਹੀ ਗਏ । ਖੰਦਕ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ।”

(ਦੀ ਲਾਈਫ ਆਫ ਮੁਹੰਮਦ, ਲੇਖਕ - ਮਯੂਰ, ਪੰਨਾ 32)

ਭਾਵੇਂ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਜੰਗ ਜਾਰੀ ਸੀ । ਸਿਪਾਹੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਭਿੜ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਚੌਵੀ ਘੰਟਿਆਂ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਇਕਜੁਟ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੇ ਪੰਜ । ਇਸ ਹਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸਅਦ ਬਿਨ ਮਅਾਜ਼^(੭) ਓਸ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਰਈਸ ਅਤੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਜਾਂਬਾਜ਼ ਸਾਥੀ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਏ । ਇਹਨਾਂ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਖੰਦਕ ਦੇ ਕੰਢੇ ਟੁੱਟ ਗਏ ਅਤੇ

ਇਸ ਪਾਸਿਓਂ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਸੰਭਵ ਹੋ ਗਿਆ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੀ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਸਰਦੀ ਵਿੱਚ ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਠ-ਉਠ ਕੇ ਉਸ ਥਾਂ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦੇ । ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ^(ਰ) ਦਸਦੀ ਹਨ ਕਿ ਆਪ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਥੱਕ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਸਰਦੀ ਨਾਲ ਨਿਢਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਰਜ਼ਾਈ ਵਿੱਚ ਲੇਟਦੇ ਪਰ ਸ਼ਰੀਰ ਦੇ ਗਰਮ ਹੁੰਦਿਆ ਹੀ ਫਿਰ ਉਸ ਪਾੜ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਗਾਤਾਰ ਜਾਗਣ ਨਾਲ ਇਕ ਦਿਨ ਆਪ^(ਸ) ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਢਾਲ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕਿਹਾ ਕਾਜ਼, ਇਸ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਨਿਹਸਵਾਰਥ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਸੌਂ ਜਾਂਦਾ । ਇੰਨੇ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰੋਂ ਸਅਦ ਬਿਨ ਵਕਾਸ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆਈ । ਆਪ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕਿਉਂ ਆਏ ਹੋ ? ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਰੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । ਤੁਸੀਂ ਫਲਾਣੀ ਥਾਂ ਜਿੱਥੋਂ ਖੰਦਕ ਦੇ ਕੰਢੇ ਟੁੱਟੇ ਹਨ ਜਾਓ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਦਿਓ ਤਾਂ ਜੁ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹਿਣ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਅਦ^(ਰ) ਉਸ ਥਾਂ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਲਈ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪ ਸੌ ਗਏ । ਅਜੀਬ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਆਪ ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਮਦੀਨੇ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਖ਼ਤਰਾ ਬਹੁਤ ਸੀ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਸਅਦ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਲਈ ਆਏ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਸਲੇ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕੌਣ ਹੈ ? ਤਾਂ ਅਬਾਦਹ ਬਿਨ ਬਸ਼ੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਤਾਂ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵੀ ਹੈ ? ਉਹਨਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਇਕ ਜਮਾਤ ਸਹਾਬਾ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਦੇ ਤੰਬੂ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਲਈ ਆਏ ਹਨ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੁਸ਼ਰਿਕ ਖੰਦਕ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਉੱਧਰ ਜਾਓ ਅਤੇ ਉਹਨਾ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰੋ । ਮੇਰੇ ਤੰਬੂ ਨੂੰ ਰਹਿਣ ਦਿਓ ।

ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦੀ ਮੁਸ਼ਰਕਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਹਮਲੇ ਦੀ

ਤਿਆਰੀ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲਤਾ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉੱਪਰ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਚੋਰੀ ਛਿਪੇ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ । ਉਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਾਸੂਸ ਮਾਰਿਆ

ਗਿਆ । ਜਦ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਜ਼ਾ ਫਾਸ਼ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਅਰਬਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਪਰ ਹਾਂ, ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜਿਓਂ ਇਕ ਜੁੱਟ ਹਮਲਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉੱਪਰ ਮੈਦਾਨ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਨਲਮਾਨਾ ਦੀ ਫੌਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਹਮਲਾ ਉਸ ਪਾਸਿਓਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਦੋਹਾਂ ਧੜਿਆਂ ਨੇ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਲਿਆ ਕਿ ਇਕ ਨਿਯੁਕਤ ਸਮੇਂ ਉੱਪਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸ਼ਰਕਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਇੱਕੋਵਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਉੱਪਰ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦੇਣ । ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਰੱਬ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਇਕ ਅਦਭੁਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ । ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :-

ਗ਼ਤਫਾਨ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਨਈਮ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦਿਲੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ । ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਨਾਲ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਾਂ । ਇਕੱਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਕਰ ਹੀ ਕੀ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਜਦ ਉਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਯਹੂਦੀ ਵੀ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਨਾਲ ਰੱਲ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਉਹ ਇੰਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਹਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਉਪੱਦਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਕੋਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਕਿਹਾ ਜੇਕਰ ਅਰਬਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨੱਸ ਜਾਏ ਤਾਂ ਦੱਸੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕੀ ਕਰਨਗੇ । ਤੁਸੀਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਸੰਧੀ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਭੰਨਣ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਿੱਚ ਜੋ ਸਜ਼ਾ (ਦੰਡ) ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ ਉਸ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਓ । ਇਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾ ਦੇ ਦਿਲ ਕੁਝ ਡਰੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰੀਏ ? ਨਈਮ ਨੇ ਕਿਹਾ ਜਦ ਅਰਬ ਤੁਹਾਥੋਂ ਇਕ ਜੁੱਟ ਹਮਲੇ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਰਨ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੁਸ਼ਰੇਕੀਨਾਂ (ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ) ਤੋਂ ਮੰਗ ਕਰੋ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸੱਤਰ ਵਿਅਕਤੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦਿਓ । ਉਹ ਸਾਡੇ ਕਿਲਿਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜਿਓਂ ਉਸ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿਆਂਗੇ । ਫਿਰ ਉਹ ਉੱਥੋਂ ਹਟ ਕੇ ਮੁਸ਼ਰੇਕੀਨ (ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ) ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵੱਲ ਗਿਆ । ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ

ਇਹ ਯਹੂਦੀ ਤਾਂ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਨ । ਜੇਕਰ ਮੌਕਾ ਆਉਣ 'ਤੇ ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਗੱਦਾਰੀ ਕਰਨ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੀ ਕਰੋਗੇ । ਜੇ ਕਰ ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੁਰਮ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਾਉਣ ਲਈ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਅਕਤੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਵੱਜੋਂ ਮੰਗਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਣ ਤਾਂ ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰੋਗੇ ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਰੀਖਿਆ ਲੈ ਲਓ ਕਿ ਉਹ ਪੱਕੇ ਵੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ । ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿਓ । ਕੁਫ਼ਾਰ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਲਾਹ ਨੂੰ ਠੀਕ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਦੇਸ਼ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਕਜੁਟ ਹੋ ਕੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ । ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਸਣੇ ਆਕਰਮਣ ਕਰੋ । ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਕੱਲ ਸਬਤ ਦਾ ਦਿਨ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦਿਨ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ਦੂਜੇ ਅਸੀਂ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਬਾਹਰ ਦੇ । ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਜੰਗ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਓ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਕੀ ਬਣੇਗਾ । ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਕਰ ਆਪ ਲੋਕ ਸਾਨੂੰ ਸੱਤਰ ਵਿਅਕਤੀ ਜਮਾਨਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇ ਦਿਓਗੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲਵਾਂਗੇ । ਕੁਫ਼ਾਰ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸ਼ੰਕਾ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਸਮਝੌਤਾ ਸੱਚਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਘਟਨਾ ਕਰਕੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਸੰਕਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਲਗੀਆਂ । ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸੂਲ ਹੈ ਜਦ ਸੰਕਾਵਾਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਬਹਾਦੁਰੀ ਦੀ ਰੂਹ ਵੀ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਸੰਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਈ ਕੁਫ਼ਾਰ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਅਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਤੰਬੂਆਂ ਵਿੱਚ ਪਰਤ ਗਈਆਂ । ਰੱਬ ਦੇ ਅਕਾਸ਼ੀ ਸਮਰਥਨ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਮਾਰਗ ਖੋਲ ਦਿੱਤਾ । ਰਾਤ ਨੂੰ ਇਕ ਭਿਆਨਕ ਹਨੇਰੀ ਚਲੀ ਜਿਸਨੇ ਕਨਾਤਾਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਪਾੜ ਦਿੱਤੇ । ਚੂਲ੍ਹਿਆਂ ਉੱਪਰ ਰੱਖੀਆਂ ਹਾਂਡੀਆਂ ਡੇਗ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਈ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਗਾਂ ਬੁਝਾ ਦਿੱਤੀਆਂ । ਮੁਸਰੇਕੀਨ ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਰਿਵਾਜ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਅੱਗ ਬਾਲ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸ਼ਗੁਣ ਮੰਨਦੇ ਸਨ । ਜਿਸ ਦੀ ਅੱਗ ਬੁਝ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਉਹ ਖਿਆਲ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਪਸ਼ਗੁਣ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ ਤੋਂ

ਪਿਛਾਂ ਹੱਟ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਅੱਗ ਬੁਝੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਤੰਬੂ (ਡੇਰੇ) ਚੁਕੇ ਅਤੇ ਪਿਛਾਂ ਚਲ ਪਏ । ਤਾਂ ਜੋ ਇਕ ਦਿਨ ਪਿੱਛੇ ਉਡੀਕ ਕੇ ਫਿਰ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ । ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦੇ ਝਗੜਿਆਂ ਕਰਕੇ ਫੌਜ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਕਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਜੋ ਕਬੀਲਾ ਪਿੱਛੇ ਹਟੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਸ਼ਇਦ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਛਾਪਾ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਬੀਲੇ ਭਜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾ ਨੇ ਵੀ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਸਾਂਭਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨ 'ਚੋਂ ਭੱਜਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਅਬੂ ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਤੰਬੂ ਵਿੱਚ ਲੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੀ ਉਹ ਘਬਰਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਉਠ ਉੱਪਰ ਜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਡੀਆ ਮਾਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ । ਅੰਤ ਉਸਦੇ ਦਸਤਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਦੁਆਇਆ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਮੂਰਖਤਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ 'ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਉਠ ਦੀਆਂ ਰੱਸੀਆਂ ਖੋਲੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਣੇ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ ।

ਰਾਤ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਪਹਿਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ 20-25 ਹਜ਼ਾਰ ਕੁਫਾਰ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਡੇਰਾ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ ਉਹ ਇਕ ਜੰਗਲ ਵਾਂਗ ਉੱਜੜ ਗਿਆ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅੱਲਾਹ ਤਆਲਾ ਨੇ ਇਲਹਾਮ (ਅਕਾਸ਼ਵਾਣੀ) ਰਾਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਨੂੰ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਪਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਭੇਜਣਾ ਚਾਹਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਠਹਿਰੇ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ । ਸਰਦੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਕੋਲ ਵਸਤਰ ਵੀ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਠੰਡ ਦੇ ਮਾਰੇ ਜੀਭ ਵੀ ਬੰਦ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ । ਕੁਝ ਸਹਾਬਾ^(ੳ) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉੱਤਰ ਵੀ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ ਪਰ ਸਾਥੋਂ ਬੋਲਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਗਿਆ । ਕੇਵਲ ਇਕ ਹੁਜ਼ੈਫਾ^(ੳ) ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੋ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਕੀ ਕੰਮ ਹੈ ? ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕੋਈ ਹੈ । ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਠੰਡ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਕਰਕੇ ਜੋ ਜਾਗ ਵੀ ਰਹੇ ਸਨ ਉਹ ਵੀ ਉੱਤਰ ਨ ਦੇ ਸਕੇ । ਹੁਜ਼ੈਫਾ^(ੳ)

ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹਾਂ । ਅੰਤ ਆਪ ਨੇ ਹੁਜ਼ੈਫਾ^(੧) ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਭਿਜਵਾਇਆ ਕਿ ਅੱਲਾਹ ਤਆਲਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਜਾਓ ਦੇਖੋ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ । ਹੁਜ਼ੈਫਾ^(੧) ਖੰਦਕ ਕੋਲ ਗਏ ਅਤੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸਾਰਾ ਮੈਦਾਨ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਹੈ । ਵਾਪਸ ਆਏ ਅਤੇ ਕਲਮਾ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਰਸਾਲਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ ਹੈ । ਸਵੇਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੇ ਤੰਬੂ ਪੁੱਟ ਕੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰਤਨੇ ਅਰੰਭ ਹੋਏ । (ਸੀਰਾਤੁਲ ਹਲਬੀਯਹ ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 354)

ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੱਦਾਰੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ

ਵੀਹ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ, ਪਰ ਹੁਣ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੱਦਾਰੀ ਅਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਅੱਖੋਂ ਓਹਲੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ । ਰਸੂਲ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤਦਿਆਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਰਾਮ ਨ ਕਰੋ ਸਗੋਂ ਦਿਨ ਢੱਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲਾਂ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦੇ ਕਿਲਿਆਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਓ । ਅਤੇ ਫਿਰ ਆਪ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ^(੧) ਨੂੰ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਣ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੰਧੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਗੱਦਾਰੀ ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ । ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਆਪਣੀ ਗ਼ਲਤੀ 'ਤੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦਿਆਂ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਖਿਮਾ ਮੰਗਦੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਖਿਮਾ ਜਾਚਨਾ ਕਰਦੇ ਉਸਦੇ ਵਿਰੁਧ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਰਾ-ਭਲਾ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਅਤੇ ਰਸੂਲ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਤੇ ਆਪਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਗਾਲ਼ਾਂ ਕੱਢਣ ਲਗ ਪਏ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਮੁਹੰਮਦ (ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹਨ । ਸਾਡੀ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਧੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ । ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਉੱਤਰ ਲੈ ਕੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤੇ ਤਾਂ ਇੰਨੇ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਸਹਾਬਾ ਨਾਲ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਯਹੂਦੀ ਗੰਦੀਆਂ ਗਾਲ਼ਾਂ ਕੱਢ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਅਪਮਾਨ ਜਨਕ ਗਾਲ਼ਾਂ ਕੱਢ ਰਹੇ ਸਨ । ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਨੇ ਇਸ

ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਕਿ ਆਪਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਸ਼ਟ ਹੋਵੇਗਾ । ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਆਪ ਕਿਉਂ ਕਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਇਸ ਲੜਾਈ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹਾਂ । ਆਪ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਜਾਣ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਪੈਣ । ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ^(੭) ਨੇ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਹਾਂ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਫਿਰ ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇਕਰ ਉਹ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਮੂਸਾ ਨਬੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਕਸ਼ਟ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਹੁੰਚਾਏ ਸਨ । ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਕਿਲਿਆਂ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ । ਪਰ ਯਹੂਦੀ ਬੁਹੇ ਮਾਰ ਕੇ ਕਿਲਾ ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ । ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲਿਆ । ਕਿਲੇ ਦੀ ਕੰਧ ਹੇਠ ਕੁਝ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬੈਠੇ ਸਨ ਕਿ ਇਕ ਯਹੂਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਉਪਰੋਂ ਪੱਥਰ ਸੁਟ ਕੇ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ । ਪਰ ਕੁਝ ਦਿਨ ਘੇਰਾਓ ਮਗਰੋਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਲੰਮਾ ਚਿਰ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅੱਗੇ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਅਬੁਲਬਾਬਾ ਅੰਸਾਰੀ ਨੂੰ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਅਤੇ ਓਸ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਭਿਜਵਾਉਣ, ਤਾਂ ਜੁ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰ ਸਕਣ । ਆਪ ਨੇ ਅਬੁਲ ਬਾਬਾ ਨੂੰ ਭਿਜਵਾ ਦਿੱਤਾ । ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਲਈ ਕਿ ਕੀ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਉਸ ਮੰਗ ਨੂੰ ਕਿ ਫੈਸਲਾ ਮੇਰੇ ਉੱਪਰ ਛੱਡ ਦਿਓ, ਤੁਸੀਂ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿਓ, ਕੀ ਅਸੀਂ ਮਨ ਲਈਏ ? ਅਬੁਲ ਬਾਬਾ ਨੇ ਮੂੰਹੋਂ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਹਾਂ ! ਪਰ ਆਪਣੇ ਗਲ੍ਹ ਉੱਪਰ ਇਉਂ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕਤਲ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਨਿਰਣਾ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਪਰ ਅਬੁਲ ਬਾਬਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਜੁਰਮ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਕਤਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋਵੇਗੀ । ਬਿਨਾ ਸੋਚੇ ਸਮਝਿਆਂ ਸੈਣਤ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿ ਦਿੱਤੀ ਜੋ ਅੰਤ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣੀ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਯਹੂਦੀਆਂ (ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ) ਨੇ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਫੈਸਲਾ

ਮਨ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਹੋਰਨਾ ਯਹੂਦੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ-ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਹੋ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਮਦੀਨੇ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ । ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦੁਰਭਾਗ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅਸੀਂ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ । ਸਗੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਕਬੀਲਾ ਓਸ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਸਅਦ ਬਿਨ ਮਅਾਜ਼ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਮੰਨਾਂਗੇ । ਜੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਉਹ ਕਰਨਗੇ ਸਾਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋਵੇਗਾ । ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਵਾਦ ਹੋ ਗਿਆ । ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਨੇ ਗੱਦਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੇ ਆਚਰਣ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਸੱਚਾ ਹੈ । ਉਹ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਰਲ ਗਏ । ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਅਮਰ ਬਿਨ ਸਅਦੀ ਨੇ ਜੋ ਇਸ ਕੌਮ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੀ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਤੁਸੀਂ ਗੱਦਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਸੰਧੀ ਨੂੰ ਭੰਨਿਆਂ ਹੈ । ਹੁਣ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਓ ਜਾਂ ਜਜ਼ੀਆ (ਜੰਗੀ ਟੈਕਸ) ਦੇਣ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਓ । ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਨ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਵਾਂਗੇ ਨ ਹੀ ਜਜ਼ੀਆ ਦਿਆਂਗੇ, ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਮਾਰੇ ਜਾਣਾ ਚੰਗਾ ਹੈ । ਫ਼ਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਵੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਕਿਲੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਚਲ ਪਿਆ । ਜਦ ਉਹ ਕਿਲੇ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੇ ਇਕ ਦਸਤੇ ਨੇ ਜਿਸ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਮੁਹੰਮਦ ਬਿਨ ਮੁਸਲਮਾਹ^(੧) ਸਨ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕੌਣ ਹੈ । ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਫਲਾਣਾਂ ਹਾਂ । ਇਸ 'ਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਬਿਨ ਮੁਸਲਮਾਹ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ :-

اللهم لا تحرمني اقالة عشرات الكرام

ਅੱਲਾਹੁਮਾ ਲਾ ਤਹਰਿਮਨੀ ਅਕਾਲਤ ਅਸਰਾਤਲ ਕਰਾਮ

(ਸੀਰਾਤੁਲ ਹਲਬੀਯਹ, ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 363)

ਅਰਥਾਤ ਆਪ ਸਲਾਮਤੀ ਨਾਲ ਲੰਘ ਜਾਓ ਅਤੇ ਫ਼ਿਰ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਦੁਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਲਾਹੀ ਮੈਨੂੰ ਨੇਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਉੱਪਰ ਪਰਦਾ ਪਾਉਣ ਦੇ ਨੇਕ ਕਰਮ ਤੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਵਾਂਝਿਆਂ ਨ ਕਰੀਂ । ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਕਰਮ 'ਤੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੇ ਕਰਮ ਉੱਪਰ ਪਛਤਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਵੀ ਆਚਰਣਕ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਈਏ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਰੱਬ ਮੈਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਨੇਕ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ । ਜੱਦ ਰਸੂਲੇ

ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਇਸ ਘਟਣਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਬਿਨ ਮੁਸਲਮਹ^(੩) ਤੋਂ ਕੋਈ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸ ਯਹੂਦੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਕਰਮ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ।

ਬਨੁ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਜੱਜ ਸਅਦ^(੩) ਦਾ

ਫੈਸਲਾ ਤੌਰਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸੀ

ਇਹ ਉੱਪਰ ਵਰਨਣ ਕੀਤੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਨ । ਬਨੁ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਆਪਣੇ ਹੱਠ ਉੱਤੇ ਡਟੇ ਰਹੇ । ਅਤੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਜੱਜ ਮਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਅਦ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਮਨਣ ਦਾ ਹੱਠ ਕੀਤਾ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਮੰਗ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲਿਆ । ਸਅਦ^(੩) ਨੂੰ ਜੋ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਫੈਸਲਾ ਬਨੁ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਆਣ ਕੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰੋ । ਇਸ ਨਿਰਣੈ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਓਸ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਜੋ ਬਨੁ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦੇ ਚਿਰਾਂ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਸਨ, ਸਅਦ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਹੱਠ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਖ਼ਜਰਜ਼ ਕਬੀਲੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਿੱਤਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸਦੈਵ ਹੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਹੈ । ਅੱਜ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲਾ ਦੇਣਾ । ਸਅਦ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਵਾਰੀ ਉੱਪਰ ਬਨੁ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਵੱਲ ਤੁਰੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੌਮ ਦੇ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਦੋੜਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਅਦ ਅੱਗੇ ਅਨੁਰੋਧ ਕਰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਦੇਖਣਾ ਬਨੁ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਫੈਸਲਾ ਨ ਦੇਣਾ । ਪਰ ਸਅਦ^(੩) ਨੇ ਕੇਵਲ ਇਹੋ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਿਸਨੂੰ ਫੈਸਲਾ ਸੌਂਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਈਮਾਨਦਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਸਨੂੰ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਫੈਸਲਾ ਕਰਾਂਗਾ । ਜਦ ਸਅਦ^(੩) ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਕਿਲੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਿਲੇ ਦੀ ਕੰਧ ਨਾਲ ਖੜੇ ਬਨੁ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਸਅਦ^(੩) ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ । ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬੈਠੇ ਸਨ । ਸਅਦ^(੩) ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਅਪਣੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਆਪ ਲੋਕ ਬਚਨ ਦਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਜੋ ਮੈਂ ਫੈਸਲਾ ਕਰਾਂਗਾ ਉਹ ਆਪ ਪਰਵਾਨ ਕਰੋਗੇ ? ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹਾਂ । ਫਿਰ ਸਅਦ^(੩) ਨੇ

ਬਨੁ ਕੁਰੈਜਾ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪ ਲੋਕ ਵਚਨ ਦਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਜੋ ਫੈਸਲਾ ਮੈਂ ਕਰਾਂਗਾ ਉਹ ਆਪ ਲੋਕ ਪਰਵਾਨ ਕਰੋਗੇ ? ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹਾਂ । ਫਿਰ ਲੱਜਾ ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਨੀਵੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਪਾਸੇ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਜਿਥੋਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਲਮ ਬੈਠੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਇੱਧਰ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਲੋਕ ਵੀ ਇਹ ਵਚਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ? ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਲਮ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਹਾਂ । ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਸਅਦ^(੪) ਨੇ ਬਾਈਬਲ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਇਆ । (ਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਯਹ, ਜਿਲਦ 2, ਪੰਨਾ 365-66)

ਬਾਇਬਲ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

“ਅਤੇ ਜਦ ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੋਲ ਉਸ ਦੇ ਲੜਨ ਲਈ ਆਣ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਧੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਭੇਜ । ਫਿਰ ਇਉਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦੇਵੇ ਕਿ ਸੰਧੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਲਈ ਬੁਠੇ ਖੋਲ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਖਲਕਤ ਜੋ ਉਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇਰਾ ਅਭਿਨੰਦਨ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇਗੀ । ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਨ ਕਰੇ ਸਗੋਂ ਜੰਗ ਕਰੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਉਸ ਦਾ ਘੇਰਾਓ ਕਰ ਅਤੇ ਜਦ ਖੁਦਾਵੰਦ ਤੇਰਾ ਖੁਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਪੁਰੁਸ਼ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਨਾਲ ਕਤਲ ਕਰਦੇ । ਪਰ ਇਸਤਰੀਆਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਪਸ਼ੁਆਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਉਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਲੁਟ ਆਪਣੇ ਲਈ ਲੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀ ਇਸ ਲੁਟ ਨੂੰ ਜੋ ਖੁਦਾਵੰਦ ਤੇਰੇ ਖੁਦਾ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਖਾਵੀਂ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੂੰ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਤੈਥੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਇਹੋ ਹਾਲ ਕਰੀਂ । ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁਦਾਵੰਦ ਤੇਰਾ ਖੁਦਾ ਤੇਰੇ ਵਿਰਸੇ ਵਿੱਚ ਆਈ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਜੋ ਸਾਹ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਜੀਉਂਦਾ ਨ ਛੱਡੀਂ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਕਰ ਲਈਂ । ਗਿੱਤੀ, ਅਮੂਰੀ, ਕਿਨਆਨੀ ਅਤੇ ਫਿਰੌਜ਼ੀ ਅਤੇ ਜੱਵੀ ਅਤੇ ਬਯੂਸੀ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖੁਦਾਵੰਦ ਤੇਰੇ ਖੁਦਾ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੁ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਭੈੜੇ ਕਰਮਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੁਤਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਰਮ ਕਰਨਾ ਨ ਸਿਖਾਉਣ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਖੁਦਵੰਦ ਆਪਣੇ ਖੁਦਾ ਦੇ ਪਾਪੀ ਨ ਹੋ ਜਾਓ । (ਵਿਵਸਥਾਰ 20, ਆਇਤ 10 ਤੋਂ 18)

ਬਾਈਬਲ ਦੇ ਇਸ ਨਿਰਣੈ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਯਹੂਦੀ ਜਿੱਤ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ

ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਬਾਈਬਲ ਦੇ ਇਸ ਫ਼ੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਵੱਲ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਪੁਰਸ਼, ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਵੀ । ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੈ । ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਇਹੋ ਨਿਸ਼ਚਾ ਸੀ ਕਿ ਪੁਰਸ਼ਾ, ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ । ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਛੂਟ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਵੀ ਵਿਵਸਥਾਸਾਰ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਫ਼ੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦੂਰ ਦੁਰਾਢੇ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲੀ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਵਰਤਦੇ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਪੁਰਸ਼ਾ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਨ ਲੁਟ ਲੈਂਦੇ । ਸਅਦ^(੪) ਨੇ ਜੋ ਬਨੂ ਕੁਰੈਜ਼ਾ ਦੇ ਚੰਗੇ ਸੱਜਣ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਿਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ । ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮੀ ਸਵਿਧਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਸੰਭਵਤਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ, ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ । ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਹੋ ਫ਼ੈਸਲਾ ਯਹੂਦੀਆਂ ਬਾਰੇ ਕੀਤਾ ਜੋ ਮੂਸਾ ਨੇ ਵਿਵਸਥਾਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਅਵਸਰਾਂ ਲਈ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਸੀ । ਅਤੇ ਉਸ ਫ਼ੈਸਲੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉੱਪਰ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਉੱਪਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮੂਸਾ ਉੱਪਰ ਅਤੇ ਤੌਰਾਤ ਉੱਪਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਉੱਪਰ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੈਰ ਕੌਮਾਂ ਨਾਲ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਵਤੀਰਾ ਵਰਤਿਆ ਸੀ । ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਰਹਿਮ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, ਅਸੀਂ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ । ਅਸੀਂ ਸਅਦ^(੪) ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨਾਂਗੇ । ਜਦ ਸਅਦ^(੪) ਨੇ ਮੂਸਾ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਫ਼ੈਸਲਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਅੱਜ ਇਸਾਈ ਜਗਤ ਰੌਲਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤਾ । ਕੀ ਈਸਾਈ ਲੇਖਕ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੇ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਅਵਸਰ 'ਤੇ ਕਿਉਂ ਜ਼ੁਲਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਵਾਰ ਦੁਸ਼ਮਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਹੰਮਦ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਰਹਿਮ ਉੱਪਰ ਛੱਡਿਆ ਅਤੇ ਹਰ ਵਾਰ ਆਪ^(੫) ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਇਹੋ ਹੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਮੌਕਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਹੱਠ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪ^(੫) ਦੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਾਂਗੇ ਸਗੋਂ ਫ਼ਲਾਣੇ ਵਿਅਕਤੀ

ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਮੰਨਾਗੇ । ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਚਨ ਲੈ ਲਿਆ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਫੈਸਲਾ ਕਰਾਂਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਮੰਨੋਗੇ । ਇਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਉਸਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਉਸਨੇ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਮੂਸਾ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ, ਜਿਸ ਦੀ ਉੱਮਤ (ਕੌਮ) ਹੋਣ ਦੇ ਯਹੂਦੀ ਦਾਵੇਦਾਰ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਉੱਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਨਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਜੇ ਕਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਮੂਸਾ ਨੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਘੇਰੇ 'ਚ ਆਏ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਾਰੇ ਤੌਰਾਤ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਤੋਂ ਹੁਕਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਸੀ । ਜੇ ਕਰ ਇਹ ਜ਼ੁਲਮ ਸੀ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਈਸਾਈ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੂਸਾ ਨੂੰ ਜ਼ਾਲਮ ਠਹਿਰਾਉਣ ਸਗੋਂ ਮੂਸਾ ਦੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਜ਼ਾਲਮ ਠਹਿਰਾਉਂਦੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਤੌਰਾਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ।

ਅਹਜ਼ਾਬ (ਖੰਦਕ) ਦੀ ਜੰਗ ਮੁੱਕਣ ਮਗਰੋਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਅੱਜ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਮੁਸ਼ਰਕ ਸਾਡੇ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ । ਹੁਣ ਇਸਲਾਮ ਆਪ ਖ਼ੁਦ ਉੱਤਰ ਦੇਵੇਗਾ ਉਹਨਾਂ ਕੌਮਾਂ ਉੱਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਉੱਪਰ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ਸਨ । ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਾਂਗੇ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਮਗ਼ਾਜ਼ੀ, ਬਾਬ ਗ਼ਜਵਾਏ ਖੰਦਕ) । ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਇਆ । ਅਹਜ਼ਾਬ (ਖੰਦਕ) ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਦਾ ਹਾਣ ਹੀ ਕੀ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ । ਉਹ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਫ਼ਿਰ ਤਿਆਰੀ ਕਰਕੇ ਆ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਚਾਲ੍ਹੀ ਹਜ਼ਾਰ ਜਾਂ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਸੇਨਾ ਵੀ ਲਿਆ ਸਕਦੇ ਸਨ ਸਗੋਂ ਜੇ ਕਰ ਉਹ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਲੱਖ-ਭੇਢ ਲੱਖ ਦੀ ਸੇਨਾ ਲਿਆਉਣਾ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਪਰ ਇੱਕੀ ਸਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਜਤਨ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਅੱਲਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੁੱਤ ਝੂਠੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਹੀ ਰੱਬ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰੀਰ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਸਨ ਪਰ ਮਨ ਟੁੱਟ ਚੁਕੇ ਸਨ । ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਬੁਤਾਂ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾ ਇਲਾਹਾ ਇੱਲੱਲਾਹੋ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਉਠ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ।

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਗ਼ਲਬੇ (ਵਿਜੇਈ ਹੋਣ) ਦਾ ਅਰੰਭ

ਇਸ ਜੰਗ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਅੱਜ ਤੋਂ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਸਾਡੇ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ । ਅਰਥਾਤ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ । ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗ਼ਲਬੇ (ਵਿਜੇਈ) ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਅਰੰਭ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਤੱਕ ਜਿੰਨ੍ਹੀਆਂ ਵੀ ਜੰਗਾਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕੁੱਫ਼ਾਰਾਂ ਨੇ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਦੀਨੇ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਸਨ । ਕਦੇ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪ ਜੰਗ ਨੂੰ ਅਰੰਭ ਰੱਖਣ ਦੇ ਜਤਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ । ਜਦ ਕਿ ਜੰਗੀ ਉਸੂਲਾਂ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਜਦ ਲੜਾਈ ਅਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਦੋ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਤਾਂ ਸੰਧੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇਕ ਧੜਾ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਕ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਜਦ ਕਿ ਸੰਧੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਹੱਥਿਆਰ ਸੁੱਟੇ ਹੋਣ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੁਰਾਣੇ ਜੁਗ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਜੰਗ ਦੇ ਚਲਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੀ ਉਹ ਚਲ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਕੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਹੱਕ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜਦ ਵੀ ਚਾਹੁਣ ਦੁਸ਼ਮਣ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੇ ਕਿ ਉਹ ਹੱਥਿਆਰ ਸੁੱਟਣ ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਜੱਦ ਠੱਲ ਪੈਂਦੀ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਚੁੱਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਸੰਭਵਤਾ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਸੰਧੀ ਵੱਲ ਆਉਣ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਏ । ਪਰ ਜਦ ਇਕ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਸੰਧੀ ਜਾ ਜਤਨ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅੱਗੇ ਹੱਥਿਆਰ ਸੁੱਟੇ ਸਗੋਂ ਆਪ ਵਿਰੋਧਤਾ ਵਿੱਚ ਵੱਧਦੇ ਹੀ ਗਏ । ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੰਗ ਦਾ ਦੋ ਟੂਕ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਜਾਂ ਤਾਂ ਸੰਧੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹੱਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦੇਵੇ । ਤਾਂ ਜੁ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਮਨ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਇਸ ਲਈ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਅਹਜ਼ਾਬ ਦੇ ਜੰਗ ਮਗਰੋਂ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਦੋਹਾਂ ਨਿਰਣਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਕੇ ਛੱਡਾਂਗੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਅਤੇ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਦੀ ਸੰਧੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਜਾਂ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹੱਥਿਆਰ ਸੁੱਟ

ਦੇਵੇਗਾ । ਇਹ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਹੱਥਿਆਰ ਸੁੱਟਣ ਵਿੱਚ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਹੀ ਹੱਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਗ਼ਲਬੇ ਦੇ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲ ਚੁੱਕੀ ਸੀ । ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਗ਼ਲਬੇ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ । ਬਾਕੀ ਰਹੀ ਸੁਲਾਹ (ਸੰਧੀ), ਸੰਧੀ ਬਾਰੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਧੀ ਦੀ ਗਲ ਜਾਂ ਤਾਂ ਗ਼ਾਲਬ (ਵਿਜੇਈ) ਵੱਲੋਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਪਰਾਜਿਤ ਵੱਲੋਂ । ਪਰਾਜਿਤ ਦਲ ਜੱਦ ਸੰਧੀ ਦੀ ਬਿਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਇਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਕੁਝ ਭਾਗ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਕੁਝ ਭਾਗ ਸਥਾਈ ਜਾਂ ਅਸਥਾਈ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਜੇਈ ਦਲ ਨੂੰ ਦਿਆ ਕਰੇਗਾ । ਜਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀਆਂ ਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨੇਗਾ । ਵਿਜੇਈ ਦਲ ਵੱਲੋਂ ਜਦ ਸੁਲਾਹ (ਸੰਧੀ) ਦੀ ਗੱਲ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ । ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਜਾਂ ਸਾਡੀ ਅਧੀਨਤਾ ਮੰਨ ਲਓ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਜਾਂ ਅਰਥ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸਿਥਿਰ ਰਹਿਣ ਦਿਆਂਗੇ । ਮੱਕੇ ਦੇ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਜੋ ਟਾਕਰਾ ਸੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਹਾਰੇ ਸਨ । ਪਰ ਉਸ ਹਾਰ ਦੇ ਕੇਵਲ ਇੰਨ੍ਹੇ ਅਰਥ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਅਸਫ਼ਲ ਰਹੇ ਸਨ । ਵਾਸਤਵਿਕ ਹਾਰ ਉਹ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਟੁੱਟ ਜਾਵੇ । ਹਮਲਾ ਅਸਫ਼ਲ ਹੋਣ ਦਾ ਅਰਥ ਵਾਸਤਵਿਕ ਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ । ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਕੇਵਲ ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਮਲਾਆਵਰ ਦਾ ਹਮਲਾ ਅਸਫ਼ਲ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਫ਼ਿਰ ਮੁੜ੍ਹ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਮੰਤਵ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲਏਗਾ । ਇਸ ਲਈ ਜੰਗੀ ਉਸੂਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਪਰਾਜਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਸਨ । ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਕੇਵਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਤੱਕ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਕਰਮਣਕਾਰੀ ਨੀਤੀਆਂ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਸਨ । ਇਸ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੰਗੀ ਪੱਖੋਂ ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬਚਾਓ ਪੱਖ ਨਹੀਂ ਟੁੱਟਿਆ ਸੀ ਪਰਾਜਿਤ ਅਖਵਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸਨ, ਦੂਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਹਾਣ ਪਹੁਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਆਕਰਮਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਅਰਥਾਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਕਰਮਣ ਵਿੱਚ ਆਪ ਪਹਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ,

ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਸਮਝਦੇ ਹਨ । ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸੁਲਾਹ (ਸੰਧੀ) ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦਾ ਕੇਵਲ ਇਹ ਅਰਥ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਸੁਰੱਖਿਆਈ ਜੰਗ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਚੁਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦੇ ਦੁਆ ਕੇ ਆਪਣਾ ਪਿੱਛਾ ਛੁਡਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਹਰ ਸੂਝਵਾਨ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੰਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਰੱਖਦੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਿਆਨਕ ਹੁੰਦਾ । ਅਤੇ ਇਹ ਕਾਰਜ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਦੇਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣ ਜਾਂਦੀ । ਆਪਣੀ ਅਤਿਆਚਾਰਕ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਅਸਫ਼ਲਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਰਬ ਦਾ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਬੇਚੈਨੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ । ਇਸ ਸੰਧੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨਾਲ ਤੁਰੰਤ ਹੀ ਨਵੀਆਂ ਆਸਾਂ ਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ । ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਦੀਨੇ ਨੂੰ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਬਾਦ ਵੀ ਅੰਤਮ ਸਫ਼ਲਤਾ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਸੰਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਸੰਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਕੋਈ ਤੀਜੀ (ਵਿਚੋਲਾ) ਕੌਮ ਰੱਖ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਤੀਜੀ (ਵਿਚੋਲਾ) ਕੌਮ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਸੀ । ਇਕ ਪਾਸੇ ਮਦੀਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਾਰਾ ਅਰਬ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਹੀ ਸਨ ਜੋ ਵਿਵਹਾਰਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਿਉਂਤ (ਸੰਧੀ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਸੁਲਾਹ (ਸੰਧੀ) ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ । ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਜੇਕਰ ਸੌ ਸਾਲ ਤੱਕ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਤਾਂ ਜੰਗੀ ਉਸੂਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅਰਬ ਦੀ ਖ਼ਨਾ ਜੰਗੀ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਇਸ ਲਈ ਜਦ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸੁਲਾਹ (ਸੰਧੀ) ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ । ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਅਰਬ ਦੀ ਅਧੀਨਤਾ ਮੰਨਣ ਲਈ ਉੱਕਾ ਹੀ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਤਾਂ ਹੁਣ ਇਕ ਹੀ ਮਾਰਗ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਮਦੀਨੇ ਨੇ ਸਾਰੇ ਅਰਬ ਦੇ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਬੇਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਅਤੇ ਅਰਬ ਦੇ ਕੁਫ਼ਾਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦੇਣ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਧੀਨਤਾ ਮੰਨ ਲੈਣ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਕਰ ਲੈਣ । ਅਤੇ ਇਸੇ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਅਪਣਾਇਆ । ਸੋ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ

ਮਾਰਗ ਜੰਗ ਦਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਸੁਲਾਹ (ਸੰਧੀ) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਮਾਰਗ ਖੁੱਲਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਜੇਕਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਜੰਗ ਸੌ ਸਾਲ ਤੱਕ ਲੰਮੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ । ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਜ਼ੀਹੀਆਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਜੰਗਾਂ ਸੌ ਸੌ ਸਾਲ ਤੱਕ ਚਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ । ਆਪ ਅਰਬ ਦੀਆਂ ਕਈ ਜੰਗਾਂ ਤੀਹ-ਤੀਹ, ਚਾਲ੍ਹੀ-ਚਾਲ੍ਹੀ ਸਾਲ ਤੱਕ ਚਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ । ਇਹਨਾਂ ਜੰਗਾਂ ਦਾ ਲੰਮੇ ਚਿਰ ਤੱਕ ਚਲਦੇ ਰਹਿਣ ਪਿੱਛੇ ਇਹੋ ਕਾਰਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ । ਜੰਗ ਨੂੰ ਮੁਕਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ । ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਂ ਦਸ ਚੁਕਿਆਂ ਹਾਂ ਕਿ ਜੰਗ ਮੁਕਾਉਣ ਦੇ ਦੋ ਹੀ ਸਾਧਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀ ਜੰਗ ਲੜੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਦੋ ਟੂਕ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਜਾਏ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਦਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਨੂੰ ਹੱਥਿਆਰ ਸੁੱਟਣ 'ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦੇਵੇ । ਜਾਂ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਭਾਵੇਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਰਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਆਪ ਹਮਲਾ ਨ ਕਰਦੇ । ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਅਰਬ ਦੇ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਜੰਗ ਦੀ ਨੀਂਹ ਪਾ ਚੁਕੇ ਸਨ । ਆਪ ਦੇ ਚੁੱਪ ਬਹਿ ਰਹਿਣ ਦੇ ਇਹ ਅਰਥ ਹੁੰਦੇ ਕਿ ਜੰਗ ਮੁੱਕ ਗਈ ਹੈ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਕੇਵਲ ਇਹ ਅਰਥ ਹੁੰਦੇ ਕਿ ਜੰਗ ਦਾ ਬੂਹਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਖੁੱਲਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਅਰਬ ਦੇ ਕੁਫ਼ਾਰ ਜਦ ਚਾਹੁੰਦੇ ਅਕਾਰਣ ਹੀ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਹਕ 'ਤੇ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਕਫ਼ਾ ਪੈ ਜਾਣਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜੰਗ ਦੇ ਮੁਕ ਜਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਸਗੋਂ ਵਕਫ਼ਾ ਵੀ ਜੰਗ ਦਾ ਭਾਗ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਮੌਕੇ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਇਕ ਸੱਚੇ ਧਰਮ ਲਈ ਜੰਗ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ ?

ਯਹੂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਈਸਾਈਆਂ ਦੀ ਜੰਗ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ

ਮੈਂ ਇਸ ਥਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਵੀ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ । ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਧਰਮ ਦਾ ਜੰਗ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਹਨ । ਮੂਸਾ ਅਲੈਹਿਸ ਸਲਾਮ ਦੀ ਜੰਗ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵਰਣਨ ਉੱਪਰ ਕਰ ਆਇਆ ਹਾਂ । ਤੌਰਾਤ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੂਸਾ ਅਲੈਹਿ ਸਲਾਮ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਿਨਆਨ

ਵਿੱਚ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਵੜ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉੱਪਰ ਦੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਅਬਾਦ ਕਰਨ । ਇਸਤਸਨਾ, ਬਾਬ 20, ਆਇਤ 10-18) ਪਰ ਮੂਸਾ ਅਲੈਹਿ ਸਲਾਮ ਦੇ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਦੇ ਬਾਦ ਵੀ, ਅਤੇ ਯੂਜ਼ਾ, ਦਾਉਦ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾ ਨਬੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਪਰ ਨਿਰੰਤਰ ਅਮਲ ਕੀਤਾ । ਯਹੂਦੀ ਅਤੇ ਈਸਾਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਨਬੀ ਅਤੇ ਤੌਰਾਤ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ । ਮੂਸਵੀ ਸ਼ਿੰਖਲਾ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਰਤ ਮਸੀਹ ਅਲੈਹਿ ਸਲਾਮ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜੰਗ ਬਾਰੇ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਾਲਮ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨ ਕਰਨਾ, ਸਗੋਂ ਜੇ ਤੇਰੇ ਸੱਜੇ ਗਲ 'ਤੇ ਥੱਪੜ ਮਾਰੇ ਦੂਜਾ ਵੀ ਉਸ ਵੱਲ ਫ਼ੇਰ ਦੇ । (ਮਤੀ, ਬਾਬ 5, ਆਇਤ 39) । ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਈਸਾਈ ਕੌਮ ਇਹ ਦਾਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਸੀਹ ਨੇ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮਨਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਪਰ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇੰਜੀਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੋਰ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਵੀ ਆਈਆਂ ਹਨ । ਉਦਾਹਰਣ ਵੱਜੋਂ ਇੰਜੀਲ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ :-

“ਇਹ ਮਤ ਸਮਝੋ ਕਿ ਮੈਂ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਮਿਲਾਪ ਕਰਵਾਉਣ ਆਇਆ ਹਾਂ । ਮਿਲਾਪ ਕਰਵਾਉਣ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਉਣ ਆਇਆ ਹਾਂ ।”

(ਮਤੀ, ਬਾਬ 10, ਆਇਤ 34)

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿੱਖਿਆ ਹੈ :-

“ਉਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਹੁਣ ਜਿਸ ਦੇ ਕੋਲ ਬਟਵਾ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਝੋਲੀ ਵੀ । ਅਤੇ ਜਿਸ ਕੋਲ ਤਲਵਾਰ ਨਹੀਂ ਆਪਣੇ ਕਪੜੇ ਵੇਚ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਖ਼ਰੀਦੇ ।” (ਲੂਕਾ, ਬਾਬ 22, ਆਇਤ 36)

ਇਹ ਮਗਰਲੀਆ ਦੋਵੇ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਪਹਿਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉੱਕਾ ਹੀ ਵਿਪਰੀਤ ਹਨ । ਜੇਕਰ ਮਸੀਹ ਜੰਗ ਕਰਾਉਣਾ ਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਫ਼ਿਰ ਇਕ ਗਲ ਉੱਪਰ ਥੱਪੜ ਖਾ ਕੇ ਦੂਜਾ ਗਲ ਫ਼ੇਰ ਦੇਣ ਦੇ ਕੀ ਅਰਥ ਸਨ । ਸੋ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਵਿਪਰੀਤ ਹਨ ਜਾਂ ਇਹਨਾ ਦੋਹਾਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਣ ਤੋਂ ਫੇਰ ਕੇ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨੀ ਪਏਗੀ । ਮੈਂ ਇਸ ਬਹਿਸ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾਂ ਕਿ ਇਕ ਗਲ 'ਤੇ ਥੱਪੜ ਖਾ ਕੇ ਦੂਜਾ ਗਲ ਫ਼ੇਰ ਦੇਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਮਲ ਯੋਗ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਇਸ ਥਾਂ ਇਹ ਆਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਈਸਾਈ ਦੁਨੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੂਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਕਦੇ

ਵੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਜਦ ਈਸਾਈ ਅਰੰਭ ਵਿੱਚ ਰੋਮ ਵਿੱਚ ਛਾ ਗਏ ਸਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੋਰਨਾ ਕੌਮਾਂ ਨਾਲ ਜੰਗਾਂ ਕੀਤੀਆਂ । ਕੇਵਲ ਰਖਿਆਤਮਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਕਰਮਕ ਵੀ । ਅਤੇ ਜਦ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਉੱਪਰ ਛਾ ਗਿਆ ਹੁਣ ਵੀ ਜੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਨ ਕੇਵਲ ਰੱਖਿਅਕ ਸਗੋਂ ਆਕਰਮਕ ਵੀ । ਕੇਵਲ ਅਤੰਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ 'ਚੋਂ ਜੋ ਦਲ ਜਿੱਤ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਬਾਰੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕ੍ਰਿਸਚਿਅਨ ਸਿਵੀਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਦਾ ਪਬੰਦ ਸੀ । ਕ੍ਰਿਸਚਿਅਨ ਸਿਵੀਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਇਸ ਜੁਗ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਵਿਜੇਈ ਅਤੇ ਵਿਜੇਤਾ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ । ਹੁਣ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਅਰਥ ਕੁਝ ਵੀ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇ । ਜਦ ਦੋ ਕੌਮਾਂ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਜੁੱਧ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਹਰ ਕੌਮ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਦਾਵਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਕ੍ਰਿਸਚਿਅਨ ਸਿਵੀਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਜਦ ਕੋਈ ਕੌਮ ਜਿੱਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਜੇਈ ਕੌਮ ਦੀ ਕਾਰਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੀ ਕ੍ਰਿਸਚਿਅਨ ਸਿਵੀਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਹੈ । ਪਰ, ਫਿਰ ਵੀ ਮਸੀਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅੱਜ ਤਕ ਈਸਾਈ ਜਗਤ ਜੁੱਧ ਕਰਦਾ ਚਲਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਲਛੱਣ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੁੱਧ ਕਰਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ । ਸੋ, ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਈਸਾਈ ਜਗਤ ਦੇ ਨਿਰਣੈ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਇਹੋ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕਪੜੇ ਵੇਚ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਖਰੀਦੋ" ਅਤੇ "ਮੈਂ, ਮਿਲਾਪ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਆਇਆਂ ਹਾਂ ।" ਇਹ ਵਾਸਤਵਿਕ ਕਾਨੂੰਨ ਹੈ । "ਤੂੰ ਗਲ ਉੱਪਰ ਥੱਪੜ ਖਾ ਕੇ ਦੂਜਾ ਵੀ ਫੇਰ ਦੇ", ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਰੰਭਕ ਈਸਾਈ ਜਗਤ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕੂਟਨੀਤੀ ਵੱਜੋਂ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤ ਲਈ ਆਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਜਾਂ ਫਿਰ ਈਸਾਈ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਹੈ । ਹਕੂਮਤਾਂ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂ ਉੱਪਰ ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਦੂਜਾ ਜੇ ਕਰ ਇਹ ਵੀ ਮਨ ਲਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਮਸੀਹ ਅਲੈਹਿ ਸਲਾਮ ਦੀ ਅਸਲ ਸਿੱਖਿਆ ਜੰਗ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਸੁਲਾਹ ਤੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਸੀ । ਤਾਂ ਵੀ ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ ਕਿ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਰੱਬ ਦਾ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਕਿਉਂਕਿ ਈਸਾਈ ਜਗਤ ਅੱਜ ਤੱਕ ਮੂਸਾ^(ਅ) ਅਤੇ ਯੂਸ਼ਾ^(ਅ) ਅਤੇ ਦਾਊਦ^(ਅ) ਨੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਅਵਤਾਰ ਕਰਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਸਗੋਂ ਈਸਾਈ ਜੁਗ ਦੇ ਕੁਝ ਕੌਮੀ ਹੀਰੋ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਖ਼ਾਤਰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੱਧ ਕੀਤੇ ਹਨ । ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪੋਪਾਂ ਦੇ ਫ਼ਤਵਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਜ 'ਸੰਤ' ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਜੰਗ ਬਾਰੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ

ਇਸਲਾਮ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਅਰਥਾਤ ਨ ਤਾਂ ਉਹ ਮੁਸਾ^(ਅ) ਵਾਂਗ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਕਰਮਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੜ੍ਹ ਜਾ ਅਤੇ ਉਸ ਕੌਮ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦੇ । ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਇਸ ਜੁਗ ਦੀ ਵਿਗੜੀ ਹੋਈ ਮਸੀਹੀਅਤ ਵਾਂਗੂੰ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਤੇਰੇ ਇਕ ਗਲ 'ਤੇ ਥੱਪੜ ਮਾਰੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਦੂਜਾ ਗਲ ਵੀ ਉਸ ਵਲ ਫੇਰ ਦੇ ।” ਪਰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਕੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਇਹ ਆਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕਪੜੇ ਵੇਚ ਕੇ ਵੀ ਤਲਵਾਰਾਂ ਖਰੀਦੋ, ਸਗੋਂ ਇਸਲਾਮ ਉਹ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਵ ਦੇ ਐਨ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ ਅਤੇ ਅਮਨ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਇਕ ਮਾਰਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰ ਨ ਕਰ, ਪਰ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਤੇਰੇ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨ ਕਰਨਾ ਫਿਤਨੇ (ਉਪਦਰਵ) ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਦਿੱਸੇ ਅਤੇ ਸੱਚਾਈ ਤੇ ਅਮਨ ਉਸ ਤੋਂ ਭੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇ । ਇਹੋ ਉਹ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਅਮਨ ਅਨੇ ਸੁਧਾਰ ਸਿਥਿਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਪਰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਅਮਲ ਕੀਤਾ । ਆਪ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਦੁੱਖ ਝਲਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਲੜਾਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਜਦ ਆਪ ਹਿਜਰਤ ਕਰਕੇ ਮਦੀਨੇ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਈ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਨੇ ਉੱਥੇ ਵੀ ਆਪ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਰੱਬ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਸ਼ਮਨ ਆਕਰਮਕ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਸੱਚਾਈ ਅਤੇ ਅਮਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਆਪ ਉਸਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰੋ । ਕੁਰਆਨ ਮਜੀਦ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜੋ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਹੁਕਮ ਹਨ, ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ ।

1. ਅੱਲਾਹ ਤਆਲਾ ਕੁਰਆਨ ਮਜੀਦ ਵਿੱਚ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦਾ ਹੈ :-

اذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِاَنَّهُمْ ظَلَمُوا ۗ وَاِنَّ اللّٰهَ عَلٰى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ۝۱۰۰
 اٰخِرِ جُوْرٍ مِّنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّا اَنْ يَقُوْلُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ۗ وَكُوْلَا دَفَعُ اللّٰهُ النَّاسَ
 بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّهٰدِمَتْ صَوَامِعُ وَبِيْعٌ وَصَلَوٰتٌ وَمَسٰجِدٌ يُذَكَّرُ فِيْهَا اسْمُ اللّٰهِ
 كَثِيْرًا ۗ وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهٗ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيْزٌ ۝۱۰۰۱
 الْاَرْضِ اَقَامُوْا الصَّلٰوةَ وَآتُوْا الزَّكٰوةَ وَامْرُوْا بِالْمَعْرُوْفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ
 وَلِلّٰهِ عٰقِبَةُ الْاُمُوْر ۝ (سورة حج ۴۰-۴۲)

ਉੱਚਾਰਣ :- ਉਜ਼ਿਨਾ ਲਿੱਲਾਜ਼ੀਨਾ ਯੁਕਾਤਾਲੂਨਾ ਬਿਅਨੱਹੁਮ ਜ਼ਲਿਮੂ ਵ
 ਇਨੱਲਾਹਾ ਅਲਾ ਨਸਰੇਹਿਮ ਲ ਕਦੀਰ । ਨਿਲੱਜ਼ੀਨਾ ਉਖਰਿਜੂ ਮਿਨ ਦਿਯਾਰੇਹਿਮ
 ਬਿਜ਼ੈਰਿ ਹੱਕਿਨ ਇੱਲਾ ਅੰਯਕੂਲੂ ਰੱਬੋਨਲੱਹੋ ਵਲੱਲਾ ਦਫ਼ਉਲੱਹਿਨੱਸਾ ਬਾਜ਼ਾਹੁਮ
 ਬਿਬਾਜ਼ਿੱਲ ਲ ਹੁੱਦੇਮਤ ਸਵਾਮਿਉ ਵ ਬੈਉਂਵ ਵ ਸਲਾਵਾਤੁੱਵ ਵ ਮਸਾਜਿਦ ਯੁਜ਼ਕਾਰੂ
 ਫੀਹੱਸਮੁਲਾਹਿ ਕਸੀਰਨ ਵਲਾਯਨਸੁਰੱਨਲਾਹੁ ਮੰਯ ਯਨਸੁਰੁਹੁ ਇਨੱਲੱਹਾ ਲ ਕਵੀਯੁਨ
 ਅਜ਼ੀਜ਼ । ਅੱਲਜ਼ੀਨਾ ਇੰਮ ਮਕਨੱਹੁਮ ਫਿਲ ਅਰਜ਼ਿ ਅਕਾਮੁਸੱਲਾਤਾ ਵ ਆਤੁੱਜਕਾਤਾ
 ਵ ਅਮਾਰੂ ਬਿਲ ਮਾਰੂਫੇ ਵਨਾ ਹੋ ਆਨਿਲ ਮੁਨਕਰਿ ਵਲਿੱਲਾਹੋ ਆਕਿਬਾਤੁਲ
 ਉਮੂਰ । (ਸੂਰਤ ਹੱਜ, 40-42)

ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ (ਮੁਸਲਮਾਨਾ) ਲੋਕਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ
 ਕਾਰਨ ਦੇ ਜੁੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅੱਜ ਜੰਗ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ
 ਉਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਵੱਡਾ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਲਾਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ
 ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੈ । ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਜੰਗ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ
 ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਅਜਾਈਂ ਹੀ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੇਵਲ
 ਇੰਨ੍ਹਾ ਹੀ ਜੁਰਮ ਸੀ (ਜੇਕਰ ਇਹ ਕੋਈ ਜੁਰਮ ਹੈ ਤਾਂ) ਕਿ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅੱਲਾਹ
 ਸਾਡਾ ਰੱਬ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਰੱਬ ਕੁਝ ਜ਼ਾਲਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਨਿਆਇਕਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਰਾਹੀਂ
 ਜ਼ੁਲਮ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਨ ਰਹੇ ਤਾਂ ਗਿਰਜੇ, ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਉਪਾਸਨਾ ਸਥਲ ਅਤੇ ਮਸੀਤਾਂ
 ਵੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਬੰਦਗੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਤਬਾਹ
 ਹੋ ਜਾਣ । (ਇਸ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸਿਥਿਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਰੱਬ
 ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਦੁਸ਼ਮਨ ਪਹਿਲਾਂ ਜੰਗ ਦੀ

ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੰਗ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।) ਅਵਸ਼ ਹੀ ਰੱਬ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗਾ ਜੇ ਰੱਬ ਦੇ ਦੀਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਨਿਰਸੰਦੇਹ ! ਰੱਬ ਅਥਾਹ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਯੁਕਤੀਮਾਨ ਹੈ । ਬੇਸ਼ਕ ਅਲੱਭ ਤੁਆਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ, ਜੇਕਰ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਬਲ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਵੀ ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨਗੇ । ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਤੇ ਉੱਚ ਆਚਰਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਭੈੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਰੋਕਣਗੇ ਅਤੇ ਝਗੜੇ ਦਾ ਅੰਤ ਉਹੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਰੱਬ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਇਹਨਾਂ ਆਇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਜੰਗ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਨਾਜ਼ਲ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੰਗ ਦੀ ਆਗਿਆ ਇਸਲਾਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਕੋਈ ਕੌਮ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਕੌਮ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਸਥਲ ਬਣੀ ਰਹੇ । ਜ਼ਾਲਮ ਕੌਮ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਅਕਾਰਣ ਹੀ ਜੰਗ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰੇ । ਅਜਿਹੀ ਮਜ਼ਲੂਮ ਕੌਮ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਧਾਰਮਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੇਵੇ । ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖੇ ਕਿ ਰੱਬ ਉਸਨੂੰ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰੇ । ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਾਕ ਸਥਲਾਂ ਦੇ ਅਦਬ ਦੇ ਮਾਣ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖੇ । ਅਤੇ ਇਸ ਜਿੱਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਵੈਭਵ ਦਾ ਸਾਧਨ ਨ ਬਣਾਏ ਸਗੋਂ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੇ ਦੇਖਭਾਲ, ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਫ਼ਸਾਦਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਰਤੋਂ ਕਰੇ । ਕਿੰਨੀ ਸੰਖੇਪ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਜੰਗ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕਿਉਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਜੇ ਉਹ ਜੰਗ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਕਰਕੇ ਹੋਵੇਗੀ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਕਾਰਣ (ਤਸ਼ੱਦੁਦ ਭਰੀ) ਜੰਗ ਕਰਨਾ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਮਨਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਅਰੰਭ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਜਿੱਤ ਮਿਲੇਗੀ । ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਖੀਸੇ ਭਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਅਤੇ ਅਮਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਝਗੜੇ ਫ਼ਸਾਦਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੌਮ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਲਈ ਜਤਨ ਕਰਨ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਟੀਚਾ ਬਣਾਏ ।

2. ਫਿਰ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦਾ ਹੈ :-

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُواكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
 الْمُعْتَدِينَ ۝ وَأَقْسَلُوهُمْ حَيْثُ تَقْتُلُوهُمْ وَأَخْرَجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجَكُمْ
 وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ ۚ وَلَا تَقْتُلُوا هُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُواكُمْ
 فِيهِ ۚ فَإِنْ قَاتَلُواكُمْ فَاغْتُلُوهُمْ كَمَا كَفَرُوا بِاللَّهِ ۚ فَإِنْ أَنْتَهُوا فَإِنَّ اللَّهَ
 غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ وَقَاتِلُوا هُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ أَنْتَهُوا فَلَا
 عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ۝ (بقرہ ۱۹۱-۱۹۴)

ਵਕਾਤਲੂ ਫ਼ੀ ਸਬੀਲਿੱਲਾਹਿਲੱਜੀਨਾ ਯੁਕਾਤਿਲੂਨਾਕੁਮ ਵਲਾ ਤਾਤਾਦੂ,
 ਇਨੱਲਾਹਾ ਲਾ ਯੁਹਿੱਬਲ ਮੁ-ਤਦੀਨ । ਵਕਤਲੂਹਮ ਹੈਸੋ ਸਕਿਫ਼ਤਮੂਹਮ ਵ
 ਅਖਰਿਜੂਹਮ ਮਿਨ ਹੈਸੋ ਅਖਰਾਜੂਕੁਮ ਵੱਲ ਫ਼ਿਤਨਾਤੁ ਅਸ਼ੱਦੋ ਮਿਨਲ ਕਤਲਿ;
 ਵਲਾ ਤੁਕਾਤਿਲੂਹਮ ਇੰਦਲ ਮਸਜਿਦਿਲ ਹਰਾਮਿ ਹੱਤਾ ਯੁਕਾਤਿਲੂਕੁਮ ਫੀਹਿ; ਫ਼
 ਇੰਨ ਕਾਤਲੂਕੁਮ ਫ਼ਕਤਲੂਹਮ, ਕਜ਼ਾਲਿਕਾ ਜਜ਼ਾਉਲ ਕਾਫ਼ਿਰੀਨ । ਫ਼ ਇਨਿੱਤਾਹੋ ਫ਼
 ਇਨੱਲਾਹਾ ਗ਼ਫੂਰੁ ਰਹੀਮ । ਵ ਕਾਤਿਲੂਹਮ ਹੱਤਾ ਲਾ ਤਕੂਨੂ ਫ਼ਿਤਨਾਤੁੰਵ ਵ
 ਯਕੂਨੱਦੀਨੁਲਿੱਲਾਹ, ਫ਼ ਇਨਿੱਨਤਾਹੋ ਫ਼ਲਾ ਉਦਵਾਨਾ ਇੱਲਾ ਅਲੱਜ਼ਾਲਿਮੀਨ ।

(ਸੂਰਤ ਬਕਰਹ 191 ਤੋਂ 194)

ਅਰਥਾਤ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਤੁਸੀਂ ਵੀ
 ਕੇਵਲ ਰੱਬ ਖ਼ਾਤਰ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਜਾਂ ਵੈਰ ਸ਼ਾਮਲ ਨ
 ਹੋਵੇ, ਜੰਗ ਕਰੋ । ਚੇਤੇ ਰੱਖੋ ਕਿ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਵਧੀਕੀ ਨ ਕਰੋ । ਕਿਉਂਕਿ
 ਰੱਬ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਅਤੇ ਰਣ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ
 ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਮੁਠਭੇੜ ਹੋ ਜਾਏ, ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕਰੋ । ਅਤੇ ਐਵੇਂ ਹੀ ਇੱਕਾ
 ਦੁੱਕਾ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਨ ਕਰੋ । ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜੰਗ ਲਈ
 ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਜੰਗ ਦਾ ਚੈਲੰਜ ਦਿਓ । ਅਤੇ
 ਚੇਤਾ ਰੱਖੋ ਕਿ ਕਤਲ ਅਤੇ ਜੰਗ ਦੇ ਬਜਾਏ ਧਰਮ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣਾ
 ਬਹੁਤਾ ਵੱਡਾ ਪਾਪ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਕਾਰਜ ਨ ਕਰੋ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ
 ਅਧਰਮੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ । ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਮਸਜਿਦ ਹਰਾਮ ਦੇ ਕੋਲ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਉਸ
 ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਜੁੱਧ ਨ ਕਰੋ ਜੱਦ ਤੱਕ ਉਹ ਜੰਗ ਅਰੰਭ ਨ ਕਰਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ

ਹੱਸ ਅਤੇ ਉਮਰਾ (ਧਾਰਮਕ ਇਬਾਦਤ) ਦੇ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਰੋਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਹਾਂ ! ਜੇਕਰ ਉਹ ਆਪ ਅਜਿਹੀ ਜੰਗ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕਰਨ ਤਾਂ ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੈ । ਜੇ ਲੋਕ ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਵਤੀਰਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਜੇਕਰ ਉਹ ਸਮਝ ਜਾਣ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਰੁਕ ਜਾਣ ਤਾਂ ਅੱਲਾਹ ਬਹੁਤ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਅਤੇ ਕਿਰਪਾ ਨਿਧਾਨ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਰੋਕ ਲਓ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਕਿ ਇਹ ਹਮਲੇ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਨ ਜਵਾਬੀ ਹਮਲਾ ਨ ਕਰੋ । ਅਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜੰਗ ਅਰੰਭ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਨ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਲੜਦੇ ਰਹੋ ਜੱਦ ਤੱਕ ਉਹ ਧਾਰਮਕ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਨੂੰ ਨ ਛੱਡ ਦੇਣ ਅਤੇ ਉਹ ਮਨ ਨ ਲੈਣ ਕਿ ਧਰਮ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕੇਵਲ ਰੱਬ ਨਾਲ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਜਬਰ ਕਰਨਾ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ । ਜੇਕਰ ਉਹ ਇਹ ਢੰਗ ਅਪਨਾਉਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਛੱਡ ਦੇਣ ਤਾਂ ਝੱਟ ਹੀ ਜੰਗ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਓ ਕਿਉਂਕਿ ਦੰਡ ਕੇਵਲ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਤੋਂ ਮੁੜ ਜਾਣ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੱਧ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ।

ਇਹਨਾਂ ਆਇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਜੁੱਧ ਕੇਵਲ ਰੱਬ ਖ਼ਾਤਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਾਤੀ ਲੋਭ ਜਾਂ ਲਾਲਚ, ਦੇਸ਼ ਦੇ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਨੀਅਤ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਰਸੂਖ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਦੂਜੇ ਜੰਗ ਕੇਵਲ ਉਸੇ ਨਾਲ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਪਹਿਲਾ ਆਕਰਮਣ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਤੀਜੇ ਕੇਵਲ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕਰਨੀ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਹਨ । ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਲੋਕ ਜੋ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਿਪਾਹੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਵੀ ਭਾਗ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ । ਚੌਥੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਦ ਵੀ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਉਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਰੱਖਣ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਦੁਸ਼ਮਨ ਨੇ ਸੀਮਿਤ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਨ ਖੇਤਰ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਪੱਖੋਂ । ਪੰਜਵਾਂ ਜੰਗ ਕੇਵਲ ਜੰਗੀ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਨ ਕੌਮ ਦੇ ਇੱਕ-ਦੁੱਕਾ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ

ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਛੇਵਾਂ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਮਕ ਇਬਾਦਤਾਂ ਅਰਥਾਤ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਕਰਤਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਿਆਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰੋਕਾਂ ਨਹੀਂ ਪੈਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ । ਜੇਕਰ ਦੁਸ਼ਮਨ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਸਥਾਨ ਉੱਪਰ ਜੰਗ ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ ਜਿੱਥੇ ਜੰਗ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਧਾਰਮਕ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਰੋਕ ਪੈਂਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸ ਥਾਂ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਸਤਵਾਂ, ਜੇਕਰ ਦੁਸ਼ਮਨ ਆਪ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਲਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਾਉਣ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਇਸ ਆਇਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪਾਸੇ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਬਾਦਤ ਗਾਹਾਂ । (ਪੂਜਾ ਸਥਲਾਂ) ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵੀ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਕਿੱਥੇ ਇਹ ਕਿ ਇਬਾਦਤਗਾਹਾਂ (ਬੰਦਰੀ ਗ੍ਰਿਹਾਂ) ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਜਾਂ ਭੰਨਿਆਂ ਤੋੜਿਆ ਜਾਏ । ਹਾਂ । ਜੇਕਰ ਦੁਸ਼ਮਨ ਆਪ ਪੂਜਾ ਸਥਲਾਂ ਨੂੰ ਜੁੱਧ ਦਾ ਕਿਲਾ ਬਣਾ ਲੈਣ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸ ਦੇ ਹਾਣ ਦੇ ਆਪ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ । ਇਸ ਹਾਣ ਦੇ ਮੁਨਲਮਾਨ ਉੱਤਰਦਾਈ ਨਹੀਂ । ਅਠਵਾਂ, ਜੇਕਰ ਦੁਸ਼ਮਨ ਧਾਰਮਕ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜੁੱਧ ਅਰੰਭ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਸਿੱਟੇ ਨੂੰ ਸਮਝਕੇ ਧਾਰਮਕ ਸਥਾਨਾਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਨੂੰ ਰਣਖੇਤਰ ਬਣਾ ਲਏ, ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹਾਣ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਇਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਨੇ ਲੜਾਈ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ ਸੀ । ਸਗੋਂ ਝੱਟ ਉਹਨਾਂ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਨੌਵੇਂ, ਲੜਾਈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਅਰੰਭ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੱਦ ਤੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਅਤੇ ਦੀਨ-ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਜ਼ਮੀਰ (ਅੰਤਰ ਆਤਮਾ) ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਏ । ਸਿਆਸੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨ ਕੀਤੀ ਜਾਏ । ਜੇਕਰ ਦੁਸ਼ਮਨ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਉਸ 'ਤੇ ਪਾਲਨ ਕਰਨਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਆਕਰਮਣ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲ ਕਰ ਚੁਕਿਆ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

3. ਫ਼ਰਮਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ :-

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَآقَدٌ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ
سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ۝ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلَّهُ لِلَّهِ ۚ فَإِنْ
انْتَهُوا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ نِعْمَ
الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ۝ (انفال 39-41)

ਕੁਲ ਲਿੱਲਾਜ਼ੀਨਾ ਕਾਫ਼ਾਰੁ ਇੰਯ ਯੰਤਾਹੁ ਯੁਗ਼ਫ਼ਰ ਲਹੁਮ ਮਾ ਕਦ ਸਾਲਾਫ਼ਾ,
ਵ ਇੰਯ ਯਊਦੂ ਫ਼ਕਦ ਮਜ਼ਤ ਸੁੱਨਾਤੁਲ ਅਵੱਲੀਨ । ਵਕਾਤਿਲੂਹੁਮ ਹੱਤਾ ਲਾ
ਤਕੂਨਾ ਫ਼ਿਤਨਾਤੁੰਵ ਵ ਯਕੂਨਦੀਨੁ ਕੁੱਲੋਹੁ ਲਿੱਲਾਹ, ਫ਼ ਇਨਿਨਤਾਰੋ ਫ਼ ਇਨੱਲਾਹਾ
ਬਿਮਾ ਯਾਮਾਲੂਨਾ ਬਸੀਰ । ਵ ਇਨ ਤਵੱਲੋ ਫ਼ਾਲਾਮੂ ਅਨੱਲਾਹਾ ਮੌਲਾਕੁਮ ਨੇਮਲ
ਮੌਲਾ ਵ ਨੇਮੱਨਸੀਰ । (ਅਨਫ਼ਾਲ 39-40)

ਅਰਥਾਤ, ਹੇ ਮੁਹੰਮਦ (ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ) ! ਦੁਸ਼ਮਨ ਨੇ ਜੁੱਧ ਅਰੰਭ ਕੀਤੇ ਅਤੇ
ਤੁਹਾਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ ਦੇਣਾ ਪਿਆ । ਪਰ ਤੂੰ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ
ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੇ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਹੁਣ ਵੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਮੁੜ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜੋ ਕੁਝ ਉਹ
ਪਹਿਲਾਂ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜਾਇਗਾ । ਪਰ ਜੇਕਰ ਉਹ ਲੜਾਈ
ਤੋਂ ਨ ਮੁੜੇ ਅਤੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਹਮਲੇ ਕਰਨ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਨਬੀਆਂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਦਾ ਜੋ
ਹਾਲ ਹੋਇਆ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਉਹੋ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ
ਹੇ ਮੁਸਲਮਾਨੋ ! ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਜੁੱਧ ਜਾਰੀ ਰੱਖੋ ਕਿ ਧਰਮ ਖ਼ਾਤਰ ਦੁਖ ਦੇਣਾ
ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਏ, ਅਤੇ ਦੀਨ-ਧਰਮ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਣਤਾ ਰੱਬ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।
ਅਤੇ ਲੋਕ ਦੀਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਦਖ਼ਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰਨਾ ਛੱਡ ਦੇਣ । ਫ਼ਿਰ ਜੇਕਰ
ਇਹ ਲੋਕ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਮੁੜ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੰਗ
ਨ ਕਰੋ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਗ਼ਲਤ ਧਰਮ ਦੇ ਮਨੰਣ ਵਾਲੇ ਹਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਲਾਹ
ਤਅਾਲਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਆਪ ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੇਗਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ
ਮਾਮਲਾ ਕਰੇਗਾ । ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗ਼ਲਤ ਧਰਮ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ
ਦਖ਼ਲ ਦੇਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ । ਜੇਕਰ ਸਾਡੀ ਇਸ ਸੁਲਾਹ
(ਮਿਲਾਪ) ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਜੋ ਲੋਕ ਜੰਗ ਤੋਂ ਨ ਮੁੜਨਗੇ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਅਰੰਭ
ਰੱਖਣਗੇ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲਓ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਥੋੜੇ ਹੋ, ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਜਿੱਤੇਗੇ ।
ਕਿਉਂਕਿ ਰੱਬ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਥੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਰੱਬ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਸਾਥੀ ਤੇ ਸਹਾਇਕ ਹੋਰ ਕੌਣ

ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਇਹ ਆਇਤਾਂ ਕੁਰਆਨ ਮਜੀਦ ਵਿੱਚ 'ਬਦਰ' ਦੀ ਜੰਗ ਦੇ ਵਰਨਣ ਮਗਰੋਂ ਵਰਨਣ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜੋ ਅਰਬ ਦੇ ਇਨਕਾਰੀ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਨਿਯਮ ਪੂਰਬਕ ਜੰਗ ਸੀ । ਭਾਵੇਂ ਅਰਬ ਦੇ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਅਕਾਰਣ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਉਪਦਰ ਮਚਾਇਆ । ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਫਲ ਹੋਏ । ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਮਾਰੇ ਗਏ । ਕੁਰਾਨ ਮਜੀਦ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਰਾਹੀਂ ਇਹੋ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਵਾਈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਹੁਣ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਮੁੜ ਜਾਓ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਲੜਾਈ ਅਰੰਭ ਨਹੀਂ ਰੱਖਾਂਗੇ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਬਰ ਨਾਲ ਧਰਮ ਨ ਬਦਲਵਾਏ ਜਾਣ ਅਤੇ ਦੀਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ।

4. ਫ਼ਰਮਾਉਂਦਾ ਹੈ :-

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي آيَدَكَ بِغَضَبِهِ
وَبِالْمُؤْمِنِينَ ۝

ਵ ਇਨ ਜਾਨਾਹੂ ਲਿਸੱਲਮੇ ਫ਼ਜਨਹ ਲਹਾ ਵ ਤਵਕੱਲ ਅਲੱਲਾਹ, ਇਨੱਹੂ ਹੋਵਸੱਮੀਉਲ ਅਲੀਮ । ਵ ਇੰਯ ਯੁਰੀਦੂ ਅੰਯ ਯਖਦਾਉਕਾ ਫ ਇੰਨਾ ਹਸਬਾਕੱਲਾਹ, ਹੋਵਲੱਜੀ ਅੱਯਦਾਕਾ ਬਿਨਸਰੇਹੀ ਵਬਿਲ ਮੋਮਿਨੀਨ । (ਅਨਫ਼ਾਲ 62-63)

ਅਰਥਾਤ, ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਸੁਲਾਹ (ਸਮਝੌਤੇ) ਲਈ ਝੁਕਣ ਤਾਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਲ ਮਨ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਇਹ ਭਰਮ ਨ ਕਰਨਾ ਕਿ ਉਹ ਧੋਖਾ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ । ਸਗੋਂ ਰੱਬ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖੋ । ਰੱਬ ਦੁਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਤੇਰਾ ਵਿਚਾਰ ਠੀਕ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹ ਧੋਖਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਤੈਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਦੀ ਨੀਅਤ ਵੀ ਰਖਦੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਵੀ ਚੇਤੇ ਰੱਖ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਬਣਦਾ ਕੀ ਹੈ । ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਰੱਬ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਉਸਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੇਰੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੈ । ਬੀਤੇ ਯੁਗ ਵਿੱਚ ਉਹੋ ਆਪਣੀ ਸਾਖਿਆਤ ਸਹਾਇਤਾ ਰਾਹੀਂ ਮੋਮਿਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਤੇਰਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਆਇਤ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਦੁਸ਼ਮਨ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਉਹ ਸਮਝੌਤੇ ਦੇ ਉਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਵੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਨਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਸ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਰੱਦ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੀ ਨੀਂਯਤ ਭੈੜੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਫੜਕੇ ਮੁੜ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ ।

ਇਹਨਾਂ ਆਇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸਲ ਵਿੱਚ 'ਹੁਦੈਬੀਆ' ਦੀ ਸੰਧੀ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸਮੇਂ ਅਜਿਹਾ ਆਇਗਾ ਜਦ ਦੁਸ਼ਮਨ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇਗਾ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਨ ਨੇ ਵਧੀਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇਹ ਕਿ ਮਗਰੋਂ ਸੰਧੀ ਭੰਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾਹ ਨ ਕਰਨਾ ਕਿਉਂਕਿ ਨੇਕੀ ਅਤੇ ਭਲਾਈ ਵੀ ਇਹੋ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਲਾਭ ਵੀ ਇਸੇ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝੌਤੇ ਦੇ ਸੁਝਾਓ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲਓ ।

5. ਫ਼ਰਮਾਉਂਦਾ ਹੈ :-

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ
السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ
كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرًا ٥١ (سوره نساء ٩٥)

ਯਾ ਅੱਯੋ ਹੱਲਜ਼ੀਨਾ ਆਮਾਨੂ ਇਜ਼ਾ ਜ਼ਰਬਤੁਮ ਫੀ ਸਬੀ ਲਿੱਲਾਹਿ ਫਤਾਬੱਯਾਨੂ ਵਲਾ ਤਰੂਲੂ ਲਿਮਨ ਅਲਕਾ ਇਲੈਕੁਮੁਸੱਲਾਮਾ ਲਸਤਾ ਮੂਮਿਨਾ, ਤਬਤਗ਼ੂਨਾ ਆਰਾਜ਼ਲ ਹਯਾਤਿੱਦੁਨੀਆ, ਫ਼ ਇੰਦਲੱਹਿ ਮਗ਼ਾਨਿਮੁ ਕਸੀਰਹ; ਕਜ਼ਾਲਿਕਾ ਕੁਨਤੁਮ ਮਿਨ ਕਬਲੁ ਫ਼ ਮਨੱਲਾਹੁ ਅਲੈਕੁਮ ਫ਼ਾਤਾਬੱਯਾਨੂ; ਇਨੱਲੱਹਾ ਕਾਨਾ ਬਿਮਾ ਤਾਮਾਲੂਨਾ ਖ਼ਬੀਰਾ । (ਸੂਰਤ, ਨਿਸਾ 95)

ਅਰਥਾਤ, ਹੇ ਮੋਮਿਨੋ ! ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਰੱਬ ਖ਼ਾਤਰ ਲੜਾਈ ਲਈ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੋ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ 'ਤੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ (ਤਰਕ) ਪੂਰੇ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਜੰਗ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਦਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਖੇ ਕਿ ਮੈਂ ਸੁਲਾਹ

(ਸਮਝੋਥਾ) ਕਰਤਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਨ ਆਖੋ ਕਿ ਤੂੰ ਧੋਖਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਆਸ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਅਮਨ 'ਚੇ ਰਹਾਂਗੇ । ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਰੱਬ ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਹੋਵੋਗੇ ਸਗੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੇਵਲ ਸੰਸਾਰਕ ਮੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋਗੇ, ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਨ ਕਰੋ । ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਵੇਂ ਰੱਬ ਦੇ ਕੋਲ ਦੀਨ ਹੈ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਖੁਦਾ ਦੇ ਕੋਲ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਅਤਿਅੰਤ ਸਮਾਨ ਹੈ । ਤੁਹਾਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣਾ ਅਸਲ ਮੰਤਵ ਨਹੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਲ ਉਹ ਹਿਦਾਇਤ ਪਾਕੇ ਸੁਧਰ ਜਾਏ । ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਨੇ ਇਸਲਾਮ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ । ਫਿਰ ਅੱਲਾਹ ਨੇ ਉਪਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਦੀਨ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ । ਇਸ ਲਈ ਮਾਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਹਲ ਨ ਕਰੋ, ਸਗੋਂ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤਾ ਕਰੋ । ਚੇਤੇ ਰੱਖੋ ਜੋ ਕੁਝ ਤੁਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ਅੱਲਾਹ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਆਇਤ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਲੜਾਈ ਅਰੰਭ ਹੋ ਜਾਏ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਜੰਗ ਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਆਹਮੋ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀ ਜੰਗ ਦਾ ਨ ਹੋਵੇ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਆਪ ਕਿਸੇ ਡਰ ਹੇਠ ਫੌਜੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ । ਇਸ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰੋ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਉੱਦੇਸ਼ ਜੰਗ ਦਾ ਸੀ । ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਆਓ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਕਹੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਉੱਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਜੰਗ ਕਰਨਾ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਡਰ ਕਾਰਨ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਆਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਤੁਹਾਡੀ ਜੰਗ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਆਕਰਮਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰੀਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਅਮਨ ਵਿੱਚ ਹਾਂ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਓ ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਝੋ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਇਰਾਦਾ ਵੀ ਸੀ ਤਾਂ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ । ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਜੀਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੋ । ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਹੋ ।

6. ਫਿਰ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਦੇ ਵਚਨ ਬਾਰੇ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦਾ ਹੈ :-

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوا كُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا
عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَاتَّبِعُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ۝

(سورہ توبہ ۴)

ਇੱਲਲੱਜ਼ੀਨਾ ਆਹਦਤੁਮ ਮਿਨਲ ਮੁਸ਼ਰੇਕੀਨਾ ਸੁੱਮਾ ਲਮ ਯਨਕਸੂਕੁਮ ਸ਼ੈਅੰਵ
ਵਲਮ ਯੁਜ਼ਾਹਿਰੁ ਅਲੈਕੁਮ ਆਹਾਦਨ ਫ਼ ਅਤਿੱਮੁ ਇਲੈਹਿਮ ਅਹਦਹੁਮ ਇਲਾ
ਮੁੱਦਾਤੇ ਹਿਮ; ਇਨੱਲਾਹਾ ਯੁਹਿਬੁੱਲ ਮੁਤੱਕੀਨ । (ਸੂਰਤ ਤੌਬਾ 4)

ਅਰਥਾਤ - ਮੁਸ਼ਰਿਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਚਨ ਕੀਤਾ
ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਵਚਨ ਨੂੰ ਭੰਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਖਿਲਾਫ਼
ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਵਚਨ ਦੀ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਪਾਬੰਦ ਕਿ
ਸਮਝੋਤੇ (ਸੰਧੀ) ਨੂੰ ਸਿਥਿਰ ਰੱਖੋ ਇਹੋ ਸੰਜਮਤਾ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਅੱਲਾਹ
ਸੰਜਮੀਆਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

7. ਅਜਿਹੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਬਾਰੇ ਜੇ ਜੰਗ ਲਈ ਤਤਪਰ ਹੋਣ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ
ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਜਾਨਣ ਦਾ ਇਛੁੱਕ ਹੋਵੇ, ਫ਼ਰਮਾਉਂਦਾ
ਹੈ :-

وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ ابْلِغْهُ
مَأْمَنَهُ. (سورہ توبہ 6)

ਵਇਨ ਆਹਾਦੁਮ ਮਿਨਲ ਮੁਸ਼ਰੇਕੀਨਸ ਤਜਾਰਾਕਾ ਫ਼ ਅਜਿਰਹੁ ਹੱਤਾ
ਯਸਮਾਆ ਕਲਾਮਲਾਹੇ ਸੁੱਮਾ ਅਬਲਿਗ਼ਹੁ ਮਾਮਨਾਹ । (ਸੂਰਤ ਤੌਬਾ 6)

ਅਰਥਾਤ - ਜੇ ਕਰ ਜੰਗ ਲਈ ਤਤੱਪਰ ਮੁਸ਼ਰਿਕਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ
ਇਸ ਲਈ ਪਨਾਹ ਮੰਗੇ ਕਿ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਣ ਕੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਖੋਜ-
ਪੜਤਾਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਅਵਸ਼ ਪਨਾਹ ਦਿਓ । ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਤੱਕ ਕਿ
ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰ ਲਏ । ਅਤੇ ਕੁਰਾਨ ਮਜੀਦ ਦੇ ਵਿਸ਼ੈ
ਤੋਂ ਪ੍ਰੀਚਿਤ ਹੋ ਜਾਏ । ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਉਸ ਟਿਕਾਣੇ ਤੱਕ
ਪਹੁੰਚਾਓ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਲਈ ਅਮਨ ਦਾ
ਟਿਕਾਣਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ।

8. ਜੰਗੀ ਕੈਦੀਆਂ ਬਾਰੇ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦਾ ਹੈ :-

مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثَخِّنَ فِي الْأَرْضِ (انفال: ٢٨)

ਮਾ ਕਾਨਾ ਲਿਨੱਬੀਯਿਨ ਅੰਯ ਯਕੂਨਾ ਲਹੂ ਅਸਰਾ ਹੱਤਾ ਯੁਸਖਿਨਾ ਫਿਲ ਅਰਜ਼ । (ਸੂਰਤ ਅਨਫਾਲ 28)

ਅਰਥਾਤ ਕਿਸੇ ਨਬੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਮੁਜਬ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਲਏ । ਸਿਵਾਏ ਇਸਦੇ ਕਿ ਉਹ ਨਿਯਮਬੱਧ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਕੈਦੀ ਫੜੇ ਜਾਣ । ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਰੀਤੀ ਜੋ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸਗੋਂ ਮਗਰਲੀਆਂ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜਾਂਈ ਹੀ ਫੜਕੇ ਕੈਦ ਕਰ ਲੈਣਾ ਉਚਿਤ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਉਸ ਰੀਤੀ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਉਹੋ ਲੋਕ ਜੰਗੀ ਕੈਦੀ ਅਖਵਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਰਣਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਅਤੇ ਜੰਗ ਮਗਰੋਂ ਕੈਦ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ।

9. ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਕੈਦੀਆਂ ਬਾਰੇ ਫਰਮਾਉਂਦਾ ਹੈ - ਫਇੱਮਾ ਮਨੱਮ ਬਾਦੁ ਵ ਇੱਮਾ ਫਿਦਾਅਨ (ਸੂਰਤ ਮੁਹੰਮਦ 5)

ਅਰਥਾਤ, ਜਦ ਜੰਗੀ ਕੈਦੀ ਫੜੇ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਪਕਾਰ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਓ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਟਾਂਦਰਾ ਲੈਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਕਰ ਦਿਓ ।

10. ਜੇ ਕਰ ਕੁਝ ਕੈਦੀ ਅਜਿਹੇ ਹੋਣ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਟਾਂਦਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਨ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਧੰਨ-ਮਾਲ ਉੱਪਰ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਣ ਲਈ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਣ ਕਿ ਉਹ ਕੈਦ ਹੀ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਫਰਮਾਉਂਦਾ ਹੈ :-

وَالَّذِينَ يَبْتِغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوا لَهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا ط وَآتُوهُمْ مِّنْ مَّالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ ط (سورہ نور: ٣٣)

ਵੱਲੀਜ਼ੀਨਾ ਯਬਤਗੂਨਲ ਕਿਤਾਬਾ ਮਿੱਮਾ ਮਾਲਾਕਤ ਐਮਾਨੁਕੁਮ ਫਕਾਤਿਬੂਹਮ ਵੱਲੀਜ਼ੀਨਾ ਯਬਤਗੂਨਲ ਕਿਤਾਬਾ ਮਿੱਮਾ ਮਾਲਾਕਤ ਐਮਾਨੁਕੁਮ ਫਕਾਤਿਬੂਹਮ ਇਨ ਅਲਿਮਤੁਮ ਫੀਹਿਮ ਖ਼ੈਰੰ ਵ ਆਤੂਹਮ ਮਿੱਮਾਲਿੱਲਾਹਿੱਲਾਜ਼ੀ ਆਤਾਕੁਮ ।

(ਸੂਰਤ ਨੂਰ 34)

ਅਰਥਾਤ ਤੁਹਾਡੇ ਜੰਗੀ ਕੈਦੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਪਕਾਰ ਵੱਜੋਂ ਛੱਡ ਸਕਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੌਮ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਟਾਂਦਰਾ ਦੇ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਕਰਾਇਆ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਉਹ ਤੁਹਾਥੋਂ ਮੰਗ ਕਰਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ । ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇ ਰਾਹੀਂ ਧਨ ਕਮਾ ਕੇ

ਆਪਣੇ ਹਿੱਸਾ ਦਾ ਜੁਰਮਾਨਾ ਦੇ ਦਿਆਂਗੇ ਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਇਸ ਯੋਗ ਹਨ ਕਿ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋ ਕੇ ਕਮਾਈ ਕਰ ਸਕਣ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਅਵਸ਼ ਉਸਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਕਰ ਦਿਓ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਜਤਨ ਵਿੱਚ ਆਪ ਵੀ ਭਾਗੀਦਾਰ ਬਣੋ ਅਤੇ ਰੱਬ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਧਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਖਰਚ ਕਰੋ ਅਰਥਾਤ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾਗ ਦਾ ਜੋ ਜੰਗੀ ਖਰਚ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ, ਮਾਲਕ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਹੋਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸ ਕੈਦੀ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ।

ਇਹ ਉਹ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਜੰਗ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਹ ਉਹ ਨਿਯਮ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੇਠ ਇਸਲਾਮ ਜੰਗ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਕੁਰਆਨ ਮਜੀਦ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਆਇਤਾਂ ਦੇ ਚਾਨ੍ਹਣੇ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਜੋ ਵਧੇਰੇ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਉਹ ਹੇਠ ਦਰਜ ਹਨ ।

1. ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਾ ਕਰਨ (ਅਰਥਾਤ ਨੱਕ ਜਾਂ ਕੰਨ ਵੱਢਣਾ) ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ । ਅਰਥਾਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਕਤਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਕਰਨ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਗ ਵੱਢਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ । (ਮੁਸਲਿਮ ਮਿਸਰੀ, ਭਾਗ 2, ਪੰਨਾ 62, ਕਿਤਾਬੁਲ ਜਿਹਾਦ ਬਾਬ ਤਾਮੀਰੁਲ ਇਮਾਮੁਲ ਉਮਰਾ ਅਲਲ ਬਉਸ ਵ ਵਸੀਯਤੇਹੀ ਇਯਾਹੁਮ ਬਿਆਦਾਬੇ ਵਗ਼ੈਰਿਹਾ)
2. ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਧੋਖਾ-ਧੜੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ।
(ਮੁਸਲਿਮ)
3. ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਕਿਸੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ।
(ਮੁਸਲਿਮ ਮਿਸਰੀ, ਭਾਗ 2, ਪੰਨਾ 65, ਕਿਤਾਬੁਲ ਜਿਹਾਦ ਤਹਰੀਮੁਲ ਕਤਲੁੱਨਿਸਾ ਵ ਸਿਬਯਾਨੇ ਫਿਲ ਹਰਬ)
4. ਪਾਦਰੀਆਂ, ਪੰਡਤਾ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂਆ ਨੂੰ ਕਤਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ । (ਤਹਾਵੀ)
5. ਬੁੱਢਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮਿਲਵਰਤਨ ਅਤੇ ਉਪਕਾਰ ਨੂੰ ਸਮੁੱਖ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

- (ਅਬੂ ਦਾਉਦ, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਕਿਤਾਬੁਲ ਜਿਹਾਦ ਬਾਬ ਫੀ ਦੁਆਇਲ ਮੁਸ਼ਰੇਕੀਨ, ਪੰਨਾ 352, ਛਾਪਾ ਨਾਮੀ ਕਾਨਪੁਰ)
6. ਜਦ ਜੰਗ ਲਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਾਣ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਡਰ ਤੇ ਖੌਫ ਉਤਪੰਨ ਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਜਾ ਉੱਪਰ ਕਰੜਾਈ ਨ ਕਰਨ । (ਮੁਸਲਿਮ ਮਿਸਰੀ, ਭਾਗ 2, ਪੰਨਾ 62, ਕਿਤਾਬੁਲ ਜਿਹਾਦ ਬਾਬ ਫੀ ਅਮਰਿਲ ਜਯੂਸ਼ੇ ਬਿੱਤੈਸੀਰੇ ਵ ਤਰਕਤ ਤਨਫੀਰ)
 7. ਜਦ ਜੰਗ ਲਈ ਨਿਕਲਣ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਸਥਾਨ ਉੱਪਰ ਪੜਾਵ ਨ ਪਾਓ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਔਖਿਆਈ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋਵੇ । ਅਤੇ ਕੂਚ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਅਜਿਹੇ ਵੰਗ ਨਾਲ ਨ ਤੁਰਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਾਰਗ ਉੱਪਰ ਚਲਨਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਇਹਨਾ ਅਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਕਰੇਗਾ ਉਸ ਦੀ ਲੜਾਈ ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਰੱਬ ਖ਼ਾਤਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ । (ਅਬੂ ਦਾਉਦ, ਭਾਗ-ਪਹਿਲਾ, ਕਿਤਾਬੁਲ ਜਿਹਾਦ ਬਾਬ ਮਾਯੂਮਰ ਮਿਨ ਇਨਜ਼ਮਾਮਿਲ ਅਸਖਰੇ, ਪੰਨਾ 353, ਛਾਪਾ ਨਾਮੀ ਕਾਨਪੁਰ)
 8. ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਪਰ ਘਾਓ ਨਾ ਲਾਓ । (ਬੁਖਾਰੀ, ਮੁਸਲਿਮ)
 9. ਲੜਾਈ ਸਮੇਂ ਜਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹਾਣ ਪਹੁੰਚੇ । (ਅਬੂ ਦਾਉਦ)
 10. ਜੋ ਕੈਦੀ ਫੜੇ ਜਾਣ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਨੇੜਲੇ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਹੋਣ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵੱਖ ਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । (ਅਬੂ ਦਾਉਦ, ਕਿਤਾਬੁਲ ਜਿਹਾਦ, ਫ਼ਿਤੱਫ਼ਰੀਕੇ ਬੈਨੱਸਬੀਯ, ਛਾਪਾ ਨਾਮੀ, ਕਾਨਪੁਰ, ਭਾਗ 2, ਪੰਨਾ 297)
 11. ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਅਰਾਮ ਦਾ ਅਪਣੇ ਅਰਾਮ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ ।
(ਤਿਰਮਿਜ਼ੀ ਅਬਵਾਬੁੱਸੈਰ)
 12. ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜਦੂਤਾਂ ਦਾ ਸੱਮਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਜੇਕਰ ਉਹ ਗ਼ਲਤੀ ਵੀ ਕਰਨ ਤਾਂ ਅਣਦੇਖਿਆ ਕੀਤਾ ਜਾਏ । (ਅਬੂ ਦਾਉਦ ਕਿਤਾਬੁਲ ਜਿਹਾਦ)
 13. ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਜੰਗੀ ਕੈਦੀ ਨਾਲ ਕਰੜਾਈ ਕਰ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਉਸ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਲਏ ਬਿਨਾਂ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ।
 14. ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲ ਕੋਈ ਜੰਗੀ ਕੈਦੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਉਹੋ

ਖੁਆਏਗਾ ਜੋ ਉਹ ਆਪ ਖਾਏ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹੋ ਪੁਆਏ ਜੋ ਉਹ ਆਪ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ । (ਬੁਖਾਰੀ) । ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਅਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਚਾਨ੍ਹਣੇ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਇਹ ਅਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਮਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਨ ਡਿਗਾਓ ਅਤੇ ਫ਼ਲਦਾਰ ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨ ਵੱਢੋ । (ਮੋਤਾ ਇਮਾਮ ਮਾਲਿਕ ਮੁਜਤਬਾਈ ਕਿਤਾਬੁਲ ਜਿਹਾਦ, ਪੰਨਾ 167)

ਇਹਨਾਂ ਅਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਨੇ ਜੰਗ ਦੇ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਵਿਉਂਤਾਂ ਅਪਣਾਈਆਂ ਅਤੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਕਿਨ੍ਹੇ ਸੋਹਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ । ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸ 'ਤੇ ਚਲਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ । ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਯੁਗ ਵਿੱਚ ਮੂਸਾ^(ਅ) ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਿਆਇ ਪੂਰਵਕ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦੀ । ਨ ਹੀ ਇਸ ਯੁਗ ਅਮਲ ਯੋਗ ਹੈ । ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਮਸੀਹ^(ਅ) ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਇਸ ਯੁਗ ਵਿੱਚ ਚਲੱਣ ਯੋਗ ਅਖਵਾ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਨ ਹੀ ਕਦੇ ਇਸਾਈਆਂ ਨੇ ਇਸ ਉੱਪਰ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਚਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ 'ਤੇ ਚਲਕੇ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਅਮਨ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਯੁਗ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੀ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਵੀ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਪਰ ਜਿਸ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮਿਸਟਰ ਗਾਂਧੀ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਉਸ 'ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸਦੀਆਂ ਉਣਤਾਈਆਂ ਅਤੇ ਖੂਬੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾ ਸਕੀਏ । ਮਿਸਟਰ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਾਂਗਰਸ ਨੂੰ ਹਕੂਮਤ ਮਿਲ ਗਈ । ਅਤੇ ਕਾਂਗਰੇਸੀ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾਇਆ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਹ ਇਹ ਵਿਉਂਤਾਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਆਈ.ਐਨ.ਏ. ਦੇ ਉਹ ਅਫ਼ਸਰ ਜੋ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹਟਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੇਨਾ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ । ਸਗੋਂ ਕਾਂਗਰੇਸੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਤ ਹੋਣ ਦੇ ਸੱਤ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਜ਼ੀਰਿਸਤਾਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਿਹੱਥੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਪਰ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੰਬ ਸੁੱਟੇ ਗਏ । ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਆਪ ਹਿੰਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੱਡ ਦੇਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ 'ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ । ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ

ਕਿ ਨ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਪਰ ਅਮਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਨ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਮਨੰਣ ਯੋਗ ਅਵਸਥਾ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕੌਮਾਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਪਰ ਕਿਵੇਂ ਸਫਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਸਗੋਂ ਮੂਹੋਂ ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਪਰ ਤੁਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਜੋ ਅਨੁਭਵ ਹਨ ਅਤੇ ਅਕਲ (ਬੁੱਧੀ) ਜਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪੱਥ-ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹੋ ਢੰਗ ਉਚਿਤ ਸੀ ਜੋ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਅਪਣਾਇਆ ।

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ۔

ਅੱਲਾਹੁਮੱਮਾ ਸੱਲੇ ਅਲਾ ਮੁਹੰਮਾਦਿੰਦ ਵ ਅਲਾ ਆਲੇ ਮੁਹੰਮਾਦਿਨ ਕਮਾ ਸੱਲੈਤਾ ਅਲਾ ਇਬਰਾਹੀਮਾ ਵ ਅਲਾ ਆਲੇ ਇਬਰਾਹੀਮਾ ਇੰਨਾਕਾ ਹਮੀਦੁੰਮ ਮਜੀਦ ।

ਖੰਦਕ ਦੀ ਜੰਗ ਮਗਰੋਂ ਕੁੱਫਾਰ ਵੱਲੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਉੱਪਰ

ਹਮਲੇ

ਅਹਜ਼ਾਬ (ਖੰਦਕ) ਦੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਰਤਨ ਮਗਰੋਂ ਇਨਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਟੁੱਟ ਚੁਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਢਹਿ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਅਨੁਭਵ ਬਾਕੀ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਥੋੜੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜਿੱਥੇ-ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ ਅਸੀਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਾ-ਦੁੱਕਾ ਫੜ ਕੇ ਮਾਰ ਸਕਾਂਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੱਲਤ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈ ਸਕਣਗੇ । ਇਸ ਲਈ ਅਹਜ਼ਾਬ ਦੀ ਜੰਗ ਦੀ ਹਾਰ ਦੇ ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਉੱਪਰ ਛਾਪੇ ਮਾਰਨੇ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੇ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਫ਼ਜ਼ਾਰਾ ਕੌਮ ਦੇ ਕੁਝ ਸਵਾਰਾਂ ਨੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਛਾਪਾ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਉਠ ਜੋ ਉੱਪਰ ਚਰ ਰਹੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਰਵਾਹੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਠਾਂ ਸਣੇ ਭੱਜ ਗਏ । ਕੈਦੀ ਇਸਤਰੀ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨੱਸ ਆਈ ਪਰ ਉਠਾਂ ਦਾ ਇਕ ਭਾਗ ਲੈ ਕੇ ਨੱਸ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ । ਇਸ ਦੇ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਮਗਰੋਂ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਗਤਫਾਨ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਉਠਾਂ ਦੇ ਰੇਵੜ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਬਿਨ ਮੁਸਲਮਾ^(੪) ਨੂੰ ਦਸ (10) ਸਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਦੇ ਕੇ ਸਿਥਿਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਅਤੇ ਉਠਾਂ ਦੇ ਰੇਵੜ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ । ਪਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਮੌਕਾ ਤਾੜ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਮੁਹੰਮਦ ਬਿਨ ਮੁਸਲਮਾ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਵੱਲੋਂ ਮਾਰਕੇ ਸੁੱਟ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮੂਰਫਿਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ । ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਏ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਾਰੀ ਸਿਥਿਤੀ ਦੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਹਨ ਕੇਵਲ ਮੈਂ ਹੀ ਬਚਿਆ ਹਾਂ । ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਇਕ ਦੂਤ ਜੋ ਰੋਮ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਭਿਜਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸ 'ਤੇ 'ਜੁਰਹਮ' ਕੌਮ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੁਟ ਲਿਆ । ਇਸ ਦੇ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਮਗਰੋਂ ਬਨੂ ਫਜ਼ਾਰਹ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਜੱਥੇ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਲੁਟ ਲਿਆ । ਸੰਭਵਤਾ ਇਹ ਹਮਲਾ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਕ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ 'ਬਨੂ ਫਜ਼ਾਰਾ' ਡਾਕੂਆਂ ਦਾ ਇਕ ਕਬੀਲਾ ਸੀ ਜੋ ਹਰ ਕੌਮ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਲੁਟਦੇ ਅਤੇ ਕਤਲ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਯੁਗ ਵਿੱਚ 'ਖੈਬਰ' ਦੇ ਯਹੂਦੀ ਵੀ ਜੋ ਅਹਜ਼ਾਬ ਦੀ ਜੰਗ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ ਸਨ ਆਪਣੀ ਹਾਰ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਅਤੇ ਰੋਮ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਰਹਦੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਅਫਸਰਾਂ ਅਤੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਜੋਸ਼ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ । ਭਾਵ ਅਰਬ ਦੇ ਕੁੱਫ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੱਮਤ ਤਾਂ ਨ ਰਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਸਾਰੇ ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਅਤੇ ਲੁਟ ਮਾਰ ਦੇ ਸਮਾਨ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ । ਪਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕੁਫ਼ਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਅੰਤਮ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ

ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਇਸ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਸਨ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸਮਝੋਤੇ ਨਾਲ ਇਹ ਖਾਨਾ ਜੰਗੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ

ਸਹਾਬਾ (ਸਾਥੀਆਂ) ਨਾਲ ਮੱਕੇ ਵੱਲ ਕੂਚ

ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਇਸ ਵਕਫ਼ੇ (ਕਾਲ) ਵਿੱਚ ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਵੇਖਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਕੁਰਾਨ ਮਜੀਦ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਨਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ :-

لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ ۖ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ
وَمُقَصِّرِينَ ۖ لَا تَخَافُونَ ۗ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا
قُرْبِيًّا. (سورة فتح: 28)

ਲ ਤਦਖੁਲੁੱਨਲ ਮਸਜਿਦਲ ਹਰਾਮਾ ਇੰਸ਼ਾਅੱਲਾਹੁ ਆਮਿਨੀਨ ਮੁਹੱਲੇਕੀਨਾ ਰਉਸਾਕੁਮ ਵ ਮੁਕੱਸੇਰੀਨਾ ਲਾ ਤਖਾਫੁਨ, ਫ਼ ਅਲਿਮਾ ਮਾ ਲਮ ਤਾਲਾਮੂ ਫ਼ਾਜਾਆਲਾ ਮਿਨ ਦੂਨੇ ਜ਼ਾਲੇਕਾ ਫ਼ਤਹਨ ਕਰੀਬਾ । (ਸੂਰਤ ਫ਼ਤਹ 28)

ਅਰਥਾਤ - ਅਵਸ਼ ਤੁਸੀਂ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਸਜਿਦੇ ਹਰਾਮ (ਖਾਨਾ ਕਾਬਾ) ਵਿੱਚ ਅਮਨ ਨਾਲ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਵੋਗੇ । ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈਆਂ ਨੇ ਸਿਰ ਮੁੰਢਾਏ ਹੋਏ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਵਾਲ ਕਟਾਏ ਹੋਏ ਹੋਣਗੇ । (ਹੱਜ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਮੁੰਢਾਉਣਾ ਅਤੇ ਵਾਲ ਕਟਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।) ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰ ਰਹੇ ਹੋਵੋਗੇ । ਅੱਲਾਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸਨੇ ਇਸ ਸੁਪਨੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਸਫ਼ਲਤਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਜੋ ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਦੀ ਅਗੇਤਰ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗੀ । ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਰੋਯਾ (ਸੁਪਨੇ) ਵਿੱਚ ਅਮਲ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਮੱਕੇ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ । ਪਰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਸਵਪਨਫ਼ਲ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਸ਼ਾਯਦ ਸਾਨੂੰ ਅੱਲਾਹ ਵੱਲੋਂ ਖਾਨਾ ਕਾਬਾ ਦਾ ਤੁਵਾਫ਼ (ਪ੍ਰਕਿਰਮਾ) ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ

ਇਸ ਭੁਲੇਖੇ ਨਾਲ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਪੈਣ ਵਾਲੀ ਸੀ, ਅੱਲਾਹ ਤਆਲਾ ਨੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਇਸ ਗ਼ਲਤੀ ਬਾਰੇ ਅਗੇਤਰ ਸੂਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਬਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਕੂਚ ਕਰਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਤਵਾਫ਼ (ਹੱਜ) ਦੀ ਨੀਂਯਤ ਨਾਲ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਗੱਲ ਨ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਜੋ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੀ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ । ਇਸ ਲਈ ਫ਼ਰਵਰੀ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ 628 ਈ. ਨੂੰ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨਾਲ ਮੱਕੇ ਵੱਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋਏ । (ਇਕ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਕੁਲ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦਾ ਆਪਦੇ ਨਾਲ ਮੱਕੇ ਵਲ ਜਾਣਾ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਇਕ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਅਹਜ਼ਾਬ ਦੀ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਇਸ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੀ ਸਿਪਾਹੀ ਹੋਣਗੇ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਧੇ ਸਨ ਘਟੇ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਅਹਜ਼ਾਬ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਲੜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਲਿਖੀ ਹੈ ਇਹ ਗ਼ਲਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਠੀਕ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਸੌ (1200) ਸਿਪਾਹੀ ਸਨ ।) ਹੱਜ ਦੇ ਜੱਥੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵੀਹ (20) ਸਵਾਰ ਕੁਝ ਵਿੱਥ ਉੱਤੇ ਇਸ ਲਈ ਤੁਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਜੋ ਦੁਸ਼ਮਣ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਹਾਣ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਏ । ਜਦ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਇਸਦੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਵੀ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਕਾਬੇ ਦੇ ਤਵਾਫ਼ (ਪ੍ਰਕਿਰਮਾ) ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਲਈ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਬੇਸ਼ਕ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੇ ਖੁਲ ਕੇ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੇਵਲ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਕਾਬੇ ਦੇ ਤਵਾਫ਼ (ਹੱਜ) ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਝਗੜੇ ਜਾਂ ਵਿਰੋਧਤਾ ਲਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਹੇ । ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮੱਕੇ ਨੂੰ ਇਕ ਕਿਲੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸਹਾਇਤਹਾ ਲਈ ਬੁਲਾ ਲਿਆ । ਜਦ ਆਪ ਮੱਕੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲੀ ਕਿ ਕੁਰੈਸ਼ ਨੇ ਚੀਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖੱਲਾਂ ਪਾ ਲਈਆਂ ਹਨ । ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੁਹਾਂ ਖਾਧੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਨੂੰ ਲੰਘਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ । ਇਹ ਅਰਬ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਰੀਤਿ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਕੌਮ ਮੌਤ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਚੀਤਿਆਂ ਦੀਆਂ

ਖੱਲ੍ਹਾਂ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ । ਜਿਸਦੇ ਇਹ ਅਰਥ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਕਲ (ਸਮਝ) ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ । ਹੁਣ ਕੇਵਲ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਜੁੱਰਤ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਜਾਨ ਦੇ ਦਿਆਂਗੇ । ਸੂਚਨਾ ਮਿਲਣ ਦੇ ਕੁਛ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਮੌਕੇ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਹਰ ਪਹਿਲਾ ਦਸਤਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਖਲੋਤਾ । ਹੁਣ ਇਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵੱਧਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਨ ਨੂੰ ਢਾਹ ਢੇਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ।

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਕਰਕੇ ਆਏ ਸਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਲੜਾਂਗੇ । ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਕ ਨੂੰ ਜੋ ਜੰਗਲਾਂ ਦੇ ਮਾਰਗਾਂ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ ਸੀ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਜੰਗਲ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਮੌਕੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਵੇ । ਇਹ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਆਪ ਨੂੰ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ 'ਹੁਦੈਬੀਆ' ਦੇ ਸਥਾਨ ਜੋ ਮੌਕੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸੀ, ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ । ਇੱਥੇ ਆਪ ਦੀ ਉਠਣੀ ਖੜੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਤੋਂ ਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਸਹਾਬਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ! ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਆਪ ਦੀ ਉਠਣੀ ਥੱਕ ਗਈ ਹੈ । ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ ਇਹ ਥੱਕੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਰੱਬ ਦੀ ਇਹੋ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਹੀ ਠਹਿਰ ਜਾਈਏ । ਅਤੇ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਹੀ ਠਹਿਰ ਕੇ ਮੌਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਹਰ ਵੰਗ ਬਿਨਤੀ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਹੱਜ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦੇਣ । ਅਤੇ ਭਾਂਵੇ ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ਰਤ ਰੱਖਣ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਮੌਕੇ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹਟਵੀਂ ਖੜੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ । ਜੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਚਾਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੇ ਮੌਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਚੁਕੇ ਸਨ ਕਿ ਪਹਿਲਾ ਆਪ ਇਹੋ ਜਤਨ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਮੌਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਤਵਾਫ਼ ਕਰਨ । ਕੇਵਲ ਇਸੇ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਮੌਕੇ ਵਾਲੇ ਆਪ ਲੜਾਈ ਅਰੰਭ ਕਰਕੇ ਲੜਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ । ਇਸ ਲਈ ਬੇਸ਼ਕ ਮੌਕੇ ਦੀ ਸੜਕ ਦੇ ਖੁੱਲਾ ਹੋਣ ਦੇ ਆਪ ਨੇ 'ਹੁਦੈਬੀਆ' ਵਿੱਚ ਡੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ । ਕੁਝ ਚਿਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਕਿ ਆਪ 'ਹੁਦੈਬੀਆ' ਵਿੱਚ ਡੇਰਾ ਪਾਈ ਬੈਠੇ ਹਨ ਮੌਕੇ ਦੀ ਸੇਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਪਿੱਛੇ ਹੱਟ ਕੇ ਮੌਕੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਾਲ੍ਹਾਂ ਬੰਨ੍ਹੀਆਂ । ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ 'ਬਦੀਲ' ਨਾਮੀ ਇਕ

ਸਰਦਾਰ ਆਪ ਨਾਲ ਗਲ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ । ਜਦ ਉਹ ਆਪ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਤਵਾਫ਼ (ਹੱਜ) ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ ਹਾਂ । ਹਾਂ ! ਜੇਕਰ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਸਾਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਲੜਨਾ ਪਏਗਾ । ਇਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਮੱਕੇ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ ਅਬੁਸੁਫ਼ਯਾਨ ਦੇ ਜਵਾਬੀ 'ਉਰਵਾ' ਆਪਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੁਸਤਾਖੀ ਨਾਲ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਇਹ ਦੁਰਾਚਾਰੀਆਂ ਦਾ ਦਲ ਜੋ ਆਪ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਹੋ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ, ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਣਗੇ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਕ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਸੰਦੇਸ਼ ਵਾਹਕ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ । ਅੰਤ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਭਾਂਵੇਂ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਏ ਇਸ ਸਾਲ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਤਵਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇਣਗੇ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਹੇਠੀ ਹੈ । ਹਾਂ ! ਜੇਕਰ ਆਪ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਆਓ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿਆਂਗੇ । ਕੁਝ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਅਨੁਰੋਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਕੇਵਲ ਤਵਾਫ਼ ਲਈ ਹਨ, ਆਪ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਰੋਕਦੇ ਹੋ । ਪਰ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਅੜ ਉੱਪਰ ਅੜੇ ਰਹੇ । ਇਸ 'ਤੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆਏ ਹੋਏ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵਿਵਹਾਰ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਸ਼ਰਾਰਤ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਸਮਝੋਤਾ ਸਮੁਖ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਆਪ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ । ਇਸ 'ਤੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਡਰ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗਲ 'ਤੇ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨਾਲ ਸਮਝੋਤੇ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਨਗੇ । ਜਦ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਖ਼ਬਰ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਉਸਮਾਨ^(੪) ਨੂੰ ਜੋ ਆਪ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਤੀਜੇ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਏ, ਮੱਕਾ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ । ਜਦ ਹਜ਼ਰਤ ਉਸਮਾਨ ਮੱਕੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਰਿਸਤੇਦਾਰੀ ਤੇ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਕ-ਸੰਬੰਧੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਆਪ ਤਵਾਫ਼ ਕਰ ਲੈਣ, ਪਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਆਣ ਕੇ ਤਵਾਫ਼ ਕਰਨ । ਪਰ 'ਉਸਮਾਨ' ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਕਾ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਤਵਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਕਿਉਂਕਿ ਮੱਕੇ ਦੇ

ਰਈਸਾ (ਸਰਦਾਰਾਂ) ਨਾਲ ਆਪ ਦੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਲੰਮੀ ਹੋ ਗਈ । ਮੱਕੇ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਖਬਰ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਸਮਾਨ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਖਬਰ ਫ਼ੈਲਦੇ-ਫ਼ੈਲਦੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੱਕ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀ । ਇਸ 'ਤੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਰਾਜਦੂਤ ਦੀ ਜਾਨ ਹਰ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸਮਾਨ^(੧) ਨੂੰ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਜੇ ਕਰ ਇਹ ਖਬਰ ਠੀਕ ਨਿਕਲੀ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਬਲ ਪੂਰਬਕ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਵਾਂਗੇ । (ਅਰਥਾਤ ਸਾਡਾ ਪਹਿਲਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਿ ਸਮਝੌਤੇ ਨਾਲ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਵਾਂਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਹੇਠ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਬਦਲ ਜਾਣਗੇ ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨਿਸ਼ਚੇ ਦੇ ਪਾਬੰਦ ਨਹੀਂ ਰਹਾਂਗੇ ।) ਜੇ ਲੋਕ ਇਹ ਪ੍ਰਣ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸਾਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣਾ ਪਿਆ ਤਾਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਕੇ ਪਰਤਾਂਗੇ ਜਾਂ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਰਣਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮਾਰੇ ਜਾਵਾਂਗੇ । ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਣ ਲਈ ਮੇਰੀ ਬੈਅਤ (ਦੀਖਿਅਤ) ਕਰਨ । ਆਪਦਾ ਇਹ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਨਾ ਸੀ ਕਿ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਜੋ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਆਇਆ ਸੀ ਇੱਕੋ ਵਾਰ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਸਿਪਾਹੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨਿਆਂ ਵਾਂਗ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉਪਰੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਦੁਜ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੈਅਤ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ । ਇਹ ਬੈਅਤ ਸਾਰੇ ਇਸਲਾਮੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਮਹੱਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਰੁੱਖ ਦਾ 'ਅਹਿਦਨਾਮਾ' ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਬੈਅਤ ਲਈ ਗਈ ਸੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਕ ਰੁੱਖ ਹੇਠ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਜੱਦ ਤੱਕ ਇਸ ਬੈਅਤ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਅੰਤਮ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਉਹ ਫ਼ਖਰ ਨਾਲ ਇਸ ਬੈਅਤ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਪ੍ਰਣ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਦੁਸ਼ਮਨ ਨੇ ਇਸਲਾਮੀ ਰਾਜਦੂਤ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅੱਜ ਦੋਹਾਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਅਵਸਥ ਉਤਪੰਨ ਕਰਕੇ ਛੱਡਾਂਗੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਾਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੱਕੇ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਕੇ ਛੱਡਣਗੇ ਜਾਂ ਸ਼ਾਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲਾਂ ਰਣਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮਾਰੇ ਜਾਣਗੇ । ਪਰ ਅਤੇ ਬੈਅਤ 'ਚੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਹਲੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਉਸਮਾਨ^(੧) ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਏ ਅਤੇ

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਇਸ ਸਾਲ ਤਾਂ ਉਮਰਹ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ । ਪਰ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਆਗਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਮਝੋਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ । ਹਜ਼ਰਤ ਉਸਮਾਨ^(੧) ਦੇ ਆਉਣ ਦੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਮੱਕੇ ਦਾ ਇਕ ਰਈਸ (ਸਰਦਾਰ) ਸੁਹੇਲ ਨਾਮੀ ਸਮਝੋਤੇ ਲਈ ਆਪਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸਮਝੋਤਾ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ।

ਹੁਦੈਬੀਆ ਦੇ ਸਮਝੋਤੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ

ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਇਸ ਸਮਝੋਤੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਇਬਨੇ ਅਬਦੁੱਲਾਹ (ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਅਤੇ ਸੁਹੇਲ ਇਬਨੇ ਉਮਰੋ (ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿ ਮੱਕਾ) ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਕਿ ਜੰਗ ਦਸ ਸਾਲ ਲਈ ਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਮੁਹੰਮਦ (ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਨਾਲ ਰਲਣਾ ਚਾਹੇ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝੋਤਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ ਉਹ ਅਜੇਹਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਕੁਰੈਸ਼ ਨਾਲ ਰਲਣਾ ਚਾਹੇ ਜਾਂ ਸਮਝੋਤਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ ਉਹ ਵੀ ਅਜੇਹਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਲੜਕਾ ਜਿਸਦਾ ਪਿਤਾ ਜੀਉਂਦਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਅਜੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜਾਂ ਮੁਤਵੱਲੀ (ਟ੍ਰਸਟੀ) ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਹੰਮਦ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਵੱਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਜਾਂ ਮੁਤਵੱਲੀ ਵਲ ਪਰਤਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਪਰ ਜੇਕਰ ਮੁਹੰਮਦ (ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਕੁਰੈਸ਼ ਵੱਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਤਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾਏਗਾ । ਮੁਹੰਮਦ (ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਇਸ ਸਾਲ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਜਾਣਗੇ, ਪਰ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਮੁਹੰਮਦ (ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਮੱਕੇ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਠਹਿਰ ਕੇ ਕਾਬੇ ਦਾ ਤਵਾਫ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਵਕਫ਼ੇ ਵਿੱਚ ਕੁਰੈਸ਼ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਪਹਾੜੀ ਉੱਪਰ ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ । ਪਰ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਜਦ ਮੁਹੰਮਦ (ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਹਥਿਆਰ ਨ ਹੋਵੇ ਸਿਵਾਏ ਉਸ ਹੱਥਿਆਰ ਦੇ ਜੋ ਹਰ ਯਾਤਰੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਖਦਾ ਹੈ । ਅਰਥਾਤ ਮਿਆਨ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਹੋਈ ਤਲਵਾਰ । (ਇਬਨੇ ਹੱਸ਼ਾਮ, ਭਾਗ 2, ਪੰਨਾ 180,

ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਸ਼ੁਰੂਤ)

ਇਸ ਸਮਝੋਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਦਭੁਤ ਗੱਲਾਂ ਵਾਪਰੀਆਂ । ਜਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਸਮਝੋਤਾ ਲਿਖਵਾਉਂਣਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ “ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਅਤਿਅੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ” ਸੁਹੇਲ ਨੇ ਇਸ 'ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਰੱਬ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਹ “ਅਤਿਅੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ” ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕੌਣ ਹੈ । ਇਹ ਸਮਝੋਤਾ ਸਾਡੇ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮਾ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਇਸ 'ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਗਲ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਿਖਵਾਇਆ ਕਿ “ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਸਮਝੋਤਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ” ਫਿਰ ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਲਿਖਵਾਇਆ ਕਿ ਇਸ ਸਮਝੋਤੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹਨ । ਇਸ 'ਤੇ ਸੁਹੇਲ ਨੇ ਫਿਰ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਆਪ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਰਸੂਲ ਮੰਨਦੇ ਤਾਂ ਆਪ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਕਿਉਂ ? ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਇਤਰਾਜ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਲਿਖਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮੁਹੰਮਦ ਬਿਨ ਅਬਦੁਲੱਲਾਹ ਲਿਖਵਾਇਆ । ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੰਨਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਸਹਾਬਾ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਅਤਿਅੰਤ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਖੇਦ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਖੂਨ ਉਬਾਲੇ ਮਾਰਨ ਲੱਗਾ; ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(ਰ) ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੋਲ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕੀ ਅਸੀਂ ਸੱਚੇ ਨਹੀਂ ? ਆਪਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹਾਂ । ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਕੀ ਆਪ ਨੂੰ ਖੁਦਾ ਨੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਖਾਨਾ ਕਾਬਾ ਦਾ ਤਵਾਫ਼ ਕਰਾਂਗੇ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹਾਂ । ਇਸ 'ਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(ਰ) ਨੇ ਕਿਹਾ ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਸਮਝੋਤਾ ਅੱਜ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ ? ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਉਮਰ ਖੁਦਾ ਤਆਲਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬੈਤੁੱਲਾਹ ਦਾ ਤਵਾਫ਼ ਅਮਨ ਨਾਲ ਕਰਾਂਗੇ । ਪਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸੇ ਸਾਲ ਕਰਾਂਗੇ । ਇਹ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਇਜ਼ਤਿਹਾਦ (ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਅਦੇਸ਼ ਸਪਸ਼ਟ

ਨ ਹੋਵੇ ਉੱਥੇ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਨਾਲ ਉਚਿਤ ਮਾਰਗ ਕੱਢਣਾ) ਸੀ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਹਾਬਾ ਨੇ ਇਹ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਕਿਉਂ ਮੰਨ ਲਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜਾਂ ਵਲੀ ਵੱਲ ਪਰਤਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਪਰ ਜੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਵੱਲ ਜਾਇਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਪਰਤਾਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ ਜੁਰਮ ਦੀ ਗਲ ਹੈ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਸਮਝ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਰੀਤੀ ਜਾ ਰਿਵਾਜੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਅਜੇਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਰਹੇਗਾ ਉਹ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋਵੇਗਾ । ਪਰ ਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸਲਾਮ ਤੋਂ ਫਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਾਡੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਝੂਠਾ ਸਮਝ ਬੈਠਾ ਹੈ ਉਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕਿਸ ਲਾਭ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਆਪ^(ਸ) ਦਾ ਇਹ ਉੱਤਰ ਉਹਨਾਂ ਗ਼ਲਤੀ ਉੱਪਰ ਸਿਥਿਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਉੱਤਰ ਹੈ ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਮੁਰਤਦ (ਫਿਰ ਜਾਣ) ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਕਤਲ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਮੁਰਤਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਕਤਲ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਅਨੁਰੋਧ ਕਰਦੇ ਕਿ ਹਰ ਮੁਰਤਦ ਵਾਪਸ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਜੁਰਮ ਦਾ ਦੰਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ । ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸਮਝੌਤਾ ਲਿਖ ਕੇ ਖਤਮ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਹਸਤਾਖਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ । ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਰੱਬ ਨੇ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਸੁਹੇਲ ਜੋ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਰੱਸੀਆ ਨਾਲ ਜਕੜਿਆ ਹੋਇਆ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਣ ਡਿੱਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਮੈਂ ਦਿਲੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਕਰਕੇ ਮੇਰਾ ਪਿਤਾ ਮੈਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਮੇਰਾ ਬਾਪ ਇੱਥੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮੌਕਾ ਤਾੜਕੇ ਆਪ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹਾਂ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਅਜੇ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਬਾਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਅਬੂ ਜਨਦਲ ਦੀ ਹਾਲਤ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਕ ਭਾਈ ਨੂੰ ਜੋ

ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਹੱਥੋਂ ਇੰਨੇ ਦੁੱਖ ਝੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਵਾਪਸ ਜਾਣਾ ਦੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਮਿਆਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਮਰ ਜਾਣਗੇ ਪਰ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਨੂੰ ਇਸ ਦੁੱਖ ਭਰੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਣਗੇ । ਅਬੂ ਜਨਦਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵੀ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅੱਗੇ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਆਪ ਮੇਰੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ਕੀ ਆਪ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਹਿਨ ਕਰ ਸਕਣਗੇ ਕਿ ਫ਼ਿਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹਨਾ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਸੁਪੁਰਦ ਕਰ ਦੇਣ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਕੇ ਮੇਰੇ ਉੱਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਰੱਬ ਦੇ ਰਸੂਲ ਸਮਝੋਤੇ ਭੰਨਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ । ਅਬੂ ਜਨਦਲ ਅਸੀਂ ਸਮਝੋਤੇ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਾਂ । ਹੁਣ ਤੂੰ ਸਬਰ ਨਾਲ ਕੰਮ ਲੈ ਅਤੇ ਰੱਬ ਉੱਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖ । ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਲਈ ਆਪ ਹੀ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਮਾਰਗ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ । ਇਸ ਸਮਝੋਤੇ ਮਗਰੋਂ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਵਾਪਸ ਮਦੀਨੇ ਪਰਤ ਆਏ । ਜਦ ਆਪ ਮਦੀਨੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਮੱਕੇ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਨੌਜਵਾਨ ਅਬੂ ਬਸੀਰ ਆਪ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਦੌੜਦਾ ਹੋਇਆ ਮਦੀਨੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ । ਪਰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝੋਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ । ਪਰ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਉੱਸਦੇ ਫ਼ੜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਫ਼ੜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ । ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅੱਗੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡਾ ਆਦਮੀ ਤੁਹਾਡੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਹੋਵੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਫ਼ੜ ਕੇ ਮੁੜ ਤੁਹਾਡੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਈਏ । ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਭੱਜਕੇ ਮਦੀਨੇ ਪਹੁੰਚੀ । ਉਸ ਦੇ ਸਾਕਾ-ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੇ ਮਦੀਨੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਵਾਪਸ ਭਿਜਵਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਸਮਝੋਤੇ ਵਿੱਚ ਪੁਰੁਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਪਰਤਵਾਂਗੇ ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਪੱਤਰ

ਮਦੀਨੇ ਪਰਤ ਆਉਣ ਮਗਰੋਂ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆਪ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ। ਜਦ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਨਿਸ਼ਚੇ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਪਣੇ ਸਹਾਬਾ ਅੱਗੇ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸਹਾਬਾ ਨੇ ਜੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰਾਂ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰ ਸਨ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਗੇ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਿਨਾਂ ਮੁਹਰ ਦੇ ਖਤ (ਪੱਤਰ) ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ। ਇਸ 'ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਮੁਹਰ ਬਣਵਾਈ ਜਿਸ 'ਤੇ 'ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ' ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਖੁਦਵਾਏ। ਰੱਬ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਵੱਜੋਂ ਆਪਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਪਰ 'ਅੱਲਾਹ' ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੇਠਾ 'ਰਸੂਲ' ਅਤੇ ਫਿਰ ਹੇਠਾ 'ਮੁਹੰਮਦ' ਦਾ।

ਮੁਹੱਰਮ ਸਨ੍ਹ 628 ਈ. ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਪੱਤਰ ਲੈਕੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਹਾਬਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਪੱਤਰ ਰੋਮ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੈਸਰ ਵਲ ਸੀ। ਇਕ ਪੱਤਰ ਈਰਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲ ਸੀ। ਇਕ ਪੱਤਰ ਮਿਸਰ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲ ਸੀ ਜੋ ਕੈਸਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ। ਇਕ ਨਜ਼ਾਸ਼ੀ ਵੱਲ ਜੋ ਹਬਸ਼ਾ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵੱਲ ਵੀ ਆਪਨੇ ਪੱਤਰ ਲਿਖੇ।

ਰੋਮ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਰਕਲ ਦੇ ਨਾਂ ਪੱਤਰ

ਰੋਮ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੈਸਰ ਦਾ ਪੱਤਰ ਸਹਾਬੀ ਦੀਹਯਾ ਕਲਬੀ^(੧) ਦੇ ਹੱਥ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਬਸਰਾ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਕੋਲ ਜਾਏ ਜੋ ਅਰਬ ਵੰਸ਼ਜ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਕੈਸਰ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਪਹੁੰਚਾਏ। ਜਦ ਦੀਹਯਾ ਕਲਬੀ^(੧) ਗਵਰਨਰ ਬਸਰਾ ਕੋਲ ਪੱਤਰ ਲੈ ਕੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਸੰਜੋਗ ਵਜ਼ ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਕੈਸਰ, ਸ਼ਾਮ (ਸਰੀਆ) ਦੇ ਦੌਰੇ ਉੱਪਰ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਬਸਰਾ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਨੇ ਦੀਹਯਾ ਨੂੰ ਉਸ ਕੋਲ ਭਿਜਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਦ ਦੀਹਯਾ ਬਸਰਾ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਰਾਹੀਂ ਕੈਸਰ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੈਸਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ

ਵਾਲੇ ਹਰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੈਸਰ ਨੂੰ ਸਜਦਾ ਕਰੇ । ਦੀਹਯਾ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਜਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ । ਇਸ ਲਈ ਬਿਨਾ ਸਜਦਾ ਕੀਤਿਆਂ ਆਪ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗਏ ਅਤੇ ਪੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅਨੁਵਾਦਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੱਤਰ ਪੜ੍ਹਵਾਇਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੋਈ ਅਰਬ ਦਾ ਜੱਥਾ ਆਇਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਸਕਾਂ । ਸੰਜੋਗ ਨਾਲ ਅਬੂ-ਸੁਫਯਾਨ ਇਕ ਵਪਾਰਕ ਜੱਥੇ ਨਾਲ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉੱਥੇ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਅਫਸਰ ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਏ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਮੋਹਰੇ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਝੂਠ ਬੋਲੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਝੱਟ ਉਸ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਨ । ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਕੋਲੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛੇ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ- ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਨਬੁਵੱਤ (ਅਵਤਾਰ ਹੋਣ) ਦਾ ਦਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸਦਾ ਪੱਤਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਇਆ ਹੈ । ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਉਸ ਦਾ ਖਾਨਦਾਨ (ਵੰਸ਼) ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ- ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਉਹ ਚੰਗੇ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਸਾਕਾ ਵਿੱਚੋਂ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ- ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਕੀ ਅਜੇਹਾ ਦਾਵਾ ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ- ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, ਨਹੀਂ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ- ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਕੀ ਦਾਵੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ 'ਤੇ ਝੂਠ ਦਾ ਆਰੋਪ ਲਗਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸੀ ?

ਉੱਤਰ- ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਨਹੀਂ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ- ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਕੀ ਉਸ ਦੇ ਬਾਪ-ਦਾਦਿਆਂ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ- ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਨਹੀਂ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ- ਫਿਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਾਏ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ- ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਅਤੇ ਰਾਏ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਕੋਈ ਐਬ (ਨੁਕਸ) ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ- ਫਿਰ ਕੈਸਰ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕੀ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਵਾਨ ਲੋਕ ਉਸ ਦੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਨਿਰਧਨ ਤੇ ਅਸਹਾਏ ਲੋਕ ?

ਉੱਤਰ- ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, ਨਿਰਧਨ, ਅਸਹਾਏ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਲੋਕ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ- ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਉਹ ਘਟਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਵੱਧਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ- ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, ਵੱਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ- ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਲੋਕ ਅਜੇਹੇ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਦੀਨ ਨੂੰ ਭੈੜਾ ਸਮਝ ਕੇ ਮੁਰਤਦ (ਫਿਰ ਗਏ) ਹੋਏ ਹੋਣ ?

ਉੱਤਰ- ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਨਹੀਂ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ- ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਕੀ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਣ ਭੀ ਭੰਨਿਆ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ- ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, ਅੱਜ ਤੱਕ ਤਾਂ ਨਹੀਂ । ਪਰ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸਮਝੋਤਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਵੇਖੀਏ ਹੁਣ ਉਹ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ- ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕਦੇ ਕੋਈ ਜੰਗ ਵੀ ਹੋਈ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ- ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, ਹਾਂ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ- ਇਸ 'ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਜੰਗਾ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਕੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ- ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, ਘਾਟ ਦੇ ਡੋਲੂ ਜਿਹਾ ਹੈ । ਕਦੇ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਦੇ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਡੋਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਕ ਵਾਰ 'ਬਦਰ' ਦੀ ਜੰਗ ਹੋਈ, ਮੈਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵਿਜੇਈ ਰਿਹਾ । ਦੂਜੀ ਵਾਰ 'ਉਹਦ' ਦੀ ਜੰਗ ਹੋਈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਕਮਾਂਡਰ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿੱਡ ਪਾੜੇ, ਕੰਨੂ ਵਢੇ ਅਤੇ ਨੱਕਾਂ ਵੱਢੀਆਂ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ- ਫਿਰ ਕੈਸਰ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ- ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤਿਸ਼ (ਇਬਾਦਤ) ਕਰੋ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ਰੀਕ ਨ ਬਣਾਓ । ਸਾਡੇ ਬਾਪ-ਦਾਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੁਤਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਰੱਬ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰੀਏ ਅਤੇ ਸੱਚ ਬੋਲਿਆ ਕਰੀਏ । ਭੈੜੇ ਅਤੇ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਕਰੋ । ਸਾਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਿਲਵਰਤਨ ਅਤੇ ਬਚਨ ਪੂਰੇ ਕਰਿਆ ਕਰੋ ਅਤੇ ਅਮਾਨਤਾਂ ਅਦਾ ਕਰਿਆ ਕਰੋ । (ਬੁਖਾਰੀ, ਛਾਪਾ-ਮੁਜਤਬਾਈ, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਪੰਨਾ 4, ਬਾਬ ਕੈਫ਼ ਕਾਨ ਬਦਉਲਵਹੀ)

ਕੈਸਰੇ ਰੋਮ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਕਿ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ

ਵਸਲੱਮ ਸੱਚੇ ਨਬੀ ਹਨ

ਇਸ 'ਤੇ ਕੈਸਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੁਣੋ ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਵੰਸ਼ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ ਉਹ ਵੰਸ਼ ਪੱਖੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਬੀ (ਅਵਤਾਰ) ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਜੇਹੇ ਹੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਫਿਰ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਅਜੇਹਾ ਦਾਵਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਮੈਂ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅਜੇਹੇ ਦਾਵਾ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਉਸਦੀ ਨਕਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਫਿਰ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਇਸ ਦਾਵੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ 'ਤੇ ਕਦੇ ਝੂਠ ਦਾ ਵੀ ਆਰੋਪ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ । ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ ਉਹ ਰੱਬ ਬਾਰੇ ਵੀ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕਦਾ । ਫਿਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, ਕੀ ਉਸ ਦੇ ਬਾਪ ਦਾਦਿਆ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਸੀ । ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ । ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਦਾਵੇ ਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਬਹਾਨੇ ਆਪਣੇ ਬਾਪ-ਦਾਦੇ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਵਾਪਸ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਵਾਨ ਲੋਕ ਉਸ ਦੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਨਿਰਧਨ ਤੇ ਅਸਹਾਏ ਲੋਕ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮਾੜੇ ਤੇ ਅਸਹਾਏ ਲੋਕ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਸਾਰੇ ਨਬੀਆਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਮਿਸਕੀਨ ਅਤੇ

ਨਿਰਧਨ ਲੋਕ ਹੀ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਨ ਕਿ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਘੁਮੰਡੀ ਲੋਕ । ਫਿਰ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਵੱਧਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਘਟਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ ਉਹ ਵੱਧਦੇ ਹਨ । ਇਹੋ ਅਵਸਥਾ ਨਬੀਆਂ ਦੇ ਜਮਾਤ ਦੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਜਦ ਤੱਕ ਉਹ ਕਮਾਲ (ਉੱਚਾਈਆਂ) ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀਆਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਉਹ ਵੱਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਫਿਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸਦੇ ਦੀਨ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨ ਕਰਕੇ ਮੁਰਤਦ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਨਬੀਆਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਦਾ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਫਿਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਜਾਏ ਪਰ ਦੀਨ ਨੂੰ ਭੈੜਾ ਸਮਝਕੇ ਨਹੀਂ ਫਿਰਦਾ । ਫਿਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕਦੇ ਕੋਈ ਜੰਗ ਵੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਅੰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ ਜੰਗ ਸਾਡੇ ਘਾਟ ਦੇ ਡੋਲੂ ਵਾਂਗ ਹੈ ਅਤੇ ਨਬੀਆਂ ਦਾ ਇਹੋ ਹਾਲ ਹੈ । ਅਰੰਭ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਜਮਾਤਾਂ ਉੱਪਰ ਔਕੜਾ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਅੰਤ ਉਹੋ ਜਿੱਤਦੇ ਹਨ । ਫਿਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਨਮਾਜ਼ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦੀ, ਬਚਨ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਦੀ ਅਤੇ ਅਮਾਨਤਦਾਰ ਬਨਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਧੋਖਾ-ਧੜੀ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ, ਨਹੀਂ । ਇਹ ਰੂਪ ਅਤੇ ਢੰਗ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨੇਕ ਤੇ ਚੰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਬੁੱਵਤ (ਅਵਤਾਰ ਹੋਣ) ਦੇ ਦਾਵੇ ਵਿੱਚ ਸੱਚਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਜੁਗ ਵਿੱਚ ਉਹ ਨਬੀ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਅਰਬਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਉੱਤਰ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਜੇ ਕਰ ਉਹ ਸੱਚੇ ਹਨ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾ ਉੱਪਰ ਅਵਸ਼ ਵਿਜੇਈ ਹੋ ਜਾਇਗਾ । (ਬੁਖਾਰੀ)

ਉਸ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜੋਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਆਪ ਮਸੀਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਓਪਰੀ ਕੌਮ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਇਹਤਜਾਜ਼ (ਬਗ਼ਾਵਤ) ਦੀ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਉੱਠਣ ਲੱਗੀਆਂ । ਇਸ 'ਤੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੇ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ

ਅਬੂ ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ।

ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਹਰਕਲ ਦੇ ਨਾਂ

ਲਿਖੇ ਪੱਤਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇ

ਇਹ ਪੱਤਰ ਜੋ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਕੈਸਰ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿੱਖਿਆ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਲੇਖ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੀ ।

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ۔ من محمد عبد الله ورسوله الى حرقل عظيم
الروم۔ سلام على من اتبع الهدى اما بعد فاني ادعوك بدعاية الاسلام
اسلم تسلم يوتك الله اجرک مرتين فان توليت فان عليك اثم
اليريسين يا اهل الكتاب تعالوا الى كلمة سواء بيننا و بينكم الا نعبد الا
الله ولا نشرك به شيئا ولا يتخذ بعضنا بعضا اربابا من دون الله فان تولوا
فقلوا اشهدوا بانا مسلمون۔

ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਪੱਤਰ ਮੁਹੰਮਦ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਬੰਦੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਰਸੂਲ ਵੱਲੋਂ ਰੋਮ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਰਕਲ ਵੱਲ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਰੱਬ ਦੇ ਦੱਸੇ ਸੁਮਾਰਗ ਉੱਪਰ ਚੱਲੇ ਉਸ 'ਤੇ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਸਲਾਮਤੀਆਂ ਨਾਜ਼ਲ ਹੋਣ । ਇਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ! ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਨਿਮੰਤਰਣ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ । (ਅਰਥਾਤ ਇੱਕੋ ਇਕ ਖੁਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਰਸੂਲ ਮੁਹੰਮਦ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉੱਪਰ ਈਮਾਨ ਲਿਆਉਣ ਦਾ) ਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ! ਤੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾ, ਤਾਂ ਰੱਬ ਤੈਨੂੰ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਫਿਤਨਿਆ (ਉਪਦ੍ਰਵਾਂ) ਤੋਂ ਬਚਾ ਲਏਗਾ ਅਤੇ ਤੈਨੂੰ ਦੁਹਰਾ ਵਟਾਂਦਰਾ ਦੇਵੇਗਾ । (ਅਰਥਾਤ, ਈਸਾ ਉੱਪਰ ਈਮਾਨ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਵੀ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉੱਪਰ ਈਮਾਨ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਵੀ) ਪਰ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਨਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਤੇਰੀ ਹੀ ਜਾਨ ਦਾ ਪਾਪ ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਸਗੋਂ ਤੇਰੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਈਮਾਨ ਨ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਪਾਪ ਵੀ ਤੇਰੇ ਉੱਤੇ ਹੋਵੇਗਾ । ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਕੁਰਾਨ ਮਜੀਦ ਦੀ ਆਇਤ ਦਰਜ ਸੀ, ਜਿਸਦੇ ਅਰਥ ਇਹ ਹਨ ਕਿ, ਹੇ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀਓ ! ਆਓ ਇਸ ਗਲ 'ਤੇ ਇਕੱਤਰ ਹੋ

ਜਾਈਏ, ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੀ ਹੈ । ਅਰਥਾਤ ਅਸੀਂ ਰੱਬ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਨ ਕਰੀਏ । ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਸ਼ਰੀਕ ਨ ਬਣਾਈਏ । ਅਤੇ ਅੱਲਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੱਮਾਨ ਨ ਦੇਈਏ ਕਿ ਉਹ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗੇ । ਜੇਕਰ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ (ਈਸਾਈ) ਇਸ ਇਕ ਮਤਿ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨਿਮੰਤਰਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨ ਕਰਨ ਤਾਂ ਹੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਓ ! ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖ ਦਿਓ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਹਾਂ ।

ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਇਹ ਪੱਤਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਪਾੜ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੇਠੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਤਰ ਦੇ ਉੱਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੇ ਰੋਮ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸਗੋਂ ਸਾਹਿਬੇ ਰੋਮ ਅਰਥਾਤ ਰੋਮ ਦਾ ਵਾਲੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਬੁੱਧੀਮਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪੱਤਰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾੜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਇਹ ਜੋ ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਰੋਮ ਦਾ ਵਾਲੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ । ਅੰਤ ਮਾਲਕ ਤਾਂ ਰੱਬ ਹੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਵਾਲੀ (ਸ਼ਾਸਕ) ਹਾਂ ਜਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ । ਰੋਮ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜੋ ਇਹ ਵੰਗ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸਦੀ ਹਕੂਮਤ ਬਚਾ ਲਈ ਜਾਏਗੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਦੇਰ ਤੱਕ ਹਕੂਮਤ ਕਰਦੀ ਰਹੇਗੀ । ਮਗਰੋਂ ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਹੋਇਆ । ਪਿਛੋਕੜਲੀਆਂ ਜੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀਆਂ ਹੋਰਨਾ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀਆਂ ਸਦਕਾ ਦੇਸ ਦਾ ਵਧੇਰਾ ਭਾਗ ਰੋਮ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੱਥੋਂ ਖੋਹਇਆ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੇ ਛੇ ਸੌ ਸਾਲ ਬਾਦ ਤੱਕ ਉਸ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਕੁਸਤੰਨਤੁਨੀਆ ਉੱਪਰ ਸਿਥਿਰ ਰਹੀ । ਰੋਮ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਪੱਤਰ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਤੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਿਹਾ । ਇਕ ਵਾਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮਨਸੂਰ ਕਲਾਦੂਨ ਦੇ ਕੁਝ ਸਫ਼ੀਰ (ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ) ਰੋਮ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਗਏ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਸੰਦੂਕਚਾ ਮੰਗਵਾਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਮੇਰੇ ਇਕ ਦਾਦਾ ਦੇ ਨਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਰਸੂਲ ਦਾ ਇਕ ਪੱਤਰ ਆਇਆ ਸੀ ਜੋ ਅੱਜ ਤੱਕ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ ।

ਫ਼ਾਰਸ (ਈਰਾਨ) ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਂ ਪੱਤਰ

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਜੋ ਪੱਤਰ ਫ਼ਾਰਸ (ਈਰਾਨ) ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲ ਲਿੱਖਿਆ ਸੀ ਉਹ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਹੁਜ਼ਾਫ਼ਰ ਰਾਹੀਂ ਭਿਜਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਇਹ ਸਨ ।

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ۔ مِّنْ مُحَمَّدٍ رَّسُولِ اللّٰهِ الِیْ کَسْرٰی عَظِیْمِ
 الفارسی۔ سلام علی من اتبع الهدی وامن بالله ورسوله۔ وشهدان لا اله الا
 الله وحده لا شریک له۔ وان محمدا عبده ورسوله۔ ادعوك بدعاية الله
 عزوجل فانی انارسول الله الی الناس كافة لانذر من كان حیا ویحق القول
 علی الکافرین۔ اسلم تسلم فان ابیت فعیلک اثم المجوس۔

ਅਰਥਾਤ - ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਜੋ ਅਤਿਅੰਤ ਕਿਰਪਾ ਨਿਧਾਨ ਅਤੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਇਹ ਪੱਤਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਨੇ ਕਿਸਰਾਏ ਫ਼ਾਰਸ (ਈਰਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ) ਵੱਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਕਾਮਲ ਹਿਦਾਇਤ (ਸੰਪੂਰਨ ਆਦੇਸ਼ਾਂ) ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰੇ ਅਤੇ ਅੱਲਾਹ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਰਸੂਲ ਉੱਪਰ ਈਮਾਨ ਲਿਆਏ ਅਤੇ ਗਵਾਹੀ ਦੇਵੇ ਕਿ ਅੱਲਾਹ ਇਕ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਸ਼ਰੀਕ ਨਹੀਂ । ਮੁਹੰਮਦ ਉਸਦੇ ਬੰਦੇ ਅਤੇ ਰਸੂਲ ਹਨ । ਉਸ 'ਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ ਹੋਵੇ । ਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ! ਮੈ ਤੈਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਹੇਠ ਇਸਲਾਮ ਵੱਲ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵੱਲ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਰਸੂਲ ਬਣਾ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜੋ ਹਰ ਇਕ ਜੀਵਿਤ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮੈਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਕਰ ਦਿਆਂ ਅਤੇ ਕਾਫ਼ਰਾਂ (ਰੱਬ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਇਨਕਾਰੀ) ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਨਿਵਰਿਤ ਕਰ ਦਿਆਂ । ਤੂੰ ਇਸਲਾਮ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ, ਤਾਂ ਜੋ ਤੂੰ ਹਰ ਇਕ ਉਪਦ੍ਰਵ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹੇਂ । ਜੇ ਕਰ ਤੂੰ ਇਸ ਸੱਦੇ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਅਗਨੀ ਪੁਜਕਾਂ ਦਾ ਪਾਪ ਤੇਰੇ ਹੀ ਸਿਰ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਹੁਜ਼ਾਫ਼ਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਮੈਂ ਕਿਸਰਾ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ ਜੋ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ । ਜਦ ਮੈਂ ਵੱਧਕੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਪੱਤਰ ਕਿਸਰਾ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਅਨੁਵਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਸੁਨਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ । ਜਦ ਅਨੁਵਾਦਕ ਨੇ ਪੱਤਰ ਪੜ੍ਹਕੇ

ਸੁਣਾਇਆ ਤਾਂ ਕਿਸਰਾ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਪੱਤਰ ਪਾੜ ਸੁੱਟਿਆ । ਜਦ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਹੁਜ਼ਾਫ਼ਾ ਨੇ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਆਣ ਕੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ । ਕਿਸਰਾ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਸਾਡੇ ਪੱਤਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਰੱਬ ਉਸਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਨਾਲ ਵੀ ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਕਰੇਗਾ । ਕਿਸਰਾ ਦੀ ਇਸ ਹਰਕਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਅਰਬ ਦੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜੋ ਰੋਮ ਦੇ ਰਾਜ ਤੋਂ ਭੱਜ ਕੇ ਈਰਾਨ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ । ਰੋਮ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸਰਾ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਕਿਸਰਾ ਨੂੰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਬਹੁਤ ਭੜਕਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਜੋ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਉਹ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਸ ਪੱਤਰ ਨੇ ਕਿਸਰਾ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰਿਆ ਕਿ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਮੇਰੀ ਹਕੂਮਤ ਉੱਪਰ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਪੱਤਰ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਯਮਨ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਰਾਹੀਂ ਜਿਸਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕੁਰੈਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨਬੁੱਵਤ ਦਾ ਦਾਵਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਾਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਧਦਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੂੰ ਝੱਟ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇ ਬੰਦੇ ਭੇਜ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਮੇਰੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰਨ । ਇਸ 'ਤੇ ਬਾਜ਼ਾਨ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਿਸਰਾ ਵੱਲੋਂ ਯਮਨ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਸੀ ਇਕ ਫ਼ੌਜੀ ਅਫ਼ਸਰ ਅਤੇ ਇਕ ਸਵਾਰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਵਲ ਭਿਜਵਾਏ ਅਤੇ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਵੀ ਆਪ ਵੱਲ ਲਿਖੀ ਕਿ ਆਪ ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਦੇ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਝੱਟ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸਰਾ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਣ । ਉਹ ਅਫ਼ਸਰ ਪਹਿਲਾਂ ਮੌਕੇ ਵੱਲ ਗਿਆ । ਤਾਇਫ਼ ਲਾਗੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਆਪ ਮਦੀਨੇ 'ਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉੱਥੋਂ ਮਦੀਨੇ ਗਿਆ । ਮਦੀਨੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸਨੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਿਸਰਾ ਨੇ ਯਮਨ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਬਾਜ਼ਾਨ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰੇ । ਜੇ ਕਰ ਆਪ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦਾ ਇਨਕਾਰ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰ ਮੁਕਾਏਗਾ ਅਤੇ ਆਪ ਦੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਵੀ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ । ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਜ਼ਰੂਰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਚੱਲੋ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਚੰਗਾ ਕਲ ਫ਼ਿਰ ਤੁਸੀ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਿਓ ! ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਅੱਲਾਹ ਤਆਲਾ ਤੋਂ ਦੁਆ ਕੀਤੀ । ਖ਼ੁਦਾਇ ਜ਼ਲ ਜਲਾਲ (ਤੇਜਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਰੱਬ) ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਕਿਸਰਾ ਦੀ

ਗੁਸਤਾਖੀ ਦੇ ਦੰਡ ਲਈ ਅਸੀਂ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਉਸ 'ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਇਸੇ ਸਾਲ ਜਮਾਦੀ-ਉਲ-ਉਲਾ ਦੀ ਦਸਵੀਂ ਮਿਤੀ ਸੋਮਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ ਉਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ । ਕੁਝ ਰਿਵਾਇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਅੱਜ ਦੀ ਰਾਤ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਰਾਤ ਉਹੋ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਦੀ-ਉਲ-ਉਲਾ ਹੋਵੇ । ਜਦ ਸਵੇਰ ਹੋਈ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ । ਫ਼ਿਰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਬਾਜ਼ਾਨ ਵੱਲ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਰਾ ਫ਼ਲਾਣੀ ਮਿਤੀ ਫ਼ਲਾਣੇ ਮਹੀਨੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਜਦ ਇਹ ਪੱਤਰ ਯਮਨ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਜੇ ਕਰ ਇਹ ਨਬੀ ਸੱਚਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਜੇਹਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਖ਼ੈਰ ਨਹੀਂ । ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਜਹਾਜ਼ ਯਮਨ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਉੱਪਰ ਆਣ ਠਹਿਰਿਆ ਅਤੇ ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ ਈਰਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਇਕ ਪੱਤਰ ਦਿੱਤਾ । ਜਿਸਦੀ ਮੁਹਰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਯਮਨ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਨਬੀ ਨੇ ਸੱਚ ਕਿਹਾ ਸੀ । ਈਰਾਨ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਬਦਲ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਪੱਤਰ 'ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮੁਹਰ ਹੈ । ਜਦ ਉਸਨੇ ਪੱਤਰ ਖੋਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਯਮਨ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਬਾਜ਼ਾਨ ਵੱਲ ਈਰਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ੇਰਦਿਆ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਪੱਤਰ ਲਿੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਪੂਰਵ ਕਿਸਰਾ (ਬਾਦਸ਼ਾਹ) ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਰਕਤਪਾਤ ਦਾ ਬੁਹਾ ਖੋਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਜਾ 'ਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਜਦ ਮੇਰਾ ਇਹ ਪੱਤਰ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਆਗਿਆਕਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਲਓ । ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਜੇ ਅਰਬ ਦੇ ਇਕ ਨਬੀ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭਿਜਵਾਇਆ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਦ ਸਮਝੋ ।

(ਤਿਬਰੀ, ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 1574, ਵ ਸੀਰਤੁਨੱਬੀ ਲਿ ਇਬਨੇ ਹਸ਼ਾਮ)

ਇਹ ਪੱਤਰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਬਾਜ਼ਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਉਹ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਕਈ ਸਾਥੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਸਲਾਮ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ।

ਹਬਸ਼ਾ (ਅਬੇਸੀਨਿਆ-ਅਫ਼ਰੀਕਾ) ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਜ਼ਾਸ਼ੀ

ਦੇ ਨਾਂ ਪੱਤਰ

ਤੀਜਾ ਪੱਤਰ ਆਪਨੇ ਨਜ਼ਾਸ਼ੀ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿੱਖਿਆ ਜੋ ਅਮਰ ਬਿਨ ਉਮੱਯਾ ਜ਼ਮਰੀ^(੧) ਦੇ ਹੱਥ ਭਿਜਵਾਇਆ ਸੀ । ਉਸਦਾ ਲੇਖ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੀ ।

بسم الله الرحمن الرحيم- من محمد رسول الله الى النجاشي ملك
الحبشة سلم انت- اما بعد فاني احمد اليك الله الذي لا اله الا
هو الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن- واشهد ان عيسى ابن مريم
روح الله وكلمته القاها الى مريم البتول واني ادعوك الى الله وحده لا
شريك له والموالاة على طاعته- وان تتبعني وتومن بالذي جاءني فاني
رسول الله واني ادعوك وجنودك الى الله عز وجل وقد بلغت
ونصحت فاقبلوا نصيحتي والسلام على من التبع الهدى-

(ਜ਼ਰਕਾਨੀ ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 342, ਵ ਅਲਸੀਰਾਤੁਲ ਹਲਬੀਅਹ ਭਾਗ 3 ਪੰਨਾ 273)

ਅਰਥਾਤ - ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਜੋ ਅਤਿਅੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਅਤੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਨਜ਼ਾਸ਼ੀ ਹਬਸ਼ਾ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲ ਇਹ ਪੱਤਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ । ਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ! ਤੇਰੇ ਉੱਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ (ਕ੍ਰਿਪਾ ਅਤੇ ਦਯਾ) ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਪਨਾਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਆਪਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਤੇਰਾ ਇਹ ਕਾਰਜ ਰੱਬ ਨੇੜੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਤੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਹੈ ।) ਮੈਂ ਉਸ ਰੱਬ ਦੀ ਵੱਡਿਆਈ ਤੇਰੇ ਅੱਗੇ ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪੂਜਨ ਯੋਗ ਨਹੀਂ । ਜੋ ਹਕੀਕੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਦੋਸ਼ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੈ ਅਤੇ ਔਗੁਣਾ ਨੂੰ ਪਾਕ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਲਈ ਅਮਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਆਪਣੀ ਮਖ਼ਲੂਕ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਈਸਾ ਮਰਯੋਮ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਕਲਾਮ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਉਣ

ਵਾਲੇ ਸਨ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਬਚਨਾ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ ਜੋ ਅੱਲਾਹ ਨੇ ਮਰਯੋਮ ਨਾਲ, ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਰੱਬ ਲਈ ਵਕਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਇਕ ਖੁਦਾ ਜਿਸਦਾ ਕੋਈ ਸ਼ਰੀਕ ਨਹੀਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਨ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪ ਸੀ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਦਾਅਵਤ (ਸੱਦਾ) ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰ ਅਤੇ ਉਸ ਰੱਬ ਉੱਪਰ ਈਮਾਨ ਲਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਰਸੂਲ ਹਾਂ । ਅਤੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਿਮੰਤਰਣ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੇਰੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਵਾਨ ਰੱਬ ਦੇ ਦੀਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਨਿਮੰਤਰਣ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਤੇਰੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਹਕੀਕਤ ਖੋਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੇ ਸਦਾਚਾਰ ਦਾ ਮਾਣ ਰੱਖ । ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਰੱਬ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਉੱਪਰ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਸਲਾਮਤੀ ਉਤਰਦੀ ਹੈ ।

ਜੱਦ ਇਹ ਪੱਤਰ ਨਜ਼ਾਸ਼ੀ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਵੱਡੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਇਸ ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਛੂਹਿਆ ਅਤੇ ਤਖ਼ਤ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਹੇਠਾ ਖੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਹਾਥੀ ਦੰਦਾ ਦਾ ਇਕ ਡੱਬਾ ਲਿਆਓ । ਇਸ ਲਈ ਇਕ ਡੱਬਾ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ । ਉਸ ਨੇ ਉਹ ਪੱਤਰ ਵੱਡੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਉਸ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਜੱਦ ਤੱਕ ਇਹ ਪੱਤਰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹੇਗਾ ਹਬਸ਼ਾ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹੇਗੀ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਜ਼ਾਸ਼ੀ ਦਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਠੀਕ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ । ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਤੱਕ ਇਸਲਾਮ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਾਗਰ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਾਂਗ ਉਠਦਾ ਹੋਇਆ ਫੈਲਦਾ ਗਿਆ, ਪਰ ਹਬਸ਼ਾ ਦੇ ਸੱਜਿਓ ਵੀ ਇਸਲਾਮੀ ਲਸ਼ਕਰ ਨਿਕਲ ਗਏ ਅਤੇ ਹਬਸ਼ਾ ਦੇ ਖੱਬਿਓ ਵੀ ਇਸਲਾਮੀ ਲਸ਼ਕਰ ਨਿਕਲ ਗਏ । ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਉਪਕਾਰ ਕਾਰਨ ਜੋ ਹਬਸ਼ਾ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅਰੰਭਕ ਇਸਲਾਮੀ ਮੁਹਾਜਰਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਉਸ ਸਤਿਕਾਰ ਕਾਰਨ ਜੋ ਉਸਨੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨਾਲ ਨਜ਼ਾਸ਼ੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਬਸ਼ਾ ਵੱਲ ਅੱਖ ਚੁੱਕ ਕੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ । ਕੈਸਰ ਜਿਹੇ ਮਹਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਟੋਟੇ-ਟੋਟੇ ਹੋ ਗਏ । ਕਿਸਰਾ ਜਿਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਨਾਂ-ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਟ ਗਿਆ । ਚੀਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਈਆਂ ਹੇਠ-ਉੱਪਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ । ਪਰ ਹਬਸ਼ਾ ਦੀ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਹਕੂਮਤ

ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖੀ ਗਈ । ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਅਰੰਭਕ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਉਪਕਾਰ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਪੱਤਰ ਦਾ ਅਦਬ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਇਹ ਤਾਂ ਉਹ ਸੁਲੂਕ ਸੀ ਜੋ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਉਪਕਾਰ ਦੇ ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਹਬਸ਼ਾ ਨਾਲ ਕੀਤਾ । ਪਰ ਇਸਾਈ ਕੌਮਾਂ ਨੇ ਜੋ ਇਕ ਗਲ 'ਤੇ ਥੱਪੜ ਖਾ ਕੇ ਦੂਜਾ ਵੀ ਫ਼ੇਰ ਦੇਣ ਦੇ ਦਾਵੇਦਾਰ ਹਨ । ਆਪਣੇ ਜਿਹਾ ਧਰਮ-ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਬਸ਼ਾ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਜਾ ਨਾਲ ਜੋ ਸੁਲੂਕ ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਕੀਤਾ ਉਹ ਵੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ । ਕਿਵੇਂ ਹਬਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਬੰਬਾਰੀ ਕਰਕੇ ਉਡਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਮਲਕਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸਾਲ ਪਨਾਹ ਲੈਣੀ ਪਈ । ਕੀ ਹਬਸ਼ਾ ਨਾਲ ਇਹ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸੁਲੂਕ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਇਕ ਈਸਾਈਆਂ ਦਾ ਇਕ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਜੋ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਵਿੱਚ ਵਿਦਮਾਨ ਸਨ । ਜੋ ਅੱਜ ਤੱਕ ਵੀ ਜੱਦ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਜਾ ਚੁਕੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨੇਕੀ ਅਤੇ ਉਪਕਾਰਾਂ ਵੱਲ ਝੁਕਾਈ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ।

ਮਿਸਰ (ਇਜਿਪਟ) ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮਕੋਕਸ ਦੇ ਨਾਂ ਪੱਤਰ

ਚੌਥਾ ਪੱਤਰ ਮਿਸਰ (ਇਜਿਪਟ) ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮਕੋਕਸ ਵੱਲ ਲਿੱਖਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਪੱਤਰ ਆਪਣੇ ਹਾਤਿਬ ਬਿਨ ਅਬੀ ਬਲਤਅਹ ਰਜ਼ੀ ਅੱਲਾਹ ਅਨਹੁ ਰਾਹੀਂ ਭਿਜਵਾਇਆ । ਇਸ ਪੱਤਰ ਦਾ ਲੇਖ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੀ :-

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ۔ من محمد رسول الله الى المقوقس عظیم
 القبط سلام على من اتبع الهدى اما بعد فاني ادعوك بدعاية الاسلام
 اسلم تسلم يوتك الله اجرک مرتين فانما توليت فانما عليك اثم
 القبط ويا اهل الكتاب تعالوا الى كلمة سواء بيننا وبينكم الا نعبد الا الله
 ولا نشرك به شيئاً ولا يتخذ بعضنا بعضا ارباباً من دون الله فان تولوا
 فقولوا اشهدوا بانا مسلمون۔

(ਜ਼ਰਕਾਨੀ ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 347, ਵਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਅਹ ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 275)

ਇਹ ਪੱਤਰ ਹੂ-ਬਹੂ ਉਹੋ ਹੈ ਜੋ ਰੋਮ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਲਿੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਕੇਵਲ ਅੰਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਲਿੱਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਤੁਸੀਂ ਨ ਮੰਨੋ ਤਾਂ ਰੋਮ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਪਾਪ ਦਾ ਭਾਰ ਤੁਹਾਡੇ ਉੱਪਰ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਬਤੀਆਂ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਤੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਹੋਵੇਗਾ । ਜਦ ਹਾਤਿਬ^(੪) ਮਿਸਰ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਕੋਕਸ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਇਸਕੰਦਰੀਆ ਵਿੱਚ ਸੀ । ਹਾਤਿਬ ਇਸਕੰਦਰੀਆ ਗਏ, ਜਿੱਥੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਾਗਰ ਕੰਢੇ ਇਕ ਸਭਾ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਹਾਤਿਬ ਇਕ ਬੇੜੀ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਸਥਾਨ ਤੱਕ ਗਏ । ਕਿਉਂਕਿ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਪਹਿਰਾ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੂਰੋਂ ਪੱਤਰ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇਣੀਆਂ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀਆਂ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਏ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੱਤਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਹਾਤਿਬ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਹ ਸੱਚਾ ਨਬੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਦੁਆ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ? ਹਾਤਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮਰਯਮ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਈਸਾ ਉੱਪਰ ਤਾਂ ਈਮਾਨ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹੋ, ਇਹ ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਈਸਾ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੌਮ ਨੇ ਦੁੱਖ ਦਿਤਾ, ਪਰ ਈਸਾ ਨੇ ਇਹ ਦੁਆ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਣ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸੁਣ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਸੂਝਵਾਨ ਵੱਲੋਂ ਇਕ ਸੂਝਵਾਨ ਦੂਤ ਹੋ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਉਚਿਤ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਇਸ 'ਤੇ ਹਾਤਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ! ਤੁਹਾਥੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ ਜੋ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਵੱਡਾ ਰੱਬ ਹਾਂ ਅਰਥਾਤ ਫ਼ਿਰਾਓਨ । ਅੰਤ ਰੱਬ ਨੇ ਉਸ 'ਤੇ ਅਜ਼ਾਬ (ਕਸ਼ਟ, ਦੁੱਖ) ਉਤਾਰਿਆ । ਇਸ ਲਈ ਤੂੰ ਘਮੰਡ ਨ ਕਰ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਇਸ ਨਬੀ 'ਤੇ ਈਮਾਨ ਲੈ ਆ । ਰੱਬ ਦੀ ਸੋਹੂ ਮੂਸਾ ਨੇ ਈਸਾ ਬਾਰੇ ਅਜੇਹੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜੇਹੜੀਆਂ ਈਸਾ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਬਾਰੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੁਹੰਮਦ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਵੱਲ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ । ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਈਸਾ ਵੱਲ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਹੋ । ਹਰ ਨਬੀ ਦੀ ਉੱਮਤ (ਜਮਾਤ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕਰਤਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀ ਆਗਿਆਕਰੀ ਕਰੇ । ਇਸ ਲਈ ਜਦ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨਬੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪਾਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰੋ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਦੀਨ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਸੀਹ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਸੀਂ ਹੋਰਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ

ਮਸੀਹ 'ਤੇ ਈਮਾਨ ਲਿਆਓ । ਇਸ 'ਤੇ ਮਕੋਕਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਉਸ ਨਬੀ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਸੁਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਭੈੜੀ ਗੱਲ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਗਲ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰੋਕਦਾ ਅਤੇ ਮੈਂ ਪਤਾ ਲਗਵਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਦੂਗਰਾਂ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਮੈਂ ਉਸਦੀਆਂ ਕੁਝ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀਆਂ ਸੁਣੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਹਾਥੀ ਦੰਦ ਦਾ ਡੱਬਾ ਮੰਗਵਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਪੱਤਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸ 'ਤੇ ਮੁਹਰ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ । ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਇਕ ਦਾਸੀ ਦੇ ਸੁਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਨਾਂ ਇਹ ਪੱਤਰ ਲਿੱਖਿਆ ।

ਬਿਸਮਿੱਲਾਹਿਰ ਰਹਿਮਾਨਿਰ ਰਹੀਮ

ਮੁਹੰਮਦ ਬਿਨ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਵੱਲ ਮਕੋਕਸ ਕਬਤੀਆ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪੱਤਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਉੱਪਰ ਸਲਾਮਤੀ ਹੋਵੇ । ਉਸਦੇ ਮਗਰੋਂ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਦਾ ਖ਼ਤ ਪੜ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵੱਲ ਬੁਲਾਇਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਗ਼ੌਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਰਾਈਲੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਨਬੀ ਦਾ ਆਉਣਾ ਅਜੇ ਬਾਕੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਾਮ (ਸੀਰੀਆ) 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਕਟ ਹੋਵੇਗਾ । ਮੈਂ ਆਪਦੇ ਦੂਤ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਠਹਿਰਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਪੌਂਡ ਅਤੇ ਪੰਜ ਜੋੜੇ ਖਿਲਾਅਤ (ਉਹ ਵਸਤਰ ਜੋ ਰਾਜਾ ਵੱਲੋਂ ਸੱਮਾਨ ਵੱਜੋਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਂ ਦੋ ਮਿਸਰੀ ਲੜਕੀਆਂ ਆਪ ਲਈ ਉਪਹਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭਿਜਵਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ । ਕਬਤੀ ਜਾਤੀ ਨੇੜੇ ਇਹਨਾਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸੱਮਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਰੀਆ ਅਤੇ ਇਕ ਦਾ ਨਾਂ ਸੀਰੀਨ ਹੈ । ਅਤੇ ਮਿਸਰੀ ਵਸਤਰਾਂ ਦੇ ਉਚ ਕੋਟਿ ਦੇ ਵੀਹ (20) ਜੋੜੇ ਵੀ ਆਪ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਭਿਜਵਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਕ ਖੱਚਰ ਆਪ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਲਈ ਭਿਜਵਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਦੁਆ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪ 'ਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ ਹੋਵੇ ।

(ਜ਼ਰਕਾਨੀ, ਭਾਗ 2, ਪੰਨਾ 349-350, ਵ ਤਬਰੀ ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 1559)

ਇਸ ਪੱਤਰ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਕੋਕਸ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨਾਲ ਅਦਬ

ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਪਰ ਇਸਲਾਮ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ।

ਬਹਰੀਨ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਨਾਂ ਪੱਤਰ

ਪੰਜਵਾਂ ਪੱਤਰ ਆਪਨੇ ਮੰਜ਼ਰ ਤੈਮੀ ਵੱਲ ਜੋ ਬਹਰੀਨ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੀ ਭਿਜਵਾਇਆ । ਇਹ ਪੱਤਰ ਅਲਾਅ ਬਿਨ ਹਜ਼ਰਮੀ ਰਜ਼ੀ ਅੱਲਾਹ ਅਨਹੁ ਹੱਥ ਭਿਜਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਪੱਤਰ ਦਾ ਲੇਖ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਹ ਪੱਤਰ ਜਦ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਉਹ ਈਮਾਨ ਲੈ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਆਪ 'ਤੇ ਈਮਾਨ ਲੈ ਆਏ ਹਾਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਅਜੇਹੇ ਹਨ ਜੋ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਯਹੂਦੀ ਅਤੇ ਮਜ਼ੂਸੀ (ਬੁਤ ਪੂਜਕ) ਵੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਮੈਨੂੰ ਆਗਿਆ ਦਿਓ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਸੁਲੂਕ ਕਰਾਂ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਲਿੱਖਿਆ, ਜਿਸਦਾ ਲੇਖ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸਲਾਮ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਸੰਦੇਸ਼ ਵਾਹਕ ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਆਉਣ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੈਰੂਵੀ ਕਰਿਆ ਕਰੋ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੈਰੂਵੀ ਕਰੇਗਾ ਉਹ ਮੇਰੀ ਪੈਰੂਵੀ ਕਰੇਗਾ । ਜੇ ਮੇਰਾ ਸਫ਼ੀਰ (ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ) ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਲ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਤੁਹਾਡੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸਲਾਮ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਰੱਬ ਕੋਲ ਤੁਹਾਡੀ ਕੌਮ ਬਾਰੇ ਦੁਆ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮੀ ਆਚਰਣ ਅਤੇ ਤੌਰ-ਤਰੀਕਾ ਜਾਰੀ ਕਰੋ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਧੰਨ-ਮਾਲ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰੋ ਅਤੇ ਚਾਰ ਪਤਨੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ (ਇਸਤਰੀਆਂ) ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨ ਦਿਓ । ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਜੋ ਪਾਪ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਜੱਦ ਤੱਕ ਨੇਕੀ ਉੱਪਰ ਸਿਥਿਰ ਰਹੋਗੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤ ਤੋਂ ਮਾਜ਼ੂਲ (ਅਪਦਸ) ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਇਗਾ । ਅਤੇ ਜੇ ਯਹੂਦੀ ਜਾਂ ਮਜ਼ੂਸੀ ਹਨ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਕੇਵਲ ਇਕ ਟੈਕਸ ਨਿਯੁਕਤ ਹੈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮੰਗ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਨ ਕਰਨਾ । (ਜ਼ਰਕਾਨੀ, ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 352-53, ਵ ਅਲਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਅਹ, ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 278)

ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪ ਨੇ ਅਮਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਯਮਾਮਾ ਦੇ ਸਰਦਾਰ, ਗ਼ੱਸਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਯਮਨ ਦੇ ਕਬੀਲਾ ਬਨੀ ਨਹਦ ਦੇ ਸਰਦਾਰ, ਯਮਨ ਦੇ

ਕਬੀਲਾ ਹਮਦਾਨ ਦੇ ਸਰਦਾਰ, ਬਨੀ ਅਲੀਮ ਦੇ ਸਰਦਾਰ, ਹਜ਼ਰਮੀ ਕਬੀਲਾ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਵੱਲ ਵੀ ਪੱਤਰ ਲਿਖੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਧਿਕਤਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਏ । ਇਹਨਾਂ ਪੱਤਰਾਂ ਦਾ ਲਿਖਣਾ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਰੱਬ 'ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਪੂਰਨ ਭਰੋਸਾ ਰਖਦੇ ਸਨ । ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਅਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਕਿਸੇ ਇਕ ਕੌਮ ਜਾਂ ਜਾਤੀ ਵੱਲ ਨਬੀ ਬਣਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਭੇਜੇ ਗਏ ਸਗੋਂ ਆਪ ਸਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਵੱਲ ਨਬੀ ਬਣਾ ਕੇ ਭੇਜੇ ਗਏ ਹਨ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਕੁਝ ਨੇ ਅਦਬ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਪੱਤਰ ਤਾਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਏ ਪਰ ਇਸਲਾਮ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨ ਕੀਤਾ । ਕਈਆਂ ਨੇ ਮਮੂਲੀ ਸਰਾਫ਼ਤ ਦਿਖਾਈ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਅਭਿਮਾਨ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਖਾਇਆ । ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ 'ਤੇ ਸਾਖੀ ਭਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਕੌਮ ਨਾਲ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਵਿਵਹਾਰ ਹੋਇਆ ਜਿਹਾ ਕਿ ਉਸਨੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ।

ਖੈਬਰ ਦਾ ਕਿਲਾ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨਾ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉੱਪਰ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ । ਯਹੂਦੀ ਅਤੇ ਅਰਬ ਦੇ ਕੁੱਢਾਰ (ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ) ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਹੁਣ ਇਹ ਦੇਖਕੇ ਕਿ ਅਰਬਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਨ੍ਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਕਿ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਸਕਣ ਜਾਂ ਮਦੀਨੇ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਸਕਣ । ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਰੋਮ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਦਖਣੀ ਸੀਮਾ ਉੱਪਰ ਵਸਦੇ ਅਰਬ ਕਬੀਲੇ ਜੋ ਈਸਾਈ ਸਨ ਭੜਕਾਉਣਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਇਰਾਕ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿੱਖਣੀਆਂ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀਆਂ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਕਿਸਰਾ (ਈਰਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ) ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਭੜਕਾਉਣ । ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਉੱਪਰ ਲਿੱਖ ਚੁਕਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ਰਾਰਤ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸਰਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਅਤਿਅੰਤ ਭੜਕ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਲਈ ਯਮਨ ਦੇ

ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਵੀ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਅੱਲਾਹ ਤਆਲਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ । ਕਿਸਰਾ ਤੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਉਪਾਉ ਨੂੰ ਅਸਫਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਰੱਬ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸੰਸਾਰਕ ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਮੁਹੰਮਦ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਿਸਰਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕੈਸਰ ਦੀ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਕੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ । ਉਹ ਰੱਬ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਕਿਸਰਾ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਅਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕਰਵਾਇਆ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਨ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਅਤੇ ਇਸ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਯਮਨ ਦਾ ਸ਼ਾਸਕ ਈਮਾਨ ਲੈ ਆਏ ਅਤੇ ਯਮਨ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਫੌਜੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਇਸਲਾਮੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਮਾਲ ਹੋ ਗਿਆ । ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਜੋ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ । ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਵਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮਦੀਨੇ ਤੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਪਰੇ ਧਕੇਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ । ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਅਵਸ਼ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਖੂਨੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ਾਂ ਤੇ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਦਾ ਗੁੰਦਦੇ । ਇਸ ਲਈ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਹੁਦੈਬੀਆ ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਤੋਂ ਪਰਤਨ ਦੇ ਪੰਜ ਮਹੀਨਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਯਹੂਦੀ ਖੈਬਰ ਤੋਂ ਜੋ ਮਦੀਨੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਸਿਥਿਤ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿੱਥੋਂ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ ਕੱਢ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ । ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸੌ (1600) ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਅਗਸਥ 628 ਈ. ਵਿੱਚ ਖੈਬਰ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕੀਤਾ । ਖੈਬਰ ਇਕ ਕਿਲਾਬੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਚੱਟਾਨਾਂ ਉੱਪਰ ਕਿਲੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਅਜੇਹੇ ਪੱਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਇਤਨੇ ਥੋੜੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨਾਲ ਫਤਹਿ ਕਰ ਲੈਣਾ ਸੌਖੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਚੌਕੀਆਂ ਤਾਂ ਛੁੱਟ-ਪੁੱਟ ਲੜਾਈਆਂ ਮਗਰੋਂ ਤਾਂ ਫਤਹਿ ਹੋ ਗਈਆਂ ਪਰ ਜਦ ਯਹੂਦੀ ਪਿੱਛੇ ਹਟਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਕਿਲੇ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਉਂਤਾਂ ਅਜਾਈਂ ਜਾਣ ਲਗੀਆਂ । ਇਕ ਦਿਨ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਫਤਹਿ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਰਜ਼ੀ ਅੱਲਾਹ ਅਨਹੁ ਦੇ ਹੱਥ ਰਾਹੀਂ ਮੁਕੱਦਰ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ਸਵੇਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਂ

ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਝੰਡਾ ਅੱਜ ਉਸਦੇ ਹੱਥ 'ਚੇ ਦਿਆਂਗਾ ਜਿਸਨੂੰ ਰੱਬ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਰਸੂਲ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਰੱਬ ਨੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਉਸਦੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਰ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਆਪਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਰਜ਼ੀ ਅੱਲਾਹ ਅਨਹੁ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਝੰਡਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁਪੁਰਦ ਕੀਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਹਾਬਾ ਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕਿਲੇ ਉਪਰ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ । ਭਾਵੇਂ ਇਸਦੇ ਕਿ ਯਹੂਦੀ ਕਿਲਾ ਬੰਦ ਸਨ, ਰੱਬ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ^(੪) ਅਤੇ ਹੋਰਨਾ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਿਨ ਅਜੇਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸ਼ਾਮ (ਸੰਝ) ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਲਾ ਫ਼ਤਹਿ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਪਰ ਸਮਝੋਤਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਾਰੇ ਯਹੂਦੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਖ਼ੈਬਰ ਛੱਡ ਕੇ ਮਦੀਨੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ । ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਧੰਨ ਮਾਲ ਉੱਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਕੋਲ ਜ਼ਬਤ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਝੂਠ ਨਾਲ ਕੰਮ ਲਏਗਾ ਅਤੇ ਕੋਈ ਮਾਲ ਜਾਂ ਜਿੰਸ ਲੁਕਾ ਕੇ ਰੱਖੇਗਾ ਉਹ ਇਸ ਸਮਝੋਤੇ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਏਗਾ ਅਤੇ ਗੱਦਾਰੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਅਪਰਾਧੀ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਤਿੰਨ ਅਦਭੁਤ ਘਟਨਾਵਾਂ

ਇਸ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਅਦਭੁਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰੀਆਂ । ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਇਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਉੱਚ ਆਚਰਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਚਿੰਨ੍ਹ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਜੰਗ ਮਗਰੋਂ ਜਦ ਖ਼ੈਬਰ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਕਨਾਨਾ ਦੀ ਪਤਨੀ ਸਫੀਆ ਦਾ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਪਰ ਲੰਮੇ-ਲੰਮੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹਨ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਸਫੀਆ; ਤੁਹਾਡੇ ਇਹ ਚਿਨ੍ਹ ਕਿਵੇਂ ਹਨ ? ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਚੰਨੂ ਮੇਰੀ ਝੋਲੀ ਵਿੱਚ ਆਣ ਪਿਆ ਹੈ । ਮੈਂ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਇਹ ਸੁਪਨਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ । ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਇਹ ਅਦਭੁਤ ਸੁਪਨਾ ਹੈ । ਤੁਹਾਡਾ ਪਿਤਾ ਵੱਡਾ ਵਿਦਵਾਨ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਚਲਕੇ ਇਹ ਸੁਪਨਾ ਸੁਨਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਕੋਲ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਸੁਪਨਾ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਉਨ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਉੱਪਰ ਥੱਪੜ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ,

ਮੂਰਖ ! ਤੂੰ ਅਰਬ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

(ਅਲ ਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਅਹ ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 50)

ਇਹ ਉਸਨੇ ਇਸ ਲਈ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਰਬ ਦਾ ਕੌਮੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਚੰਨ੍ਹ ਸੀ । ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੇਖਦਾ ਕਿ ਚੰਨ੍ਹ ਉਸ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿੱਚ ਆਣ ਪਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਸੁਪਨਫਲ ਇਹ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਅਰਬ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਕਰ ਕੋਈ ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ ਦੇਖਦਾ ਕਿ ਚੰਨ੍ਹ ਪਾਟ ਗਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਡਿੱਗ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਸੁਪਨਫਲ ਇਹ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਅਰਬ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿੱਚ ਫੁੱਟ ਪੈ ਗਈ ਹੈ ਜਾਂ ਉਹ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ।

ਇਹ ਸੁਪਨਾ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਇਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਗ਼ੈਬ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਮੋਮਿਨਾ ਨੂੰ ਵੱਧ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ ਮੋਮਿਨਾ ਨੂੰ ਘੱਟ । ਹਜ਼ਰਤ ਸਫ਼ੀਆ ਅਜੇ ਯਹੂਦੀ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਲਾਹ ਤਆਲਾ ਨੇ ਸਪਸ਼ਟ ਗ਼ੈਬ ਰਾਹੀਂ ਦੱਸਿਆ । ਜਿਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਤੀ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ । ਅਤੇ ਉਹ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਕੇ ਇਕ ਸਹਾਬੀ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਚਲੀ ਗਈ ਸਨ, ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਆਖਣ 'ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਨਿਕਾਹ ਵਿੱਚ ਆ ਗਈ ਸਨ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਹ ਗ਼ੈਬ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਜੋ ਰੱਬ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਸੀ ।

ਦੂਜੀ ਵਰਨਣ ਯੋਗ ਘਟਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੈਬਰ ਦੇ ਘਿਰਾਓ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਯਹੂਦੀ ਰਈਸ ਦਾ ਚਰਵਾਹਾ ਜੋ ਉਸਦੀਆਂ ਬਕਰੀਆਂ ਚਰਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ । ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਮੈਂ ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਜਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਇਹ ਬਕਰੀਆਂ ਉਸ ਯਹੂਦੀ ਦੀਆਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਅਮਾਨਤ ਹਨ । ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਬਕਰੀਆਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਿਲੇ ਵਲ ਕਰ ਦਿਓ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧੱਕ ਦਿਓ, ਰੱਬ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਵੇਗਾ । ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਕਰੀਆਂ ਕਿਲੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ । ਜਿਥੋਂ ਕਿਲੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਵਾੜ ਲਿਆ ।

(ਅਲ ਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਆ ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 44)

ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕਿੰਨੀ ਕਰੜਾਈ ਨਾਲ ਅਮਾਨਤ ਦੇ ਉਸੂਲਾਂ ਉੱਪਰ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਸਨ । ਲੜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮਾਲ ਅੱਜ ਵੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹਲਾਲ (ਜਾਇਜ਼) ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਕੀ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਜੁਗ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕਿ ਸਭਯ ਜੁਗ ਅੱਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਦੇ ਹੋਇਆ ਹੈ ? ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਫੌਜ ਦੇ ਪਸ਼ੂ ਹੱਥ ਆ ਗਏ ਹੋਣ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਜਾਣ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਿੱਚ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਲਈ ਕਈ ਮਹੀਨਿਆ ਦਾ ਰਾਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਜਿਸ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਘਿਰਾਓ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਆਪ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਬਕਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਲੇ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ । ਕਿਤੇ ਅਜੇਹਾ ਨ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਸ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਆ ਜਾਏ ਜਿਸਦੇ ਸੁਪੁਰਦ ਬਕਰੀਆਂ ਸਨ ।

ਤੀਜੀ ਘਟਨਾ ਇਹ ਵਾਪਰੀ ਕਿ ਇਕ ਯਹੂਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਜਾਨਵਰ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਭਾਗ ਦਾ ਮਾਸ ਬਹੁਤਾ ਪਸੰਦ ਹੈ ? ਸਹਾਬਾ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਦਸਤੀ ਦਾ ਮਾਸ ਬਹੁਤਾ ਪਸੰਦ ਹੈ । ਇਸ ਤੇ ਉਸਨੇ ਇਕ ਬਕਰਾ ਜ਼ਿਬਾਹ (ਹਲਾਲ) ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਉੱਪਰ ਕੁਟਕੇ ਉਸਦੇ ਕਬਾਬ ਬਣਾਏ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਮਾਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ (ਜ਼ਹਿਰ) ਰਲਾ ਦਿੱਤਾ । ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਦਸਤੀਆਂ (ਮਾਹਵਾਂ ਦਾ ਮਾਸ) ਵਿੱਚ, ਜਿਸਦੇ ਬਾਰੇ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਇੱਥੋਂ ਦਾ ਮਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਸੂਰਜ ਡੁਬੱਣ ਮਗਰੋਂ ਜਦ ਆਪ^(ਸ) ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਕੇ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਵੱਲ ਪਰਤ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਤੰਬੂ ਕੋਲ ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਬੈਠੀ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਬੀਬੀ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਕੰਮ ਹੈ ? ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ਅਬੁਲ ਕਾਸਿਮ ! ਮੈਂ ਆਪ ਲਈ ਇਕ ਤੋਹਫਾ (ਭੇਂਟਾ) ਲਿਆਈ ਹਾਂ । ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਕਿਸੇ ਸਾਬੀ ਸਾਹਬਾ ਨੂੰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਜੋ ਚੀਜ਼ ਇਹ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਲੈ ਲਓ । ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਜਦ ਆਪ ਭੋਜਨ ਕਰਨ ਲਈ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਖਾਣੇ 'ਤੇ ਉਹ ਭੁੱਨਿਆ ਹੋਇਆ ਦਸਤੀ ਦਾ ਮਾਸ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਬੁਰਕੀ ਖਾਧੀ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਇਕ ਸਹਾਬੀ ਬਸ਼ੀਰ ਇਬਨੁਲਬਰਾ ਬਿਨ ਅਲ ਮਾਰੂਰ ਨੇ ਵੀ ਮਾਸ ਖਾਣ ਲਈ ਹੱਥ ਅੱਗੇ ਵਧਾਏ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਨ ਖਾਓ

ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਹੱਥ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਖਬਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮਾਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । (ਇਸ ਦੇ ਇਹ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਇਲਹਾਮ (ਇਲਾਹੀ ਕਲਾਮ) ਹੋਇਆ ਸੀ । ਸਗੋਂ ਇਹ ਅਰਥ ਦਾ ਇਕ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਇਹ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਮਾਸ ਚੱਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਰਤ ਮੂਸਾ ਅਲੈਹਿਸ ਸਲਾਮ ਦੇ ਜੁਗ ਦੀ ਘਟਨਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਕੰਧ ਦੇ ਬਾਰੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਡਿਗਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਜਿਸਦੇ ਕੇਵਲ ਇਹ ਅਰਥ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚ ਡਿਗਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਥਾਂ ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਦਸਤੀ ਬੋਲੀ, ਸਗੋਂ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਮਾਸ ਚੱਖਣ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਵਾਕ ਦਾ ਅਗਲਾ ਭਾਗ ਇਹਨਾਂ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।) ਇਸ ਤੇ ਬਸ਼ੀਰ^(੯) ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਸ ਰੱਬ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਣ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਸੰਹੁ ਖਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਬੁਰਕੀ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਮੇਰਾ ਮਨ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁੱਟ ਦਿਆਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਅਜੇਹਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਸੰਭਵਤਾ ਆਪ ਦੇ ਸੁਭਾਓ 'ਤੇ ਇਸਦਾ ਭੈੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਏ ਅਤੇ ਆਪ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਰਾਬ ਨ ਹੋ ਜਾਏ ਅਤੇ ਜਦ ਆਪ ਨੇ ਬੁਰਕੀ ਖਾ ਲਈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਆਪ ਦੀ ਪੈਰੁਵੀ ਵਿੱਚ ਬੁਰਕੀ ਖਾ ਲਈ । ਭਾਵੇਂ ਮੇਰਾ ਮਨ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ੰਕਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਕਾਸ਼ ! ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਹ ਬੁਰਕੀ ਨ ਖਾਣ । ਇਸ ਦੇ ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਬਸ਼ੀਰ^(੯) ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਗੜ ਗਈ । ਕੁਝ ਰਿਵਾਇਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਉੱਥੇ ਬੈਠ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ ਅਤੇ ਕੁਛ ਰਿਵਾਇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਰੋਗੀ ਰਹਿਣ ਮਗਰੋਂ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ । ਇਸ ਤੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਕੁਛ ਮਾਸ ਇਕ ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪੁਆਇਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਖਾਣ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਮਰ ਗਿਆ । ਤਦ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਅਤੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਤੂੰ ਇਸ ਬਕਰੀ ਦੇ ਮਾਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰ ਮਿਲਾਇਆ ਹੈ । ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ । ਆਪ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਕਰੀ ਦੀ ਦਸਤੀ ਸੀ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਇਸ ਦਸਤ (ਹੱਥ) ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਤੇ ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਸਮਝ ਗਈ ਕਿ ਆਪ 'ਤੇ ਇਹ ਭੇਦ ਖੁਲ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਕਰਾਰ ਕਰ

ਲਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਜ਼ਹਿਰ ਮਿਲਾਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਹ ਭੇੜਾ ਕਰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਨੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਕੌਮ ਨਾਲ ਆਪ ਦੀ ਜੰਗ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ । ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦਿਆਂ । ਜੇਕਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਇਹ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਨਬੀ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਰੱਬ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਏਗਾ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । (ਅਲਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਆ, ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 61) । ਉਸ ਦਾ ਦੰਡ ਜੋ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਕਤਲ ਸੀ ਨ ਦਿੱਤਾ । ਇਹ ਘਟਨਾ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਕਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਆਪ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਦੰਡ ਦੇ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜਦ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਜੀਵਿਤ ਰਹਿਣਾ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਝਗੜਿਆਂ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ।

ਕਾਬੇ ਦਾ ਤਵਾਫ਼

ਹਿਜਰਤ ਦੇ ਸੱਤਵੇਂ ਸਾਲ ਫ਼ਰਵਰੀ 629 ਈ. ਵਿੱਚ ਸਮਝੌਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਤਵਾਫ਼ ਲਈ ਜਾਣਾ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਜਦ ਉਹ ਸਮਾਂ ਆਇਆ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਸਣੇ ਕਾਬੇ ਦੇ ਤਵਾਫ਼ ਲਈ ਤੁਰੇ । ਜਦ ਆਪ ਮਰੁੱਜ਼ਹਰਾਨ ਤਕ ਪਹੁੰਚੇ ਜੋ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਇਕ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਹੈ । ਸਮਝੌਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਨੇ ਸਾਰੇ ਭਾਰੀ ਹੱਥਿਆਰ ਅਤੇ ਜ਼ਰਹਾਂ (ਕਵਚ ਆਦਿ) ਉੱਥੇ ਜਮਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪ ਸਹਾਬਾ ਸਣੇ ਸਮਝੌਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਵਲ ਮਿਆਨਬੰਦ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹਰਮ (ਖਾਨਾ-ਕਾਬਾ ਦਾ ਪਰਿਸਰ) ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ । ਸੱਤ ਸਾਲ ਜਿਲਾ ਵਤਨੀ (ਵਤਨ ਛੱਡਿਆਂ) ਮਗਰੋਂ ਮੁਹਾਜ਼ਰਾਂ ਦਾ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਲੰਮੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਣ ਕਰਕੇ ਰਕਤ ਵਹਾ ਰਹੇ ਸਨ ਜੋ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਰੱਬ ਦੀ ਉਸ ਕਿਰਪਾ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਕਿ ਫਿਰ ਰੱਬ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੇ ਦਾ ਤਵਾਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਨਸੀਬ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਖੁਸ਼ ਵੀ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ । ਮੱਕੇ

ਦੇ ਲੋਕ ਮੱਕੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਪਹਾੜ ਦੀ ਚੋਟੀਆਂ ਉੱਪਰ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ । ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦਾ ਮਨ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅੱਜ ਉਹ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦੇਣ ਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਨ ਬਖਸ਼ਿਆ ਜਾਂ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਲਈ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਰਵਾਹਾ^(੮) ਨੇ ਇਸ ਅਵਸਰ ਤੇ ਜੰਗੀ ਜਿੱਤ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਣੇ ਅਰੰਭ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਆਪ^(੯) ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਫਰਮਾਇਆ ਅਜੇਹੇ ਕਾਵਿ ਨ ਪੜ੍ਹੋ, ਸਗੋਂ ਇਉਂ ਆਖੋ ਕਿ ਰੱਬ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪੂਜਨ ਯੋਗ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਰੱਬ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਸੂਲ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮੋਮਿਨਾ ਨੂੰ ਜ਼ਿਲੱਤ ਦੇ ਟੋਏ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਕੇਵਲ ਰੱਬ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ । ਕਾਬੇ ਦੇ ਤਵਾਫ਼ (ਪ੍ਰਕਿਰਮਾ) ਅਤੇ ਸਫਾ ਤੇ ਮਰਵਾ (ਪਹਾੜੀਆਂ) ਦੇ ਚੱਕਰ ਲਾਉਣ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਸਹਾਬਾ ਸਣੇ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਠਹਿਰੇ । ਹਜ਼ਰਤ ਅੱਬਾਸ ਦੀ ਸਾਲੀ ਮੈਮੂਨਾ ਜੋ ਚਿਰ ਤੋਂ ਬਿਧਵਾ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸਨ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਸਨ । ਹਜ਼ਰਤ ਅੱਬਾਸ ਨੇ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲੈਣ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ । ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪ ਸਮਝੋਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣਾ ਆਪ ਨੇ ਝੱਟ ਸਾਰਿਆਂ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੱਕੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਮਦੀਨੇ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕਰਨ । ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਵਿਆਹੀ ਪਤਨੀ ਮੈਮੂਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ । ਉਹ ਮਗਰੋਂ ਸਮਾਨ ਢੋਹਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆ ਜਾਣ । ਅਤੇ ਆਪ ਆਪਣੀ ਸਵਾਰੀ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਹਰਮ (ਮੱਕੇ) ਦੀ ਹਦਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਏ । ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਆਪਦੀ ਪਤਨੀ ਮੈਮੂਨਾ ਨੂੰ ਸੰਝ ਸਮੇਂ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਮੈਮੂਨਾ ਪਹਿਲੀ ਰਾਤ ਉੱਥੇ ਹੀ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ ।

ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ

ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਤੇ ਆਪੱਤੀ ਦਾ ਉੱਤਰ

ਇਹ ਘਟਨਾ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਘਟਨਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸਨੂੰ ਇਸ ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨੀ ਵਿੱਚ

ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਮੈਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ । ਪਰ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਇਕ ਪੱਖ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮਾਮੂਲੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਇਸ ਥਾਂ ਲਿਖਾਂ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉੱਤੇ ਇਹ ਸ਼ੰਕਾ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪਤਨੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਆਪਦਾ ਇਹ ਕਰਮ ਨਉਜ਼ ਬਿੱਲਾਹ ਮਿਨ ਜ਼ਲਿਕ (ਅਰਥਾਤ ਅਸੀਂ ਅਜੇਹਾ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਪਨਾਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ) ਭੋਗ ਬਿਲਾਸ ਜਾਂ ਅੱਯਾਸ਼ੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਸੀ । ਪਰ ਜਦ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਗ਼ੌਰ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਆਪ ਦੀ ਪਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਾਓ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਦਾ ਸੰਬੰਧ ਅਜੇਹਾ ਪਵਿੱਤਰ, ਅਜੇਹਾ ਅਧਿਆਤਮ, ਸੱਚਾ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਪਤਨੀ ਵਾਲੇ ਪੁਰੁਸ਼ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਅਜੇਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਜੇਕਰ ਆਪ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਆਪਣੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਨਾਲ ਅਯਾਸ਼ੀ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਦੇ ਮਨ ਕਿਸੇ ਰੂਹਾਨੀ ਜਜ਼ਬੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਨ ਹੁੰਦੇ । ਪਰ ਆਪ ਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਪ ਲਈ ਜੋ ਪ੍ਰੇਮ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਨਾਲ ਜੋ ਨੇਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲਿਆ ਸੀ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੈ । ਉਦਾਹਰਣ ਵੱਜੋਂ ਇਹੋ ਘਟਨਾ ਕਿੰਨੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਮੂਨਾ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹਰਮ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕ ਤੰਬੂ (ਬੈਮੇ) ਵਿੱਚ ਮਿਲੀ । ਜੇਕਰ ਆਪ^(ਸ) ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕੋਈ ਸ਼ਰੀਰਕ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਆਪ ਕੁਛ ਪਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਇਕ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਮੈਮੂਨਾ ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਘਟਨਾ ਨ ਸਮਝਦੀ ਸਗੋਂ ਜਤਨ ਕਰਦੀ ਕਿ ਇਹ ਘਟਨਾ ਉਹਨਾਂ ਯਾਦ 'ਚੋਂ ਭੁਲ ਹੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਮੈਮੂਨਾ^(ਰ) ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਸਵਰਗ ਸਿਧਾਰਣ ਮਗਰੋਂ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਤੱਕ ਜੀਵਿਤ ਰਹੀ ਅਤੇ ਅੱਸੀ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗ ਕੇ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰੀ, ਪਰ ਉਸ ਬਰਕਤ ਵਾਲੇ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨ ਭੁਲਾ ਸਕੀਂ । ਅੱਸੀ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿੱਚ ਜੱਦ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਠੰਡੇ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਆਪ^(ਸ) ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਬਾਦ ਜੋ ਇਕ ਲੰਮੀ ਆਯੂ ਅਖਵਾਉਣ ਯੋਗ ਹੈ ਹਜ਼ਰਤ ਮੈਮੂਨਾ^(ਰ) ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ

ਕਿ ਜਦ ਮੈਂ ਮਰ ਜਾਵਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਜਿਸ ਥਾਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਬੈਮਾ (ਤੰਬੂ) ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਥਾਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਆਪ^(ਸ) ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਮੇਰੀ ਕਬਰ ਬਣਾਈ ਜਾਏ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਦਫਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ । (ਅਲ ਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਆ, ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 73) । ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਅਜੇਹੀਆਂ ਸੱਚੀਆਂ, ਵਿਚਿੱਤਰ ਤੇ ਅਦਭੁਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿੱਸੇ, ਕਹਾਣੀਆ ਵੀ, ਪਰ ਸੱਚੀਆਂ ਅਦਭੁਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਅਤੇ ਕਿੱਸੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਕੀ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਘਟਨਾ ਇੰਨੇ ਡੂੰਘੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

ਖ਼ਾਲਿਦ ਬਿਨ ਵਲੀਦ ਅਤੇ ਅਮਰ ਬਿਨ ਆਸ ਦਾ

ਇਸਲਾਮ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨਾ

ਕਾਬੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾ ਤੋਂ ਪਰਤਨ ਮਗਰੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਦੋ ਅਜੇਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ ਜੋ ਇਸਲਾਮੀ ਜੰਗਾ ਦੇ ਅਰੰਭ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕੁੱਫ਼ਾਰ (ਇਨਕਾਰੀਆਂ) ਦੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਜਰਨੈਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ । ਜੋ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਅਜੇਹੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਰਨੈਲ ਸਿੱਧ ਹੋਏ ਕਿ ਇਸਲਾਮੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਮੇਟਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਅਰਥਾਤ ਖ਼ਾਲਿਦ ਬਿਨ ਵਲੀਦ ਜਿਸਨੇ ਮਗਰੋਂ ਰੋਮ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੇ ਰਾਜ ਜਿੱਤ ਕੇ ਇਸਲਾਮੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿੱਚ ਰਲਾਏ ਅਤੇ ਅਮਰ ਬਿਨ ਆਸ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਿਸਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਇਸਲਾਮੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ।

'ਮੋਤਹ' ਦੀ ਜੰਗ

ਜਦ ਆਪ^(ਸ) ਕਾਬੇ ਦੀ ਜ਼ਿਯਾਰਤ (ਦਰਸ਼ਨਾ) ਮਗਰੋਂ ਪਰਤੇ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਮਿਲਣੀਆਂ ਅਰੰਭ ਹੋਈਆਂ ਕਿ ਸ਼ਾਮ (ਸੀਰੀਆ) ਦੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਅਰਬ ਦੇ ਈਸਾਈ ਕਬੀਲੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਦੇ ਭੜਕਾਉਣ ਕਰਕੇ ਮਦੀਨੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਆਪਨੇ ਪੰਦਰਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਸ਼ਾਮ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਂ ਵੱਲ ਭਿਜਵਾਈ ਕਿ ਉਹ

ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਕਿ ਇਹ ਅਫ਼ਵਾਹਾਂ ਕਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਠੀਕ ਹਨ । ਜੱਦ ਇਹ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮ ਦੀਆਂ ਸਰਹਦਾਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਕ ਲਸ਼ਕਰ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਬਜਾਏ ਇਸਦੇ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਵਾਪਸ ਆਣ ਕੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਖਬਰ ਦਿੰਦੇ । ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਇਹਨੀ ਦਿਨੀਂ ਮੋਮਨ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਗ਼ਾਲਬ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਹ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਦਾਵਤ ਦੇਣ ਲੱਗੇ । ਜੋ ਲੋਕ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਦੇ ਭੜਕਾਏ ਹੋਏ ਆਪ^(ਸ) ਦੇ ਵਤਨ ਉੱਪਰ ਚੜਾਈ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਜਿੱਤਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਕ ਰੱਬ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਕੱਦ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੁਨਾਉਣੀ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ, ਚਾਰੇ ਪਾਸਿਓਂ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਘੇਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਤੀਰ ਵਰਸਾਉਣੇ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੇ । ਜਦ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਉੱਤਰ ਉਕਤੀਆ ਤੇ ਯੁਕਤੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤੀਰ ਵਰਸਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਭੱਜੇ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਸ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨਾਂ ਨਹੀਂ ਬਚਾਈਆਂ ਸਗੋਂ ਸੱਚੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਾਂਗ ਉਹ ਪੰਦਰਾਂ ਬੰਦੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਡੱਟ ਗਏ । ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਢੇਰ ਹੋ ਗਏ । ਆਪ^(ਸ) ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਈ ਕਿ ਇਕ ਹੋਰ ਲਸ਼ਕਰ ਭੇਜ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੰਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਜੇਹਾ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾ ਕਰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇੰਨੇ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੂੰ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲੀ ਕਿ ਉਹ ਲਸ਼ਕਰ ਜੋ ਉੱਥੇ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਖਿੰਡ-ਪੁੰਡ ਗਿਆ ਹੈ । ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਇਸ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਟਾਲ ਦਿੱਤਾ ।

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚਕਾਰ ਗ਼ਸਾਨ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਜੋ ਰੋਮ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵੱਲੋਂ ਬਸਰਾ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸੀ । ਆਪ ਰੋਮ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ, ਸੰਭਵਤਾ ਇਸ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਘਟਨਾ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਕੁਛ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਕਬੀਲੇ ਇਸਲਾਮੀ ਖੇਤੀ ਉੱਪਰ ਚੜਾਈ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਕਾਰਨ ਹੀ ਪੰਦਰਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਇਹ ਪੱਤਰ ਅਲ-ਹਰਸ ਨਾਮੀ ਇਕ ਸਹਾਬੀ ਰਾਹੀਂ ਭਿਜਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਉਹ ਸ਼ਾਮ (ਸੀਰੀਆ) ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ 'ਮੋਤਹ' ਨਾਮੀ ਇਕ ਸਥਾਨ ਉੱਪਰ ਠਹਿਰੇ ਜਿੱਥੇ

ਗ਼ਸਾਨ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਇਕ ਰਈਸ ਸ਼ਰਜੀਲ ਨਾਮੀ ਜੋ ਕੈਸਰ ਵੱਲੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਹਾਕਮਾ ਵਿੱਚੋਂ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਧਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ । ਸੰਭਵਤਾ ਤੁਸੀਂ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਦੇ ਦੂਤ ਹੋ ? ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹਾਂ । ਇਸ ਤੇ ਉਸਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਿਰਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਰਸੀਆਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਮਾਰ ਹੀ ਦਿੱਤਾ । ਭਾਵੇਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਪਰ ਇਹ ਘਟਨਾ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਲਸ਼ਕਰ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਪੰਦਰਾਂ ਸਹਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸਦੇ ਲੀਡਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਵੇਗਾ । ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਕਿ ਸੰਭਵਤਾ ਤੁਸੀਂ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਦੇ ਦੂਤ ਹੋ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਕੈਸਰ ਕੋਲ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਲੋਕ ਸਾਡੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਪਰ ਹਮਲੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਡਰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਨ ਕਰੇ । ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਖ਼ੈਰ ਸਮਝੀ ਕਿ ਦੂਤ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਨ ਕੋਈ ਸੰਦੇਸ਼ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਨ ਕੋਈ ਪੁੱਛ-ਪੜਤਾਲ ਹੋਵੇ । ਪਰ ਰੱਬ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭੈੜੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਨ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਅਲ-ਹਰਸ ਦੇ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਹੁੰਚ ਹੀ ਗਈ । ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੀ ਘਟਨਾ ਤੇ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਦੰਡ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਲਸ਼ਕਰ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਜ਼ੈਦ ਬਿਨ ਹਾਰਸਾ (ਜੋ ਆਪ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰ ਕੀਤੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਪ^(ਸ) ਦੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ) ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਸ਼ਾਮ ਵੱਲ ਭਿਜਵਾਇਆ ਅਤੇ ਹੁਕੁਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜ਼ੈਦ ਬਿਨ ਹਾਰਸਾ^(ਹ) ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜ਼ਅਫ਼ਰ ਬਿਨ ਅਬੀ ਤਾਲਬ^(ਬ) ਕਮਾਂਡਰ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਰਵਾਹਾ^(ਰ) ਕਮਾਂਡਰ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਵੀ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੁਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਫ਼ਸਰ ਬਣਾ ਲੈਣ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਯਹੂਦੀ ਆਪਦੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ਅਬੁਲ ਕਾਸਿਮ ! ਜੇ ਕਰ ਆਪ ਸੱਚੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਅਵਸ਼ ਮਾਰੇ ਜਾਣਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਰੱਬ ਆਪਣੇ ਨਬੀਆਂ ਦੇ ਮੁਹੱ ਨਿਕਲੀ ਹੋਈ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਫ਼ਿਰ ਉਹ ਜ਼ੈਦ ਵੱਲ ਸੰਬੋਧਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ

ਸੱਚ-ਸੱਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਰੱਬ ਦੇ ਸੱਚੇ ਨਬੀ ਹਨ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਵੀ ਜਿਉਂਦੇ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਪਰਤੋਗੇ । ਜੈਦ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤਾਂ ਜਾਂ ਨ ਪਰਤਾਂ, ਪਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਸੱਚੇ ਨਬੀ ਹਨ । ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਲਸ਼ਕਰ ਨੇ ਕੂਚ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਤੇ ਸਹਾਬਾ ਇਸ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਲਈ ਗਏ । ਆਪ^(ਸ) ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੀ ਅਫ਼ਸਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇੰਨਾਂ ਵੱਡਾ ਲਸ਼ਕਰ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਜ ਲਈ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸੀ । ਆਪ^(ਸ) ਇਸ ਲਸ਼ਕਰ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਅੰਤ ਮਦੀਨੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਉਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਜਿੱਥੋਂ ਆਪ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਸ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਮਦੀਨੇ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਤਕਵਾ (ਸੰਜਮਤਾ) ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ । ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਜਿੰਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਨ ਉਹਨਾ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਬਰਤਾਵ ਕਰਨ ਦਾ । ਤੁਸੀਂ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਜੰਗ ਲਈ ਜਾਓ । ਤੁਹਾਡੇ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਜੋ ਸ਼ਾਮ ਵਿੱਚ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੱਧ ਕਰੋ । ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਾਮ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੋਗੇ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਜੇਹੇ ਲੋਕ ਮਿਲਣਗੇ ਜੋ ਇਬਾਦਤਗਾਹਾਂ (ਬੰਦਗੀ ਸਥਲ) ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਕੇ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਂ ਜਪਦੇ ਹਨ । ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਦਖ਼ਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਅਤੇ ਨ ਕਿਸੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ, ਨ ਕਿਸੇ ਬੁੱਢੇ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ, ਨ ਕੋਈ ਰੁੱਖ ਵੱਢਣਾ ਨ ਕੋਈ ਭਵਨ ਢਾਉਣਾ । ਇਹ ਨਸੀਹਤਾਂ ਕਰਕੇ ਆਪ^(ਸ) ਉੱਥੋਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤੇ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਲਸ਼ਕਰ ਨੇ ਸ਼ਾਮ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕੀਤਾ । ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਲਸ਼ਕਰ ਸੀ ਜੋ ਇਸਲਾਮ ਵੱਲੋਂ ਈਸਾਈਆਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਨਿਕਲਿਆ । ਜਦ ਇਹ ਫ਼ੌਜ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਸੀਮਾ ਉੱਪਰ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕੈਸਰ ਵੀ ਇੱਧਰ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਲੱਖ ਰੂਮੀ ਇਪਾਹੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਲੱਖ ਦੇ ਲਗਭਗ ਅਰਬ ਦੇ ਇਸਾਈ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਵੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹਨ । ਇਸ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਈ ਕਿ ਉਹ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਹੀ ਡੇਰਾ ਪਾ ਲਈਏ ਅਤੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ

ਜੋ ਜੇਕਰ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਕੋਈ ਮਦਦ ਭੇਜਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਭੇਜ ਦੇਣ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੁਕਮ ਦੇਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਵੀ ਖਬਰ ਦੇ ਦੇਣ । ਜਦ ਇਹ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਰਵਾਹਾ ਜ਼ੋਸ਼ ਨਾਲ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਬੋਲੇ, ਹੇ ਕੌਮ ! ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ 'ਚੋਂ ਰੱਬ ਦੇ ਮਾਰਗ ਉੱਪਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਲਈ ਨਿਕਲੇ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਤੁਸੀਂ ਨਿਕਲੇ ਸੀ ਹੁਣ ਉਸ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਰਹੇ ਹੋ । ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗਿਣਤੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਜਾਂ ਬਹੁਸੰਖਿਆ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜੁੱਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਦੀਨ ਦੀ ਖ਼ਾਤਿਰ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਜੋ ਰੱਬ ਨੇ ਸਾਡੇ ਉੱਪਰ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੇ ਕਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਹੁਤ ਹੈ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਕਰੇ । ਅੰਤ ਦੋ ਨੇਕੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਸਾਨੂੰ ਅਵਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗੀ । ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਫ਼ਤਹਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਾਂਗੇ ਜਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ । ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਕਿਹਾ, ਇਬਨੇ ਰਵਾਹਾ ਬਿਲਕੁਲ ਸੱਚ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਝੱਟ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਜਦ ਉਹ ਅੱਗੇ ਵੱਧੇ ਤਾਂ ਰੋਮ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਲਸ਼ਕਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਵਧਦਾ ਹੋਇਆ ਦਿੱਸਿਆ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੇ 'ਮੋਤਹ' ਨਾਮੀ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਲੜੀਬੱਧ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਜੰਗ ਅਰੰਭ ਹੋ ਗਈ । ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਜ਼ੈਦ ਬਿਨ ਹਾਰਸਾ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ ਸਨ ਮਾਰੇ ਗਏ ਤਦ ਇਸਲਾਮੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਝੰਡਾ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਚਚੇਰੇ ਭਾਈ ਜਾਫ਼ਰ ਅਬੀ ਤਾਲਿਬ ਨੇ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ । ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਰੇਲਾ ਵਧਦਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੀ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਘਾਟ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਬਾਓ ਨੂੰ ਸਹਿਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਵੱਢ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਜਿਸਦੇ ਇਹ ਅਰਥ ਸਨ ਕਿ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਮੈਂ ਇਸ ਰਣਭੂਮੀ 'ਚੋਂ ਭੱਜਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਮੈਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪਸੰਦ ਕਰਾਂਗਾ, ਪਰ ਭੱਜਣ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ । ਇਹ ਅਰਥ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਰੀਤੀ ਸੀ । ਉਹ ਘੋੜੇ ਦੀ ਲੱਤਾਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੱਢ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਜੋ ਬਿਨਾ ਸਵਾਰੀ ਦੇ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਭਟਕ ਦੇ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਭਗਦੜ ਨ ਮਚਾਏ । ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੀ ਸੱਜੀ ਬਾਂਹ ਵੱਢੀ ਗਈ ਤਦ ਆਪ ਨੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਝੰਡਾ ਫੜ ਲਿਆ ਫਿਰ ਆਪ ਦਾ ਖੱਬਾ ਹੱਥ ਵੀ ਵੱਢਿਆ ਗਿਆ । ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਦੋਵੇਂ

ਟੁੰਡੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਰਣ ਭੂਮੀ ਵਿੱਚ ਖੜੇ ਰਹੇ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਆਪ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ । ਫਿਰ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਰਵਾਹਾ ਨੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਲੜਦੇ-ਲੜਦੇ ਮਾਰੇ ਗਏ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਲਈ ਕੋਈ ਅਵਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਾਮਰਸ਼ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਰਦਾਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਦੇ । ਸੰਭਵ ਸੀ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਬਹੁਸੰਖਿਆ ਕਾਰਣ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ, ਖਾਲਿਦ ਬਿਨ ਵਲੀਦ ਨੇ ਇਕ ਮਿੱਤਰ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਝੰਡਾ ਫੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ।

ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਫਿਰ ਖਾਲਿਦ ਆਪਣੇ ਥੱਕੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਜ਼ਖਮੀ ਲਸ਼ਕਰ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵੱਡੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਅਗਲੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੱਜੇ ਨੂੰ ਖੱਬੇ ਅਤੇ ਖੱਬੇ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਰੇ ਲਾਏ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਦਦ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਹੈ ਇਸ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਪਿੱਛੇ ਹੱਟ ਗਿਆ ਅਤੇ ਖਾਲਿਦ ਇਸਲਾਮੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਲੈ ਆਏ ।

(ਅਲ-ਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਅਹ, ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 75)

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਉਸੇ ਦਿਨ ਵਹੀ (ਇਲਾਹੀ ਵਾਣੀ) ਰਾਹੀਂ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤਾ । ਜਦ ਆਪ ਮਿਮਬਰ (ਸਟੇਜ) ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹੇ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹੰਝੂ ਵਹਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹੇ ਲੋਕੋ ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਲਸ਼ਕਰ ਬਾਰੇ ਖ਼ਬਰ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਉਸ ਲਸ਼ਕਰ ਦਾ ਇੱਥੋਂ ਜਾ ਕੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਹੋਇਆ, ਜੰਗ ਅਰੰਭ ਹੁੰਦਿਆ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ੈਦ^(ੳ) ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ । ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀ ਲੋਕ ਜ਼ੈਦ ਲਈ ਦੁਆ ਕਰੋ । ਫਿਰ ਝੰਡਾ ਜਾਫ਼ਰ^(ੳ) ਨੇ ਲੈ ਲਿਆ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ । ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ । ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਵੀ ਦੁਆ ਕਰੋ । ਫਿਰ ਝੰਡਾ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਰਵਾਹਾ^(ੳ) ਨੇ ਲੈ ਲਿਆ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਲਸ਼ਕਰ ਨੂੰ ਲੜਾਇਆ । ਪਰ ਅੰਤ ਉਹ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ । ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਵੀ ਦੁਆ ਕਰੋ । ਫਿਰ ਝੰਡਾ ਖਾਲਿਦ ਬਿਨ

ਵਲੀਦ^(ੳ) ਨੇ ਲੈ ਲਿਆ । ਉਸਨੂੰ ਮੈਂ ਕਮਾਂਡਰ ਨਿਯੁਕਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਮਾਂਡਰ ਬਣਾ ਲਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਤਲਵਾਰ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਰੱਬ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਇਸਲਾਮੀ ਲੜਕਰ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਵਾਪਸ ਲੈ ਆਇਆ । ਆਪਦੇ ਇਸ ਭਾਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਖਾਲਿਦ^(ੳ) ਦਾ ਨਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਵਿੱਚ “ਸੈਫੁੱਲਾਹ” ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋ ਗਿਆ । ਕਿਉਂਕਿ ‘ਖਾਲਿਦ^(ੳ)’ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਈਮਾਨ ਲਿਆਏ ਸਨ । ਕੁਝ ਸਹਾਬੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਖੌਲ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਝਗੜੇ ਦੇ ਅਵਸਰ ’ਤੇ ਮਿਹਣਾ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਕ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੀ ਗੱਲ ’ਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬਦੁਰ ਰਹਿਮਾਨ ਬਿਨ ਔਫ਼^(ੳ) ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਹੋ ਗਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪ^(ਸ) ਕੋਲ ਖਾਲਿਦ^(ੳ) ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ । ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਖਾਲਿਦ ! ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਜੋ ‘ਬਦਰ’ ਦੀ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿਉਂ ਦੁੱਖ ਦਿੰਦੇ ਹੋ । ਜੇ ਕਰ ਤੁਸੀਂ ਉਹਦੇ (ਪਹਾੜ) ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਵੀ ਸੋਨਾ ਖਰਚ ਕਰੋ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਰੱਬ ਕੋਲੋਂ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ਇਸ ਤੇ ਖਾਲਿਦ^(ੳ) ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਮਿਹਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੈਂ ਵੀ ਉੱਤਰ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ । ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਖਾਲਿਦ^(ੳ) ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਨ ਦਿਆ ਕਰੋ । ਇਹ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਤਲਵਾਰ ਹੈ, ਜੋ ਰੱਬ ਨੇ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਲਈ ਖਿੱਚੀ ਹੈ ।

(ਅਲ ਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਅਹ, ਭਾਗ 2, ਪੰਨਾ 77)

ਇਹ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕੁਝ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਅੱਖਰ-ਅੱਖਰ ਪੂਰੀ ਹੋਈ । ਜਦ ਖਾਲਿਦ ਆਪਣੇ ਲੜਕਰ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲਿਆਏ ਤਾਂ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਸਹਾਬਾ ਜੋ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਗਏ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਲੜਕਰ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਭਗੋੜੇ ਆਖਣਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉੱਥੇ ਹੀ ਲੜਕੇ ਮਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਵਾਪਸ ਪਰਤਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਇਹ ਭਗੋੜੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿਪਾਹੀ ਹਨ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜੰਗਾਂ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕੀਤੀ ਜੋ ਸ਼ਾਮ (ਸੀਰੀਆ) ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਨ ।

ਫਤਹਿ ਮੱਕਾ

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉਸ ਅਤੰਮ ਜੰਗ ਲਈ ਸਨ 8 ਹਿਜਰੀ, ਰਮਜ਼ਾਨ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਅਰਥਾਤ ਦਸੰਬਰ, ਸਨ 629 ਈ. ਵਿੱਚ ਨਿਕਲੇ, ਜਿਸਨੇ ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਇਉਂ ਵਾਪਰੀ ਕਿ ਹੁਦੈਬੀਅਹ ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਅਰਬ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਚਾਹੁਣ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਣ ਅਤੇ ਜੋ ਚਾਹੁਣ ਮੁਹੰਮਦ (ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਣ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਦਸ ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੋਵੇਂ ਧੜਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਜੰਗ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਿਵਾਏ ਇਸਦੇ ਕਿ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਸਮਝੌਤਾ ਭੰਨ ਦੇਣ। ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਹੇਠ ਅਰਬ ਦਾ ਕਬੀਲਾ ਬਨੂ ਬਕਰ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਤੇ ਕਬੀਲਾ ਖੁਜ਼ਾਅਹ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨਾਲ। ਅਰਬ ਦੇ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਪਬੰਦੀ ਦਾ ਘੱਟ ਹੀ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ। ਕਿਉਂਕਿ ਬਨੂ ਬਕਰ ਕਬੀਲੇ ਨੇ ਖੁਜ਼ਾਅਹ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣਾ ਮਤਿ-ਭੇਦ ਸੀ। ਹੁਦੈਬੀਅਹ ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਦੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਲੰਘਣ ਮਗਰੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਮਰਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ 'ਖੁਜ਼ਾਅਹ' ਤਾਂ ਸਮਝੌਤੇ ਕਰਕੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਸ਼ਚਿੰਤ ਹਨ। ਹੁਣ ਮੌਕਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲਈਏ। ਇਸ ਲਈ ਮੱਕੇ ਦੇ ਕੁਰੈਸ਼ ਅਤੇ ਬਨੂ ਬਕਰ ਨੇ ਮਿਲਕੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਬਨੀ ਖੁਜ਼ਾਅਹ ਉੱਪਰ ਛਾਪਾ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੰਦੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ। ਖੁਜ਼ਾਅਹ ਨੂੰ ਜਦ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕੁਰੈਸ਼ ਨੇ ਬਨੂ ਬਕਰ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਮਝੌਤਾ ਭੰਨਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇਣ ਲਈ ਚਾਲ਼ੀ (40) ਵਿਅਕਤੀ ਤੇਜ਼ ਉਠਾਂ ਉੱਪਰ ਝੱਟ ਮਦੀਨੇ ਵੱਲ ਭੇਜੇ ਅਤੇ ਆਪ^(ਸ) ਤੋਂ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪਸੀ ਸਮਝੌਤੇ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਹੁਣ ਆਪਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਬਦਲਾ ਲਵੋ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰੋ। ਜਦ ਇਹ ਜੱਥਾ ਆਪ^(ਸ) ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਤੁਹਾਡਾ ਦੁੱਖ ਮੇਰਾ ਦੁੱਖ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਮਝੌਤੇ ਉੱਪਰ ਕਾਇਮ ਹਾਂ। ਇਹ ਬੱਦਲ ਜੋ ਸਾਹਮਣੇ ਵਰ੍ਹੇ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੀਂਹ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ) ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਬੱਦਲ 'ਚੋਂ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਤੁਹਾਡੀ

ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਇਸਲਾਮੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਗੀਆਂ । ਜੱਦ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਜੱਥੇ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਘਬਰਾਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਬੂ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੂੰ ਮਦੀਨੇ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਰੋਕ ਸਕਣ । ਅਬੂ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੇ ਮਦੀਨੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਆਪ^(ਸ) ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਦੈਬੀਅਹ ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਹਾਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਸੰਧੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ । ਪਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ । ਕਿਉਂਕਿ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਨਾਲ ਭੇਦ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਅਬੂ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਘਬਰਾ ਕੇ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੇ ਲੋਕੋ ! ਮੈਂ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਅਮਨ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਸਦੀ ਮੂਰਖਤਾ ਉੱਪਰ ਹੱਸ ਪਏ । ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਅਬੂ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ! ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਇੱਕ ਪੱਖੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ, ਅਸੀਂ ਅਜੇਹਾ ਕੋਈ ਸਮਝੌਤਾ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ।

ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵੱਲ ਸੰਦੇਸ਼ਵਾਹਕ ਭਿਜਵਾ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਜਦ ਇਹ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਬੀਲੇ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਰਲਦੇ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਸ਼ਸਤਰ ਹੋਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ । ਜਨਵਰੀ 630 ਈ. ਪਹਿਲੀ ਮਿਤੀ ਨੂੰ ਇਹ ਲਸ਼ਕਰ ਮਦੀਨੇ ਤੋਂ ਰਵਾਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਚਾਰੇ ਪਾਸਿਓਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਬੀਲੇ ਆਣ-ਆਣਕੇ ਰਲਦੇ ਗਏ । ਕੁਛ ਕੋਹ ਪਾਰ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਲਸ਼ਕਰ ਫ਼ਾਰਾਨ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸੁਲੇਮਾਨ ਨਬੀ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਸੀ । ਏਧਰ ਤਾਂ ਇਹ ਲਸ਼ਕਰ ਮੱਕੇ ਵੱਲ ਮਾਰਚ ਕਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਓਧਰ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਇਸ ਚੁੱਪੀ ਕਰਕੇ ਜੋ ਵਾਤਾਵਰਣ 'ਤੇ ਛਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਡਰੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਅੰਤ ਉਹਨਾਂ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਅਬੂ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੂੰ ਫ਼ਿਰ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਪਤਾ ਕਰੇ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਇਕ ਕੋਹ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਤੇ ਹੀ ਅਬੂ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੇ ਰਾਤ ਸਮੇਂ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਅੱਗ ਨਾਲ ਚਾਨੂਣ ਵੇਖਿਆ ।

ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਹੁਕੁਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਤੰਬੂਆਂ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਬਾਲੀ ਜਾਏ । ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਤੰਬੂਆਂ ਅੱਗੇ ਭੜਕਦੀ ਅੱਗ ਖੌਫ਼ਨਾਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ । ਅਬੁ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਇਹ ਕੀ ਹੈ । ਕੀ ਅਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਕੋਈ ਲਸ਼ਕਰ ਉਤਰਿਆ ਹੈ ? ਕਿਉਂਕਿ ਅਰਬ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਦਾ ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡਾ ਲਸ਼ਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਏ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ, ਅਰਬ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਵੀ ਏਨ੍ਹਾ ਵੱਡਾ ਕਿੱਥੋਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਇਹ ਗੱਲ ਕਰ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਅਵਾਜ਼ ਆਈ, ਅਬੁ-ਜਨਜ਼ਲਹ ! (ਅਬੁ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਦੀ ਕੁੱਨੀਯਤ (ਉਪਾਧਿ) ਸੀ) । ਅਬੁ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅਬੱਸ, ਤੁਸੀ ਇੱਥੇ, ਕਿੱਥੇ ? ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਲਸ਼ਕਰ ਸਾਹਮਣੇ ਡੇਰਾ ਲਾਏ ਹੋਏ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਤੁਸੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਕੋਈ ਵਿਉਂਤ ਨ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਹਾਰ ਤੇ ਅਪਮਾਨ ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨੇੜੇ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਅਬੱਸ, ਅਬੁ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਬੁ ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਤੋਂ ਅਨੁਰੋਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਵਾਰੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਜਾਏ ਅਤੇ ਆਪ^(ਸ) ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵੇ । ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਠ ਨੂੰ ਅੱਡੀ ਲਾ ਕੇ ਆਪ^(ਸ) ਦੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ । ਹਜ਼ਰਤ ਅੱਬਾਸ^(ਰ) ਡਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(ਰ) ਜੋ ਉਹਨਾ ਨਾਲ ਪਹਿਰੇ 'ਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਸਨ ਕਿਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਨ ਕਰ ਦੇਣ । ਪਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਫ਼ਰਮਾ ਚੁਕੇ ਸਨ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਬੁ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਨ ਕਰਨਾ । ਇਹ ਸਾਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਅਬੁ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮਹਾਨ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਚੁਕਿਆ ਸੀ । ਅਬੁ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪ^(ਸ) ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸਾਥੀ ਨਾਲ ਮੱਕੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਅਜੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਹੀ ਬੀਤੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਕੁਦੁਸੀਆਂ (ਪਵਿੱਤਰ ਸਾਥੀਆਂ) ਸਣੇ, ਬਿਨਾ ਜ਼ੁਲਮ, ਬਿਨਾ ਅਤਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਜਾਇਜ਼ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮੱਕੇ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾਵਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਕ ਸਕਣ । ਇਸ

ਲਈ ਆਪ^(ਸ) ਦੀ ਸਭਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੇ-ਪਹੁੰਚਦੇ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦਹਿਸ਼ਤ ਤੇ ਖੌਫ਼ ਕਾਰਨ ਅਬੁ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਹੱਕਾ-ਬੱਕਾ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਸਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਵੇਖੀ ਤਾਂ ਅਬਾਸ^(ਰ) ਨੂੰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਅਬੁ ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਓ ਅਤੇ ਰਾਤ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖੋ, ਸਵੇਰੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਲਿਆਉਣਾ । ਇਸ ਲਈ ਰਾਤ ਅਬੁ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਹਜ਼ਰਤ ਅੱਬਾਸ^(ਰ) ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਹਾ । ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੋਲ ਲਿਆਏ ਤਾਂ ਫ਼ਜ਼ਰ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ । ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਸਵੇਰੇ ਉਠ ਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਭਰੇ ਹੋਏ ਲੋਟੇ ਲੇ ਕੇ ਆਉਂਦਿਆ ਜਾਂਦਿਆਂ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਸਿਆ ਕਿ ਕੋਈ ਵਜੂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕੋਈ ਸਫ਼ਬੰਦੀ (ਲਾਈਨਾ ਬਣਾਉਣਾ) ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਤਾਂ ਅਬੁ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਮੇਰੇ ਲਈ ਨਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੋਈ ਦੰਢ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਘਬਰਾ ਕੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬਾਸ^(ਰ) ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ? ਹਜ਼ਰਤ ਅੱਬਾਸ^(ਰ) ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਡਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਲੋਕ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗੇ ਹਨ । ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਅਬੁ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ-ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਜਦ ਆਪ ਰੁਕੂਅ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਰੁਕੂਅ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੱਦ ਆਪ ਸਜਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੱਜਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਅੱਬਾਸ^(ਰ) ਪਹਿਰੇ 'ਤੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਨਹੀਂ ਲੈ ਰਹੇ ਸਨ । ਅਬੁ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਹੁਣ ਇਹ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਕੁਛ ਮੁਹੰਮਦ (ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹੋ ਇਹ ਲੋਕ ਵੀ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਅੱਬਾਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਹੜੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਏ ਹੋ, ਇਹ ਤਾਂ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਜੇਕਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੇਣ ਕਿ ਖਾਣਾ-ਪੀਣਾ ਛੱਡ ਦਿਓ ਤਾਂ ਇਹ ਲੋਕ ਖਾਣਾ-ਪੀਣਾ ਛੱਡ ਦੇਣਗੇ । ਅਬੁ ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਕਿਸਰਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕੈਸਰ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇੰਨ੍ਹਾ ਫ਼ਿਦਾਈ (ਮੋਹਿਤ) ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮੁਹੰਮਦ (ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ)

ਦੀ ਜਮਾਤ ਉਸਦੀ ਫ਼ਿਦਾਈ (ਮਰ ਮਿਟਣ ਵਾਲੀ) ਹੈ । ਫ਼ਿਰ ਅੱਬਾਸ^(੧) ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ (ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਅੱਗੇ ਇਹ ਬਿਨਤੀ ਕਰੋ ਕਿ ਆਪ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨਾਲ ਦਿਆ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨ । ਜਦ ਨਮਾਜ਼ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁਕੀ ਤਾਂ ਹਜ਼ਰਤ ਅੱਬਾਸ^(੧) ਅਬੂ-ਸੁਫਯਾਨ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਅਬੂ-ਸੁਫਯਾਨ ਅਜੇ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਕਿ ਤੇਰੇ ਉੱਤੇ ਹਕੀਕਤ ਪ੍ਰਕਟ ਹੋ ਜਾਏ ਕਿ ਰੱਬ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਪੂਜਨ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ? ਅਬੂ-ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੇਰੇ ਮਾਪੇ ਆਪ 'ਤੇ ਨਿਛਾਵਰ ਹੋਣ, ਆਪ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦਯਾਵਾਨ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਭਯ ਅਤੇ ਸਾਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪੁਰੁਸ਼ ਹੋ । ਮੈਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਮਝ ਚੁਕਿਆਂ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਰੱਬ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਮਾਬੂਦ (ਪੂਜਨੀਕ) ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ, ਕੁਝ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ । ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹੇ ਅਬੂ-ਸੁਫਯਾਨ ! ਕੀ ਅਜੇ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝ ਲਓ ਕਿ ਮੈਂ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਰਸੂਲ ਹਾਂ ? ਅਬੂ-ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੇਰੇ ਮਾਪੇ ਆਪ^(੨) ਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਅਜੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸ਼ੰਕਾਵਾ ਹਨ । ਪਰ ਅਬੂ-ਸੁਫਯਾਨ ਦੀ ਇਸ ਉਧੇੜ-ਬੁਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਿਆ ਹੋਇਆਂ ਉਸ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਸਾਥੀ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਦੀ ਸੂਹ ਲੈਣ ਲਈ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹਕੀਮ ਬਿਨ ਹਜ਼ਾਮ ਸਨ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਏ । ਇਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਅਬੂ-ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਵੀ ਇਸਲਾਮ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਸੰਭਵਤਾ ਮੱਕੇ ਦੀ ਜਿੱਤ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਪੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋਇਆ । ਈਮਾਨ ਲਿਆਉਣ ਮਗਰੋਂ ਹਕੀਮ ਬਿਨ ਹਜ਼ਾਮ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਕੀ ਇਹ ਲਸ਼ਕਰ ਆਪ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਆਏ ਹਨ ? ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤਾ, ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪਾਪ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹੁਦੈਬੀਅਹ ਵਿੱਚ ਸਮਝੌਤੇ ਨੂੰ ਭੰਨਿਆ ਅਤੇ ਖੁਜ਼ਾਅਹ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਅਤਿਆਚਾਰਕ ਜੰਗ ਕੀਤੀ, ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਜੰਗ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਅਮਨ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਹਕੀਮ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਠੀਕ ਹੈ, ਬੇਸ਼ਕ ਆਪ^(੩) ਦੀ ਕੌਮ ਨੇ ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਪ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ

ਕਿ ਮੱਕੇ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਹਵਾਜ਼ਨ ਕੌਮ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਉਹ ਕੌਮ ਵੀ ਜ਼ਾਲਮ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਰੱਬ ਤੋਂ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਮੱਕੇ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ, ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਗ਼ਲਬਾ ਅਤੇ ਹਵਾਜ਼ਨ ਦੀ ਹਾਰ, ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੇਰੇ ਹੀ ਹੱਥ ਤੇ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੇਗਾ । ਇਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਅਬੂ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਜੇਕਰ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਤਲਵਾਰ ਨ ਚੁਕੱਣ ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਅਮਨ ਵਿੱਚ ਹੋਣਗੇ ? ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹਰ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਬੂਹਾ ਬੰਦ ਕਰ ਲਏ ਉਸ ਨੂੰ ਅਮਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਇਗਾ । ਹਜ਼ਰਤ ਅੱਬਾਸ^(੩) ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਅਬੂ-ਸੁਫ਼ਾਨ ਅਭਿਮਾਨ ਪਸੰਦ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਸਮਾਧਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ । ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ, ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਅਬੂ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਜਾਏ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਅਮਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਹਕੀਮ ਬਿਨ ਹਜ਼ਾਮ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਜਾਏ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਅਮਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ, ਜੋ ਕਾਬੇ ਦੇ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਜਾਏ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਅਮਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਜੋ ਆਪਣੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁਟ ਦੇਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਅਮਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਜੋ ਆਪਣਾ ਬੂਹਾ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਬੈਠ ਰਹੇ ਉਸਨੂੰ ਅਮਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਇਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਅਬੂ ਰਵੀਹਾ^(੪) ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਬਿਲਾਲ^(੫) ਹਬਸ਼ੀ ਦਾ ਭਾਈ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਅਬੂ ਰਵੀਹਾ^(੪) ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਝੰਡਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ । ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਅਬੂ ਰਵੀਹਾ^(੪) ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਖੜਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਾਂਗੇ । ਅਤੇ ਬਿਲਾਲ^(੫) ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਹ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੇ ਜਾਓ ਕਿ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਅਬੂ-ਰਵੀਹਾ^(੪) ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਆ ਜਾਏਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਅਮਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ । (ਅਲ ਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਅਹ, ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 91) ਇਸ ਆਗਿਆ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੀ ਸੂਖਮ ਦਾਨਾਈ ਸੀ । ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਬਿਲਾਲ^(੫) ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਸੀ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਘਸੀਟਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਮੱਕੇ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ, ਮੱਕੇ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਬਿਲਾਲ^(੫) ਲਈ ਅਮਨ ਦਾ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਗੋਂ ਕਸ਼ਟ, ਦੁੱਖ ਅਪਮਾਨ ਅਤੇ ਵਿਅੰਗ ਦੀ ਥਾਂ ਸਨ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬਿਲਾਲ ਦਾ ਦਿਲ ਅੱਜ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਭਾਵੁਕ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਇਸ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਾਥੀ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਵੀ

ਅਤਿਅੰਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡਾ ਬਦਲਾ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇ । ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਬਿਲਾਲ^(੧) ਦਾ ਬਦਲਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨ ਲਿਆ ਕਿ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਦੀਆਂ ਧੋਣਾ ਵੱਢ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਸਗੋਂ ਉਸਦੇ ਭਾਈ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵੱਡਾ ਝੰਡਾ ਦੇ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬਿਲਾਲ ਨੂੰ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਦੇਵੇ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਆਣ ਖੜਾ ਹੋਵੇਗਾ ਉਸਨੂੰ ਅਮਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਕਿੰਨ੍ਹਾਂ ਸੋਹਣਾ ਬਦਲਾ ਸੀ, ਜਦ ਬਿਲਾਲ^(੧) ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਇਹ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ, ਹੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਓ ! ਆਓ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਓ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਮਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਆਪ ਹੀ ਆਪ ਬਦਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜੇ ਬਦਲਾ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਚੰਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੁੰਦਰ ਬਦਲਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਜਦ ਲਸ਼ਕਰ ਮੱਕੇ ਵੱਲ ਵੱਧਿਆ ਤਾਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅੱਬਾਸ^(੨) ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸੜਕ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਓ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਇਸਲਾਮੀ ਲਸ਼ਕਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਫ਼ਿਦਾਈਯੱਤ (ਮਰ ਮਿਟਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ) ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਣ । ਹਜ਼ਰਤ ਅੱਬਾਸ ਨੇ ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਕੀਤਾ । ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣਿਓ ਇਕ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਅਰਬ ਦੇ ਉਹ ਕਬੀਲੇ ਲੰਘਣੇ ਅਰੰਭ ਹੋਏ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਉੱਪਰ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਅੱਜ ਉਹ ਕੁਫ਼ਰ (ਝੂਠ) ਦਾ ਝੰਡਾ ਨਹੀਂ ਲਹਿਰਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਅੱਜ ਉਹ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਝੰਡਾ ਲਹਿਰਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਕ ਰੱਬ ਦੀ ਤੌਹੀਦ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਸੀ । ਉਹ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਵੱਧ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਆਸ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਲਈ ਆਪਣੇ ਰਕਤ ਦੀ ਅੰਤਮ ਬੂੰਦ ਤੱਕ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅੰਤਮ ਇੱਛਾ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕੋ ਇਕ ਰੱਬ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦੇਣ । ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਲਸ਼ਕਰ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇੰਨ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਅਸ਼ਜਾ

ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਲਸ਼ਕਰ ਲੰਘਿਆ । ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਉਸ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਅਤੇ ਨਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਅਬੁ-ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅੱਬਾਸ ! ਇਹ ਕੌਣ ਹਨ ? ਅੱਬਾਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਅਸ਼ਜ਼ਾਮ ਕਬੀਲਾ ਹੈ । ਅਬੁ-ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਅੱਬਾਸ^(੧) ਦਾ ਮੂੰਹ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਸਾਰੇ ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਕੋਈ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਅੱਬਾਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਰੱਬ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੈ, ਜਦ ਉਸਨੇ ਚਾਹਿਆ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਿਆ । ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮੁਹਾਜਰਾਂ ਅਤੇ ਅਨਸਾਰਾਂ ਦਾ ਲਸ਼ਕਰ ਲਏ ਹੋਏ ਲੰਘੇ । ਇਹ ਲੋਕ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸਨ ਅਤੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰੂ ਤੱਕ ਜ਼ਰਹ ਬਕਤਰਾਂ (ਕਵਚਾਂ) ਨਾਲੇ ਕੱਜੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(੨) ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਕਦਮਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਚਲੋਂ ਤਾਂ ਜੋ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਠੀਕ ਰਹੇ । ਇਹਨਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਫਿਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਉਤਸਾਹ ਉਹਨਾ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੋਂ ਛਲਕਾਰੇ ਮਾਰਦਾ ਸੀ । ਅਬੁ-ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਦਹਿਲ ਗਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਅੱਬਾਸ^(੩) ਇਹ ਕੌਣ ਲੋਕ ਹਨ ? ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਨਸਾਰ ਤੇ ਮੁਹਾਜਰਾਂ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਨਾਲ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਅਬੁ-ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ । ਇਸ ਸੇਨਾ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਹੈ । ਫਿਰ ਉਹ ਅੱਬਾਸ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਅੱਬਾਸ ! ਤੁਹਾਡੇ ਭਾਈ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅੱਜ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਅੱਬਾਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੁਣ ਵੀ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਹੀਂ ਖੁੱਲਿਆਂ । ਇਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਨਬੁੱਵਤ ਹੈ । ਅਬੁ-ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹਾਂ ! ਹਾਂ ! ਚੰਗਾ ਫਿਰ ਨਬੁੱਵਤ ਹੀ ਸਹੀ । ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸੇਨਾ ਅਬੁ-ਸੁਫਯਾਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਲੰਘ ਰਹੀ ਸੀ, ਅਨਸਾਰ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ ਸਾਅਦ ਬਿਨ ਅਬਾਦਹ ਨੇ ਅਬੁ-ਸੁਫਯਾਨ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਅੱਜ ਰੱਬ ਨੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਮੌਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹਲਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਅੱਜ ਕੁਰੈਸ਼ੀ ਕੌਮ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏਗੀ । ਜਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਬੁ-ਸੁਫਯਾਨ ਦੇ ਲਾਗਿਓਂ ਲੰਘੇ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਉੱਚੀ

ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਕੀ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਅਨਸਾਰ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਸਾਅਦ^(ਰ) ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਅਜੇਹਾ ਆਖ ਰਹੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਅੱਜ ਲੜਾਈ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਮੌਕੇ ਦੀ ਹੁਰਮਤ (ਪਵਿੱਤਰਤਾ) ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗੀ ਅਤੇ ਕੁਰੈਸ਼ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਕੇ ਛੱਡਾਂਗੇ । ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਆਪ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅਧਿਕ ਨੇਕ, ਸਭ ਤੋਂ ਅਧਿਕ ਰਹੀਮ (ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ) ਅਤੇ ਸਾਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ਮਨੁੱਖ ਹਨ । ਕੀ ਅੱਜ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲ ਨਾ ਜਾਣਗੇ ? ਅਬੂ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਦੀ ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣਕੇ ਉਹਨਾਂ ਮੁਹਾਜਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੌਕੇ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਰਿਆ-ਕੁੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਅਤੇ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਤੋਂ ਬੇ-ਦਖਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤੜਪ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੌਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਰਹਿਮ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਅਨਸਾਰ ਨੇ ਮੌਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾ ਦੀਆਂ ਜੋ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਹਨ, ਅੱਜ ਉਹਨਾਂ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਉਹ ਕੁਰੈਸ਼ ਨਾਲ ਕੀ ਮਾਮਲਾ ਕਰਨ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਅਬੂ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ! ਸਾਅਦ ਨੇ ਗ਼ਲਤ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਅੱਜ ਰਹਿਮ (ਦਯਾ) ਦਾ ਦਿਨ ਹੈ । ਅੱਜ ਅੱਲਾਹ ਤਆਲਾ ਕੁਰੈਸ਼ ਅਤੇ ਖਾਨਾ ਕਾਬਾ ਨੂੰ ਮਾਨ ਬਖਸ਼ੇਗਾ । ਫਿਰ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਸਾਅਦ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਆਪਣਾ ਝੰਡਾ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਕੈਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ । ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਥਾਂ ਅਨਸਾਰ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਹੋਵੇਗਾ । (ਅਲ ਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਅਹ, ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 93) ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪ ਨੇ ਮੌਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਦਿਲ ਵੀ ਰੱਖ ਲਿਆ ਅਤੇ ਅਨਸਾਰ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰ ਲਿਆ । ਆਪ^(ਸ) ਨੂੰ ਕੈਸ ਉੱਪਰ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਸੀ । ਕੈਸ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਲਾ ਪੁਰਸ਼ ਸੀ । ਅਜੇਹੇ ਭਲੇ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਲਿੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਦ ਕੁਝ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹਾਲ-ਚਾਲ ਪੁੱਛਣ ਲਈ ਆਏ ਅਤੇ ਕੁਛ ਨ ਆਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, ਕੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਕੁਛ ਮੇਰੇ ਵਾਕਫ਼ ਤੇ ਜਾਣ-ਪਿਛਾਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਏ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੇ ਕਿ ਆਪ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦਾਨੀ ਪੁਰੁਸ਼ ਹਨ, ਆਪ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਔਕੜ ਸਮੇਂ ਕਰਜ਼ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹੋ,

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਆਪਦੇ ਕਰਜ਼ਦਾਰ ਹਨ । ਉਹ ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਦਾ ਹਾਲ-ਚਾਲ ਪੁੱਛਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਆਏ ਕਿਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪੈਸੇ ਮੰਗ ਬੈਠੋ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਓਹ ! ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਰਣ ਹੀ ਦੁੱਖ ਪਹੁੰਚਿਆ । ਮੇਰੀ ਵੱਲੋਂ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਦਿਓ ਕਿ ਹਰ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਕੈਸ ਦਾ ਕਰਜ਼ ਹੈ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਹੈ । ਇਸ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹਾਲ-ਚਾਲ ਪੁੱਛਣ ਲਈ ਇੰਨ੍ਹੇ ਲੋਕ ਆਏ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਟੁੱਟ ਗਈਆਂ । ਜਦ ਲਸ਼ਕਰ ਲੰਘ ਚੁਕਿਆ ਤਾਂ ਅੱਬਾਸ^(੪) ਨੇ ਅਬੂ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ । ਹੁਣ ਆਪਣੀ ਸਵਾਰੀ ਭਜਾ ਕੇ ਮੱਕੇ ਮਹਿੰਚੋ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਦਿਓ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਆ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ-ਇਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਮਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਹੈ । ਜਦ ਕਿ ਅਬੂ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਖ਼ੁਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਕੱਢ ਲਿਆ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਹਿੰਦਾ ਨੇ ਜੋ ਅਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸਲਾਮ ਨਾਲ ਕੀਨਾ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੀ ਚਲੀ ਆਈ ਸੀ ਅਤੇ ਕਾਫ਼ਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਦਲੇਰ ਇਸਤਰੀ ਸੀ । ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਫੜ ਲਈ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ਾ ਮਾਰਨੀ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਕਿ ਆਓ ਇਸ ਬੁੱਢੇ ਅਹਮਕ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਓ, ਕਿਉਂਕਿ ਛੁੱਟ ਇਸਦੇ ਕਿ ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਕਿ ਜਾਓ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਮਾਣ ਲਈ ਲੜਦੇ ਹੋਏ ਵਾਰ ਦਿਓ । ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚ ਅਮਨ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਅਬੂ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਹਰਕਤ 'ਤੇ ਕਿਹਾ, ਮੂਰਖ ! ਇਹ ਸਮਾਂ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਜਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਛੁਪ ਜਾ । ਮੈਂ ਜਿਸ ਲਸ਼ਕਰ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ ਉਸ ਲਸ਼ਕਰ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਸਾਰੇ ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ । ਫ਼ਿਰ ਅਬੂ-ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੇ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਅਮਾਨ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਵਰਨਣ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋਕ ਅੰਨੇਵਾਹ ਉਹਨਾਂ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਥਾਨਾਂ ਵੱਲ ਨੱਠ ਪਏ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਅਮਾਨ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ । ਕੇਵਲ ਗਿਆਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਚਾਰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਜੇਹੀਆਂ ਸਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਹਿੰਸਕ ਅਤਿਆਚਾਰ, ਕਤਲ ਤੇ ਫਸਾਦ ਦੇ ਜੁਰਮ ਸਾਬਤ ਸਨ, ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਉਹ ਜੰਗੀ ਮੁਜਰਮ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਹੁਕਮ

ਸੀ ਕਿ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਕੇਵਲ ਕੁਫਰ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੁਜਰਮ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਗੋਂ ਜੰਗੀ ਮੁਜਰਮ ਸਨ ।

ਇਸ ਅਵਸਰ ਤੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਖ਼ਾਲਿਦ ਬਿਨ ਵਲੀਦ^(੧) ਨੂੰ ਸ਼ਖਤੀ ਨਾਲ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਤੱਕ ਕੋਈ ਲੜੇ ਨਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਲੜਨਾ, ਪਰ ਜਿਸ ਪਾਸਿਓਂ ਖ਼ਾਲਿਦ^(੧) ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ, ਉਸ ਪਾਸੇ ਅਮਨ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਅਜੇ ਪਹੁੰਚੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਖ਼ਾਲਿਦ^(੧) ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 24 ਵਿਅਕਤੀ ਮਾਰੇ ਗਏ । ਕਿਉਂਕਿ ਖ਼ਾਲਿਦ ਦਾ ਸੁਭਾਓ ਬਹੁਤ ਜੁਸ਼ੀਲਾ ਸੀ । ਕਿਸੇ ਨੇ ਦੌੜ ਕੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਖ਼ਾਲਿਦ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾਏ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਵੇਗਾ । ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਝੱਟ ਖ਼ਾਲਿਦ^(੧) ਨੂੰ ਬੁਲਾਵਾ ਭੇਜਿਆ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਮੋੜਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ? ਖ਼ਾਲਿਦ^(੧) ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਆਪ ਨੇ ਤਾਂ ਮੋੜਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਤੀਰ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਮੈਂ ਕੁਛ ਚਿਰ ਤਾਂ ਰੁਕਿਆ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਹਮਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਤੁਸੀਂ ਅਜੇਹਾ ਨ ਕਰੋ, ਪਰ ਜਦ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੀ ਮੁੜਦੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਲੜਿਆ । ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਖਿੰਡ-ਪੁੰਡ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਕੇਵਲ ਇਸ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਘਟਨਾ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰੀ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਉੱਪਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਜਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ, ਆਪ^(ਸ) ਕੋਲੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਕੀ ਆਪ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰਨਗੇ ? ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਕੀ ਅਕੀਲ (ਇਹ ਆਪਦੇ ਚਚਰੇ ਭਾਈ ਸਨ) ਨੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕੋਈ ਘਰ ਛੱਡਿਆ ਵੀ ਹੈ ? ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਹਿਜਰਤ (ਦੇਸ਼ ਛੱਡਣ) ਮਗਰੋਂ ਮੇਰੇ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵੇਚ-ਵੇਚ ਕੇ ਖਾ ਲਈ ਹੈ, ਹੁਣ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਨਹੀਂ ਫਿਰ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਅਸੀਂ ਖੈਫ ਬਨੀ ਕਨਾਨਾ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰਾਂਗੇ । ਇਹ ਮੱਕੇ ਦਾ ਇਕ ਮੈਦਾਨ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਕੁਰੈਸ਼ ਅਤੇ ਕਨਾਨਾ ਕਬੀਲੇ ਨੇ ਮਿਲਕੇ ਸੰਹੁ ਖਾਧੀ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਤੱਕ ਬਨੂ ਹਾਸ਼ਮ ਅਤੇ ਬਨੂ ਅਬਦੁਲ ਮੁਤਲਿਬ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ

ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਸਾਡੇ ਹਵਾਲੇ ਨ ਕਰ ਦੇਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਨ ਛੱਡ ਦੇਣ । ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਨ ਵਿਵਾਹਕ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਾਂਗੇ ਤੇ ਨ ਹੀ ਕੋਈ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਕਰਾਂਗੇ । ਇਸ ਪ੍ਰਣ ਮਗਰੋਂ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ, ਆਪ ਦੇ ਚਾਚਾ ਅਬੂ ਤਾਲਿਬ ਅਤੇ ਆਪ^(ਸ) ਦੀ ਜਮਾਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਘਾਟੀ ਅਬੂ ਤਾਲਿਬ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਬਚਾਓ ਲਈ ਪਨਾਹ ਲਈ । ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਕਰੜੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਮਗਰੋਂ ਰੱਬ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਦੁਆਈ ਸੀ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਇਸ ਸਥਾਨ ਦੀ ਚੋਣ ਕਿੰਨੀ ਸੂਖਮ ਸੀ । ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸੁੰਹਾਂ ਖਾਦੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਜਦ ਤੱਕ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਸਾਡੇ ਹਵਾਲੇ ਨ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ । ਅੱਜ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਇਸੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਪੜਾਅ ਪਾਇਆ ਭਾਵ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ । ਪਰ ਦੱਸੋ ਤਾਂ ਸਹੀ, ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾ ਸਕੋ । ਉਹੋ ਸਥਾਨ ਜਿੱਥੇ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਅਪਮਾਨਤ ਤੇ ਪ੍ਰਕੋਪੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਕੌਮ ਮੈਨੂੰ ਫੜਕੇ ਇਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਵੇ । ਉੱਥੇ ਮੈਂ ਅਜੇਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੀ ਕੌਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਰਾ ਅਰਬ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਕੌਮ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਹਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਮੇਰੀ ਕੌਮ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰੇ ਸੁਪੁਰਦ (ਹਵਾਲੇ) ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਰੱਬ ਦੀ ਕਰਣੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦਿਨ ਵੀ ਪੀਰ (ਸੋਮਵਾਰ) ਦਾ ਦਿਨ ਸੀ, ਉਹੋ ਦਿਨ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਆਪ^(ਸ) ਗ਼ਾਰੇ ਸੌਰ (ਸੌਰ ਨਾਮੀ ਗੁਫਾ) 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਕੇਵਲ ਅਬੂ ਬਕਰ ਨਾਲ ਮਦੀਨੇ ਵੱਲ ਹਿਜਰਤ ਕਰ ਗਏ ਸਨ । ਉਹੋ ਦਿਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਸੌਰ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਉੱਪਰੋਂ ਮੱਕੇ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਹੇ ਮੱਕਾ ! ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਿਆਰਾ ਹੈਂ ਪਰ ਤੇਰੇ ਬਸ਼ਿੰਦੇ ਮੈਨੂੰ ਇੱਥੇ ਰਹਿਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ।

ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੇ ਸਮੇਂ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ^(ਰ) ਆਪ^(ਸ) ਦੀ ਉਠਣੀ ਦੀ ਰਕਾਬ ਫੜੇ ਹੋਏ ਆਪ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸੂਰਤ 'ਫ਼ਤਹ' ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੱਕਾ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਆਪ ਸਿੱਧੇ ਖ਼ਾਨਾ ਕਾਬਾ ਵੱਲ ਆਏ ਅਤੇ ਉਠਣੀ ਉੱਪਰ

ਬੈਠਿਆਂ-ਬੈਠਿਆਂ ਹੀ ਸੱਤ ਵਾਰ ਖਾਨਾ ਕਾਬਾ ਦਾ ਤਵਾਫ਼ (ਪ੍ਰੀਕਰਮਾ) ਕੀਤਾ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਇਕ ਛੜੀ (ਸੋਟੀ) ਸੀ । ਆਪ ਖਾਨਾ ਕਾਬਾ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਜੋ ਹਜ਼ਰਤ ਇਬਰਾਹੀਮ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹਜ਼ਰਤ ਇਸਮਾਈਲ ਨੇ ਇੱਕੋ ਇਕ ਰੱਬ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਚੱਕਰ ਲਗਾਏ ਅਤੇ ਉਹ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸੱਠ ਬੁੱਤ ਜੋ ਉਸ ਥਾਂ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਇਕ ਬੁੱਤ 'ਤੇ ਆਪ ਛੜੀ ਮਾਰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ਜਾ ਅਲ ਹੱਕੋ ਵ ਜ਼ਾਹਾਕਲ ਬਾਤਿਲੁ ਇੰਨਲ ਬਾਤਿਲਾ ਕਾਨਾ ਜ਼ਹੂਕਾ ਇਹ ਉਹ ਆਇਤ ਹੈ ਜੋ ਹਿਜਰਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੂਰਤ ਬਨੀ ਇਸਰਾਈਲ ਵਿੱਚ ਆਪ ਉੱਪਰ ਉੱਤਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਿਜਰਤ ਅਤੇ ਫ਼ਿਰ ਫ਼ਤਹਿ ਮੱਕਾ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ । ਯੂਰੋਪ ਦੇ ਲੇਖਕ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਸਹਿਮਤ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਸੂਰਤ ਹਿਜਰਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ :-

ਵਕੁਲ ਰੱਬੇ ਅਦਖਿਲਨੀ ਮੁਦਖਾਲਾ ਸਿਦਕਿੰਵ ਵ ਅਖਰਿਜਨੀ ਮੁਖਰਜਾ ਸਿਦਕਿੰਵ ਵਜ ਅਲ ਲੀ ਮਿੰਲਾਦੁਨ ਕਾ ਸੁਲਤਾਨਨ ਨਸੀਰਾ । ਵਕੁਲ ਜਾਅਲ ਹੱਕੋ ਵ ਜ਼ਾਹਕਲ ਬਾਤਿਲੁ ਇੰਨਲ ਬਾਤਿਲਾ ਕਾਨਾ ਜ਼ਹੂਕਾ ।

(ਬਨੀ ਇਸਰਾਈਲ 81, 82)

وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ وَّاَجْعَلْ لِّيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا ۝ وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ۝ (بنی اسرائیل: 81-82)

ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਖ, ਮੇਰੇ ਰੱਬ ! ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਅਰਥਾਤ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਨੇਕ (ਚੰਗੇ) ਢੰਗ ਨਾਲ ਦਾਖਲ ਕਰਨਾ, ਅਰਥਾਤ ਹਿਜਰਤ ਮਗਰੋਂ ਫ਼ਤਹਿ ਅਤੇ ਗ਼ਲਬੇ (ਅਧਿਕਾਰਾਂ) ਨਾਲ, ਅਤੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੱਢਣਾ । ਅਰਥਾਤ ਹਿਜਰਤ (ਸਵਦੇਸ਼ ਛੱਡਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ) ਦੇ ਸਮੇਂ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਮੈਨੂੰ ਗ਼ਲਬੇ ਅਤੇ ਸਾਹਾਇਤਾ ਦੇ ਸਾਧਨ ਭੇਜਣਾ, ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਆਖ ਕਿ ਹੱਕ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਝੂਠ ਹਾਰ ਕੇ ਨੱਠ ਗਿਆ ਅਤੇ ਝੂਠ ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਿਰਕ (ਅਨੇਕ ਈਸ਼ਵਰ ਵਾਦ) ਲਈ ਹਾਰ ਕੇ ਨੱਠਣਾ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਮੁਕੱਦਰ ਸੀ । ਇਸ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ

ਦੇ ਅੱਖਰ ਅੱਖਰ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ-ਬਕਰ^(ਰ) ਦੇ ਇਸ ਨੂੰ ਤਿਲਾਵਤ (ਪਾਠ ਕਰਨਾ) ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਮੁਲਸਾਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਉਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ । ਭਾਵ ਉਸ ਦਿਨ ਇਬਰਾਹੀਮ ਦਾ ਸਥਾਨ ਫਿਰ ਇੱਕੋ ਇਕ ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਬੁੱਤ ਸਦਾ ਲਈ ਤੋੜ ਦਿੱਤੇ ਗਏ । ਜਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਹੁਬੁਲ ਨਾਮੀ ਬੁਤ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਛੜੀ ਮਾਰੀ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਡਿਗ ਕੇ ਟੁੱਟ ਗਿਆ । ਹਜ਼ਰਤ ਜ਼ਬੈਰ ਨੇ ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਵੱਲ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, ਅਬੂ-ਸੁਫਯਾਨ ! ਚੇਤੇ ਹੈ, ਉਹਦਾ ਦਾ ਦਿਨ ਜਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜ਼ਖਮਾਂ ਨਾਲ ਚੂਰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਖਲੋਤੇ ਸਨ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਘਮੰਡ ਵਿੱਚ ਇਹ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਕਿ “ਓਲੋ ਹੁਬੁਲ, ਓਲੋ ਹੁਬੁਲ” ਹੁਬੁਲ (ਬੁਤ) ਦੀ ਜੈ, ਹੁਬੁਲ ਦੀ ਜੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਹੁਬੁਲ ਨੇ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਹਦੇ ਦੇ ਦਿਨ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਉੱਪਰ ਜਿੱਤ ਦਿੱਤੀ ਸੀ । ਅੱਜ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ਉਹ ਸਾਹਮਣੇ ਹੁਬੁਲ ਦੇ ਟੋਟੇ ਪਏ ਹਨ । ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜ਼ਬੈਰ, ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਹੁਣ ਜਾਣ ਦਿਓ । ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਰੱਬ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਰੱਬ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਅੱਜ ਜੋ ਕੁਝ ਅਸੀਂ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਦੇ ਨ ਹੁੰਦਾ । ਫਿਰ ਆਪ ਨੇ ਖਾਨਾ ਕਾਬਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜੋ ਚਿੱਤਰ ਹਜ਼ਰਤ ਇਬਰਾਹੀਮ ਅਲੈਹਿੱਸਲਾਮ ਆਦਿ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਖਾਨਾ ਕਾਬਾ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਦੇ ਬਚਨਾ ਦੇ ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਦੇ ਧੰਨਵਾਦ ਵਿੱਚ ਦੋ ਰਕਅਤ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹੀ । ਖਾਨਾ ਕਾਬਾ ਦੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹੁਣ ਲਈ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਇਬਰਾਹੀਮ ਅਲੈਹਿੱਸਲਾਮ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਨਬੀ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ, ਹਜ਼ਰਤ ਇਬਰਾਹੀਮ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਨ ਮਿਟਾਇਆ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਜਦ ਇਸ ਚਿੱਤਰ ਨੂੰ ਸਿਥਿਰ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਉਮਰ, ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ? ਕੀ ਰੱਬ ਨੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ :-

“ਮਾ ਕਾਨਾ ਇਬਰਾਹੀਮੁ ਯਹੂਦੀਯੰਵ ਵਲਾ ਨਸਰਾਨੀਯੰਵ ਵਲਾ ਕਿਨ ਕਾਨਾ ਹਨੀਫ਼ਮ ਮੁਸਲਿਮੰਵ ਵਮਾ ਕਾਨਾ ਮਿਨਲ ਮੁਸ਼ਰੇਕੀਨ ।

(ਸੂਰਤ ਆਲੇ ਇਮਰਾਨ 68)

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ
 الْمُشْرِكِينَ ۝ (سورة آل عمران: ٦٨)

ਅਰਥਾਤ - ਇਬਰਾਹੀਮ ਨ ਯਹੂਦੀ ਸੀ ਨ ਨਸਰਾਨੀ (ਈਸਾਈ) ਸਗੋਂ ਉਹ ਰੱਬ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਸਾਰੀਆਂ ਸੱਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਇਕ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਸੀ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਇਹ ਚਿੱਤਰ ਵੀ ਢਾਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਉਸ ਦਿਨ ਰੱਬ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰ ਦੇਖਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੇ ਮਨ ਈਮਾਨ ਨਾਲ ਇੰਨ੍ਹੇ ਭਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਜ਼ਮ-ਜ਼ਮ ਸੋਮੇ ਤੋਂ (ਜੋ ਇਸਮਾਈਲ ਇਬਨੇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਲਈ ਰੱਬ ਨੇ ਚਮਤਕਾਰ ਵੱਜੋਂ ਕੱਢਿਆ ਸੀ) ਪੀਣ ਲਈ ਪਾਣੀ ਮੰਗਵਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਮਗਰੋਂ ਬਾਕੀ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਵਜੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਆਪ^(ਸ) ਦੇ ਸ਼ਰੀਰ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕੋਈ ਬੂੰਦ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਨਾ ਡਿੱਗ ਸਕੀ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਝੱਟ ਉਸਨੂੰ ਬੁਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਅਤੇ ਬਰਕਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਰੀਰ ਤੇ ਮਲ ਲੈਂਦੇ ਸਨ । ਮੁਸ਼ਰਿਕ ਇਹ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹੋਵੇ । ਜਦ ਆਪ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲੇ ਆਪ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕੋ ! ਤੁਸੀਂ ਦੇਖ ਲਿਆ ਕਿ ਰੱਬ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਅੱਖਰ-ਅੱਖਰ ਪੂਰੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਹੁਣ ਦੱਸੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਉਹਨਾਂ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਦਾ ਕੀ ਬਦਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਰੱਬ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗ਼ਰੀਬ ਬੰਦਿਆ ਉੱਪਰ ਕੀਤੇ ਸਨ । ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅਸੀਂ ਆਪ ਤੋਂ ਉਸੇ ਬਰਤਾਵ ਦੀ ਆਸ ਰਖਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਯੂਸੁਫ਼ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਇਹ ਰੱਬ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਸੀ ਕਿ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਉਹੋ ਸ਼ਬਦ ਨਿਕਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਰੱਬ ਨੇ ਸੂਰਤ ਯੂਸੁਫ਼ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਰ ਰੱਖੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਤੋਂ ਦਸ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਜਿਹਾ ਬਰਤਾਓ ਕਰੇਗਾ । ਜਿਵੇਂ ਯੂਸੁਫ਼ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ

ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਜਦ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮੂਹੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿੱਧ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਯੂਸੁਫ਼ ਦੇ ਮਸੀਲ (ਤੁਲੱਯ) ਸਨ ਅਤੇ ਯੂਸੁਫ਼ ਵਾਂਗ ਰੱਬ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਜਿੱਤ ਦਿੱਤੀ ਸੀ । ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਵੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ **لَا تَرْيَبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ** ਤੱਲਾਹਿ ਲਾ ਤਸਰੀਬਾ ਅਲੈਕੁਮੁਲ ਯੌਮ ਰੱਬ ਦੀ ਸੰਹੁ ਅੱਜ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਪੁੱਛ-ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਏਗੀ । ਜਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕਾਬੇ ਦੀ ਜ਼ਿਯਾਰਤ (ਦਰਸ਼ਨਾ) ਸੰਬੰਧੀ ਇਬਾਦਤ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨਾਲ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਅਤੇ ਰਹਿਮਤ ਦੇ ਬਰਤਾਵ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਅਨਸਾਰ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਤਰ ਬਹਿੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੰਕੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ, ਸੰਭਵਤਾ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਰੱਬ ਦੇ ਰਸੂਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਰੱਬ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਫ਼ਤਹਿ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਬੀਲਾ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਈਮਾਨ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਅੱਲਾਹ ਤਆਲਾ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਵਹੀ (ਅਕਾਸ਼ਬਾਣੀ) ਰਾਹੀਂ ਅਨਸਾਰ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ । ਆਪ ਨੇ ਸਿਰ ਚੁੱਕਿਆ, ਅਨਸਾਰ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹੇ ਅਨਸਾਰ, ਤੁਸੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਤਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਗੁਦਗੁਦੀਆਂ ਲੈਂਦਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਅਨਸਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਲੰਘਿਆ ਹੈ । ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਮੇਰਾ ਨਾ ਕੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਰੱਬ ਦਾ ਬੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਰਸੂਲ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਫਿਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੀਨੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਮਾੜੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਛੱਡਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਚਲਾ ਜਾਵਾਂ । ਫਿਰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹੇ ਅਨਸਾਰ ! ਅਜੇਹਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਮੈਂ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਬੰਦਾ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਰਸੂਲ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਰੱਬ ਦੀ ਖ਼ਾਤਿਰ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ । ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਤੁਹਾਡਾ ਜੀਵਨ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਤੁਹਾਡੀ ਮੌਤ ਨਾਲ

ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ । ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪ^(ਸ) ਦੀਆਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਅਤੇ ਆਪਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਵਫ਼ਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਰੋਂਦੇ ਹੋਏ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਰੱਬ ਦੀ ਸੰਹ, ਅਸੀਂ ਰੱਬ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਰਸੂਲ 'ਤੇ ਭੈੜੀ ਧਾਰਣਾ ਕੀਤੀ । ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮਨ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸਹਿਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਕਿ ਰੱਬ ਦਾ ਰਸੂਲ ਸਾਨੂੰ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਥੇ ਹੋਰ ਚਲਾ ਜਾਏ । ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਅੱਲਾਹ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਰਸੂਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਰੀ (ਮੁਕਤ) ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਆਚਰਣ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਜਦ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪਿਆਰ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਭਰੀਆ ਗੱਲਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਹੰਝੂ ਨਹੀਂ ਵਹਾਏ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਅਵਸ਼ ਹੰਝੂ ਵਹਾ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਉਹ ਅਨਮੋਲ ਹੀਰਾ ਜਿਸ ਤੋਂ ਵੱਧਕੇ ਕੋਈ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਖ਼ੁਦਾ ਨੇ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਹੁਣ ਜਦ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਸਦਕਾ ਮੁੜ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਸੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਮੱਕੇ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਮਦੀਨਾ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ (ਜ਼ਰਕਾਨੀ, ਭਾਗ 2, ਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਅਹ ਭਾਗ 3, ਵ ਸੀਰਤੁਲ ਨਬਵੀਯਹ ਬਰ ਹਾਸ਼ੀਯਹ, ਅਲ ਸੀਰਤੁ ਹਲਬੀਅਹ ਭਾਗ 2) ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅਤਿਆਚਾਰਕ ਵਾਰਦਾਤਾਂ, ਕਤਲ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਕਰਕੇ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ । ਉਹਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ਾਂ ਕਰਕੇ ਆਪ ਨੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ । ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਬੂ-ਜਹਿਲ ਦਾ ਪੁੱਤਰ 'ਅਕਰਮਹ' ਵੀ ਸੀ, ਅਕਰਮਹ ਦੀ ਪਤਨੀ ਮਨੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ । ਉਸਨੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅੱਗੇ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਅਕਰਮਹ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿਓ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ । ਅਕਰਮਾ ਭੱਜ ਕੇ ਯਮਨ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਪਤਨੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿੱਚ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਉਸ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਗਈ । ਜਦ ਉਹ ਸਾਗਰ ਕੰਢੇ ਬੈਠੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਅਰਬ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਛੱਡਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ ਕਿ ਚਿੰਤਾ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੀ, ਨੰਗੇ ਸਿਰ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ

ਪਤਨੀ ਘਬਰਾਈ ਹੋਈ ਪਹੁੰਚੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਮੇਰੇ ਚਾਚੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ! (ਅਰਥ ਇਸਤਰੀਆਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਚਾਚੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕਿਹਾ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ) ਇੰਨੇ ਸ਼ਰੀਫ਼ (ਭਲਾ ਪੁਰੁਸ਼) ਅਤੇ ਰਹਿਮ ਦਿਲ (ਦਯਾਵਾਨ) ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿੱਥੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ । ਅਕਰਮਾ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਕੀ ਮੇਰੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦੁਸ਼ਮਣੀਆਂ ਦੇ ਬਾਦ ਵੀ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇਣਗੇ ? ਅਕਰਮਹ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹਾਂ, ਹਾਂ ! ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪ੍ਰਣ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਜਦ ਉਹ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੋਲ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਮੇਰੇ ਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਤੁਹਾਡੀ ਪਤਨੀ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਅਕਰਮਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਇੰਨੇ ਕੱਟਰ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਹ ਝੂਠਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਮੈਂ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅੱਲਾਹ ਇੱਕ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਸ਼ਰੀਕ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹੇ ਮੁਹੰਮਦ (ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਰਸੂਲ ਹੋ ਅਤੇ ਫ਼ਿਰ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਲਿਆ ।

ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਲੱਜਾ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਲਈ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਅਕਰਮਹ ! ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੇਵਲ ਮੁਆਫ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਅੱਜ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਮੈਥੋਂ ਮੰਗੇ ਜਿਸ ਦੇ ਦੇਣ ਦੀ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸਮਰਥਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇ ਦਿਆਂਗਾ । ਅਕਰਮਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਰ ਮੇਰੀ ਕੀ ਇੱਛਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਰੱਬ ਤੋਂ ਇਹ ਦੁਆ ਕਰੋ ਕਿ ਮੈਂ ਜੋ ਆਪ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇਵੇ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹੇ ਮੇਰੇ ਅੱਲਾਹ ! ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਦੁਸ਼ਮਣੀਆਂ ਜੋ ਅਕਰਮਹ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇ ਅਤੇ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗਾਲ਼ਾਂ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇ । ਫ਼ਿਰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉੱਠੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਚਾਦਰ ਲਾਹ ਕੇ ਉਸਦੇ ਉੱਪਰ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਜੋ

ਅੱਲਾਹ ਉੱਪਰ ਈਮਾਨ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਸਾਡਾ ਘਰ ਉਸਦਾ ਘਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਥਾਂ ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਹੈ ।

ਅਕਰਮਹ ਦੀ ਈਮਾਨ ਲਿਆਉਣ ਨਾਲ ਉਹ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਜੋ ਕਈ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਹਾਬਾ ਅੱਗੇ ਵਰਨਣ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੰਭਵਤਾ ਮੈਂ ਸਵਰਗ ਵਿੱਚ ਹਾਂ । ਉੱਥੇ ਮੈਂ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦਾ ਗੁੱਛਾ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੀਹਦੇ ਲਈ ਹੈ ? ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅਬੂ ਜਹਿਲ ਲਈ । ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਅਦਭੁਤ ਲੱਗੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਸਵਰਗ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਮੌਮਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਦਾਖਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਫਿਰ ਸਵਰਗ ਵਿੱਚ ਅਬੂ ਜਹਿਲ ਲਈ ਅੰਗੂਰ ਕਿਵੇਂ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਹਨ । ਜਦ ਅਕਰਮਹ ਈਮਾਨ ਲਿਆਇਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਗੁੱਛਾ ਅਕਰਮਹ ਦਾ ਸੀ । ਰੱਬ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਥਾਂ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਕਤਰ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

(ਅਲ ਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਅਹ, ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 104)

ਉਹ ਲੋਕ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਸੀ ਜੋ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਹਜ਼ਰਤ ਜ਼ੈਨਬ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣਿਆ ਸੀ । ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹਿਬਾ ਸੀ । ਉਸ ਹਜ਼ਰਤ ਜ਼ੈਨਬ^(੪) ਦੇ ਉਠ ਦਾ ਤੰਗ (ਉਠ ਦੀ ਕਾਠੀ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲੀ ਰੱਸੀ) ਵੱਢ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਆਪ ਉਠ ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਪਈ ਸਨ, ਅਤੇ ਡਿੱਗਣ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾ ਦਾ ਗਰਭਪਾਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਮਗਰੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ । ਹੋਰਨਾ ਜੁਰਮਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਜੁਰਮ (ਦੋਸ਼) ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸੀ । ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਨਬੀ ! ਮੈਂ ਆਪ^(੫) ਤੋਂ ਨੱਸ ਕੇ ਈਰਾਨ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ । ਫਿਰ ਮੈਂ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਬੀ ਰਾਹੀਂ ਸਾਡੀ ਸ਼ਿਰਕ (ਅਨੇਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦ) ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਰੂਹਾਨੀ (ਅਧਿਆਤਮਕ) ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਹੈ । ਮੈਂ ਗ਼ੈਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦੀ ਥਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਾਂ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹਿਬਾ ! ਜੱਦ ਰੱਬ

ਨੇ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਜਗਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨ ਮਾਫ਼ ਕਰਾਂ । ਜਾਓ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕੀਤਾ । ਇਸਲਾਮ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੇ ਦੋਸ਼ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ।

ਇੱਥੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਲੇਖ ਨੂੰ ਹੋਰ ਲੰਮਿਆ ਕਰਾਂ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਉਜ਼ਰਾਂ 'ਤੇ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਬਹੁਤੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਜੇਹੀਆਂ ਦੁਖ ਭਰੀਆਂ ਅਤੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਉਦਾਰਤਾ ਤੇ ਰਹਿਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਕਠੋਰਚਿਤ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ।

ਹੁਨੈਨ ਦੀ ਜੰਗ

ਕਿਉਂਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਚਨਚੇਤ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ । ਇਸ ਲਈ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਥੋੜੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਜੋ ਕਬੀਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਉਹ ਜੋ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਕੇ ਉੱਪਰ ਹਮਲੇ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਜਦ ਆਪ^(ਸ) ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ । ਇਸ ਖ਼ਬਰ ਦੇ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨੀਆਂ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ । ਹਵਾਜ਼ਨ ਅਤੇ ਸਕੀਫ਼ ਦੇ ਅਰਬੀ ਕਬੀਲੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਹਾਦੁਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਝੱਟ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਕ ਸਰਦਾਰ ਚੋਣ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਮਾਲਕ ਬਿਨ ਅੱਫ਼ ਨਾਮੀ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਰਦਾਰ ਮਿੱਥ ਲਿਆ । ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਣ । ਉਹਨਾ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਨੂ ਸਾਅਦ ਬਿਨ ਬਕੀਰ ਸਨ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਦਾਈ ਹਲੀਮਾ (ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਆਇਆ ਸੀ) ਇਸੇ ਕਬੀਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਬਚਪਨ ਦੀ ਆਯੂ ਇਸੇ ਕਬੀਲੇ ਵਿੱਚ ਲੰਘਾਈ ਸੀ । ਇਹ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਮੱਕੇ ਵੱਲ ਚਲ ਪਏ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਾਲ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਤੇ

ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਲੈ ਲਿਆ । ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਜੇਹਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ ? ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰਹੇ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਭੱਜੇ ਤਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਸੰਤਾਨ ਕੈਦ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਮਾਲ ਲੁਟ ਲਏ ਜਾਣਗੇ । ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿੰਨੇ ਪੱਕੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਕਲੇ ਸਨ । ਅੰਤ ਇਸ ਲਸ਼ਕਰ ਨੇ ਔਤਾਸ ਨਾਮੀ ਘਾਟੀ ਵਿੱਚ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ, ਜੋ ਜੰਗ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਚਿਤ ਘਾਟੀ ਸੀ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਛੁੱਪਣ ਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਵੀ ਸਨ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਚਾਰਾ ਤੇ ਪਾਣੀ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਦੁੜਾਉਣ ਲਈ ਮੈਦਾਨ ਵੀ ਉਚਿਤ ਸੀ । ਜਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਅਬੀ ਹਦਰਦ^(੨) ਨਾਮੀ ਇਕ ਸਹਾਬੀ ਨੂੰ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ । ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਨੇ ਆਣਕੇ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਫੌਜ ਦੇ ਇਕੱਤਰ ਹੋਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਠੀਕ ਹੈ ਉਹ ਲੜਨ-ਮਰਨ ਲਈ ਤੱਤਪਰ ਹਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕੌਮ ਤੀਰ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਨਿਪੁਣ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਥਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਡੇਰਾ ਪਾਇਆ ਸੀ ਉਹ ਥਾਂ ਅਜੇਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੇਵਲ ਥੋੜੀ ਥਾਂ ਤੇ ਹੀ ਜੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਥਾਂ ਉੱਪਰ ਵੀ ਹਮਲਾਆਵਰ ਬੜੀ ਸਫ਼ਾਈ ਨਾਲ ਤੀਰਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਦਾ ਸੀ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਸਫ਼ਵਾਨ ਤੋਂ ਜੋ ਬਹੁਤ ਧਨਾਢ ਵਪਾਰੀ ਸੀ, ਇਸ ਜੰਗ ਲਈ ਹੱਥਿਆਰ ਅਤੇ ਕੁਝ ਰੁਪਈਆ ਮੰਗਿਆ । ਸਫ਼ਵਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ਮੁਹੰਮਦ (ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ! ਕੀ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਆਪ ਮੇਰਾ ਮਾਲ ਖੋਹਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ? ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਨਹੀਂ, ਅਸੀਂ ਖੋਹਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਸਗੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਉਧਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਨ । ਇਸ 'ਤੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਫਿਰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਆਪ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲੈ ਲਓ । ਉਸਨੇ ਸੌ ਜ਼ਰਹਾਂ (ਕਵਚ) ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਉਚਿਤ ਹੱਥਿਆਰ ਉਧਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਕਰਜ਼ ਵੱਜੋਂ ਦਿੱਤੇ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਚਚੇਰੇ ਭਾਈ ਨੌਫ਼ਿਲ ਬਿਨ ਹਾਰਿਸ ਕੋਲੋਂ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਨੇਜ਼ੇ (ਬਰਛੇ) ਉਧਾਰ ਲਏ । ਜਦ ਇਹ ਫੌਜ ਹਵਾਜ਼ਨ ਵੱਲ ਚੱਲੀ ਤਾਂ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ

ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਕਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਭਾਂਵੇਂ ਅਸੀਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹਨ ਪਰ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇਸਲਾਮੀ ਹੁਕੂਮਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ । ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ । ਇਸ ਲਈ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਮੌਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਦੇ ਨਾਲ ਚੱਲੇ । ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਅਰਬ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਦਰਗਾਹ ਪੈਂਦੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਜ਼ਾਤੇ ਅਨਵਾਤ' ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਇਹ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਬੇਰੀ ਦਾ ਰੁੱਖ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਰਬ ਲੋਕ ਪਵਿੱਤਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ । ਅਤੇ ਜਦ ਅਰਬ ਦੇ ਬਹਾਦਰ ਲੋਕ ਕੋਈ ਹੱਥਿਆਰ ਖਰੀਦਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਾਤੇ ਅਨਵਾਤ ਜਾ ਕੇ ਲਟਕਾਉਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਜੇ ਇਸਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਏ । ਜਦ ਸਹਾਬਾ ਉਸ ਦੇ ਲਾਗਿਓਂ ਲੰਘੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਸਾਡੇ ਲਈ ਵੀ ਆਪ ਇਕ ਜ਼ਾਤੇ ਅਨਵਾਤ ਸਥਾਪਤ ਫਰਮਾਓ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ, ਅੱਲਾਹ ਵੱਡਾ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਉਹੋ ਮੂਸਾ ਦੀ ਕੌਮ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ ਕਿ ਜਦ ਉਹ ਕਨਆਨ ਵੱਲ ਚੱਲੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਨਆਨ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁੱਤ ਪੂਜਦਿਆਂ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ, ਮੂਸਾ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ

يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمُ آلِهَةٌ. (سورة اعراف: 139)

ਯਾ ਮੂਸਾ ਅਜਅਲ ਲਨਾ ਇਲਾਹਨ ਕਮਾ ਲਹੁਮ ਆਲਿਹਾਤੁ ।

(ਸੂਰਤ ਆਰਾਫ਼ 139)

ਅਰਥ - ਹੇ ਮੂਸਾ ਜਿਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਬੂਦ (ਉਪਾਸਯ) ਹਨ, ਸਾਡੇ ਲਈ ਵੀ ਕੋਈ ਮਾਬੂਦ ਬਣਾ ਦਿਓ ।

ਫਰਮਾਇਆ, ਇਹ ਤਾਂ ਮੂਰਖਤਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਨ । ਮੈਂ ਡਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭਰਮਾ ਕਾਰਨ ਕਿਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਦਲ ਅਜੇਹੀਆਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਏ ।

ਹਵਾਜ਼ਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਉੱਪਰ ਘਾਤ ਲਾ ਕੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਥਾਂ ਬਣਾ ਛੱਡੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਅੱਜ ਕਲ ਦੀ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਰਣ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਗੁਪਤ ਖੰਦਕਾਂ (ਮੋਰਚੇ) ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਜਦ ਇਸਲਾਮੀ ਫੌਜਾਂ ਹੁਨੈਨ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਆਵਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਹਿ ਗਏ ਅਤੇ ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਇਕ ਤੰਗ ਮਾਰਗ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ । ਬਹੁਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਟੀਲਿਆਂ ਓਹਲੇ ਛਿੱਪ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ ਅਤੇ ਕੁਛ ਸਿਪਾਹੀ

ਉਠਾਂ ਆਦਿ 'ਤੇ ਪੰਕਤੀਬੱਧ ਹੋ ਕੇ ਖਲੋ ਗਏ । ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਮਝ ਕੇ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੋ ਹੀ ਫ਼ੌਜ ਹੈ ਜੋ ਸਾਹਮਣੇ ਖਲੋਤੀ ਹੈ । ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਜਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਾਹਵਾ ਅੰਦਰ ਵੱਧ ਗਏ ਅਤੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਮਲਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਅੱਗਿਓਂ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪਾਸਿਓਂ ਦੀ ਤੀਰਅੰਦਾਜ਼ਾਂ ਨੇ ਤੀਰਾਂ ਦਾ ਅਤਿਅੰਤ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ । ਮੌਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਜੋ ਇਹ ਸਮਝ ਕੇ ਨਾਲ ਰਲੇ ਸਨ ਕਿ ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਦਿਖਾਉਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਸ ਦੁਪਾਸਿਓਂ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਸਹਿਨ ਨ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਵਾਪਸ ਮੌਕੇ ਵੱਲ ਭੱਜੇ । ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਾਵੇਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਦੁਖ ਝਲੱਣ ਦੇ ਆਦੀ ਸਨ, ਪਰ ਜਦ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਉਠ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਨ੍ਹੇਵਾਹ ਭਜਦੇ ਹੋਏ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਉਠ ਵੀ ਡਰ ਗਏ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਪਿਛਾਂ ਨੂੰ ਭੱਜ ਪਈ । ਤਿੰਨਾ ਪਾਸਿਓਂ ਹਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਸਹਾਬੀ (ਸਾਥੀ) ਖੜੇ ਰਹਿ ਗਏ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਇਹ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਹਾਬਾ ਭੱਜ ਗਏ ਸਨ ਸਗੋਂ ਸੈਂ ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਰਣਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਡਟੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਵਿੱਚ ਸਨ । ਆਪ^(ਸ) ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਲਗਭਗ ਇਕ ਦਰਜਨ ਬੰਦੇ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ । ਇਕ ਸਹਾਬੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਅਤਿਅੰਤ ਜ਼ੋਰ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾਡੀ ਸਵਾਰੀ ਦੇ ਪਸ਼ੂ ਰਣਖੇਤਰ ਵੱਲ ਆਉਣ ਪਰ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਉਠਾਂ ਦੇ ਭੱਜਣ ਕਾਰਣ ਉਹ ਅਜੇਹੇ ਬਿਦਕ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲਗਾਮਾਂ ਖਿਚਦੇ ਖਿਚਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਠ ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤਨ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ ਸਨ । ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਲਗਾਮਾ ਇੰਨੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਖਿਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਵਾਰੀ ਦਾ ਸਿਰ ਉਸਦੀ ਪਿੱਠ ਨਾਲ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਜਦ ਅੱਡੀ ਮਾਰਕੇ ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਰਣਖੇਤਰ ਵੱਲ ਮੋੜਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜਨ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵੱਲ ਭਜਦਾ । ਸਾਡਾ ਦਿਲ ਧੜਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਪਿੱਛੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ । ਪਰ ਅਸੀਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਬੇਬਸ ਸੀ । ਏਧਰ ਤਾਂ ਸਹਾਬਾ ਦੀ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਸੀ ਅਤੇ ਓਧਰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੇਵਲ ਕੁਛ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਰਣਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਖੜੇ ਸਨ ।

ਸੱਜਿਓ ਖੱਬਿਓ ਅਤੇ ਸਾਹਮਣਿਓ, ਤਿੰਨਾ ਪਾਸਿਓ ਤੀਰ ਪੈ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਕੇਵਲ ਇਕ ਤੰਗ ਮਾਰਗ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਲੰਘ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਮਾਰਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਬੂ ਬਕਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਵਾਰੀ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਖੱਚਰ ਦੀ ਬਾਗ ਫੜ ਲਈ ਅਤੇ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਲਈ ਪਿਛਾਂ ਹੱਟ ਆਉਣ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਸਲਾਮੀ ਫੌਜ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਜਾਏ। ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਅਬੂ ਬਕਰ ਮੇਰੀ ਖੱਚਰ ਦੀ ਬਾਗ ਛੱਡ ਦਿਓ ਅਤੇ ਫਿਰ ਖੱਚਰ ਨੂੰ ਅੱਡੀ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਤੰਗ ਮਾਰਗ ਵੱਲ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦੇ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਸਿਪਾਹੀ ਤੀਰ ਵਰ੍ਹਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ

انا النبى لا كذب انا ابن عبدالمطلب

ਅਨਨ ਨਬੀਯ ਲਾ ਕਜ਼ਿਬ ਅਨਾ ਇਬਨੇ ਅਬਦੁਲ ਮੁਤਲਿਬ।

ਮੈਂ ਰੱਬ ਦਾ ਨਬੀ ਹਾਂ ਮੈਂ ਝੂਠਾ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਚੇਤੇ ਰੱਖੋ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਖੜੋਤਿਆ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਜੋ, ਮੈਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਰੱਬ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ ਸਗੋਂ ਮੈਂ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਬਦੁਲ ਮੁਤਲਿਬ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਹਾਂ। ਫਿਰ ਆਪ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅੱਬਾਸ^(ਰ) ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਬਹੁਤ ਉੱਚੀ ਸੀ ਸੱਦਿਆ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਅੱਬਾਸ, ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰ ਕੇ ਕਹੋ, ਹੇ ਉਹ ਸਹਾਬਾ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੁਦੈਬੀਅਹ ਦੇ ਦਿਨ, ਰੁੱਖ ਹੇਠ ਬੈਅਤ (ਦੀਖਿਅਤ ਹੋਣਾ) ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਹੇ ਉਹ ਲੋਕੋ ! ਜੋ ਸੂਰਤ ਬਕਰਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ। ਰੱਬ ਦਾ ਰਸੂਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹਜ਼ਰਤ ਅੱਬਾਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਜਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਇਹ ਸੰਦੇਸ਼ ਉੱਚਾਰਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਹਾਬਾ ਦੀ ਜੋ ਅਵਸਥਾ ਹੋਈ ਉਸਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕੇਵਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹੋ ਸਹਾਬਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੈਂ ਉੱਪਰ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਠਾਂ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰਤਾਉਣ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ ਕਿ ਅੱਬਾਸ^(ਰ) ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸਾਡੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਨੂੰ ਇਉਂ ਅਨੁਭਵ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਯਾਮਤ (ਪਰਲੈ) ਦੇ ਦਿਨ ਰੱਬ

ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ (ਦੂਤ) ਸਾਨੂੰ ਹਿਸਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਬੁਲਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਢਾਲਾਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਉਠਾਂ ਉਪਰੋਂ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਉਠਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖਾਲੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਉਹ ਜਿੱਧਰ ਚਾਹੇ ਚੱਲੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਉਠਾਂ ਦੀਆਂ ਧੌਣਾ ਵੱਢ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪ ਪੈਦਲ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਵੱਲ ਦੌੜ ਪਏ । ਉਹ ਸਹਾਬੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਦਿਨ ਅਨਸਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੌੜਕੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਉਠਣੀਆਂ ਤੇ ਗਾਈਆਂ ਆਪਣੇ ਵਛੇਰੇ ਦੀ ਚੀਕ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਵੱਲ ਨੱਸ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਥੋੜੀ ਹੀ ਦੇਰ ਵਿੱਚ ਸਹਾਬਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕਰ ਅਨਸਾਰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਹਾਰ ਹੋਈ ।

ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨ (ਚਮਤਕਾਰ) ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਦਾ ਜਾਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਦੀ ਫੌਜ ਦੀ ਕਮਾਨ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਰਥਾਤ ਅਬੂ-ਸੁਫਯਾਨ, ਉਹ ਅੱਜ ਹੁਨੈਨ ਦੇ ਦਿਨ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ । ਜਦ ਕੁੱਫ਼ਾਰ ਦੇ ਉਠ ਪਿਛਾਂ ਵੱਲ ਦੌੜੇ ਤਾਂ ਅਬੂ-ਸੁਫਯਾਨ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੂਝਵਾਨ ਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਸਮਝੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਘੋੜਾ ਵੀ ਬਿਦਕ ਜਾਵੇਗਾ, ਝੱਟ ਆਪਣੇ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਕੁੱਦਿਆ ਅਤੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਖੱਚਰ ਦੀ ਰਕਾਬ ਫੜੇ ਹੋਏ ਪੈਦਲ ਆਪ^(ਸ) ਨਾਲ ਚਲ ਪਿਆ । ਅਬੂ-ਸੁਫਯਾਨ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਖਿੱਚੀ ਹੋਈ ਤਲਵਾਰ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੀ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਹੀ ਸੰਹੁ ਹੈ ਜੋ ਮਨ ਦੇ ਭੇਤ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਮੈਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੱਕੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਾਲ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਖੱਚਰ ਨਾਲ ਖੜਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰੇ ਬਿਨਾ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮੈਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ । ਸੰਭਵਤਾ ਆਪ ਸੋਚ ਰਹੇ ਹੋਣ ਕਿ ਅੱਜ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ਦਸ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਕਤਲ ਲਈ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਮੱਕਿਓਂ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਜੇਹੀ ਤਬਦੀਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ

ਕਿ ਮੱਕੇ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਇਕ ਆਮ ਸਿਪਾਹੀ ਵਾਂਗ ਮੇਰੀ ਖੱਚਰ ਦੀ ਰਕਾਬ ਫੜੇ ਖੜਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅੱਜ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਸ਼ਚਿਤ ਕਰੇਗਾ । ਅੱਬਾਸ^(੪) ਨੇ ਜੱਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਅਬੁ-ਸੁਫਯਾਨ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਇਹ ਅਬੁ-ਸੁਫਯਾਨ ਆਪ ਦੇ ਚਾਚੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਆਪ ਦਾ ਭਾਈ ਹੈ ਅੱਜ ਤਾਂ ਆਪ ਇਸ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਣ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਰੱਬ ਉਸ ਦੀਆਂ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਦੁਸ਼ਮਣੀਆਂ ਮਾਫ਼ ਕਰੇ ਜੋ ਉਸਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ । ਅਬੁ-ਸੁਫਯਾਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋਏ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹੇ ਭਾਈ ! ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਆਪ ਦੇ ਉਸ ਪੈਰੂ ਨੂੰ ਜੋ ਖੱਚਰ ਦੀ ਰਕਾਬ ਵਿੱਚ ਸੀ ਚੁੱਮ ਲਿਆ ।

ਮੱਕੇ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਮਗਰੋਂ ਜਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਹ ਜੰਗੀ ਸਮਾਨ ਜੋ ਆਪ^(੫) ਨੇ ਉਧਾਰ ਲਿਆ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੁਰਸਕਾਰ ਤੇ ਤੋਹਫ਼ੇ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਜੁਗ ਦੇ ਆਮ ਮਨੁੱਖਾਂ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਸਫ਼ਵਾਨ ਨੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਇਸਲਾਮ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ।

ਇਸ ਜੰਗ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਅਦਭੁਤ ਘਟਨਾ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ । 'ਸ਼ੈਬਹ' ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਮੱਕੇ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਖ਼ਾਨਾ ਕਾਬਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਸੀ, ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਨੀਯਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਫੌਜ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਲੜ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮੌਕਾ ਤਾੜਕੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ ਅਤੇ ਮੈਂ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਿਆ ਕਿ ਅਰਬ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ ਅਰਬ ਤਾਂ ਵੱਖ ਰਹੇ ਜੇਕਰ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਵੀ ਮੁਹੰਮਦ (ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਦੇ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਾਂਗਾ । ਜਦ ਲੜਾਈ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਏਧਰ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਓਧਰ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਲ ਗਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਖਿੱਚੀ ਅਤੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਣਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਤੇ ਆਪ^(੫) ਦੇ ਵਿਕਚਾਰ ਇਕ ਅੱਗ ਦਾ ਭਾਂਬੜ ਮਚ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਸੰਭਵਤਾ ਮੈਨੂੰ ਭਸਮ ਕਰ ਦੇਵੇ । ਉਸ ਸਮੇਂ

ਮੈਨੂੰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਸ਼ੈਬਹ ! ਮੇਰੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਓ, ਜਦ ਮੈਂ ਆਪ ਦੇ ਨੇੜੇ ਗਿਆ, ਆਪ ਨੇ ਮੇਰੀ ਛਾਤੀ ਉੱਪਰ ਹੱਥ ਫ਼ੇਰਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, ਹੋ ਖ਼ੁਦਾ ! ਸ਼ੈਬਹ ਨੂੰ ਸ਼ੈਤਾਨੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ । ਸ਼ੈਬਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਹੱਥ ਫ਼ੇਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਰੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦੁਸ਼ਮਣੀਆਂ ਅਤੇ ਕੀਨੇ ਉੱਡ ਗਏ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਪ^(ਸ) ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਕੰਨਾਂ ਤੋਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਿਆਰੇ ਹੋ ਗਏ । ਫ਼ਿਰ ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਸ਼ੈਬਹ, ਅੱਗੇ ਵੱਧੋ ਅਤੇ ਲੜੋ, ਤੱਦ ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਵੱਧਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸਿਵਾਏ ਇਸਦੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਕੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਬਚਾਵਾਂ । ਜੇਕਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੇਰਾ ਪਿਤਾ ਜੀਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਉਸ ਦੀ ਹਿੱਕ 'ਚੋਂ ਪਾਰ ਕਰ ਦੇਣ ਲਈ ਰਤਾ ਵੀ ਪਰਵਾਹ ਨ ਕਰਦਾ । (ਸੀਰਤ ਇਬਨੇ ਹੱਸ਼ਾਮ, ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 9, ਅਤੇ ਜ਼ਾਦੁਲ ਮਿਆਦ ਬਰ ਹਾਸ਼ੀਅਹ ਜ਼ਰਕਾਨੀ, ਭਾਗ 4, ਪੰਨਾ 465)

ਇਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਤਾਇਫ਼ ਵੱਲ ਗਏ । ਉਹੋ ਸ਼ਹਿਰ ਜਿਸ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੇ ਪਥਰਾਓ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਆਪਣੇ ਕੁਛ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਘਿਰਾਓ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਫਿਰ ਕੁਝ ਸੂਝਵਾਨਾ ਦੀ ਸਲਾਹ ਕਾਰਨ ਕਿ ਘਿਰਾਓ ਕਰਕੇ ਸਮਾਂ ਗਵਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । ਸਾਰੇ ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਕੇਵਲ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਰ ਹੀ ਕੀ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਆਪ ਘਿਰਾਓ ਛੱਡ ਕੇ ਪਰਤ ਆਏ ਅਤੇ ਕੁਛ ਸਮੇਂ ਮਗਰੋਂ ਤਾਇਫ਼ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਏ ।

ਮੱਕੇ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਅਤੇ ਹੁਨੈਨ ਮਗਰੋਂ

ਇਹਨਾਂ ਜੰਗਾਂ ਤੋਂ ਵਿਅਲੇ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਮਾਲ ਜੋ ਹਾਰੇ ਹੋਏ ਦੁਨਮਣਾਂ ਦੇ ਹਰਜਾਨਿਆਂ ਅਤੇ ਰਣਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਛੱਡੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਆਦਿ ਜਮਾਂ ਹੋਏ ਸਨ ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣੇ ਸਨ ਪਰ ਇਸ ਅਵਸਰ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਮਾਲ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮੱਕੇ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ । ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜੇ

ਈਮਾਨ ਤਾਂ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤਾਂ ਅਜੇ ਇਨਕਾਰੀ ਹੀ ਸਨ ਅਤੇ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਨ ਉਹ ਵੀ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਏ ਸਨ । ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵੀਂ ਚੀਜ਼ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਕੌਮ ਆਪਣਾ ਮਾਲ ਦੂਜਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਰਹੀ ਹੈ । ਇਸ ਮਾਲ ਦੀ ਵੰਡ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਨੇਕੀ ਅਤੇ ਸੰਜਮਤਾ ਵਿੱਚ ਵੱਧਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਲਚ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਗਈ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਭੀੜ ਪਾ ਲਈ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾ ਮੁਤਾਲਬਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਧੱਕਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਰੁੱਖ ਤੱਕ ਲੈ ਗਏ ਅਤੇ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀ ਚਾਦਰ ਜੋ ਆਪ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਉੱਪਰ ਪਈ ਸੀ ਫੜਕੇ ਇੰਝ ਮਰੋੜੀ ਕਿ ਆਪ ਦਾ ਸਾਹ ਲੋਣਾ ਤੰਗ ਹੋ ਗਿਆ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹੇ ਲੋਕੋ ! ਜੇ ਕਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹ ਵੀ ਵੰਡ ਦਿੰਦਾ । ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕੰਜੂਸ ਜਾਂ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਵੇਖੋਗੇ । ਫ਼ਿਰ ਆਪ ਆਪਣੀ ਊਠਣੀ ਕੋਲ ਗਏ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਵਾਲ ਤੋੜਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਓੱਚਾ ਕਰਕੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹੇ ਲੋਕੋ ! ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਵਾਲ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । ਸਿਵਾਏ ਉਸੇ ਪੰਜਵੇਂ ਭਾਗ ਦੇ ਜੋ ਅਰਬ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁਕੂਮਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪੰਜਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਉੱਪਰ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੇਤੇ ਰੱਖੋ ਕਿ ਖਿਆਨਤ (ਗਬਨ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਕਿਯਾਮਤ (ਪਰਲੈ) ਦੇ ਦਿਨ ਰੱਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਖਿਆਨਤ ਕਰਕੇ ਅਪਮਾਨਤ ਹੋਵੇਗਾ । (ਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਅਹ, ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 135)

ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਇੱਛੁਕ ਸਨ । ਕੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਦਾ ਅਜੇਹਾ ਸੰਬੰਧ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਕੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਇੰਨਾ ਸਾਹਸ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਧੱਕਦਾ ਹੋਇਆ ਲੈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗੱਲੂ ਵਿੱਚ ਪਟਕਾ ਪਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਘੁੱਟਣ ਲੱਗੇ । ਰੱਬ ਦੇ ਰਸੂਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਨਮੂਨਾ ਹੋਰ ਕੌਣ ਵਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੁੰਦਿਆ ਹੋਇਆ ਵੀ, ਸਾਰਾ ਮਾਲ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਅਜੇਹੇ ਕਠੋਰਚਿਤ ਲੋਕ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਜੋ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਵੰਡ ਨੂੰ ਨਿਆਇ ਪੂਰਬ ਵੰਡ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ੁਲ ਖੁਵੈਸਰਹ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ

ਵਿਅਕਤੀ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੋਲ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਮੁਹੰਮਦ (ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਜੇ ਕੁਛ ਆਪ ਨੇ ਅੱਜ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਦੇਖਿਆ ? ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਅੱਜ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਤੋਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਲਿਆ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਤੇਰੇ ਤੇ ਖੇਦ ਹੈ ! ਜੇ ਕਰ ਮੈਂ ਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਫ਼ਿਰ ਹੋ ਕਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਨਿਆਂ ਕਰੇਗਾ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਹਾਬਾ^(੪) ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਉਠ ਖੜੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਜਦ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚੋਂ ਉਠਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਮਾਰਨ ਯੋਗ ਹੈ, ਕੀ ਆਪ ਸਾਨੂੰ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਈਏ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਜੇਕਰ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਾਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ? ਸਹਾਬਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕੀ ਅਜੇਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਦੰਡ ਦਾ ਹਕਦਾਰ ਨਹੀਂ ? ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਮੈਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਇਹ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਤੇ ਕਥਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਾਂ । ਫ਼ਿਰ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਇਹ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਇਕ ਦਿਨ ਇਸਲਾਮ ਨਾਲ ਬਗ਼ਾਵਤ (ਗੱਦਾਰੀ) ਕਰਨਗੇ । ਮੈਂ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ^(੫) ਦੇ ਜੁਗ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਬਾਗ਼ੀਆਂ (ਗੱਦਰੀਆਂ) ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ^(੫) ਨਾਲ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਖਵਾਰਜ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਅੱਜ ਤੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ।

ਹਵਾਜ਼ਨ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮਦੀਨੇ ਚਲੇ ਗਏ । ਇਹ ਮਦੀਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਫ਼ਿਰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਦਿਨ ਸੀ । ਇਕ ਵਾਰ ਰੱਬ ਦਾ ਰਸੂਲ ਮੱਕੇ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਮਦੀਨੇ ਵੱਲ ਆਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਅੱਜ ਰੱਬ ਦਾ ਰਸੂਲ ਮੱਕੇ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਣ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਮੁੜ ਮਦੀਨੇ ਦਾਖਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ।

ਤਬੁਕ ਦੀ ਜੰਗ

ਜਦ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਮੱਕੇ ਫਤਹਿ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਅਬੂ ਆਮਿਰ ਮਦਨੀ ਜੋ ਖਜ਼ਰਜ ਕਬੀਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸੀ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਤੇ ਈਸਾਈਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਵਰਤਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਿਕਰ ਤੇ ਵਜ਼ਾਇਫ਼ (ਝਾੜ-ਫੂਕ, ਫਾਂਡੇ, ਹੱਥ ਹੌਲੇ ਕਰਨਾ ਆਦਿ) ਦਾ ਆਦੀ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਹਿਬ (ਵੈਰਾਗੀ) ਆਖਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਧਾਰਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਈਸਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਮਦੀਨੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਮੱਕੇ ਵੱਲ ਨੱਸ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦ ਮੱਕਾ ਵੀ ਫਤਹਿ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਾਜ਼ਜ਼ ਰਚਨ ਲਈ ਕੋਈ ਵਿਉਂਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਅਤੇ ਰਹਿਣ ਸਹਿਨ ਬਦਲ ਕੇ ਮਦੀਨੇ ਕੋਲ ਕਬਾ ਨਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਹਰ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸੂਰਤ ਤੇ ਵਸਤਰ ਬੱਦਲਣ ਕਰਕੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨ ਪਛਾਣਿਆ। ਕੇਵਲ ਉਹੋ ਮੁਨਾਫ਼ਕ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਤੇ ਸਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲਏ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਮੁਨਾਫ਼ਕਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਇਹ ਵਿਉਂਤ ਕੱਢੀ ਕਿ ਮੈਂ ਸ਼ਾਮ (ਸੀਰੀਆ) ਜਾ ਕੇ ਈਸਾਈ ਹੁਕੂਮਤ ਅਤੇ ਅਰਬ ਦੇ ਈਸਾਈ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਏਧਰ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਰਨਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿਓ ਕਿ ਸ਼ਾਮੀ ਫੌਜਾਂ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਮੇਰੀ ਸਕੀਮ ਸਫਲ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਠ-ਭੇੜ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਮੇਰੀ ਸਕੀਮ ਸਫਲ ਨ ਹੋਈ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਅਫ਼ਵਾਹਾਂ ਕਾਰਨ ਸੰਭਵਤਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪ ਹੀ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਾਮ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦੇਣ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੈਸਰ ਦੀ ਹੁਕੂਮਤ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲੜਾਈ ਛਿੜ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਬਣ ਜਾਏਗਾ। ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਕੀਮ ਬਣਾ ਕੇ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਸ਼ਾਮ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਮੁਨਾਫ਼ਕਾਂ ਨੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀਦਿਨ ਇਹ ਖਬਰਾਂ ਫੈਲਾਉਣੀਆਂ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਕਿ ਫਲਾਣਾ ਜੱਥਾ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਾਮੀ ਫੌਜਾਂ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਫਿਰ ਆਖ ਦਿੰਦੇ ਸਨ

ਕਿ ਫਲਾਣੇ ਦਲ ਦੇ ਲੋਕ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਸ਼ਾਮੀ ਫੌਜਾਂ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਖਬਰਾਂ ਇੰਨੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਫੈਲਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ ਕਿ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਚਿਤ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਆਪ ਇਸਲਾਮੀ ਫੌਜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਸ਼ਾਮੀ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਜਾਣ । ਇਹ ਸਮਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੁਖਦਾਈ ਸੀ । ਭੁਖਮਰੀ ਦਾ ਵਰ੍ਹਾ ਸੀ । ਪਿੱਛਲੀ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਦੀ ਘੱਟ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਰੁੱਤ ਦੀ ਜਿੰਸਾ ਅਜੇ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ । ਸਤੰਬਰ ਦਾ ਅੰਤ ਜਾਂ ਅਕਤੂਬਰ ਦਾ ਅਰੰਭ ਸੀ । ਜਦ ਆਪ^(ਸ) ਇਸ ਜੰਗ ਲਈ ਨਿਕਲੇ, ਮੁਨਾਫਕ ਤਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਸ਼ਰਾਰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚਲਾਕੀਆਂ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸ਼ਾਮ (ਸੀਰੀਆ) ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਹਮਲਾਆਵਰ ਨ ਹੋਈਆਂ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪ ਹੀ ਸ਼ਾਮੀਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਭਿੜਨਗੇ ਅਤੇ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਣਗੇ । ਮੌਤਹ ਦੀ ਜੰਗ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਵੱਡੀ ਫੌਜ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਹਾਣੀ ਮਗਰੋਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਬਚੇ ਸਨ । ਹੁਣ ਉਹ ਇਕ ਦੂਜੀ ਮੌਤਹ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਖੁਦ ਆਪ ਵੀ ਨਿਊਜ਼ਬਿੱਲਾਹੇ (ਰੱਬ ਨ ਕਰੇ) ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਣ । ਇਸ ਲਈ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਮੁਨਾਫਕ ਰੋਜ਼ ਖਬਰਾਂ ਫੈਲਾਉਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਫਲਾਣੇ ਸਾਧਨ ਰਾਹੀਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਫਲਾਣੇ ਰਾਹੀਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਮੀ ਫੌਜਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਡਰਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਇੰਨੀ ਵੱਡੀ ਫੌਜ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ । ਤੁਹਾਨੂੰ ਜੰਗ ਲਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ਼ਾਮ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਣ ਤਾਂ ਸਹੀ, ਪਰ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਹੋ ਸਕੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜੋ ਹਾਰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਯਕੀਨੀ ਹੋਵੇ । ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਇਸ ਘੋਸ਼ਣਾ ਉੱਪਰ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਮ (ਸੀਰੀਆ) ਵੱਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹਾਂ ਵੱਡੇ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਆਚਰਣਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੱਧ-ਵੱਧ ਕੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਅਰਪਣ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ । ਗ਼ਰੀਬ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਕੋਲ ਜੰਗ ਦੇ ਸਮਾਨ ਕਿੱਥੇ ਸਨ ? ਹੁਕੂਮਤ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਵੀ ਖਾਲੀ ਸੀ । ਅਜੇਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਧਨਾਡ

ਭਾਈ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਆ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਸੋ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਵਿੱਚ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਹਜ਼ਰਤ ਉਸਮਾਨ^(ਰ) ਨੇ ਉਸ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਸਰਮਾਏ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਭਾਗ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਅਰਪਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸੌਨੇ ਦੇ ਦੀਨਾਰ ਸਨ ਅਰਥਾਤ ਲਗਭਗ 25 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋਰ ਸਹਾਬਾ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਸਮਰਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਦਾਨ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਲਈ ਸਵਾਰੀਆਂ ਜਾਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਤੇ ਬਰਛੇ ਆਦਿ ਪੂਰੇ ਕੀਤੇ ਗਏ । ਸਹਾਬਾ ਵਿੱਚ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਇੰਨਾ ਜੋਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਯਮਨ ਦੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਹਿਜ਼ਰਤ ਕਰਕੇ ਮਦੀਨੇ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਲੋਕ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਚੱਲੋ, ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ, ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਓਧਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਸਮਾਨ ਮਿਲ ਜਾਏ । ਕੁਰਆਨ ਮਜੀਦ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ :-

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا اتَّوَكَّ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أُجْمِلُكُمْ عَلَيْهِمْ سَ تَوَلَّوْا
وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ (سورة توبه: 92)

ਵਲਾ ਅਲੱਲਜ਼ੀਨਾ ਇਜ਼ਾ ਮਾ ਆਤੱਕਾ ਲਿਤਹਮਿਲਾਹੁਮ ਕੁਲਤਾ ਲਾ ਆਜਿਦੂ ਮਾ ਅਹਮਿਲੁਕੁਮ ਅਲੈਹਿ ਤਵੱਲੌਵ ਵ ਆਯੁਨਾਹੁਮ ਤਫੀਜ਼ੁ ਮਿਨੱਦਮਇ ਹਾਜ਼ਾਨਨ ਅੱਲਾ ਯਜਿਦੂ ਮਾ ਯੁਨਫਿਕੂਨ । (ਸੂਰਤ ਤੌਬਹ 92)

ਅਰਥਾਤ - ਇਸ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਨ ਲੈਣ ਦਾ ਉਹਨਾ ਲੋਕਾਂ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਜੋ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਇਸ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੂੰ ਇਹਨਾ ਲਈ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਸਾਧਨ ਕਰ ਦੇਵੇਂ ਕਿ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਓਧਰ ਪਹੁੰਚ ਸਕਣ । ਪਰ ਤੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਓਧਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਤੇਰੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚੋਂ ਉਠ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਗ਼ਮ ਦੇ ਹੰਝੂ ਵਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਫਸੋਸ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਮਾਲ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਉਹ ਅੱਜ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਸਕਣ । ਅਬੂ ਮੂਸਾ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ

ਸਨ ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੋਲੋਂ, ਕੀ ਮੰਗਿਆ ਸੀ ? ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਰੱਬ ਦੀ ਸੰਹੂ ! ਅਸੀਂ ਉਠ ਨਹੀਂ ਮੰਗੇ, ਅਸੀਂ ਘੋੜੇ ਨਹੀਂ ਮੰਗੇ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇੰਨਾ ਲੰਮਾ ਮਾਰਗ ਪੈਦਲ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦੇ । ਜੇਕਰ ਸਾਨੂੰ ਕੇਵਲ ਜੁੱਤੀਆਂ ਦੇ ਜੋੜੇ ਮਿਲ ਜਾਣ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਹੀ ਭੱਜਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਲਈ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵਾਂਗੇ । ਕਿਉਂਕਿ ਫੌਜ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮ ਵੱਲ ਜਾਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਜੰਗ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਾ ਮਨ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਜਾਨ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸਾਰਿਆ ਵਿਚਾਰਾਂ ਉੱਪਰ ਭਾਰੀ ਸੀ । ਇਸਤਰੀਆਂ ਵੀ ਇਸ ਭੈ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਲਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਇਸ ਆਚਰਣ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸਹਾਬੀ ਜੋ ਕਿਸੇ ਕਾਰਜ ਲਈ ਬਾਹਰ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਪਰਤੇ ਜਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਫੌਜ ਸਣੇ ਮਦੀਨੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਚੁਕੇ ਸਨ । ਇਕ ਲੰਮੇ ਵਕਫ਼ੇ ਦੀ ਜੁਦਾਈ ਮਗਰੋਂ ਜਦ ਉਹ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ ਕਿ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰੇਮਕਾ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਮਿਲਣਗੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਣਗੇ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠਿਆ ਹੋਇਆ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਗਲਵਕੜੀ ਪਾਉਣ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਜਤਾਉਣ ਲਈ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਉਸ ਵਲ ਅੱਗੇ ਵਧੇ । ਜਦ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਪਿਛਾਂ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ । ਉਸ ਸਹਾਬੀ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਮਿਲਨਾ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਬਰਤਾਓ ਕਿਉਂ ? ਪਤਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਰੱਬ ਦਾ ਰਸੂਲ ਉਸ ਖਤਰੇ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਾ ਸਾਹਸ ਕਰਦੇ ਹੋ । ਪਹਿਲਾ ਜਾਓ ਆਪਣਾ ਕਰਤਵ ਪੂਰਾ ਕਰੋ, ਇਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਦੇਖੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ । ਉਹ ਸਹਾਬੀ ਝੱਟ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਵਾਰੀ ਦੀ ਕਾਠੀ ਚੜਾਈ ਤੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਕੋਹਾਂ ਉੱਪਰ ਜਾ ਰਲੇ ।

ਕੁੱਫਾਰ (ਇਨਕਾਰੀ) ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਹਨਾਂ ਅਫ਼ਵਾਹਾਂ ਕਰਕੇ ਬਿਨਾ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਸ਼ਾਮੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਉੱਪਰ ਟੁੱਟ ਪੈਣਗੇ । ਪਰ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤਾਂ ਇਸਲਾਮੀ ਆਚਰਣ ਦੇ ਪੈਰੋ ਸਨ । ਜਦ ਆਪ ਸ਼ਾਮ (ਸੀਰੀਆ) ਦੇ ਨੇੜੇ ਤਬੁਕ ਦੇ ਸਥਾਨ ਉੱਪਰ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਦੂਤ ਭੇਜੇ ਤਾਂ ਜੋ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਕਿ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੂਤਾਂ ਨੇ ਇਕ ਸਾਰ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਕੋਈ ਸੀਰੀਆਈ (ਸ਼ਾਮੀ) ਫ਼ੌਜਾਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਕੱਤਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ । ਇਸ 'ਤੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉੱਥੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਠਹਿਰੇ ਅਤੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕੁਝ ਕਬੀਲਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਸਮਝੌਤੇ ਕਰਕੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਲੜਾਈ ਦੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਏ ।

ਇਹ ਸਾਰੀ ਯਾਤਰਾ ਦੋ ਢਾਈ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸੀ । ਜਦ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਮੁਨਾਫ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਲੜਾਈ-ਭਿੜਾਈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਝ ਗਏ ਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਮੁਨਾਫ਼ਕਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਦਾ ਭੇਦ ਹੁਣ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉੱਪਰ ਖੁੱਲ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਭਵਤਾ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਦੰਡ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਚਾਂਗੇ, ਤੱਦ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਦੀਨੇ ਤੋਂ ਕੁਛ ਦੂਰੀ ਉੱਪਰ ਕੁਝ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਅਹੇਜੇ ਮਾਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤੇ ਜੋ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੰਗ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸਵਾਰ ਹੀ ਲੰਘ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਜਦ ਆਪ ਇਸ ਥਾਂ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਆਪਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਵਹੀ (ਅਕਾਸ਼ਬਾਣੀ) ਰਾਹੀਂ ਦਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਮਾਰਗ ਦੇ ਪਾਸੇ ਛੁੱਪਿਆ ਬੈਠਾ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਸਹਾਬੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਾਓ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖੋ ਉਹ ਸਵਾਰੀ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਕੇ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉੱਥੇ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀ ਲੁਕੇ ਹੋਏ ਦੇਖੇ ਜੋ ਇੰਝ ਲੁਕੇ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੈਠਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚਣ 'ਤੇ ਉਹ ਉੱਥੋਂ ਨੱਸ ਗਏ । ਪਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਉਹਨਾ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨ ਲੱਗਾ ।

ਜਦ ਆਪ ਮਦੀਨੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਮੁਨਾਫ਼ਕਾਂ ਨੇ ਜਿੰਨਾ ਨੇ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸੀ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਹਾਨੇ ਬਨਾਉਣੇ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ

ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ । ਪਰ ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੁਨਾਫ਼ਕਾਂ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਉੱਪਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ । ਸੋ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਵਹੀ (ਰੱਬੀ ਆਦੇਸ਼) ਰਾਹੀਂ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕਬਾ ਦੀ ਉਹ ਮਸਜਿਦ ਜੋ ਮੁਨਾਫ਼ਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਲਈ ਬਣਾਈ ਸੀ ਕਿ ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਹੋਇਆ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਮੁਨਾਫ਼ਕਾਂ ਵਾਲੇ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰੇ ਕੀਤਾ ਕਰਨਗੇ ਉਹ ਢਾਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੀਆਂ ਹੋਰਨਾ ਮਸਜਿਦਾਂ ਵਿੱਚ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਨ । ਪਰ ਇੰਨੀ ਵੱਡੀ ਸ਼ਰਾਰਤ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੰਡ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ।

ਤਬੂਕ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ ਮਗਰੋਂ ਤਾਇਫ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਗਿਆਕਰੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਅਰਬ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਕਬੀਲਿਆ ਨੇ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਇਸਲਾਮੀ ਹੁਕੂਮਤ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ । ਅਤੇ ਥੋੜੇ ਹੀ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਅਰਬ 'ਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਝੰਡਾ ਲਹਿਰਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ।

ਹੱਜਾਤੁਲ ਵਿਦਾ ਅਤੇ ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ

ਦਾ ਅੰਤਮ ਇਤਿਹਾਸਕ ਭਾਸ਼ਣ

ਹਿਜਰੀ ਸੰਨੂ ਦੇ ਨੌਵੇਂ ਸਾਲ ਆਪਨੇ ਮੱਕੇ ਦਾ ਹੱਜ ਕੀਤਾ । ਉਸ ਦਿਨ ਆਪ 'ਤੇ ਕੁਰਆਨ ਮਜੀਦ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਆਇਤ ਨਾਜ਼ਲ ਹੋਈ ਕਿ :-

الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاتَّمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ
 دِينًا. (سورة مائدة: 3)

ਅਲ ਯੌਮਾ ਅਕਮਲਤੋ ਲਕੁਮ ਦੀਨਾਕੁਮ ਵ ਅਤਮਮਤੁ ਅਲੈਕੁਮ ਨਿਆਮਾਤੀ ਵ ਰਜ਼ੀਤਾ ਲਾਕੁਮੁਲ ਇਸਲਾਮਾ ਦੀਨਾ । (ਸੂਰਤ ਮਾਇਦਹ 4)

ਅਰਥਾਤ - ਅੱਜ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਦੀਨ (ਧਰਮ) ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿੰਨੀਆ ਵੀ ਰੂਹਾਨੀ ਨੇਅਮਤਾਂ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਬੰਦਿਆਂ ਉੱਪਰ ਨਾਜ਼ਲ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਉੱਮਤ (ਜਮਾਤ) ਨੂੰ ਬਖਸ਼

ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅੱਜ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਦੀਨ (ਧਰਮ) ਨਿਰੋਲ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਉੱਪਰ ਅਧਾਰਤ ਹੈ ।

ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਆਇਤ ਮੁਜ਼ਦਲਫ਼ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਜਦ ਕਿ ਹੱਜ ਲਈ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਾਰਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਕੇ ਸੁਣਾਈ । ਮੁਜ਼ਦਲਫ਼ ਤੋਂ ਪਰਤਨ ਮਗਰੋਂ ਹੱਜ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ 'ਮਨਾ' ਵਿੱਚ ਠਹਿਰੇ ਅਤੇ ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਜੁਲਹਿੱਜਹ ਨੂੰ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਇਹ ਸੀ :-

ਹੇ ਲੋਕੋ ! ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਣੋ । ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਇਸ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਸ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਕੋਈ ਭਾਸ਼ਣ ਕਰਾਂਗਾ । ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਮਾਲਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਪਰਲੈ ਤੱਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਰੱਬ ਨੇ ਹਰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਵਿਰਸੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਭਾਗ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਵਸੀਯਤ ਜਾਇਲ ਨਹੀਂ ਜੋ ਦੂਜੇ ਵਾਰਸ ਦੇ ਹੱਕ (ਅਧਿਕਾਰ) ਨੂੰ ਹਾਣ ਪਹੁੰਚਾਏ । ਜੋ ਬੱਚਾ ਜਿਸਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਉਸਦਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਇਗਾ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਬਦਕਾਰੀ (ਦੁਰਾਚਾਰ) ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ 'ਤੇ ਉਸ ਬੱਚੇ ਦਾ ਦਾਵਾ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਸ਼ਰਆ (ਧਰਮ) ਅਨੁਸਾਰ ਦੰਢ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੋਵੇਗਾ । ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਿਤਾ ਵੱਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਨਸੂਬ (ਸੰਬੰਧਤ) ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਝੂਠੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਆਕਾ (ਮਾਲਕ) ਠਹਿਰਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਰੱਬ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ (ਦੂਤ) ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਦੀ ਲਾਹਨਤ ਉਸ 'ਤੇ ਹੈ । ਹੇ ਲੋਕੋ ! ਤੁਹਾਡੇ ਕੁਝ ਅਧਿਕਾਰ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਉੱਪਰ ਹਨ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਪਤਨੀਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਅਧਿਕਾਰ ਤੁਹਾਡੇ ਉੱਪਰ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਅਧਿਕਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਜੇਹਾ ਚਰਿੱਤਰਹੀਨ ਵੰਗ ਨ ਅਪਨਾਉਣ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਤੀਆਂ ਦੀ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਬੇ ਅਦਬੀ ਹੋਵੇ । ਜੇਕਰ ਉਹ ਅਜੇਹਾ ਕਰਨ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੁਰਾਨ ਮਜੀਦ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਪੂਰੀ ਪੜਤਾਲ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤੀ ਫ਼ੈਸਲੇ ਮਗਰੋਂ ਅਜੇਹਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ) ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੰਡ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਖ਼ਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ । ਪਰੰਤੂ ਜੇ ਕਰ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਅਪਰਾਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ ਜੋ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਪਤੀ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨੂੰ ਵੱਟਾ ਲਗਾਉਣ

ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸਮਰਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਅਤੇ ਵਸਤਰ ਆਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੋ ਅਤੇ ਚੇਤੇ ਰੱਖੋ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਓ ਕਰੋ ਕਿਉਂਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਸੁਪੁਰਦ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਇਸਤਰੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਜੂਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ । ਤੁਸੀਂ ਜਦ ਉਹਨਾ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਦਾ ਜ਼ਾਮਣ ਬਣਾਇਆ ਸੀ । ਰੱਬ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਹੇਠ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲਿਆਏ ਸੀ । ਸੋ ਰੱਬ ਦੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਨੂੰ ਅਪਮਾਨਿਤ ਜਾਂ ਨਿਰਾਦਰ ਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨਿਭਾਉਣ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪੂਰਨ ਧਿਆਨ ਰਖਣਾ) । ਹੇ ਲੋਕੋ ! ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਵੀ ਕੁਝ ਜੰਗੀ ਕੈਦੀ ਬਾਕੀ ਹਨ । ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹੋ ਖੁਆਉਣਾ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਖਾਂਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹੋ ਪੁਆਉਣਾ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਪਹਿਨਦੇ ਹੋ । ਜੇਕਰ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਅਪਰਾਧ ਹੋ ਜਾਏ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਮਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੋਲ ਵੇਚ ਦਿਓ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਣਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ । ਹੇ ਲੋਕੋ ! ਜੋ ਕੁਝ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਸੁਣੋ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੇਤੇ ਰੱਖੋ, ਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੂਜੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਾ ਭਾਈ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇੱਕੋ ਦਰਜੇ ਦੇ ਹੋ । ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਦੇ ਹੋਵੋ, ਮਨੁੱਖ ਹੋਣ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹੋ । ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਦੋਵੇ ਹੱਥ ਉੱਪਰ ਉਠਾਏ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਮਿਲਾਉਂਦਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਹਾ ਜਿਵੇਂ ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਹਨ, ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹੋ । ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉੱਪਰ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਤਾ ਅਤੇ ਵੱਡਿਆਈ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ । ਤੁਸੀਂ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਹੋ । ਫਿਰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਕਿਹੜਾ ਮਹੀਨਾ ਹੈ ? ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਖੇਤਰ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ? ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਦਿਨ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ? ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹਾਂ ! ਇਹ ਪਵਿੱਤਰ ਮਹੀਨਾ ਹੈ, ਇਹ ਪਵਿੱਤਰ ਖੇਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਹੱਜ ਦਾ ਦਿਨ ਹੈ, ਹਰ ਉੱਤਰ 'ਤੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਮਹੀਨਾ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ

ਇਹ ਖੇਤਰ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਦਿਨ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰੱਬ ਨੇ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜਾਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮਾਲ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜਾਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਾਲ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਨਾਜਾਇਜ਼ (ਅਨੁਚਿਤ) ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਮਹੀਨੇ, ਇਸ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦਿਨ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਤੇ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰਨਾ । ਇਹ ਹੁਕਮ ਅੱਜ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਕਲ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦਿਨ ਤੱਕ ਲਈ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲੋ । ਫਿਰ ਫਰਮਾਇਆ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਜੋ ਅੱਜ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਓ । ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਲੋਕ ਮੈਥੋਂ ਸੁਣ ਰਹੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਹ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਅਮਲ (ਅਨੁਸਰਣ) ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣ ਜੋ ਮੈਥੋਂ ਨਹੀਂ ਸੁਣ ਰਹੇ ।”

ਇਹ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹਾ ਭਾਸ਼ਣ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਅਮਨ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਨਿਰਬਲਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਧਿਆਨ ਰਖਦੇ ਸਨ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਹੁਣ ਮੌਤ ਨੇੜੇ ਆ ਰਹੀ ਹੈ । ਸੰਭਵਤਾ ਰੱਬ ਆਪ ਨੂੰ ਦੱਸ ਚੁਕਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਆਪ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਦਿਨ ਥੋੜੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ । ਆਪ ਨੇ ਕਦੇ ਨ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਉਹ ਇਸਤਰੀਆਂ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮ (ਦਾਸੀ) ਕਰਾਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਇਸ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਸੰਸਾਰ 'ਚੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਜਾਣ । ਉਹ ਜੰਗੀ ਕੈਦੀ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਗ਼ੁਲਾਮ (ਦਾਸ) ਦਾ ਨਾਂ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਆਪਣੇ ਚਾਹਿਆਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਚੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਜਾਣ । ਉਹ ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਦੇ ਆਪਸੀ ਮਤਿ-ਭੇਦਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਜੋ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅਕਾਸ਼ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਹੇਠਾ ਡੂੰਘਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਡੇਗ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਜਾਤੀ-ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ਾਂ, ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਫੁੱਟ ਅਤੇ ਝਗੜੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਅਰੰਭ ਰੱਖਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਆਪ ਨੇ ਕਦੇ ਨ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਜਦ ਤੱਕ ਇਸ ਮਤਿ-ਭੇਦ ਤੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਨ ਮਿਟਾ ਦੇਣ, ਇਸ ਸੰਸਾਰ 'ਚੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਜਾਣ । ਉਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਉੱਪਰ ਛਾਪੇ ਮਾਰਨਾ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ

ਦੀ ਜਾਨ ਤੇ ਮਾਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਈ ਜਾਇਜ਼ ਸਮਝਣਾ, ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਚਰਿਤਰਹੀਨ ਜੁਗ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਲਾਹਨਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ਨ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਜਦ ਤੱਕ ਇਸ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਮਾਰ ਨ ਦੇਈਏ ਅਤੇ ਜਦ ਤੱਕ ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਦੀ ਜਾਨਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲ ਅਸਬਾਬ ਨੂੰ ਉਹੋ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਅਤੇ ਸੱਮਾਨ ਨ ਬਖਸ਼ ਦੇਣ ਜੋ ਰੱਬ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਬਰਕਤ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, ਆਪ^(ਸ) ਇਸ ਸੰਸਾਰ 'ਚੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਜਾਣ । ਕੀ ਇਸਤਰੀਆਂ ਲਈ ਹਮਦਰਦੀ, ਅਧੀਨ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹਮਦਰਦੀ, ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਵਿੱਚ ਅਮਨ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਇੱਛਾ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਵਿੱਚ ਸੱਮਾਨਤਾ ਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਸਥਾਪਨ ਕਰਨ ਦੀ ਇੰਨੀ ਦ੍ਰਿੜ ਇੱਛਾ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ? ਕੀ ਆਦਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਹਮਦਰਦੀ (ਸਹਾਨੁਭੁਤੀ) ਦਾ ਅਜੇਹ ਜਜ਼ਬਾ ਅਤੇ ਅਜੇਹਾ ਜੋਸ਼ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ? ਇਹੋ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਤੱਕ ਇਸਤਰੀ ਆਪਣੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਮਾਲਕ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਯੂਰੋਪ ਨੇ ਇਸ ਦਰਜੇ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਸੌ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਹੋ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹਰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੂਜੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਛੋਟੀ ਤੇ ਨੀਵੀ ਸਮਝੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ । ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਕੇਵਲ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਇਸਲਾਮ ਨੇ ਹੀ ਦੁਨਿਆ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੇਹੇ ਢੰਗ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਤੱਕ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਉਸ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਸਾਡੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਤੇ ਮਾਨਯੋਗ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਇਕ ਸਧਾਰਣ ਵਿਅਕਤੀ ਬਰਾਬਰ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਕੋਈ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਜਦਕਿ ਹੋਰਨਾ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਪੂਜਕ ਵੱਡਿਆ ਅਤੇ ਛੋਟਿਆਂ ਦੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਆਏ ਹਨ । ਜਦ ਕਿ ਉਹ ਕੌਮਾਂ ਸੰਭਵਤਾ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਦਾਵਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਜ਼ੋਰ-ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ

ਜਦ ਆਪ ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਮਗਰੋਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ

ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਹਾਬਾ (ਸਾਥੀਆਂ) ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖਬਰ ਦਿੱਤੀ । ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹੇ ਲੋਕੋ ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਂਗ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਹਾਂ । ਨੇੜੇ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ਵਾਹਕ (ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ, ਦੂਤ) ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਆਵੇ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਉਸਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣਾ ਪਵੇ । ਫਿਰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹੇ ਲੋਕੋ ! ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਮਿਹਰਬਾਨ, ਦਿਆਲੂ ਤੇ ਖਬਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਰੱਬ ਨੇ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਨਬੀ (ਅਵਤਾਰ) ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਨਬੀ ਦੀ ਅੱਧੀ ਆਯੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਅਲੈਹਿਸ ਸਲਾਮ ਦੀ ਆਯੂ 120 ਸਾਲ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੇ ਇਸ ਤੋਂ ਤਰਕ ਕੱਢਿਆ ਕਿ ਮੇਰੀ ਆਯੂ 60 ਸਾਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਵੇਗੀ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਆਪ^(ਸ) ਦੀ ਆਯੂ 62-63 ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ । ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਇਸ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਆਯੂ ਹੁਣ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਲਗਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਹਦੀਸ ਦੇ ਇਹ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਨਬੀ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਨਬੀ ਤੋਂ ਅੱਧੀ ਆਯੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਹਦੀਸ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਕੇਵਲ ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਅਲੈਹਿਸਲਾਮ ਦੀ ਆਯੂ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ।) ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸੌਂਦਿਆ ਜਾਵਾਂਗਾ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ । ਹੇ ਮੇਰੇ ਸਹਾਬਾ ! ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ । ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੀ ਕਹੋਗੇ ? ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਅਸੀਂ ਕਹਾਂਗੇ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਦੇ ਦੀਨ (ਧਰਮ) ਦੇ ਸੇਵਾ ਲਈ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਬੈਰ-ਖਵਾਹੀ (ਭਲਾਈ) ਨੂੰ ਉਸਦੀਆਂ ਉੱਚਾਈਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ । ਅੱਲਾਹ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਵੱਲੋਂ ਚੰਗੇ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਵਟਾਂਦਰਾ ਦੇਵੇ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਰੱਬ ਇਕ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ (ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਉਸਦੇ ਬੰਦੇ ਤੇ ਰਸੂਲ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਵਰਗ ਵੀ ਹੱਕ (ਸੱਚ) ਸਨ ਅਤੇ ਨਰਕ ਵੀ ਹੱਕ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਮੌਤ ਵੀ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਵਸ਼ ਆਉਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਜੀਵਨ ਵੀ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਵਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕਯਾਮਤ (ਪਰਲੈ) ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਰੱਬ ਸੰਪੂਰਨ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਕਬਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁੜ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਕਰਕੇ ਇਕੱਠਾ ਕਰੇਗਾ ।

ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ । ਇਸ 'ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਅੱਲਾਹ ! ਤੂੰ ਵੀ ਗਵਾਹ ਰਹਿ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਉਸੂਲ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ।

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਸ ਹੱਜ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤਨ ਮਗਰੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਦੇ ਆਚਰਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਣੀਆਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹੇ । ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਹਾਂਤ ਦੇ ਦਿਨ ਦੀ ਆਸ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ । ਇਕ ਦਿਨ ਆਪ ਖੁਤਬੇ (ਭਾਸ਼ਣ) ਲਈ ਖੜੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਅੱਲਾਹ ਤਆਲਾ ਵੱਲੋਂ ਇਲਹਾਮ (ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ) ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਿਨ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰੋ ਜਦ ਰੱਬ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਜਿੱਤਾਂ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਬੀਤੇ ਜੁਗਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਜ਼ੋਰ ਤੇ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਆਉਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਹਰ ਕੌਮ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਦਲਾਂ ਦੇ ਦਲ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣਗੇ । ਇਸ ਲਈ ਹੇ ਮੁਹੰਮਦ (ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਰੱਬ ਦੀ ਵੱਡਿਆਈ (ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ) ਵਿੱਚ ਲਗ ਜਾਓ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਦੁਆ ਕਰੋ ਕਿ ਦੀਨ (ਧਰਮ) ਦਾ ਮੁੱਢ ਜੋ ਤੂੰ ਬੱਝਿਆ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਔਕੁੜਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਵੇ । ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਦੁਆਵਾਂ (ਅਰਦਾਸ) ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਰੱਬ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਦੁਆਵਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਸੁਣੇਗਾ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਰੱਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਂਵੇ ਹੁਣ ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਜਾਵੇਂ ਅਤੇ ਭਾਂਵੇ ਤੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਅਜੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਮਾਂ ਕਰੋਂ । ਰੱਬ ਦੇ ਇਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਉਸਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਦੇ ਕੋਲ ਆਉਣਾ ਬਹੁਤਾ ਪਸੰਦ ਹੈ । ਜਦ ਆਪ^(ਸ) ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ-ਬਕਰ^(ਰ) ਰੋ ਪਏ । ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ ਕਿ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤਾਂ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਜਿੱਤਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਬੂ-ਬਕਰ ਰੋ ਰਹੇ ਹਨ । ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(ਰ) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਇਸ ਬੁੱਢੇ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਕੇ ਰੌਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਬੂ ਬਕਰ^(ਰ) ਹੀ ਆਪ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਦੇਹਾਂਤ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਅਬੂ-ਬਕਰ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਰੱਬ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਅਤਿਅੰਤ

ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨਾ ਜਾਇਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅਬੁ-ਬਕਰ^(ਰ) ਨਾਲ ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦਾ । ਹੇ ਲੋਕੋ ! ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਖੁਲਦੇ ਹਨ ਅੱਜ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ, ਕੇਵਲ ਅਬੁ ਬਕਰ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁੱਲਾ ਰਹੇ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭੱਖਿਓਣੀ ਸੀ ਕਿ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੁ-ਬਕਰ^(ਰ) ਖਲੀਫ਼ਾ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਇਸ ਮਾਰਗ ਰਾਹੀਂ ਆਉਣਾ ਪਏਗਾ । ਇਸ ਘਟਣਾ ਦੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਮਗਰੋਂ ਜਦ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(ਰ) ਖਲੀਫ਼ਾ ਸਨ, ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਦੱਸੋ, **إذا جاء نصر الله والفتح** ਇਜ਼ਾ ਜਾਆ ਨਸਰੁੱਲਾਹੋ ਵੱਲ ਫ਼ਤਹੋ ਵਾਲੀ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ? ਭਾਵ ਇਸ ਵਿਸ਼ੈ ਬਾਰੇ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲਈ । ਜਿਸ ਦੇ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਉਹ ਇਸ ਸੂਰਤ ਦੇ ਨਾਜ਼ਲ (ਉਤਰਣ) ਹੋਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਾਂਜਿਆਂ ਰਹੇ ਸਨ । ਇਥੇ ਅੱਬਾਸ^(ਰ) ਜੋ ਉਸ ਘਟਣਾ ਸਮੇਂ ਦਸ ਗਿਆਰ੍ਹਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਸਮੇਂ 17-18 ਸਾਲ ਦੇ ਨੌਜੁਆਨ ਸਨ । ਬਾਕੀ ਸਹਾਬਾ ਤਾਂ ਨ ਦਸ ਸਕੇ । ਇਥੇ ਅੱਬਾਸ^(ਰ) ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਅਮੀਰੁਲ ਮੋਮਨੀਨ ! ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਨਬੀ ਜਦ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫ਼ਿਰ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(ਰ) ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸੱਚ ਹੈ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਬੁੱਧੀਮਤਾ ਦੀ ਦਾਦ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ । ਜਦ ਇਹ ਸੂਰਤ ਨਾਜ਼ਲ ਹੋਈ, ਅਬੁ-ਬਕਰ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝ ਗਏ ਪਰ ਅਸੀਂ ਨ ਸਮਝ ਸਕੇ ।

ਅੰਤ ਉਹ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ ਜੋ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਉੱਪਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਖਤਮ ਕਰ ਚੁਕੇ । ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀਆਂ ਸੰਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਾਜ਼ਲ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ । ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮਾ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਨਵੀਂ ਕੌਮ ਅਤੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਅਕਾਸ਼ ਤੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਧਰਤੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ । ਬੀਜਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਧਰਤੀ 'ਚ ਹਲ ਵਾਹਿਆ, ਪਾਣੀ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬੀ ਬੀਜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਫਸਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ । ਹੁਣ ਫਸਲ ਵੱਢਣ ਦਾ ਤੇ ਸਾਂਭਣ ਦਾ ਕੰਮ ਉਸਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਉਹ ਇਕ ਮਜਦੂਰ (ਮੁਜ਼ਾਰੇ) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਅਤੇ ਇਕ ਮਜਦੂਰ

ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚੋਂ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਫਲ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਆਪਣੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ (ਰੱਬ) ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭੇਜਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਰਜ਼ਾ ਸੀ । ਜਦ ਫਸਲ ਵੱਢਣ ਤੇ ਆਈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਤੋਂ ਇਹੋ ਇੱਛਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚੋਂ ਚੁੱਕ ਲਏ ਅਤੇ ਇਹ ਫਸਲ ਮਗਰੋਂ ਹੋਰ ਲੋਕ ਵੱਢਣ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਏ, ਕੁਝ ਦਿਨ ਤਾਂ ਕਸ਼ਟ ਝੱਲ ਕੇ ਵੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ । ਅੰਤ ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਨ ਰਹੀ ਕਿ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਆ ਸਕਣ । ਸਹਾਬਾ ਕਦੇ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਏਗੀ, ਪਰ ਆਪ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਨੇੜੇ ਹੋਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੰਦੇ । ਇਕ ਦਿਨ ਸਹਾਬਾ ਦੀ ਸਭਾ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਜੇ ਕਰ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲੋਂ ਭੁੱਲ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਇਹੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਰੱਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਮਿੰਦਿਆ ਨ ਹੋਣਾ ਪਵੇ । ਜੇਕਰ ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਕ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਮੰਗ ਲਵੇ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਭੁੱਲ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਸ਼ਟ ਪੁੱਜਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈ ਲਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਰੱਬ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦਿਆ ਹੋਵਾਂ । ਹੋਰਨਾ ਸਹਾਬਾ ਦੀਆਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਆਈਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਲੰਘਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਦੁੱਖ ਝੱਲ ਕੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਰਾਮ ਦੇ ਸਾਧਨ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ । ਕਿਵੇਂ ਆਪ ਭੁੱਖੇ ਰਹਿ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੁਆਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਵਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਵੰਦ (ਜੋੜ) ਲਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਪੜੇ ਪੁਆਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਆਪਨੂੰ ਇੰਨਾ ਧਿਆਨ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਸ਼ਟ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈ ਲਏ । ਪਰ ਇਕ ਸਹਾਬੀ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਕਸ਼ਟ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ । ਜੰਗ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧੇ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਦੀ ਅਰਕ ਮੇਰੀ ਸ਼ਰੀਰ ਨੂੰ ਟਕਰਾਈ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅਣਜਾਣੇ ਵੀ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹਾਣ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ

ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈ ਲਏ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਸ ਕਸ਼ਟ ਦਾ ਆਪ ਕੋਲੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈ ਲਵਾਂ । ਸਹਾਬਾ ਜੋ ਗ਼ਮ (ਦੁੱਖ) ਦੇ ਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਚਨਚੇਤ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਬਦਲ ਗਈ । ਉਹਨਾ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚੋਂ ਲਹੂ ਟਪਕਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸ ਨੇ ਅਜੇਹੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਇਹ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਗਲ ਛੇੜ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਕੜੇ ਤੇ ਕੜਾ ਦੰਡ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਸਹਾਬੀ ਨੇ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ । ਤੁਹਾਡਾ ਹੱਕ ਹੈ ਕਿ ਬਦਲਾ ਲਓ, ਆਪ ਨੇ ਪਾਸਾ ਬਦਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਿੱਠ ਉਸ ਵੱਲ ਫੇਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਲਓ ਮੇਰੇ ਅਰਕ ਮਾਰ ਲਓ । ਉਸ ਸਹਾਬੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਜਦ ਮੇਰੇ ਅਰਕ ਵੱਜੀ ਸੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੇਰਾ ਸ਼ਰੀਰ ਨੰਗਾ ਸੀ । ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੁਰਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਮੈਂ ਪਾਉਂਦਾ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਮੇਰਾ ਕੁਰਤਾ ਉਠਾ ਦਿਓ ਅਤੇ ਨੰਗੇ ਪਿੰਡੇ ਅਰਕ ਮਾਰਕੇ ਆਪਣਾ ਬਦਲਾ ਲੈ ਲਓ । ਉਸ ਸਹਾਬੀ ਨੇ ਆਪ^(ਸ) ਦਾ ਕੁਰਤਾ ਉਠਾਇਆ ਅਤੇ ਕੰਬਦੇ ਹੋਏ ਬੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਹੰਝੂ ਵਹਾਉਂਦੀਆਂ ਹੋਇਆ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਝੁਕ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਲੱਕ (ਕਮਰ) ਉੱਪਰ ਬੋਸਾ (ਚੁੰਮ ਲੈਣਾ) ਦਿੱਤਾ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਇਹ ਕੀ ? ਉਸ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਜਦ ਆਪ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਮੌਤ ਨੇੜੇ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਛੂਹਣ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਅਵਸਰ ਸਾਨੂੰ ਕੱਦ ਤੱਕ ਮਿਲਣਗੇ । ਬੇਸ਼ਕ ਜੰਗ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਦੀ ਅਰਕ ਲੱਗੀ ਸੀ ਪਰ ਕਿਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉਸ ਅਰਕ ਵੱਜਣ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ ਕਿ ਜਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈ ਲਓ ਤਾਂ ਚਲੋ ਇਸੇ ਬਹਾਨੇ ਮੈਂ ਆਪ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰ ਲਵਾਂ । (ਬੁਖਾਰੀ, ਕਿਤਾਬੁਲ ਮਗ਼ਾਜ਼ੀ ਬਾਬ ਮਰਜਨਬੀਯ ਵ ਵਫ਼ਾਤਾਹੂ) ਉਹੋ ਸਹਾਬਾ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਲਾਲ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ । ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕਾਸ਼ !! ਇਹ ਮੌਕਾ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ।

ਰੋਗ ਵੱਧਦਾ ਗਿਆ, ਮੌਤ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦੀ ਗਈ । ਮਦੀਨੇ ਦਾ ਸੂਰਜ ਪਹਿਲਾ

ਵਾਂਙ ਚਮਕਦਿਆ ਦਮਕਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਸਹਾਬਾ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਸੂਰਯਾਸਤ ਦੀ ਲਾਲਿਮਾ ਵਾਂਙ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ । ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਉੱਪਰ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਦੇ ਪਰਦੇ ਪੈਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਅੰਤ ਉਹ ਸਮਾਂ ਗਿਆ ਜਦ ਕਿ ਰੱਬ ਦੇ ਰਸੂਲ ਦੀ ਰੂਹ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸੀ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਸਾਹ ਤੇਜ਼ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਸਾਹ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਟ ਅਨੁਭਵ ਹੋਣ ਲੱਗਾ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ^(ਰ) ਨੂੰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਉਠਾਕੇ ਆਪਣੀ ਹਿਕ ਨਾਲ ਲਾ ਲਓ ਕਿਉਂਕਿ ਲੇਟਿਆਂ ਸਾਹ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ । ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਸਿਰ ਉਠਾਕੇ ਆਪਣੀ ਹਿਕ ਨਾਲ ਲਗਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਦੇ ਕੇ ਬੈਠ ਗਈ । ਮੌਤ ਦਾ ਕਸ਼ਟ ਆਪ ਸਹਿਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ । ਆਪ ਘਬਰਾਹਟ ਨਾਲ ਬੈਠੇ-ਬੈਠੇ ਕਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਝੁਕਦੇ ਕਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਝੁਕਦੇ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਸਨ ਰੱਬ ਬੁਰਾ ਕਰੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਈਸਾਈਆਂ ਦਾ, ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਬੀਆਂ ਦੇ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਨੂੰ ਮਸੀਤਾਂ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਮਗ਼ਜ਼ੀ ਬਾਬ ਮਰਜ਼ਨਬੀਯ ਵ ਵਫ਼ਾਤਾਹੂ) ਇਹ ਆਪ ਦੀ ਅੰਤਮ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ ਆਪਣੀ ਜਮਾਤ ਲਈ ਕਿ ਬੇਸ਼ਕ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨਬੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਵਾਨ ਦੇਖੋਗੇ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਫ਼ਲ, ਦੇਖੋਗੇ, ਪਰ ਦੇਖਣਾ ਮੇਰੇ ਬੰਦੇ (ਮਨੁੱਖ) ਹੋਣ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨ ਭੁਲ ਜਾਣਾ । ਰੱਬ ਦਾ ਸਥਾਨ ਰੱਬ ਲਈ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਕਬਰ ਨੂੰ ਇਕ ਕਬਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨ ਸਮਝਨਾ । ਬਾਕੀ ਕੌਮਾਂ ਆਪਣੇ ਨਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਨੂੰ ਬੇਸ਼ਕ ਮਸੀਤਾਂ ਬਣਾ ਲੈਣ ਉੱਥੇ ਬੈਠਕੇ ਚਿੱਲੇ ਕੀਤਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਜਾਂ ਨਜ਼ਰਾਂ (ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਦੀਆਂ ਮਨੰਤਾਂ) ਮਨੰਣ, ਪਰ ਤੁਹਾਡਾ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਤੁਸੀਂ ਖੁਦਾਏ ਵਾਹਿਦ (ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਰੱਬ) ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਲਈ ਖੜੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹੋ । ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਆਪ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚੜ੍ਹ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਆਪ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਉੱਪਰ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਜਾਰੀ ਹੋਏ,

إِلَى الرَّفِيقِ الْأَعْلَى إِلَى الرَّفِيقِ الْأَعْلَى-

ਇਲਰ ਰਫੀਕਿਲ ਆਅਲਾ ਇਲਰ ਰਫੀਕਿਲ ਆਅਲਾ

ਮੈਂ ਅਰਸ਼ੇ ਮੁਅੱਲਾ (ਰੱਬ ਦੇ ਬੈਠਣ ਦਾ ਸਿਹਾਸਨ) ਉੱਪਰ ਬੈਠਣ ਵਾਲੇ

ਆਪਣੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਅਤੇ ਦਿਆਲੂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਵੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ । ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਆਪ ਦੀ ਰੂਹ ਇਸ ਸ਼ਰੀਰ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਗਈ ।

ਆਂਹਜ਼ਰਤ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ 'ਤੇ

ਸਹਾਬਾ ਦੀ ਅਵਸਥਾ

ਜਦ ਇਹ ਖਬਰ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਮਿਲੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਕਾਜ ਛੱਡ ਕੇ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਆਪਦੇ ਸਵਸਥ ਹੋਣ ਦੀ ਸ਼ੁਭ ਸੂਚਨਾ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਤਾਂ ਇਕ ਪਹਾੜ ਢਹਿ ਗਿਆ । ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂਬਕਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਬਾਹਰ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ । ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(੧) ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਸਨ । ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਿਆਨ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਕੱਢ ਲਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, ਰੱਬ ਦੀ ਸੰਗੁ ! ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਉਡਾ ਦਿਆਂਗਾ । ਹੁਣ ਤੱਕ ਮੁਨਾਫਕ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਬਾਕੀ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਮੌਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ । ਜੇਕਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਸ਼ਰੀਰ 'ਚੋਂ ਵੱਖ ਹੋਈ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕੇਵਲ, ਮੂਸਾ ਵਾਂਗ ਰੱਬ ਦੀ ਭੇਟ ਲਈ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪਰਤ ਆਵੇਗੀ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਨਾਫਕਾਂ ਦਾ ਖਾਦਮਾ ਕਰੇਗੀ । ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਇਸ ਮਨ ਨੂੰ ਹਲੂਣ ਵਾਲੇ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਸੁਦਾਈਆਂ ਵਾਂਗ ਏਧਰ ਓਧਰ ਟਹਿਲਣ ਲਗ ਪਏ ਅਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਇਹ ਆਖੇਗਾ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ । ਸਹਾਬਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਅਸੀਂ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਟਹਿਲਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੌਂਸਲਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਉਮਰ^(੧) ਸੱਚ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਮੌਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ । ਅਵਜ਼ ਹੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗਲਤੀ ਲੱਗੀ ਹੈ । ਉਮਰ^(੧) ਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦੇਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ । ਇੰਨੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ

ਨੇ ਦੌੜ ਕੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੁ-ਬਕਰ^(ਰ) ਨੂੰ ਇਸ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਸਿੱਧੇ ਘਰ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਜਾ ਕੇ ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ^(ਰ) ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ? ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹਾਂ ! ਆਪ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੋਲ ਗਏ, ਆਪ^(ਸ) ਦੇ ਮੂੰਹ ਉਪਰੋਂ ਕਪੜਾ ਚੁੱਕਿਆ । ਆਪ^(ਸ) ਦੇ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਚੁੰਮਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਦਮਕਦੇ ਹੰਝੂ ਆਪ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚੋਂ ਡਿੱਗੇ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਰੱਬ ਦੀ ਸੰਗੁ ਅੱਲਾਹ ਤਆਲਾ ਆਪ 'ਤੇ ਦੋ ਮੌਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲਿਆਏਗਾ । ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਆਪ ਆਪ^(ਸ) ਦੀ ਸ਼ਰੀਰਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਏ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਮੌਤ ਆਪ^(ਸ) ਉੱਪਰ ਇਹ ਆਵੇ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਜਮਾਤ ਗ਼ਲਤ ਅਕੀਦਿਆਂ (ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ) ਅਤੇ ਅਸ਼ੁਧ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਵੇ । ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪ ਬਾਹਰ ਆਏ ਅਤੇ ਭੀੜ ਨੂੰ ਚੀਰਦੇ ਹੋਏ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਮਿੰਬਰ (ਮੰਚ) ਵੱਲ ਵਧੇ । ਜਦ ਆਪ ਮੰਚ ਉਪਰ ਖੜੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ^(ਰ) ਵੀ ਤਲਵਾਰ ਖਿਚ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਕੋਲ ਆਣ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ । ਇਸ ਨੀਯਤ ਨਾਲ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਬੁ-ਬਕਰ ਨੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਆਂਗਾ । ਜਦ ਆਪ ਬੋਲਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਕਪੜਾ ਖਿੱਚਿਆ ਅਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚੁਪ ਕਰਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਕਪੜੇ ਨੂੰ ਝੱਟਕੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਛੁਡਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕੁਰਆਨ ਮਜੀਦ ਦੀ ਇਹ ਆਇਤ ਪੜ੍ਹੀ :-

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ ۖ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۗ أَفَأَنْتُمْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ
عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ

ਵਹਾ ਮੁਹੰਮਾਦੁਨ ਇੱਲਾ ਰਸੂਲੁਨ ਕਦ ਖ਼ਲਤ ਮਿਨ ਕਬਲਿਹਿਰ ਰਸੂਲੁ ਅਫ਼ਾ ਇੰਮ ਮਾਤਾ ਅੌ ਕੁਤਿਲਨ ਕਲਬਤੁਮ ਅਲਾ ਅਕਾਬਿਕੁਮ । (ਆਲੇ ਇਮਰਾਨ 145)

ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਲੋਕੋ ! ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੇਵਲ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਇਕ ਰਸੂਲ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਸੂਲ ਲੰਘੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ । ਕੀ ਜੇਕਰ ਉਹ ਮਰ ਜਾਣ ਜਾਂ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਓਗੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਜਾਓਗੇ ? ਦੀਨ

(ਧਰਮ) ਰੱਬ ਦਾ ਹੈ । ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਆਇਤ ਉਹਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਜ਼ਲ ਹੋਈ ਸੀ । ਜਦਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਕ ਸੁਣਕੇ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਦਿਲ ਛੱਡ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ ਸਨ । ਇਸ ਆਇਤ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹੋ ਲੋਕੋ ! ਮਨ ਕਾਨਾ ਯਾ ਬੁਦਲਾਹ ਫ਼ ਇਨੱਲਾਹਾ ਹੱਯੋ ਲਾ ਯਮੂਤੁ । **من كان يعبد الله فان الله حي لا يموت** ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਰੱਬ ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਕਰਦਾ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਉੱਪਰ ਕਦੇ ਮੌਤ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ । ਵਮਨ ਕਾਨਾ ਮਿਨਕੁਮ ਯਾਬੁਦੂ ਮੁਹੰਮਦੁਨ ਫ਼ ਇੱਨਾ ਮੁਹੰਮਦਾ ਕੱਦ ਮਾਤਾ **ومن كان منكم يعبد محمدا فان محمدا قد مات** ਅਤੇ ਜੋ ਕੋਈ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਦਸ ਦਿੰਦਾਂ ਹਾਂ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਅਬੂ ਬਕਰ^(੪) ਨੇ ਮਾ ਮੁਹੰਮਦੁਨ ਇੱਲਾ ਰਸੂਲ ਵਾਲੀ ਆਇਤ ਪੜ੍ਹਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਹੋਸ਼ ਟਿਕਾਣੇ ਆਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ । ਇਸ ਆਇਤ ਦੇ ਮੁਕੱਣ ਤੱਕ ਮੇਰੀਆਂ ਆਤਮਕ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੇਰੇ ਗੋਡੇ ਕੰਬ ਗਏ ਅਤੇ ਮੈਂ ਨਿਢਾਲ (ਬੇਸੁੱਧ) ਹੋ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ । ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਅਬੂਬਕਰ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਅਬੂਬਕਰ^(੪) ਦੇ ਸੱਚਾਈ ਭਰੇ ਸਬਦਾਂ ਨਾਲ ਆਪ ਕਤਲ ਹੋ ਗਿਆ । ਸਹਾਬਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਨੂੰ ਇਉਂ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਆਇਤ ਸਾਨੂੰ ਭੁੱਲ ਹੀ ਗਈ ਸੀ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਹਸਾਨ ਬਿਨ ਸਾਬਿਤ ਨੇ ਜੋ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਕਵੀ ਸਨ ਇਹ ਸ਼ੇਅਰ ਕਿਹਾ :-

كنت السواد لناظري فعمى عليك الناظر

من شاء بعدك فليمت عليك كنت احاذرُ

ਕੁੰਤਾ ਸਵਾਦਾ ਲਿ ਨਾਜ਼ਿਰੀ ਫ਼ ਅਮਿਯਾ ਅਲੈਕਾ ਨਾਜ਼ਿਰ,
ਮਨ ਸ਼ਾਆ ਬਾਦਾਕਾ ਫ਼ਲਯਮੁਤ ਅਲੈਕਾ ਕੁੰਤਾ ਅਹਾਜ਼ਿਰ ।
ਹੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵ ਵਸਲੱਮ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਦੀ

ਪੁਤਲੀ ਸੀ । ਅੱਜ ਤੇਰੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਹੁਣ ਤੇਰੇ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕੋਈ ਮਰੇ, ਮੇਰਾ ਪਿਤਾ ਮਰੇ, ਮੇਰਾ ਭਾਈ ਮਰੇ, ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਮਰੇ, ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਮਰੇ ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਹੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਡਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ।

ਇਹ ਸ਼ੇਅਰ ਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੀ । ਇਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਮਦੀਨੇ ਦੀਆਂ ਵੀਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬੱਚੇ ਇਹੋ ਸ਼ੇਅਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਹੇ ਮੁਹੱਮਦ ਸੱਲੱਲਾਹੋ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਪੁਤਲੀ ਸੀ, ਤੇਰੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ । ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਨੇੜਲਾ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਮਰੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਪਰਵਾ ਨਹੀਂ । ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਹੀ ਮੌਤ ਦਾ ਖ਼ੌਫ਼ ਸੀ ।

اللهم صلى على محمد و على ال محمد وبارك وسلم

ਅਲੱਹੁਮਾ ਸੱਲੇ ਅਲਾ ਮੁਹੱਮਦਿਨ ਵ ਅਲਾ ਆਲੇ ਮੁਹੱਮਦਿਨ ਵ ਬਾਰਿਕ ਵਸੱਲਿਮ ।

ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੱਮੱਦ ਸਲੱਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ

ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਆਚਰਣ

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵਰਨਣ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਦ ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪ ਦੇ ਆਚਰਣ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵਰਨਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਬੁਲੰਦ ਆਚਰਣ ਬਾਰੇ ਸਾਮੂਹਿਕ ਸ਼ਹਾਦਤ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਦੀ ਕੌਮ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਨਬੁਵੱਤ ਦੇ ਦਾਵੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਦੀ ਕੌਮ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ 'ਅਮੀਨ' (ਅਮਾਨਤਦਾਰ) ਅਤੇ 'ਸਿੱਦੀਕ' (ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ) ਰੱਖਿਆ।
(ਸੀਰਤ ਇਬਨੇ ਹਸ਼ੱਮ)

ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿੰਨਾ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਘਾਤੀ ਹੋਣ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿੰਨਾ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਰੜੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਹਾਂ ਸਧਾਰਣ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸਿਥਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੌਮ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਂ ਕੇਵਲ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਦ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਣ ਵਿੱਚ ਹੋਰਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਬਲਤਾ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਹਰ ਸਿਪਾਹੀ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਨ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਕੌਮ ਹਰ ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਕ੍ਰਾਸ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਨ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਹਰ ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ ਆਇਰਨ ਕ੍ਰਾਸ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਫ੍ਰਾਂਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਅਕ ਸ਼ੌਕ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਲੋਕ ਹਨ ਪਰ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਲੀਜਨ ਆਫ਼ ਆਨਰ (legion of honour) ਦਾ ਫ਼ੀਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਸੋ, ਕੇਵਲ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਅਮਾਨਤਦਾਰ ਤੇ ਸਾਦਕ ਹੋਣਾ ਉਸ ਦੀ ਵੱਡਿਆਈ ਉੱਪਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚਾਨ੍ਹਣਾ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਦਾ ਅਮੀਨ ਅਤੇ ਸਾਦਕ ਹੋਣ ਦਾ ਖ਼ਤਾਬ ਦੇ ਦੇਣਾ ਇਕ ਅਨਮੋਲ ਗੱਲ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮੌਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਹਰ ਨਸਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਮੀਨ ਅਤੇ ਸਿੱਦੀਕ ਦਾ ਖ਼ਤਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਵੀ ਅਮੀਨ ਤੇ ਸਿੱਦੀਕ ਦਾ ਖ਼ਤਾਬ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਮਨੁੱਖ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ

ਅਰਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਰਬ ਲੋਕ ਹਰ ਨਸਲ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਖ਼ਤਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਸਗੋਂ ਅਰਬ ਦੇ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਇੱਕੋ ਹੀ ਉਧਾਰਣ ਮੁਹੱਦ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ਸਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਅਰਬ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਅਮੀਨ ਤੇ ਸਿੱਦੀਕ ਦਾ ਖ਼ਤਾਬ ਦਿੱਤਾ । ਇਸ ਲਈ ਅਰਬ ਦੇ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਕੌਮ ਦਾ ਇਕ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਮੀਨ ਤੇ ਸਿੱਦੀਕ ਦਾ ਖ਼ਤਾਬ ਦੇਣਾ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀ ਅਮਾਨਤ ਤੇ ਉਸਦਾ ਸਿਦਕ ਦੋਵੇਂ ਇੰਨ੍ਹੇ ਉਚਤਮ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾ ਦੀ ਉਧਾਰਣ ਅਰਬਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਅਰਬ ਆਪਣੀ ਬਰੀਕ ਬੀਨੀ (ਘੋਗ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ) ਕਰਕੇ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਪਰਮੰਨੇ ਸਨ । ਸੋ, ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਉਹ ਅਨੁਪਮ ਕਰਾਰ ਦੇਣ ਉਹ ਅਵਜ਼ ਹੀ ਅਨੁਪਮ ਸਮਝੇ ਜਾਣ ਯੋਗ ਸੀ।

ਫਿਰ ਇਕ ਸਾਮੂਹਿਕ ਸ਼ਹਾਦਤ ਆਪ ਦੇ ਆਚਰਣ ਬਾਰੇ ਹਜ਼ਰਤ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹੁ ਅਨਹਾ ਨੇ ਆਪਦੇ ਦਾਵੇ ਸਮੇਂ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸਦਾ ਮੈਂ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੱਦ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਰਨਣ ਕਰ ਚੁਕਿਆ ਹਾਂ । ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੁਝ ਉਧਾਰਣਾ ਆਪ ਦੇ ਆਚਰਣ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਬਕ ਵਰਨਣ ਇਸ ਥਾਂ ਵਰਨਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜੋ ਆਪ ਦੇ ਆਚਰਣ ਦੇ ਛੁਪੇ ਹੋਏ ਗੁਣਾ ਉੱਪਰ ਵੀ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਪੈ ਜਾਵੇ ।

ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੱਦ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਆਂਤਰਿਕ

ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸਫ਼ਾਈ

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਬਾਰੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਬਦਕਲਾਮੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਕਸਮਾਂ ਖਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । (ਬੁਖ਼ਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਅਦਬ) ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਆਚਰਣ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਅਨੋਖੀ ਗੱਲ ਸੀ । ਇਹ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਕਿ ਅਰਬ ਲੋਕ ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਫਕੜ ਕਲਾਮ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਰਬ ਦੇ ਲੋਕ ਸੁਭਾਵਕ ਕਸਮਾਂ ਖਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ

ਅੱਜ ਤੱਕ ਵੀ ਕਸਮਾਂ ਖਾਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ ਪਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਖੁਦਾ ਤਆਲਾ ਦਾ ਇਤਨਾ ਅਦਬ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਬੇ ਮੌਕੇ ਨਾਂ ਲੈਣਾ ਵੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿਆਲ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ । ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦਾਤਣ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇੰਨ੍ਹਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਨ ਡਰਾਂ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਸ਼ਟ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹਰ ਨਮਾਜ਼ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾਤਣ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਆਂ । (ਮਿਸ਼ਕਾਤ ਕਿਤਾਬੁਤੱਹਾਰਤ)

ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਆਪ ਹੱਥ ਧੋਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ ਆਪ ਹੱਥ ਧੋਂਦੇ ਤੇ ਕੁਰਲੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਸਗੋਂ ਹਰ ਪੱਕੀ ਹੋਈ ਚੀਜ਼ ਖਾਣ ਦੇ ਬਾਦ ਕੁਰਲੀ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਪੱਕੀ ਹੋਈ ਚੀਜ਼ ਖਾਣ ਦੇ ਬਾਦ ਬਿਨਾ ਕੁਰਲੀ ਕੀਤਿਆਂ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਵੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਅਤਅਮਾਹ)

ਮਸੀਤਾਂ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਇਕਤੱਰ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਆਪ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੇ ਸਨ । ਆਪ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਸੀਤਾ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਬੋ ਆਦਿ ਜਗਾਇਆ ਕਰਨ ਤਾਂ ਜੋ ਹਵਾ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਵੇ । (ਮਿਸ਼ਕਾਤ ਕਿਤਾਬੁਸੱਲਾਤ) ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਕਿ ਇਕਤੱਰ ਹੋਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਕੋਈ ਬਦਬੂਦਾਰ ਚੀਜ਼ ਖਾਕੇ ਮਸੀਤ ਵਿੱਚ ਨ ਆਇਆ ਕਰਨ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਅਤਅਮਾਹ) ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਬਾਰੇ ਵੀ ਆਪ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਝਾੜੀਆਂ, ਪੱਥਰ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੰਦੀ ਚੀਜ਼ ਆਦਿ ਪਈ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਪ ਖੁਦ ਉਸਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਪਰ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਕਿ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਰੱਬ ਉਸ 'ਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੰਨ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ । (ਮੁਸਲਿਮ ਕਿਤਾਬੁਰ ਵਾਸਿਲਹ)

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਰਸਤੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ । ਰਸਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਸੁੱਟਣੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਯਾਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਰਸਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਖਾਨਾ ਆਦਿ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਹਨ । (ਮਿਸ਼ਕਾਤ ਕਿਤਾਬੁਤੱਹਾਰਤ)

ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਵੀ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿਆਲ ਸੀ । ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਖੜੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਗੰਦ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਖੜੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮਲ ਮੂਤਰ ਆਦਿ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਰੋਕਦੇ ਸਨ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਵਜ਼ੂ)

ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਿੱਚ ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਸੰਜਮਤਾ

ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਿੱਚ ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਦਗੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਸਨ । ਖਾਣੇ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਲੂਣ ਬਹੁਤਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਨ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਖਾਣਾ ਸੁਆਦੀ ਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਪ ਕਦੇ ਵੀ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ ਆਪ ਅਜਿਹਾ ਖਾਣਾ ਖਾਕੇ ਪਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਦਿਲ ਰੱਖਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਬਿਕੁਲ ਹੀ ਖਾਣ ਯੋਗ ਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਪ ਕੇਵਲ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਖਿੱਚ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੈਂਨੂੰ ਇਸ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਕਸ਼ਟ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁ ਅਤਅਮਾਹ) ਜੱਦ ਆਪ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਲਗਦੇ ਤਾਂ ਖਾਣੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਕਰਕੇ ਬੈਠਦੇ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਮੈਂਨੂੰ ਹੰਕਾਰੀ ਰੂਪ ਪਸੰਦ ਨਹੀ ਕਈ ਲੋਕ ਵੋਹ ਲਾਕੇ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਰੀ ਹੋਣ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਅਤਅਮਾਹ) ਜੱਦ ਆਪ ਦੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸਹਾਬਾ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੇ ਖਾਂਦੇ । ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਜੀ ਕੋਲ ਕੁਝ ਖਜ਼ੂਰਾਂ ਆਈਆਂ ਆਪ ਨੇ ਸਹਾਬਾ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ ਤਾਂ ਸੱਤ ਸੱਤ ਖਜ਼ੂਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ । ਇਸ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਸੱਤ ਸੱਤ ਖਜ਼ੂਰਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਸਹਾਬਾ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤੀਆਂ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਅਤਅਮਾਹ ਅਨ ਅਬੀ ਹੁਰੈਰਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ) ਅਬੂ ਹੁਰੈਰਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਤੋਂ ਰਿਵਾਇਤ ਹੈ ਕਿ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਜੋ ਦੀ ਰੋਟੀ ਵੀ ਕਦੇ ਢਿੱਡ ਭਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਖਾਧੀ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਅਤਅਮਾਹ) ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਰਸਤੇ 'ਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਕ ਬਕਰੀ ਭੁੰਨ ਕੇ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਦਾਅਵਤ ਮਨਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਨੂੰ ਵੀ ਦਾਅਵਤ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਅਤਅਮਾਹ) ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਸਬਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਭੁੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਮਾਸ ਖਾਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ

ਕਰਦੇ ਸਨ ਸਗੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਕੋਲ ਹੀ ਗ਼ਰੀਬ ਤਾਂ ਭੁੱਖੇ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਲੋਕ ਭੁੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਬਕਰੇ ਦਾ ਮਾਸ ਖਾ ਰਹੇ ਹੋਣ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੂਜੀਆਂ ਹਦੀਸਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣਤ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਭੁੰਨਿਆਂ ਹੋਇਆ ਮਾਸ ਵੀ ਖਾ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਤੋਂ ਵੀ ਵਿਦਿਤ ਹੈ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਕਦੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਲਗਾਤਾਰ ਢਿੱਡ ਭਰਕੇ ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ ਅਤੇ ਇਹੋ ਅਵਸਥਾ ਆਪ ਦੀ ਵਫ਼ਾਤ ਤੱਕ ਬਣੀ ਰਹੀ ।

(ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਅਤਅਤਆਮਹ)।

ਖਾਣੇ ਬਾਰੇ ਆਪ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਬਿਨਾ ਬੁਲਾਏ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਘਰ ਖਾਣੇ ਖਾਣ ਲਈ ਨ ਚਲਾ ਜਾਵੇ । ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਦਾਅਵਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਆਪ ਚਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈਂਦੇ ਆਉਣ । ਜੱਦ ਆਪ ਉਸਦੇ ਬੂਹੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਆਪਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਕ ਪੰਜਵਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਆਪਦੇ ਨਾਲ ਹੈ, ਜੱਦ ਘਰ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਆਪ ਨੇ ਅਸੀਂ ਪੰਜ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਾਅਵਤ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ, ਆਪ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਵੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿਓ ਅਤੇ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਚਲਦਾ ਕਰ ਦਿਓ । ਘਰ ਵਾਲੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਾਅਵਤ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ । ਇਹ ਵੀ ਅੰਦਰ ਆ ਜਾਣ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁ ਅਤਆਮਾਹ)

ਜੱਦ ਆਪ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦੇ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ 'ਬਿਸਮਿਲੱਹ' ਕਹਿ ਕੇ ਖਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਜੱਦ ਖਾਣਾ ਖਾਕੇ ਵਿਹਲੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਇਹਨਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੇ । ਅਲਹਮਦੁ ਲਿਲੱਹਿ ਹਮਦਨ ਕਸੀਰਨ ਤੱਯੇਬਨ ਮੁਬਾਰਾਕਨ ਫੀਹੇ ਗ਼ੈਰਾ ਮਕਫੀ ਵਲਾ ਮੋਦਅ ਵਲਾ ਮੁਸਤਗ਼ਨੀ ਅਨਹੁ ਰਬੱਨਾ -

الْحَمْدُ لِلَّهِ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ غَيْرَ مَكْفَى وَلَا مُودِعَ وَلَا مُسْتَعْنَى عَنْ رَبَّنَا

ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਰੀਫ਼ਾਂ ਅਲੱਹ ਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਖਾਣਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਤਾਰੀਫ਼ਾਂ, ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮੈਲ ਤੋਂ ਪਾਕ ਤਾਰੀਫ਼, ਵੱਧਦੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਤਾਰੀਫ਼, ਅਜਿਹੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਨਹੀਂ ਜਿਸਨੂੰ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਸਮਝੇ ਕਿ

ਬਸ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰ ਲਈ ਹੈ ਸਗੋਂ ਇਹ ਸਮਝੋ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਅਕੇ ਕਦੇ ਵੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਬਸ ਨ ਕਰ ਸਕੇ ਕਦੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਨ ਆਵੇ ਰੱਬ ਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਅਜਿਹਾ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਉਸਦਾ ਕੰਮ ਤਾਰੀਫ਼ ਯੋਗ ਨਹੀਂ । ਹੇ, ਸਾਡੇ ਰੱਬ ! ਸਾਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਬਣਾ ਦੇ । ਕਈ ਰਿਵਾਇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਕਦੇ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਅਲਹਮਦੁ ਲਿਲੱਲਹਿਲੱਲੀ ਕਫ਼ਾਨਾ ਵ ਅਰਵਾਨਾ ਗ਼ੈਰਾ ਮਕਫ਼ੀ ਵਲਾ ਮਕਫ਼ੂਰ (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਅਤਅਮਮਹ)

الحمد لله الذي كفانا واروانا غير مكفي ولا مكفور

(بخارى كتاب الاطعمة)

ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਰੀਫ਼ਾਂ ਅਲੱਹ ਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਡੀ ਭੁੱਖ ਤੇ ਪਿਆਸ ਦੂਰ ਕੀਤੀ । ਸਾਡਾ ਦਿਲ ਉਸਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਤੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਨ ਭਰੇ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਕਦੇ ਵੀ ਉਸਦੀ ਨਾਸ਼ੁਕਰੀ ਨ ਕਰੀਏ ।

ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਢਿੱਡ ਭਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖਾਣਾ ਛੱਡ ਦਿਓ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਖਾਣਾ ਦੋ ਮਨੁੱਖਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਅਤਅਮਮਹ) ਜੱਦ ਕਦੇ ਆਪਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਪਕਦੀ ਤਾਂ ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਸੀਹਤ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪਣੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖੋ । (ਮੁਸਲਿਮ ਕਿਤਾਬੁਲ ਬਿਰ ਵ ਸਿਲਾ) ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪ ਆਪਣੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਕਤਰ ਤੋਹਫ਼ੇ (ਉਪਹਾਰ) ਭਿਜਵਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਅਦਬ) ਆਪ ਆਪਣੇ ਮਿਸਕੀਨ ਸਹਾਬਾ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਭੁੱਖਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ । ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਹੁਰੈਰਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਦੀ ਰਿਵਾਇਤ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਉਹ ਕਈ ਦਿਨ ਫਾਕੇ ਵਿੱਚ ਰਹੇ । ਇਕ ਵਾਰ ਜੱਦ ਸੱਤ ਵੇਲਿਆਂ ਦਾ ਫਾਕਾ ਲੰਘ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਅਤਿਅੰਤ ਬੇਚੈਨ ਹੋਕੇ ਮਸਜਿਦ ਦੇ ਬੂਹੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ । ਸੁਭਾਗ ਵਜ਼ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਉੱਥੋਂ ਦੀ ਲੰਘੇ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਆਇਤ ਦੇ ਅਰਥ ਪੁੱਛੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਖੁਆਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ।

ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਨੇ ਆਪਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਆਇਤ ਦੇ ਅਰਥ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਆਇਤ ਦੇ ਅਰਥ ਵਰਨਣ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਗਏ । ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਹੁਰੈਰਾ ਜੱਦ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਇਸ ਰਿਵਾਇਤ ਨੂੰ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਕਿ ਕੀ ਅਬੂ ਬਕਰ ਮੈਥੋਂ ਬਹੁਤਾ ਕੁਰਆਨ ਜਾਣਦਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਲਈ ਆਇਤ ਪੁੱਛੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਇਸ ਆਇਤ ਦਾ ਭਾਵ ਅਰਥ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਮੈਂਨੂੰ ਖਾਣਾ ਖੁਆ ਦੇਣ । ਇੰਨ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਉੱਥੋਂ ਲੰਘੇ । ਅਬੂ ਹੁਰੈਰਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਆਇਤ ਦੇ ਭਾਵ ਅਰਥ ਪੁੱਛੇ । ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਆਇਤ ਦੇ ਭਾਵ ਅਰਥ ਵਰਨਣ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਗਏ । ਸਹਾਬਾ ਸਵਾਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਅਤਿਅੰਤ ਭੈੜਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ । ਜੱਦ ਅਬੂ ਹੁਰੈਰਾ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਬਿਨਾ ਮੰਗਿਆਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੀ ਕੋਈ ਅਵਸਥਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਢਾਲ ਹੋਕੇ ਡਿਗੱਣ ਲੱਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਸਹਿਨ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਪਰ ਅਜੇ ਮੈਂ ਬੂਹੇ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਮੋੜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਅਤਿਅੰਤ ਮਿੱਠੀ ਸਨੇਹ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ ਕੋਈ ਮੈਂਨੂੰ ਬੁਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਬੂ ਹੁਰੈਰਾ ! ਅਬੂ ਹੁਰੈਰਾ ! ਮੈਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜਿਆ ਤਾਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਖਿੜਕੀ ਖੋਲੀ ਖੜੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮੁਸਕਰਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮੈਂਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਅਬੂ ਹੁਰੈਰਾ ਭੁੱਖੇ ਹੋ ! ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਹਾਂ, ਯਾ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਭੁੱਖਾ ਹਾਂ । ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਸਾਡੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਖਾਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਹੁਣੇ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਭਿਜਵਾਇਆ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਜਾਓ ਅਤੇ ਦੇਖੋ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਡੇ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਂਗ ਹੋਰ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਖਾਣੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ । ਅਬੂ ਹੁਰੈਰਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਇੰਨ੍ਹਾ ਭੁੱਖਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਇਸ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪੀ ਜਾਵਾਂਗਾ । ਹੁਣ ਜੋ ਰਸੂਲੁਲੱਹੁ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੇਰਾ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ਗਾ । ਪਰ ਬਹਿਰਹਾਲ ਰਸੂਲੁਲੱਹੁ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਹੁਕੁਮ ਸੀ । ਮਸਜਿਦ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਏ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਛੇ ਆਦਮੀ ਹੋਰ ਬੈਠੇ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਲਿਆ ਅਤੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਬੂਹੇ ਕੋਲ ਆਏ ।

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੁੱਧ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਉਹਨਾਂ ਨਵੇਂ ਆਏ ਛੇ ਆਦਮੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਇਸ ਨੂੰ ਪੀ ਜਾਓ । ਜੱਦ ਉਸਨੇ ਦੁੱਧ ਪੀਕੇ ਪਿਆਲਾ ਮੂੰਹੋਂ ਵੱਖ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਹੋਰ ਪਿਓ ਅਤੇ ਫਿਰ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਬਲ ਦੇ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਦੁੱਧ ਪਿਆਇਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਛੇਇਆਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਦੁੱਧ ਪਿਆਇਆ । ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਹੁਰੈਰਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਰ ਵਾਰ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਮੈਂ ਮਰਿਆ, ਮੇਰਾ ਕੀ ਹਿੱਸਾ ਬਚੇਗਾ, ਪਰ ਜੱਦ ਉਹ ਛੇਵੇਂ ਦੁੱਧ ਪੀ ਚੁੱਕੇ ਤਾਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਹ ਪਿਆਲਾ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ, ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਅਜੇ ਪਿਆਲੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਦੁੱਧ ਸੀ ਜੱਦ ਮੈਂ ਦੁੱਧ ਪੀਤਾ ਤਾਂ ਰਸੂਲੁਲੱਹੁ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮੈਂਨੂੰ ਇਸ਼ਰਾਰ (ਬਲ ਦੇਕੇ) ਕਰਕੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਦੁੱਧ ਪਿਆਇਆ । ਫਿਰ ਮੇਰਾ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਦੁੱਧ ਆਪ ਪੀ ਲਿਆ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਲਿਆ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਰ ਰਕਾਕ)

ਸ਼ਾਇਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਅਬੂ ਹੁਰੈਰਾ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਦੁੱਧ ਇਹੋ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਉੱਪਰ ਭਰੋਸਾ ਕਰਕੇ ਫ਼ਾਕੇ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸੰਕੋਤਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ।

ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਵੀ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਪੀਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਪੀਂਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚਕਾਰ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਸਾਹ ਲੈਂਦੇ ਸਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਵੈਦਜਵਿਦਜਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇਕਰ ਪਾਣੀ ਇੱਕੋ ਸਾਹੇ ਪੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤਾ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਮੇਦਾ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖਾਣੇ ਬਾਰੇ ਆਪ ਦਾ ਇਹ ਉਸੂਲ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਚੀਜ਼ਾ ਖਾਓ ਪਵਿਤੱਰ ਤੇ ਪਾਕ ਹੋਣ, ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਹੱਕ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਐਸ਼ ਪ੍ਰਸਤੀ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈ ਜਾਵੇ । ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਆਮ ਕਰਕੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਅਤਿਅੰਤ ਸਾਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਹਫ਼ੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਖਾਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਪਰ ਇਉਂ ਆਪਣੇ ਖਾਣੇ ਲਈ ਚੰਗੇ ਖਾਣੇ ਦੀ ਭਾਲ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਸ਼ਹਿਦ (ਮਧੁ) ਆਪਨੂੰ ਪਸੰਦ ਸੀ, ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਖਜੂਰ ਵੀ । ਆਪ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ

ਖਜੂਰ ਤੇ ਮੋਮਨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸੰਬੰਧ ਹੈ । ਖਜੂਰ ਦੇ ਪੱਤੇ ਵੀ, ਉਸਦਾ ਛਿਲਕਾ ਵੀ, ਉਸਦਾ ਕੱਚਾ ਫਲ, ਉਸਦਾ ਪੱਕਾ ਫਲ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਗੁਠਲੀ (ਬੀਜ) ਵੀ, ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹਨ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਬੇਕਾਰ ਨਹੀਂ । ਮੋਮਨ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਉਸਦਾ ਹਰ ਕੰਮ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਲਾਭ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਸਤਰ ਤੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਦਗੀ ਅਤੇ ਸੰਜਮਤਾ

ਵਸਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅਤਿਅੰਤ ਸਾਦਗੀ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਸਨ ਆਪ ਦਾ ਆਮ ਵਸਤਰ ਕੁਰਤਾ ਅਤੇ ਤਹਿਬੰਦ (ਲਾਚਾ) ਜਾਂ ਕੁਰਤਾ ਤੇ ਪਜਾਮਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਆਪ ਤਹਿਬੰਦ ਜਾਂ ਪਜਾਮਾ ਗਿੱਟਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਅਤੇ ਗੋਡਿਆਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਰੱਖਦੇ ਸਨ । ਗੋਡਿਆਂ ਜਾਂ ਗੋਡਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਸਰੀਰ ਦੇ ਨੰਗਿਆਂ ਹੋ ਜਾਣ ਨੂੰ ਆਪ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਸਿਵਾਏ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਦੇ ਅਜਿਹਾ ਕਪੜਾ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਣ ਆਪ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਨ ਮਨੁੱਖੀ ਵਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਪਰਦਿਆਂ ਆਦਿ ਵਿੱਚ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਵੱਡੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਜੋ ਕਿ ਸ਼ਿਰਕ (ਅਨੇਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦ) ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿੱਚ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪ ਕਦੇ ਵੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਸਨ । ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਕਪੜਾ ਲੰਮਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਆਪ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਤਰਵਾ ਦਿੱਤਾ । ਹਾਂ, ਛੋਟੀ ਮੋਟੀ ਤਸਵੀਰਾਂ ਜਿਸ ਕਪੜੇ 'ਤੇ ਬਣੀਆਂ ਹੋਣ ਉਸ ਕਪੜੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹਰਜ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਿਰਕ (ਅਨੇਕ ਈਸ਼ਵਰ ਵਾਦ) ਵੱਲ ਖ਼ਿਆਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਆਪ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕਪੜਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਹੋਰਨਾਂ ਪੁਰੁਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕਪੜਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੇ ਸਨ । ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਲਿੱਖਣ ਸਮੇਂ ਆਪਨੇ ਇਕ ਮੁਹਰ ਵਾਲੀ ਅੰਗੂਠੀ ਆਪਣੇ ਲਈ ਬਣਵਾਈ ਸੀ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸੋਨੇ ਦੀ ਅੰਗੂਠੀ ਨ ਹੋਵੇ ਸਗੋਂ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਹੋਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਸੋਨਾ ਖ਼ੁਦਾ ਤਆਲਾ ਨੇ ਮੇਰੀ ਕੰਮ ਦੇ ਪੁਰੁਸ਼ਾਂ ਲਈ ਪਾਉਣਾ ਮਨਾ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ । ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਸ਼ਕ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕਪੜੇ ਅਤੇ ਜ਼ੇਵਰ ਪਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਬਾਰੇ ਆਪ ਨਸੀਹਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਇਕ ਵਾਰ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਲਈ ਚੰਦਾ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤਾ, ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਇਕ ਕੜਾ ਉਤਾਰ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ

ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਦੂਜਾ ਹੱਥ ਨਰਕ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਨਹੀਂ । ਉਸ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਦੂਜਾ ਕੜਾ ਵੀ ਉਤਾਰ ਕੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਲਈ ਦੇ ਦਿੱਤਾ । ਆਪ ਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਨ ਹੋਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸਨ । ਸਹਾਬੀਯਾਤ (ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਸਤਰੀਆਂ ਜਿੰਨਾ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ) ਵੀ ਆਪ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਕੇ ਗਹਿਣੇ ਬਨਾਉਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ । ਆਪ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਾਲ ਦਾ ਜਮਾ ਕਰਨਾ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਸੋਨੇ ਚਾਂਦੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਮਾ ਕਰ ਲੈਣਾ ਕੌਮ ਦੀ ਆਰਥਕ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਨਾਹ (ਪਾਪ) ਹੈ । ਇਕ ਵਾਰ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਹੁਣ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦੂਤ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ ਆਪ ਇਕ ਕੀਮਤੀ ਜੁੱਬਾ (ਲੰਮਾ ਕੁਰਤਾ) ਲੈ ਲਵੋ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਵਰਤ ਲਿਆ ਕਰਨ । ਆਪ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਦੀ ਇਨ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖ਼ਫ਼ਾ ਹੋਏ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਖ਼ੁਦਾ ਤਆਲਾ ਨੇ ਮੈਂਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਲਈ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਇਹ ਚਾਪਲੂਸੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਨ । ਸਾਡਾ ਜੈਸਾ ਲਿਬਾਸ ਹੈ ਅਸੀਂ ਉਸੇ ਵਿੱਚ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਮਿਲਾਂਗੇ । ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਰੇਸ਼ਮੀ ਜੁੱਬਾ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਉਹ ਜੁੱਬਾ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੂੰ ਤੋਹਫ਼ੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ । ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਆਪ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਉਸਨੂੰ ਪਾਈ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਆਪ ਨੇ ਉਸ 'ਤੇ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ । ਜੱਦ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਯਾ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਆਪ ਹੀ ਨੇ ਤਾਂ ਤੋਹਫ਼ਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਆਪਣੇ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਜੁੱਬਾ ਕਿਉਂਕਿ ਰੇਸ਼ਮੀ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਪੁੱਤਰੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਆਉਂਦੇ । ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਿਬਾਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਤਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ।

ਬਿਸਤਰ ਵਿੱਚ ਸਾਦਗੀ

ਆਪ ਦਾ ਬਿਸਤਰ ਵੀ ਅਤਿਅੰਤ ਸਾਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਕ ਚਮੜਾ ਜਾਂ ਊਠ ਦੇ ਵਾਲਾ ਦਾ ਇਕ ਕਪੜਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ ਰਜ਼ੀ

ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੀ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡਾ ਬਿਸਤਰ ਇਤਨਾ ਛੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੱਦ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇਬਾਦਤ ਲਈ ਉਠਦੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹੋਕੇ ਲੇਟ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬਿਸਤਰ ਛੋਟਾ ਹੋਣ ਦੇ ਸਬਬ ਜੱਦ ਆਪ ਇਬਾਦਤ ਲਈ ਖੜੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੈਰੂ ਸਿੱਧੇ ਕਰੀ ਲੈਂਦੀ ਅਤੇ ਜੱਦ ਆਪ ਸੱਜਦਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੈਰੂ ਇੱਕਠੇ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਸੀ ।

ਘਰ ਅਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਾਦਗੀ

ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਘਰ ਬਾਰੇ ਵੀ ਆਪ ਸਾਦਗੀ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਆਮ ਕਰਕੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਇਕ ਕਮਰਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਵਿਹੜਾ । ਇਸ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਰੱਸੀ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਕਪੜਾ ਪਾਕੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਮਿਲਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਚਾਰਪਾਈ ਆਪ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦੇ ਸਨ ਸਗੋਂ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਹੀ ਬਿਸਤਰ ਵਿਛਾ ਕੇ ਸੌਂਦੇ ਸਨ । ਆਪ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੀ ਸਾਦਗੀ ਇੰਨੀ ਵਧੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਵਫ਼ਾਤ ਦੇ ਬਾਦ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਰਸੂਲੁਲੱਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਕੇਵਲ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਖਜੂਰ ਉੱਪਰ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ । ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਿਸ ਦਿਨ ਆਪਦੀ ਵਫ਼ਾਤ ਹੋਈ ਉਸ ਦਿਨ ਵੀ ਸਾਡੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿਵਾਏ ਖਜੂਰ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ।

ਰੱਬ ਨਾਲ ਸਨੇਹ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਇਬਾਦਤ

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਇਸ਼ਕੇ ਇਲਾਹੀ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਜਮਾਤ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਦਿਨ ਰਾਤ ਆਪ ਇਬਾਦਤ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਲੰਘ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਦ ਆਪ ਇਬਾਦਤ ਲਈ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਸਵੇਰ ਤੱਕ ਇਬਾਦਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ । ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਦੇ ਪੈਰੂ ਸੁੱਜ ਜਾਂਦੇ । ਅਤੇ ਆਪਦੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਉੱਪਰ ਰਹਿਮ ਆਉਂਦਾ ਸੀ । ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਕਹਿੰਦੀ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਅਜਿਹੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਕਿਹਾ, ਯਾ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ਆਪ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰੱਬ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੋ ਆਪ

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਐਨ੍ਹਾ ਕਸ਼ਟ ਕਿਉਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ? ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹੇ! ਆਇਸ਼ਾ ! ਆਫ਼ਾਲਾ ਅਕੂਨਾ ਅਬਦਨ ਸ਼ਕੂਰਾ **افلا اكون عبد اشكورا** ਜੱਦ ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚੀ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਦਾ ਮੈਂ ਕਰੀਬੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਰੱਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਂਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨੇੜਤਾ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਮੇਰਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਹੋ ਸਕੇ ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਕਰਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ੁਕਰ ਉਪਕਾਰ ਦੇ ਬਦਲੇ ਹੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਆਪ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਇਲਾਹੀ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਲਿੱਖਦਿਆਂ ਲਿੱਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪ ਜੀ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਅਤਿਅੰਤ ਜ਼ੁਲਮ ਝਲੱਣੇ ਪਏ, ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਮੱਕਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਜੱਦ ਤੱਕ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਆਪ 'ਤੇ ਵਹੀ ਨਹੀਂ ਉਤਰੀ (ਅਰਥਾਤ ਜੱਦ ਤੱਕ ਇਲਾਹੀ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ) ਅਤੇ ਵਹੀ ਰਾਹੀਂ ਮੱਕਾ ਛੱਡਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਜੱਦ ਆਪਨੇ ਸਹਾਬਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁਮ ਨੂੰ ਹਬਸ਼ੇ ਵੱਲ ਹਿਜਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪ ਵੀ ਉਹਨਾ ਨਾਲ ਚਲੱਣ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਮੈਂਨੂੰ ਹੁਣੇ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ । ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਸਮੇਂ ਜੱਦ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਮਿਤਰਾਂ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਆਪਨੇ ਆਪਣੀ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਹਬਸ਼ੇ ਵੱਲ ਹਿਜਰਤ ਕਰਕੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਆਪ ਇਕੱਲੇ ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਗਏ । ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਅਜੇ ਆਪਨੂੰ ਆਪਦੇ ਰੱਬ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਹਿਜਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ।

ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਕਲਾਮ ਆਪ ਸੁਣਦੇ, ਤਾਂ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਆਪ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਜਾਂਦੇ । ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਇਤਾਂ ਜਿੰਨਾ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀਆਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੁਆਇਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਬਦੁਲੱਹ ਬਿਨ ਮਸਊਦ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਰਿਵਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਆਇਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੈਂਨੂੰ ਸੁਣਾਓ, ਮੈਂ ਇਸਦੇ ਉਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, ਹੇ, ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਕੁਰਆਨ ਤਾਂ ਆਪ ਉਪੱਰ ਨਾਜ਼ਲ ਹੋਇਆ ਹੈ ਮੈਂ ਆਪ ਨੂੰ ਕੀ ਸੁਣਾਵਾਂ ? ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਮੈਂਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਵੀ

ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਪੜ੍ਹਵਾ ਕੇ ਸੁਣਾ । ਇਸ 'ਤੇ ਮੈਂ ਸੂਰਤ ਨਿਸਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਨਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ । ਜੱਦ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਮੈਂ ਇਸ ਆਇਤ ਉੱਪਰ ਪਹੁੰਚਿਆ ਕਿ ਫਕੈਫਾ ਇਜ਼ਾ ਜਿਅਨਾ ਮਿਨ ਕੁੱਲੇ ਉਮੱਤਿਨ ਬਿਸ਼ਹੀਦਿੰਵ ਵ ਜਿਅਨਾ ਬਿਕਾ ਅਲਾ ਹਾ ਉਲਾਏ ਸ਼ਹੀਦਨ-

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا

ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ਜੱਦ ਅਸੀਂ ਹਰ ਕੌਮ 'ਚੋਂ ਉਸਦੇ ਨਬੀ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਕੌਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜਾ ਕਰਕੇ ਉਸ ਕੌਮ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਲਵਾਂਗੇ ਅਤੇ ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਤੇਰੀ ਕੌਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜਾ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਹਿਸਾਬ ਲਵਾਂਗੇ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ, 'ਬਸ ਕਰੋ, ਬਸ ਕਰੋ' ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਟੱਪ ਟੱਪ ਹੰਝੂ ਕਿਰ ਰਹੇ ਸਨ ।

ਨਮਾਜ਼ ਦੀ ਪਬੰਦੀ ਦਾ ਆਪ ਨੂੰ ਇੰਨ੍ਹਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਸਖ਼ਤ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਜੱਦ ਕਿ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣ ਜਾਂ ਲੇਟਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣ ਦੀ ਵੀ ਆਗਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਆਪ ਸਹਾਰਾ ਲੈਕੇ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਆਉਂਦੇ । ਇਕ ਦਿਨ ਆਪ ਨਮਾਜ਼ ਲਈ ਨ ਆ ਸਕੇ ਤਾਂ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਪਰ ਇੰਨੇ ਵਿੱਚ ਤਬੀਅਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸੌਖ ਅਨੁਭਵ ਹੋਈ ਤਾਂ ਝੱਟ ਦੋ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਕੇ ਮਸਜਿਦ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਏ ਪਰ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਸੀ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ ਫ਼ਮਾਉਂਦੀ ਹਨ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪੈਰੂ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਘਸਰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਵੱਡਿਆਈ ਤੇ ਧਿਆਨ ਖਿਚਣ ਲਈ ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹੋ ਰਿਵਾਜ ਸੀ ਪਰ ਆਪ ਨੂੰ ਖੁਦਾ ਤਆਲਾ ਦੀ ਯਾਦ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਸਿਮਰਨ ਇੰਨਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਵੀ ਰੱਬ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ । ਇਕ ਵਾਰ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਸਨ ਕਿ ਨਮਾਜ਼ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ । ਆਪ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਕਿ ਅਬੂ ਬਕਰ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਾਉਣ । ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਆਪ ਕੰਮ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਝੱਟ ਨਮਾਜ਼ ਲਈ ਮਸਜਿਦ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਏ । ਜੱਦ ਆਪ ਮਸਜਿਦ ਪਹੁੰਚੇ

ਤਾਂ ਅਬੂ ਬਕਰ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਜੱਦ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਆਪ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਜਿਸਦਾ ਇਕ ਅਰਥ ਤਾਂ ਇਹ ਦਸੱਣਾ ਸੀ ਕਿ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਅਤਿਅੰਤ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿਚੱਣਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਆਪ ਦੀ ਇਮਾਮਤ ਖ਼ਤਮ ਹੋਈ, ਹੁਣ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਨ । ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਪਿੱਛੇ ਹੱਟ ਗਏ ਅਤੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਲਈ ਇਮਾਮਤ ਦੀ ਥਾਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ । ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਬਾਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਅਬੂ ਬਕਰ ! ਜੱਦ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਪਿੱਛੇ ਕਿਉਂ ਹੱਟ ਗਏ । ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ, ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ! ਅਲੱਹ ਦੇ ਰਸੂਲ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੈਂ ਅਬੁਲ ਕਹਾਫ਼ਾ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕੀ ਹੈਸੀਯਤ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਕਿ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਾਏ । ਫਿਰ ਆਪ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਤ ਹੋਏ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਭਾਵ ਸੀ, ਰੱਬ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਸਮੇਂ ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰਨਾ ਤਾਂ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਜੱਦ ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਖਿਚੱਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਅਲੱਹ ਦਾ ਨਾਂ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਲਿਆ ਕਰੋ । ਜੱਦ ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਉਸ ਘਟਨਾ ਵੱਲ ਫਿਰ ਜਾਵੇਗਾ । ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪ ਤਕਲੁੱਫ਼ (ਕਸ਼ਟ ਝੱਲਕੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ) ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਵੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਘਰ ਗਏ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਦੋ ਥੰਮਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰੱਸੀ ਲਮਕੀ ਹੋਈ ਹੈ ਆਪ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਇਹ ਰੱਸੀ ਕਿਉਂ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ ? ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਹਜ਼ਰਤ ਜ਼ੈਨਬ ਦੀ ਰੱਸੀ ਹੈ ਜੱਦ ਉਹ ਇਬਾਦਤ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਥੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਰੱਸੀ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦੀ ਹਨ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਇਹ ਰੱਸੀ ਖੋਲ ਦਿਓ । ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨੀਂ ਦੇਰ ਇਬਾਦਤ ਕਰੇ ਜੱਦ ਤੱਕ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਰਹੇ ਜੱਦ ਉਹ ਥੱਕ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬੈਠ ਜਾਏ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਸ਼ਟ ਝੱਲਕੇ ਕੀਤੀ ਇਬਾਦਤ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾ

ਸਕਦੀ ।

ਸ਼ਿਰਕ (ਅਨੇਕ ਈਸ਼ਵਰ ਵਾਦ) ਨਾਲ ਆਪ ਨੂੰ ਐਨ੍ਹੀ ਨਫ਼ਰਤ ਸੀ ਕਿ ਵਫ਼ਾਤ (ਮਿਰਤੂ) ਸਮੇਂ ਜੱਦ ਕਿ ਆਪ ਸ਼ਰੀਰ ਤਿਆਗਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਨ ਆਪ ਕਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਲੇਟਦੇ ਅਤੇ ਕਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਲੇਟਦੇ ਅਤੇ ਇਹ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਰੱਬ ਉਹਨਾ ਯਹੂਦੀਆਂ ਤੇ ਈਸਾਈਆਂ 'ਤੇ ਲਾਨੂਤ ਪਾਵੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਥਰਾਂ ਨੂੰ ਮਸੀਤ (ਪੂਜਾ ਸਥਲ) ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਨਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਥਰਾਂ ਉੱਪਰ ਸਜੱਦੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਖੈਰਾਂ ਮੰਗਦੇ ਹਨ, ਆਪ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਕੌਮ ਜੇਕਰ ਮੇਰੇ ਬਾਦ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਇਹ ਨ ਸਮਝੇ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੀਆਂ ਦੁਆਵਾਂ ਦੀ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋਵੇਗੀ, ਸਗੋਂ ਮੈਂ ਉਸਤੋਂ ਪੂਰਨਤਾ ਦੁਖੀ ਹੋਵਾਂਗਾ । ਰੱਬ ਲਈ ਆਪ ਦੀ ਗ਼ੈਰਤ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲੰਘ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ , ਜੱਦ ਮੱਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਰਿਸ਼ਵਤਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਤਾਂ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਬੁਤਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਨਾ ਛੱਡ ਦਿਓ, ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਚਾਚਾ ਅਬੂ ਤਾਲਬ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਇੰਨੀ ਗੱਲ ਵੀ ਨ ਮੰਨੀ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਕੌਮ, ਜੇ ਕਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਥ ਨ ਛੱਡਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਵੇਗੀ । ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਉਤੱਰ ਵਿੱਚ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹੇ ਚਾਚਾ ! ਜੇਕਰ ਇਹ ਲੋਕ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਸੱਜੇ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਖੱਬੇ ਲਿਆ ਕੇ ਖੜਾ ਕਰ ਦੇਣ ਤਾਂ ਵੀ ਮੈਂ ਇਕ ਰੱਬ ਦੇ ਇਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰੁੱਕ ਸਕਦਾ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਹਦ ਦੀ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਜੱਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜ਼ਖਮੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਖਿੰਡੇ ਪੁੰਡੇ ਹੋਏ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਹੇਠ ਖੜੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਬੱਲ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਨਾਰੂੇ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਜੱਦ ਅਬੂ ਸੁਫ਼ਯਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਓਲੋ ਹੁਬੁਲ, ਓਲੋ ਹੁਬੁਲ ਅਰਥਾਤ ਹੁਬੁਲ ਦੀ ਜੈ ਹੋਵੇ ਹੁਬੁਲ ਦੀ ਜੈ ਹੋਵੇ ਆਪਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਛੁਪੇ ਖੜੇ ਸਨ ਅਤੇ ਲੁਕੱਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖੈਰ ਸੀ ਹੁਕੁਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਤੱਰ ਦਿਓ ਅਲੱਹੋ ਆਲਾ ਵ ਅਜੱਲੋ, ਅਲੱਹੋ ਆਲਾ ਵ ਆਜੱਲੋ, ਅਲੱਹ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉਚਤਮ ਤੇ ਜਲਾਲ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਲੱਹ ਹੀ ਗ਼ਲਬਾ ਤੇ ਜਲਾਲ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਰੱਬ ਲਈ ਜੋ ਗ਼ੈਰਤ ਸੀ ਉਸਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਮਹਾਨ

ਉਧਾਰਣ ਆਪਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਇਸਲਾਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਧਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖਿਆਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਨਬੀਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਗ਼ਮੀ ਰਾਹੀਂ ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਉੱਪਰ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੌਰ ਮੰਡਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਨਬੀ ਬਾਰੇ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਠਹਿਰ ਜਾ ਤਾਂ ਉਹ ਠਹਿਰ ਗਿਆ । ਕਿਸੇ ਬਾਰੇ ਇਹ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਚੰਦ ਦਾ ਗੇੜ੍ਹੇ ਲਾਉਣਾ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਬਾਰੇ ਇਹ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਵਹਾਓ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ । ਪਰ ਇਸਲਾਮ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਗ਼ਲਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਟ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਵਿਗ ਸੰਕੇਤਕ ਰੂਪਕ ਹਨ ਜਿੰਨਾ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਲਟਾ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਤੇ ਵਹਿਮਾ ਵਿੱਚ ਫੱਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਰੂਪਕ ਸੰਕੇਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ 'ਤੇ ਅਸਰ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ ਜੱਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅੰਤਮ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੇ ਇਕਲੌਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਢਾਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਹੋ ਕੇ ਫ਼ੌਤ ਹੋਏ ਤਾਂ ਸਬਬੀ ਉਸ ਦਿਨ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਵੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਗਿਆ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਦੇਖੋ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਵਫ਼ਾਤ ਕਰਕੇ ਸੂਰਜ ਵੀ ਕਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਜੱਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਆਪ ਖੁਸ਼ ਨ ਹੋਏ ਅਤੇ ਆਪ ਚੁੱਪ ਵੀ ਨ ਰਹੇ ਸਗੋਂ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਆਪਨੇ ਇਸਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਚੰਦ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਜਾਂ ਛੋਟੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮੌਤ ਜਾਂ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਕਸੂਫ਼) ਜੱਦ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਅਰਬ ਦੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਕਹਿ ਦਿੰਦਾ ਕਿ ਕਿ ਫ਼ਲਾਣੇ ਸਿਤਾਰੇ ਦੇ ਫ਼ਲਾਣੇ ਬੁਰਜ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਵਰਖਾ ਹੋਈ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਚਿੰਤਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਆਪ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ, ਹੇ ਲੋਕੋ ! ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਨੇਮਤਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਵੱਲ ਕਿਉਂ ਮੜ੍ਹਦੇ ਹੋ । ਵਰਖਾ ਆਦਿ ਸਭ ਰੱਬ ਦੇ ਮਿੱਥੇ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਸੇ ਦੇਵੀ ਜਾ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਆਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਜਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀਸ਼ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀਆਂ । (ਮੁਸਲਿਮ ਕਿਤਾਬੁਲ ਈਮਾਨ ਬਾਬ ਬਿਆਨ ਕੁਫ਼ਰ ਮਨ ਕਾਲਾ ਮਤਰਨਾ ਬਿਨੁਇਨ)

ਰੱਬ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ

ਰੱਬ ਉੱਪਰ ਭਰੋਸੇ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਸੀ ਕਿ ਜੱਦ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕੱਲਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪ 'ਤੇ ਤਲਵਾਰ ਚੁੱਕ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੈਥੋਂ ਕੌਣ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਨਿਹੱਥੇ ਸਨ ਅਤੇ ਲੋਟੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਰਕਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ ਅਤਿਅੰਤ ਹੌਂਸਲੇ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਆਪ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ, 'ਅਲੱਹ' ਇਹ ਸਬਦ ਇੰਨੇ ਵਸੂਕ ਤੇ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਆਪ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਕਾਫ਼ਰ ਦਾ ਦਿਲ ਵੀ ਆਪ ਦੇ ਈਮਾਨ ਦੀ ਬੁਲੰਦੀ ਅਤੇ ਕਾਮਲ ਭਰੋਸਾ ਹੋਣ ਨੂੰ ਮੰਨੇ ਬਿਨਾ ਨ ਰਹਿ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਹੱਥੋਂ ਤਲਵਾਰ ਡਿੱਗ ਪਈ ਅਤੇ ਉਹ ਜੋ ਆਪਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ ਸੀ ਆਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁਜਰਮਾ ਵਾਂਗ ਖੜਾ ਹੋ ਗਿਆ । (ਮੁਸਲਿਮ ਭਾਗ 2, ਕਿਤਾਬੁਲ ਫਜ਼ਾਇਲ) ਖੁਦਾ ਤਆਲਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਇਹ ਹੱਦ ਸੀ ਕਿ ਜੱਦ ਆਪ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੇ, ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਆਪ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਅਮਲਾਂ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਣਗੇ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਨਹੀਂ ! ਨਹੀਂ !! ਮੈਂ ਵੀ ਰੱਬ ਦੇ ਉਪਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਜਾਵਾਂਗਾ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਦਿਨ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੋਂ ਸੁਣਿਆ, ਆਪ ਫ਼ਰਮਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਅਮਲਾਂ ਤੋਂ ਸਵਰਗ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ । ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਹੇ, ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਕੀ ਆਪ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅਮਲਾਂ ਕਰਕੇ ਸਵਰਗ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਹੋਵੋਗੇ ? ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅਮਲਾਂ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਸਵਰਗ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਹਾਂ, ਰੱਬ ਦਾ ਫ਼ਜ਼ਲ (ਮਿਹਰ ਤੇ ਕਿਰਪਾ) ਅਤੇ ਰਹਿਮਤ ਮੈਨੂੰ ਢੱਕ ਲਏ ਤਾਂ ਇਹੋ ਇਕ ਅਵਸਥਾ ਹੈ । (ਬੁਖ਼ਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਰਿਕਾਕ) ਫਿਰ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਆਪਣੇ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਨੇਕੀ ਅਪਣਾਓ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਦੇ ਮਾਰਗਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰੋ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਮੌਤ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨ ਕਰੇ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਨੇਕ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਜੀਉਂਦਾ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਨੇਕੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਬੱਦ ਹੈ ਤਾਂ ਜੀਉਂਦਾ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ । (ਬੁਖ਼ਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਤਮੱਨੀ ਵ

ਕਿਤਾਬੁਦਾਵਾਤ) ਰੱਬ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਸੀ ਕਿ ਜੱਦ ਇਕ ਸਮਾਂ ਦੇ ਬਾਦ ਬਦਲ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਆਪ ਆਪਣੀ ਜੀਭ ਉੱਪਰ ਬਾਦਲ ਦੀ ਕਣੀ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਅਤੇ ਫਰਮਾਉਂਦੇ, ਦੇਖੋ ਮੇਰੇ ਰੱਬ ਦੀ ਤਾਜ਼ਾ ਨੇਮਤ । ਜੱਦ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਬਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਇਸਤਫ਼ਾਰਾ (ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਮੰਗਣੀ) ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਜੋ ਆਪ ਦੀ ਉਮੱਤ ਅਤੇ ਆਪ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਰੱਬ ਦੀ ਕਰੋਪੀ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਣ ਜਾਣ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਦਾਵਾਤ ਵ ਮੁਸਲਿਮ ਕਿਤਾਬੁੱਜ਼ਿਕਰ ਵ ਦੁਆ) ਹਰ ਸਮੇਂ ਰੱਬ ਦੇ ਸਮੁੱਖ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਤਾਜ਼ਾ ਰੱਖਦੇ । ਜੱਦ ਆਪ ਸੌਂਦੇ ਤਾਂ ਆਪ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸੌਂਦੇ بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ اموت احىٰ ਬਿ ਇਸਮਿ ਕਲੱ ਹੁਮੱ ਅਮੂਤੁ ਵ ਅਹਯਾ, ਕਿ ਹੇ, ਖੁਦਾ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹੀ ਨਾਂ ਲੈਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸੌਂਦਾਂ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਹੀ ਨਾਂ ਲੈਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਉੱਠਾਂ, ਅਤੇ ਜੱਦ ਆਪ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠਦੇ ਤਾਂ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي اَحْيَانَا بَعْدَ مَا اَمَاتَنَا وَ اَلِيْهِ النُّشُورُ ਅਲਹਮਦੁ ਲਿਲੱ ਹਿਲੱਜ਼ੀ ਅਹਯਾਨਾ ਬਾਦਾ ਮਾ ਅਮਾਤਨਾ ਵ ਇਲੈਹਿਨੱਸ਼ੂਰ । ਅਰਥਾਤ ਅਲੱਹ ਲਈ ਹੀ ਸਾਰੀਆਂ ਉਸਤਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸਨੇ ਸੌਣ ਮਗਰੋਂ ਸਾਨੂੰ ਜਗਾਇਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਕੋਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹਾਂ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਦਾਵਾਤ) ਰੱਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਐਨ੍ਹੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਦੁਆ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ—

اللهم اجعل في قلبي نورًا وفي بصري نورًا وفي سمعي نورًا وعن يميني نورًا
 وعن يساري نورًا وفي فوقى نورًا وفي تحتي نورًا ومامي نورًا و خلفى نورًا و اجعل
 لى نورًا- (بخارى كتاب الدعوات عن ابن عباس)

ਅਲੱਹੁਮ ਅਜਅਲ ਫ਼ੀ ਕਲਬੀ ਨੂਰਨ ਵ ਫ਼ੀ ਬਸਰੀ ਨੂਰਨ ਵ ਫ਼ੀ ਸਮਈ ਨੂਰਨ ਵ ਅਨ ਯਮੀਨੀ ਨੂਰਨ ਵ ਅਨ ਯਸਾਰੀ ਨੂਰਨ ਵ ਫ਼ੌਕੀ ਨੂਰਨ ਵ ਤਹਤੀ ਨੂਰਨ ਵ ਇਮਾਮੀ ਨੂਰਨ ਵ ਖ਼ਲਫ਼ੀ ਨੂਰਨ ਵ ਅਜਅਲੀ ਨੂਰਨ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਦਾਵਾਤ ਅਨ ਇਬਨੇ ਅਬੱਸ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ, ਮੇਰੇ ਰੱਬ ! ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣਾ ਨੂਰ ਭਰ ਦੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣਾ ਨੂਰ ਭਰ ਦੇ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣਾ ਨੂਰ ਭਰ ਦੇ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਸੱਜੇ ਵੀ ਤੇਰਾ ਨੂਰ ਹੋਵੇ ਮੇਰੇ ਖੱਬੇ

ਵੀ ਤੇਰਾ ਨੂਰ ਹੋਵੇ ਮੇਰੇ ਉੱਪਰ ਵੀ ਤੇਰਾ ਨੂਰ ਹੋਵੇ ਮੇਰੇ ਹੇਠਾਂ ਵੀ ਤੇਰਾ ਨੂਰ ਹੋਵੇ ਮੇਰੇ ਅੱਗੇ ਵੀ ਤੇਰਾ ਨੂਰ ਹੋਵੇ ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਤੇਰਾ ਨੂਰ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਹੇ, ਮੇਰੇ ਰੱਬ ! ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਵਜੂਦ ਨੂੰ ਨੂਰ ਹੀ ਨੂਰ ਬਣਾ ਦੇ ।

ਇਬਨੇ ਅਬੱਸ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਰਿਵਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਵਫ਼ਾਤ (ਮੌਤ) ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੁਸੈਲਮਾ ਕਜ਼ਾਬ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਜੇਕਰ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਆਪਣੇ ਬਾਦ ਮੈਨੂੰ ਹਾਕਮ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦੇਣ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੈਰੋਕਾਰ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸੰਗਤ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਕੌਮ ਨਾਲ ਉਹ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਉਹ ਕੌਮ ਸਾਰੇ ਅਰਬ ਦੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੀ ਸੀ । ਜੱਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਮਦੀਨੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਉਸ ਵੱਲ ਗਏ, ਸਾਬਤ ਬਿਨ ਕੈਸ ਬਿਨ ਸ਼ਮਾਸ ਆਪ ਜੀ ਨਾਲ ਸਨ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਖਜ਼ੂਰ ਦੀ ਇਕ ਟਾਹਣੀ ਸੀ । ਆਪ ਉਸ ਜੱਥੇ ਤੱਕ ਆਏ ਅਤੇ ਮੁਸੈਲਮਾ ਕਜ਼ਾਬ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ ਇੰਨ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਸਹਾਬੀ ਵੀ ਇਕੱਠ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ ਆਪ ਨੇ ਮੁਸੈਲਮਾ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਜੇਕਰ ਆਪਣੇ ਬਾਦ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਖਲੀਫ਼ਾ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦੇਣ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸਦੀ ਪੈਰੁਵੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਇਹ ਖਜ਼ੂਰ ਦੀ ਟਾਹਣੀ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ । ਤੁਹਾਡਾ ਉਹੋ ਅੰਤ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਰੱਬ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਪਿੱਠ ਫੇਰ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਓਗੇ ਤਾਂ ਅਲੱਹ ਤਆਲਾ ਤੁਹਾਡੇ ਪੈਰੂ ਵੱਢ ਦੇਵੇਗਾ ਅਤੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਜੋ ਕੁਝ ਦਿਖਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਉਹੋ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਮੈਂ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਮੇਰੀ ਵੱਲੋਂ ਸਾਬਤ ਬਿਨ ਕੈਸ ਬਿਨ ਸ਼ਮਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕਰੋ ਇਹ ਆਖਕੇ ਆਪ ਉੱਥੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ । ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਹੁਰੈਰਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਵੀ ਨਾਲ ਸਨ । ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਪ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਕੀ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਮੈਨੂੰ ਖੁਦਾ ਨੇ ਦਿਖਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ

ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਮੈਂ ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਦੋ ਕੜੇ ਹਨ ਮੈਂ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਹੀ ਨਾਜ਼ਲ ਹੋਈ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾ 'ਤੇ ਫੂਕ ਮਾਰਾਂ, ਜੱਦ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ'ਤੇ ਫੂਕਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਦੋਵੇ ਕੜੇ ਉੱਡ ਗਏ । ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਸੁਪਨਫਲ ਇਹ ਕੱਢਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਬਾਦ ਦੋ ਝੂਠੇ ਦਾਵੇਦਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣਗੇ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਮਗ਼ਾਜ਼ੀ ਬਾਬ ਕਿੱਸਾਤੁਲ ਅਸਵਦੁਲ ਅਨਸੀ) ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਮਾਂ ਸੀ । ਅਰਬ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਤੇ ਅੰਤਮ ਕੌਮ ਆਪ ਦੀ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਸੀ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਐਨ੍ਹੀ ਸ਼ਰਤ ਕਰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਆਪਣੇ ਬਾਦ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰ ਦੇਣ । ਜੇਕਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਵੱਡਿਆਈ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁਰੁਸ਼ ਸੰਤਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਆਪ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਮੁਸ਼ਮਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਅਰਬ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕੌਮ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਦੁਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਅਰਬ ਦੇ ਇਕਜੁੱਟ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਰਗ ਖੋਲ ਦਿੰਦੇ, ਪਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਜੋ ਕਿਸੇ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ । ਉਹ ਇਸਲਾਮੀ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਲਕੀਯਤ ਕਿਵੇਂ ਕਰਾਰ ਦੇ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਆਪ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸਲਾਮੀ ਇਮਾਰਤ ਰੱਬ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਅਮਾਨਤ ਜੂੰ ਦੀ ਤੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ । ਫਿਰ ਉਹ ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੇ ਮੁੜ ਸੈਂਪ ਦੇਵੇ । ਸੋ, ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਸਲਾਹ ਨੂੰ ਘ੍ਰਿਣਾ ਨਾਲ ਠੁਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਹੀ ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੈਂ ਖਜੂਰ ਦੀ ਇਕ ਟਾਹਣੀ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ।

ਜੱਦ ਵੀ ਅਲੱਹ ਤਆਲਾ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੁੰਦਾ ਆਪ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਜੋਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਇਉਂ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਸ਼ਰੀਰ 'ਤੇ ਆਂਤਰਕ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਰੱਬ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ । ਰੱਬ ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਵਿੱਚ ਸਾਦਗੀ ਆਪ ਨੂੰ ਐਨ੍ਹੀ ਪਸੰਦ ਸੀ ਕਿ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਜਿਸ'ਤੇ ਕੋਈ ਫ਼ਰਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ'ਤੇ ਕੋਈ ਕਪੜਾ ਨਹੀਂ ਵਿਛਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਆਪ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਦੇ ਅਤੇ

ਹੋਰਨਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਵਾਉਂਦੇ । ਕਈ ਵਾਰ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਵਰਖਾ ਕਰਕੇ ਛੱਤ ਚੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਅਤੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਸ਼ਰੀਰ ਗਾਰੇ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਲਿਖੜ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਆਪ ਲਗਾਤਾਰ ਇਬਾਦਤ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਰਤਾ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸ਼ਰੀਰ ਤੇ ਵਸਤਰਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਖਾਤਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦੇਣ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਜਾਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣ (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਸੱਮੋ ਬਾਬ ਫ਼ਜ਼ਲ ਲੈਲਾਤੁਲ ਕਦਰ) ਆਪਣੇ ਸਹਾਬਾਂ ਦੀਆਂ ਇਬਾਦਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਦੇ ਸਨ । ਇਕ ਵਾਰ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਉਮਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਬਾਰੇ ਜੋ ਅਤਿਅੰਤ ਹੀ ਨੇਕ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਆਚਰਣ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਸਨ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਅਬਦੁਲੱਹ ਬਿਨ ਉਮਰ ਕਿੰਨ੍ਹਾ ਚੰਗਾ ਮਨੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਜੇਕਰ ਤਹਜੁੱਦ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਵੀ ਬਾਕਾਇਦਗੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦਾ । (ਮੁਸਲਿਮ ਕਿਤਾਬੁਲ ਫ਼ਜ਼ਾਇਲ ਅਸਹੱਬਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁਮ) ਜੱਦ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਉਮਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੂੰ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਤਹਜੁੱਦ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਬਕਾਇਦਗੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ (ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ) ਰਾਤ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਜਵਾਈ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਤੇ ਅਪਣੀ ਪੁੱਤਰੀ ਹਜ਼ਰਤ ਫ਼ਤਿਮਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਦੇ ਘਰ ਗਏ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕੀ ਤਹਜੁੱਦ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋ? (ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਨਮਾਜ਼ ਜੋ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਮਗਰੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ) ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੇ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਜਤਨ ਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਜੱਦ ਰੱਬ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਸਾਡੀ ਅੱਖ ਲੱਗੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਤਹਜੁੱਦ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਤਹਜੁੱਦ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰੋ ਅਤੇ ਉੱਠ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਚੱਲ ਪਏ ਅਤੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਵਾਰ ਵਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ **وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرُ شَيْءٍ جَدَلًا** ਵਕਾਨਲ ਇੰਸਾਨ ਅਕਸਰਾ ਸ਼ੈਇਨ ਜਾਦਾਲਾ (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਕੁਸੂਬ ਬਾਬੁਤ ਤਹਜੁੱਦ ਫਿਲ ਲੈਲ) ਇਹ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਦੀ ਇਕ ਆਇਤ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਇਹ ਅਰਥ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਅਧਿਕਤਰ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਮਨੁੱਣ ਤੋਂ ਘਬਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇਕੇ ਅਪਣੇ ਕੁਸੂਰ ਉਪੱਰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਮਤਲਬ ਇਹ ਸੀ ਸੀ ਕਿ ਬਜਾਏ ਇਸਦੇ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਫ਼ਾਤਿਮਾ ਰਜ਼ੀ

ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਸਾਥੋਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਗ਼ਲਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾ ਨੇ ਇਹ ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੱਦ ਰੱਬ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਨ ਜਾਗੀਏ ਤਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸੁੱਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਗ਼ਲਤੀ ਨੂੰ ਰੱਬ ਵੱਲ ਕਿਉਂ ਮੜ੍ਹਿਆ । ਪਰ ਰੱਬ ਦੀ ਐਨ੍ਹੀ ਮੁਹਬੱਤ ਰੱਖਦਿਆ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਆਪ ਦਿਖਾਵੇ (ਬਣਾਉਣੀ) ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਅਤੇ ਸ਼ਕੁਨ (ਸਕੁਨ-ਅਪਸ਼ਕੁਨ, ਫ਼ਾਲ ਆਦਿ ਕਢਣੀ) ਤੋਂ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਆਪ ਦਾ ਉਸੂਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਜੋ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰੱਖੀਆਂ ਹਨ ਉਹਨਾ ਦੀ ਉਚਿਤ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਹੀ ਅਸਲ ਇਬਾਦਤ ਹੈ । ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਲੈਣਾ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਢਾ ਦੇਣਾ ਇਬਾਦਤ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਗੁਸਤਾਖੀ ਹੈ । ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੁਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਗੁਨਾਹ (ਪਾਪ) ਹੈ । ਕੰਨਾ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਆਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਸੁਨਣ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆਂ ਕਰ ਦੇਣਾ ਰੱਬ ਦੀ ਗੁਸਤਾਖੀ ਹੈ । ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗ਼ੀਬਤਾਂ ਤੇ ਚੁਗਲੀਆਂ ਸੁਣਨਾ ਪਾਪ ਹੈ । ਖਾਣੇ ਨੂੰ ਤਿਆਗਨਾ ਆਤਮਘਾਤ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਗੁਸਤਾਖੀ ਹੈ । ਹਾਂ, ਹਰ ਸਮੇਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਮਾੜੀਆਂ ਤੇ ਅਪਵਿਤਰ ਚੀਜ਼ਾ ਖਾਣੀਆਂ ਪਾਪ ਹੈ । ਇਹ ਇਕ ਮਹਾਨ ਨੁਕਤਾ ਸੀ ਜੋ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਜਿਸਨੂੰ ਆਪ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਬੀ ਨੇ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਉੱਚ ਆਚਰਣ ਨਾਂ ਹੈ ਸੁਭਾਵਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਉਚਿਤ ਵਰਤੋਂ ਦਾ । ਸੁਭਾਵਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣਾ ਮੂਰਖਤਾ ਹੈ । ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਨਜਾਇਜ਼ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਉਣਾ ਬਦਕਾਰੀ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਚਿਤ ਤੇ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਨੇਕੀ ਹੈ । ਇਹ ਸਾਰ ਹੈ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰ ਹੈ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਤੇ ਕਰਮਾ ਦਾ । ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹੁ ਅਨਹਾ ਆਪ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਬਾਰੇ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੀ ਹਨ -

ماخبر رسول الله صلى الله عليه وسلم بين امرين ألا اخذ ايسرهما ما لم يكن
 ائماً كان ابعده الناس منه

ਮਾ ਖੁਬਰ ਰਸੂਲੁਲੱਹੁ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲਹਿ ਵਸਲੱਮ ਬੈਨਾ ਅਮਰੈਨੇ ਇੱਲਾ ਅਖਜ਼ਾ ਯਸਰਾਹੁਮਾ ਮਾ ਲਮ ਯਕੁਨ ਇਸਮਨ ਕਾਨਾ ਬੈਦਨੱਸਾ ਮਿਨਹੁ। (ਮੁਸਲਿਮ

ਜਿਲਦ 2 ਕਿਤਾਬੁਲ ਫਜ਼ਾਇਲ) ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੋ ਮਾਰਗ ਖੁੱਲੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਮਾਰਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਸੌਖਾ ਮਾਰਗ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨ ਚੁਣਿਆਂ ਹੋਵੇ ਬਜ਼ਰਤੇ ਕਿ ਉਸ ਸੌਖੇ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਪਾਪ ਦੀ ਸ਼ੰਕਾ ਨ ਹੋਵੇ । ਜੇਕਰ ਪਾਪ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ੰਕਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਆਪ ਉਸ ਮਾਰਗ ਤੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੂਰ ਭਜਦੇ ਸਨ । ਇਹ ਕਿੰਨ੍ਹਾ ਸੂਖਮ ਤੇ ਮਹਾਨ ਚਲਨ (ਆਚਰਣ) ਹੈ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਲਈ ਲੋਕ ਕਿਵੇਂ ਅਕਾਰਣ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁੱਖਾਂ ਤੇ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਦੁੱਖਾਂ ਤੇ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣਾ ਰੱਬ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਰੱਬ ਲਈ ਕੋਈ ਲਾਭਹੀਨ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁੱਖਾਂ ਤੇ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅਸਲ ਨੇਕੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਝੂਠੀਆਂ ਨੇਕੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਐਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲੁਕਾਉਣ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਹਕੀਕੀ ਨੇਕੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੀ । ਸਾਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਦਿਖਾਵੇ ਤੇ ਬਣਾਉਣੀ ਨੇਕੀਆਂ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ । ਜੇਕਰ ਦੁਨੀਆਂ ਆਪਨੂੰ ਬੁਰਾ ਸਮਝਦੀ ਤਾਂ ਵੀ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਚੰਗਾ ਸਮਝਦੀ ਤਾਂ ਵੀ ਆਪ ਲਈ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਆਪ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਦੇਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੇਰਾ ਰੱਬ ਮੈਂਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਮਨ ਮੈਂਨੂੰ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਦੇਖਦਾ ਹੈ । ਰੱਬ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਮਗਰੋਂ ਜੇਕਰ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਟੇਢੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਤਾਂ ਆਪ ਉਹਨਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਘਾਟ 'ਤੇ ਦੁੱਖ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨੂੰ ਮਹਤੱ ਨ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ।

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨਾਲ

ਮਾਮਲਾ

ਪਤਨੀਆਂ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਆਪਦਾ ਵਰਤਾਓ ਅਤਿਅੰਤ ਦਿਆਲੂ ਤੇ ਨਿਆਇਕਾਰੀ

ਸੀ । ਕਈ ਵਾਰ ਆਪ ਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਆਪ ਨਾਲ ਸ਼ਖਤੀ ਵੀ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਆਪ ਖ਼ਮੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਹੱਸ ਕੇ ਟਾਲ ਦਿੰਦੇ ਸਨ । ਇਕ ਵਾਰ ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਆਇਸ਼ਾ, ਜੱਦ ਤੁਸੀ ਮੈਂਥੋਂ ਖ਼ਫ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੋ ਤਾਂ ਮੈਂਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਮੈਂਥੋਂ ਖ਼ਫ਼ਾ ਹੋ । ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ? ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਜੱਦ ਤੁਸੀ ਮੈਂਥੋਂ ਖੁੱਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੋ ਅਤੇ ਕੋਈ ਕਸਮ ਖਾਣ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਉਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹੋ, 'ਮੁਹੱਮਦ ਦੇ ਰੱਬ ਦੀ ਕਸਮ ਗੱਲ ਇਉਂ ਹੈ ।' ਅਤੇ ਜੱਦ ਮੈਂਥੋਂ ਖ਼ਫ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੋ ਅਤੇ ਕਸਮ ਖਾਣ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ ਕਰਦੀ ਹੋ, 'ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੇ ਰੱਬ ਦੀ ਕਸਮ ਗੱਲ ਇਉਂ ਹੈ ।' ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਹੱਸ ਪਏ ਅਤੇ ਆਪ ਦੀ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਠੀਕ ਸਮਝਿਆ ਹੈ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਨ ਨਿਕਾਹ ਬਾਬ ਗ਼ੈਰਾਤੁਨਿਸ਼ਾ ਵ ਜਦਾਹੁਨ) ਹਜ਼ਰਤ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਜੋ ਆਪ ਦੀ ਵੱਡੀ ਪਤਨੀ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਨੇ ਆਪ ਲਈ ਵੱਡੀ ਵੱਡੀ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਹਾਂਤ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਜੁਆਨ ਪਤਨੀਆਂ ਆਈਆਂ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਆਪ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਨ ਭੁਲਾਇਆ । ਹਜ਼ਰਤ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਦੀ ਸਹੇਲੀਆਂ ਜੱਦ ਵੀ ਆਉਂਦੀਆਂ ਆਪ ਉਹਨਾ ਦੇ ਸਵਾਗਤ ਲਈ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ (ਮੁਸਲਿਮ ਬਾਬੁਲ ਫ਼ਜ਼ਾਇਲ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ) ਹਜ਼ਰਤ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਚੀਜ਼ ਆਪ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਜਾਂਦੇ। ਬਦਰ ਦੀ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਜੱਦ ਆਪਦੇ ਇਕ ਜਵਾਈ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਕੈਦ ਹੋਕੇ ਆਏ ਤਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਫ਼ਿਦਿਯਾ (ਵਟਾਂਦਰਾ) ਅਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਕੋਈ ਧੰਨ ਮਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਅਰਥਾਤ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਨੇ ਜੱਦ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਦੇ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮਾਲ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਆਖਰੀ ਯਾਦਗਾਰ ਇਕ ਹਾਰ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਸੀ । ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਫ਼ਿਦਿਯਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਦੀਨੇ ਭਿਜਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਜੱਦ ਉਹ ਹਾਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼

ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ । ਆਪ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਮੈਂ ਆਪ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਦੋਂਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਹੁਕਮ ਦੇਣ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਹਾਰ ਜ਼ੈਨਬ ਕੋਲ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਆਖਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਆਪ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਫ਼ਾਰਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੁਤੱਰੀ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਆਖਰੀ ਯਾਦਗਾਰ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆਂ ਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਸਹਾਬਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੇ, ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹੋਰ ਕੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਹ ਹਾਰ ਹਜ਼ਰਤ ਜ਼ੈਨਬ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । (ਅਲ ਸੀਰਾਤੁਲ ਹਲਬੀਯਹ ਜਿਲਦ 2 ਪੰਨਾਂ 215)। ਹਜ਼ਰਤ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਆਪ ਦੇ ਸੁਭਾਵ ਉੱਪਰ ਇੰਨ੍ਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਦੂਸਰੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਧਿਕਤਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨੇਕੀਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਇਕ ਦਿਨ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਕੋਲ ਹਜ਼ਰਤ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਦੀ ਕੋਈ ਨੇਕੀ ਵਰਨਣ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਨੇ ਚਿੜਕੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਆਪ ! ਉਸ ਖੁੱਢੜੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਜਾਣ ਵੀ ਦੇਣ । ਅਲੱਹ ਤਆਲਾ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤੇ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਇਸਤਰੀਆਂ ਆਪ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਰੋਣ ਹਾਕੇ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਆਇਸ਼ਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ ਨੇ ਮੇਰੀ ਕਿੰਨੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬ ਬਦਿਲ ਖ਼ਲਕਿ ਬਾਬ ਤਜਵੀਜ਼ੁਨਬੀ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾਤਾ ਵ ਫ਼ਜ਼ਲਿਹਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ)

ਉਚ ਆਚਰਣ

ਆਪ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਅਮਿੰਤ ਸਾਦਾ ਸੀ ਕਿਸੇ ਦੁੱਖ ਉੱਪਰ ਘਬਰਾਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇੱਛਾ ਲਈ ਹੱਦ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਜੀਵਨ ਚਰਿੱਤ੍ਰ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਚੁਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਵੀ ਬਚਪੁਣੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਲੱਹ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀ ਹੋ ਗਈ ਸਨ ।

ਅਰੰਭਕ ਅੱਠ ਸਾਲ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿੱਚ ਲੰਘਾਏ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਪਣੇ ਚਾਚਾ ਅਬੂ ਤਾਲਬ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿੱਚ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਪਾਈ । ਚਾਚੇ ਨਾਲ ਖੂਨੀ ਸੰਬੰਧ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਸਮੇਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਸੀਯਤ ਕੀਤੀ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁਹਬੱਤ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪ ਦਾ ਖਿਆਲ ਵੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਪਰ ਚਾਚੀ ਵਿੱਚ ਨ ਉਹ ਮਿਹਰ-ਮੁਹਬੱਤ ਸੀ ਤੇ ਨ ਹੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਉਣ ਦਾ ਅਨੁਭਵ । ਜੱਦ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਅਧਿਕਤਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੰਦੀ ਅਤੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨ ਰੱਖਦੀ । ਅਬੂ ਤਾਲਬ ਜੱਦ ਘਰ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਬਜਾਏ ਇਸਦੇ ਕਿ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਭਤੀਜੇ ਨੂੰ ਰੋਂਦਿਆਂ ਜਾਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੇਖਦੇ, ਉਹ ਦੇਖਦੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਖਾ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਭਤੀਜਾ ਵਕਾਰ ਦੀ ਮੂਰਤ ਬਣਿਆਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਬੈਠਾ ਹੈ । ਚਾਚੇ ਦਾ ਪਿਆਰ ਤੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਉਹਨਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਦੌੜਕੇ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ ਨੂੰ ਕੁਛੜ ਵਿੱਚ ਲੈਂਦੇ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਵੀ ਤਾਂ ਖਿਆਲ ਕਰੋ, ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਵੀ ਤਾਂ ਖਿਆਲ ਕਰੋ । ਅਜਿਹਾ ਅਧਿਕਤਰ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹੰਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਆਪ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਮਲਾਲ (ਦੁੱਖ) ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ । ਨ ਹੀ ਇਸਦੇ ਸਬਬ ਚਿੜਚਿੜਾ ਪਨ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਆਪਣੇ ਚਚੇਰੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਆਪ ਨੇ ਬਾਦ ਦੇ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਜਾਫ਼ਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਦੇਖਰੇਖ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ।

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੰਸਾਰਕ ਪੱਖੋਂ ਅਤਿਅੰਤ ਕਸ਼ਟਮਈ ਲੰਘਿਆ ਹੈ । ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਪਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ, ਫਿਰ ਮਾਤਾ ਅਤੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਦਾ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਫਿਰ ਜੱਦ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਤਾ ਆਪ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨਿਰੰਤਰ ਫ਼ੌਤ

ਹੁੰਦੇ ਗਏ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਕ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਆਪ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪਤਨੀਆਂ ਮਰਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਰਤ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਜਿਹੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪਤਨੀ ਵੀ ਸੀ। ਪਰ ਆਪਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਨੂੰ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਝੱਲਿਆ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੁੱਖਾਂ ਨੇ ਨ ਆਪਦਾ ਲੱਕ ਭੰਨਿਆ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਆਪ ਦੀ ਖੁਸ਼ਦਿਲੀ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। ਦਿਲ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਕਦੇ ਅੱਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ ਫੁੱਟੇ। ਚਿਹਰਾ ਹਰ ਇਕ ਲਈ ਖਿੜਿਆ ਰਿਹਾ। ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾਦਰ ਮੌਕੇ ਉੱਪਰ ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਦਰਦ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਜਿਸਦਾ ਲੜਕਾ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ ਆਪਣੇ ਲੜਕੇ ਦੀ ਕਬਰ ਉੱਪਰ ਮਾਤਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉੱਥੋਂ ਦੀ ਲੰਘੇ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹੇ ਇਸਤਰੀ ! ਸਬਰ ਕਰ ਰੱਬ ਦੀ ਕਰਣੀ ਹਰ ਇਕ ਉੱਪਰ ਗ਼ਾਲਬ ਹੈ। ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰਾ ਬੱਚਾ ਮਰਿਆ ਹੈ ਤੁਹਾਡਾ ਬੱਚਾ ਵੀ ਮਰਦਾ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਸਬਰ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੇਵਲ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉੱਥੋਂ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਪਏ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸੱਤ ਬੱਚੇ ਫ਼ੌਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮੌਕਿਆਂ ਉੱਪਰ ਕੇਵਲ ਇੰਨ੍ਹਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸੀ ਜੋ ਆਪ ਆਪਣੇ ਬੀਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਉੱਪਰ ਕਰ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨ ਹੀ ਕੋਈ ਕੋਤਾਹੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਆਪ ਦੀ ਖੁਸ਼ਦਿਲੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਪਿਆ।

ਸਹਨਸ਼ੀਲਤਾ (ਧੀਰਜ)

ਸਹਨਸ਼ੀਲਤਾ ਆਪ ਵਿੱਚ ਐਨ੍ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਸੀ, ਆਪ ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਦੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਸਖ਼ਤੀ ਵੀ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਆਪ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਸਖ਼ਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਨ ਦਿੰਦੇ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਆਪ ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਦਰਜੇ ਰਾਹੀਂ ਪੁਕਾਰਦੇ ਸਨ ਅਰਥਾਤ 'ਹੇ, ਰਸੂਲੁਲੱਹ' ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਏਸ਼ੀਆਈ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਦਾ ਅਦਬ ਤੇ ਸਮੱਾਨ ਇਸ ਪੁਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਬਜਾਏ ਆਪ

ਨੂੰ ਮੁਹਮੱਦ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਣ ਦੇ 'ਅਬੁਲ ਕਾਸਮ' ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਕਿ ਆਪ ਦੀ 'ਕੁੰਨਯਤ' (ਉਹ ਨਾਂ ਜੋ ਪਿਤਾ, ਮਾਤਾ, ਪੁੱਤਰ ਜਾਂ ਪੁੱਤਰੀ ਆਦਿ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ ਜਾਵੇ) ਸੀ । (ਅਬੁਲ ਕਾਸਮ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਕਾਸਮ ਦਾ ਪਿਤਾ, ਕਾਸਮ ਆਪਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਂ ਸੀ ।) ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਯਹੂਦੀ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਣ ਕੇ ਬਹਿਸ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਬਹਿਸ ਕਰਦਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਉਹ ਵਾਰ ਵਾਰ ਕਹਿੰਦਾ, ਹੇ ਮੁਹਮੱਦ ਗੱਲ ਇਉਂ ਹੈ, ਹੇ ਮੁਹਮੱਦ ਗੱਲ ਇਉਂ ਹੈ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਉਸਦਾ ਉਤਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਇਹ ਗੁਸਤਾਬੀ ਦੇਖਕੇ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ । ਅੰਤ ਇਕ ਸਹਾਬੀ ਕੋਲੋਂ ਨ ਰਿਹਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਯਹੂਦੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਆਪ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਗੱਲ ਨ ਕਰੋ । ਤੁਸੀਂ ਰਸੂਲੁਲੱਹੁ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਘੱਟੋ ਘੱਟ 'ਅਬੁਲ ਕਾਸਮ' ਕਹੋ । ਯਹੂਦੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਹੋ ਨਾਂ ਲਵਾਂਗਾ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਂਪਿਆਂ ਨੇ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮੁਸਕਰਾਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਦੇਖੋ ਇਹ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਮੇਰੇ ਮਾਂਪਿਆਂ ਨੇ ਮੇਰਾ ਨਾਂ ਮੁਹਮੱਦ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਜੋ ਇਹ ਮੇਰਾ ਨਾਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਲੈਣ ਦਿਓ ਅਤੇ ਇਸ'ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਜ਼ਾਹਰ ਨ ਕਰੋ ।

ਆਪ ਜੱਦ ਬਾਹਰ ਕੰਮ ਲਈ ਨਿਕਲਦੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਲੋਕ ਆਪ ਦਾ ਮਾਰਗ ਰੋਕ ਕੇ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦਸਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ । ਜੱਦ ਤੱਕ ਉਹ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਲੋੜਾਂ ਦੱਸ ਨ ਲੈਂਦੇ ਆਪ ਉੱਥੇ ਹੀ ਖੜੇ ਰਹਿੰਦੇ । ਜੱਦ ਉਹ ਗੱਲ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਆਪ ਅੱਗੇ ਚਲ ਪੈਂਦੇ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਈ ਲੋਕ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਣ ਸਮੇਂ ਦੇਰ ਤੱਕ ਹੱਥ ਫੜੀ ਰੱਖਦੇ । ਬੇਸ਼ਕ ਇਹ ਕੰਮ ਪਸੰਦੀਦਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋਕ ਪਾਉਣ ਦਾ ਸਬਬ ਹੈ । ਪਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕਦੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਨ ਛੁਡਾਉਂਦੇ ਸਗੋਂ ਜੱਦ ਤੱਕ ਉਹ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਆਪ ਦੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਫੜੀ ਰੱਖਦਾ ਆਪ ਵੀ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦੇ । ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਲੋੜਵੰਦ ਆਪ ਕੋਲ ਆਉਂਦੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ । ਕਈ ਵਾਰ ਆਪ ਮੰਗਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਝ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਲੋਭ ਤੋਂ ਮਜਬੂਰ ਹੋਕੇ ਹੋਰ

ਮੰਗਦਾ ਆਪ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਦੇ । ਕਈ ਵਾਰ ਲੋਕ ਕਈ ਕਈ ਵਾਰੀ ਮੰਗਦੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਆਪ ਹਰ ਵਾਰ ਕੁਝ ਨ ਕੁਝ ਦਿੰਦੇ ਜਾਂਦੇ । ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਸਾਧ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਉਸਨੂੰ ਮੰਗਣ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇ ਦੇਣ ਮਗਰੋਂ ਕੇਵਲ ਇੰਨਾ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਰੱਬ ਉੱਪਰ ਭਰੋਸਾ ਕਰਦੇ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਸਹਾਬੀ ਨੇ ਆਪ ਤੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਲਈ ਜ਼ਿੱਦ ਕਰਕੇ ਰੁਪਏ ਮੰਗੇ, ਆਪ ਨੇ ਉਸਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪੂਰਿਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਮਰਤਬਾ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਰੱਬ ਉੱਪਰ ਭਰੋਸਾ ਕਰੇ । ਉਸ ਸਹਾਬੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਲਖਣਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅਦਬ ਵੀ ਸੀ । ਜੇ ਕੁਝ ਉਹ ਲੈ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ ਅਦਬ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਉਸਨੇ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਇਹ ਮੇਰੀ ਆਖ਼ਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਹੁਣ ਮੈਂ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ । ਇਕ ਵਾਰ ਜੰਗ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਭਿਆਨਕ ਹਮਲਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਨੇਜ਼ੇ ਭਾਲਿਆਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਤਲਵਾਰਾਂ ਖੜਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਖੋਖੇ ਉੱਡ ਰਹੇ ਸਨ ਸਿਪਾਹੀ 'ਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਟੁੱਟ ਟੁੱਟ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਸਹਾਬੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਐਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜੱਦ ਕਿ ਉਹ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕੋੜਾ ਡਿੱਗ ਗਿਆ । ਇਕ ਸਾਬੀ ਪੈਦਲ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਫ਼ਸਰ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰਿਆ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਕੋਈ ਹਾਨੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇ ਝੁੱਕ ਕੇ ਕੋੜਾ ਉਠਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਦੇ ਦੇਵੇ । ਉਸ ਸਹਾਬੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਉਸ ਸਿਪਾਹੀ ਉੱਪਰ ਪਈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਤੈਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਸਹੁੰ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਕੋੜੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨ ਲਾਈਂ, ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਛਾਲ ਮਾਰਕੇ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰ ਆਏ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਕੋੜਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਾਬੀ ਨੂੰ ਬੋਲੇ ਕਿ ਮੈਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ । ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋੜਾ ਚੁੱਕਣ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕ ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਥੋਂ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸ਼ੰਕਾ ਹੈ ਕਿ ਦੱਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਸੈਂਨੂੰ ਵਾਦਾਖ਼ਿਲਾਫ਼ (ਵਚਨਭੰਗ) ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ । ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਰਣਖੇਤਰ ਹੈ ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਪ ਹੀ ਕਰਾਂਗਾ ।

ਇੰਸਾਫ਼ (ਨਿਆਏ)

ਇੰਸਾਫ਼ ਅਤੇ ਅਦਲ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੰਨਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸਦੀ ਉਧਾਰਣ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ । ਅਰਬਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਹਾਜ਼ਦਾਰੀ ਤੇ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮਨੁੱਖਾ ਇਕ ਆਮ ਰੋਗ ਸੀ । ਅਰਬ ਦਾ ਕੀ ਵਰਨਣ ਇਸ ਯੁੱਗ ਦੇ ਸੱਭਿਆ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੰਡ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆਂ ਝੱਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਦੰਡ ਦਿੰਦੇ ਸਮੇਂ ਰਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਘਬਰਾਉਂਦੇ । ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਮੁਕਦੱਮਾ ਆਪ ਜੀ ਕੋਲ ਆਇਆ । ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੀ ਕਿਸੇ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਮਾਲ ਹੱਤਿਆ (ਜ਼ਬਤ ਕਰ) ਲਿਆ ਸੀ । ਜੱਦ ਹਕੀਕਤ ਖੁੱਲ ਗਈ ਤਾਂ ਅਰਬਾਂ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਚੰਡ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂ ਕਿ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਦਿੱਸਿਆ । ਉਹਨਾ ਨੇ ਇੱਛਿਆ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਬਿਨਤੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਸ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ । ਹੋਰ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਜੁਰੱਤ ਨ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨਾਲ ਨੇੜਤਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਉਸਾਮਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹੁ ਅਨਹੁ ਬਿਨ ਜੈਦ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਚੁਣਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੋਲ ਇਸ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ ਕਰਨ । ਉਸਾਮਾ ਨੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨਾਲ ਅਜੇ ਗੱਲ ਅਰੰਭ ਹੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਪੱਰ ਗੁੱਸੇ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਉਸਾਮਾ ! ਇਹ ਕੀ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹੋ ? ਪਹਿਲੀਆਂ ਕੌਮਾ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤਬਾਹ ਹੋਈਆਂ ਕਿ ਉਹ ਵੱਡਿਆਂ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਛੋਟਿਆਂ ਉਪੱਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ । ਇਸਲਾਮ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਮੈਂ ਕਦੇ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਰੱਬ ਦੀ ਸੰਗ ਜੇਕਰ ਮੇਰੀ ਬੇਟੀ ਫ਼ਾਤਿਮਾ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਜੁਰਮ ਕਰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਦੰਡ ਦਿੱਤੇ ਬਿਨਾ ਨ ਰਹਿੰਦਾ । ਇਹ ਘਟਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਲੰਘ ਚੁਕੀ ਹੈ ਕਿ ਬਦਰ ਦੀ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਜੱਦ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੱਸ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹੁ ਅਨਹੁ ਕੈਦ ਹੋਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਰਾਹੁਣ ਨਾਲ ਆਪ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਹੋਇਆ ਪਰ ਜੱਦ ਸਹਾਬਾ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੱਸ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਢਿੱਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ

ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਮਲੂਮ ਹੋਈ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ (ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ) ਤਿਵੇਂ ਹੋਰਨਾ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਚਾਚਾ ਅਬਾਸ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਵੀ ਕਸ ਦਿਓ ਜਾਂ ਸਾਰੇ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਢਿੱਲੇ ਕਰ ਦਿਓ । ਕਿਉਂਕਿ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਅਸੀਂ ਪਹਿਰਾ ਹੋਰ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਦੇ ਲਵਾਂਗੇ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਖੋਲ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਖੋਲ ਦਿੱਤੇ ।

ਆਪ ਨਿਆ ਦਾ ਖਿਆਲ ਜੰਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ । ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਨੇ ਕੁਝ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਸੂਚਨਾ ਲਈ ਬਾਹਰ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਰਮ ਵਿੱਚ ਦੁਸਮਣਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਬੰਦੇ ਮਿਲ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾ ਨੂੰ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਇਹ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਕੇ ਖ਼ਬਰ ਦੇਣਗੇ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਮਾਰੇ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ । ਜੱਦ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਵਾਹਕ ਜੱਥਾ ਮਦੀਨੇ ਵਾਪਸ ਆਇਆ ਤਾਂ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਮੱਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਇਕ ਜੱਥਾ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਲੈਕੇ ਆਇਆ ਕਿ ਇਹਨਾ ਨੇ ਹਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਡੇ ਦੋ ਆਦਮੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ । ਜੇ ਲੋਕ ਹਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੁਹਮੱਦ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉੱਪਰ ਜੁਲਮ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹੋ ਉਤੱਰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਦੋਂ ਹਰਮ ਦਾ ਮਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਥੋਂ ਹਰਮ ਦੇ ਮਾਨ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਦੇ ਹੋ ਪਰ ਮੁਹਮੱਦ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਇਹ ਉਤੱਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਸਗੋਂ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹਾਂ, ਅਨਿਆਏ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹਰਮ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਚਾਓ ਦਾ ਪੂਰਾ ਜਤਨ ਨ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ । ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਬਹਾਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪਨੇ ਕਤਲ ਦਾ ਉਹ ਫ਼ਿਦੱਯਾ (ਵਟਾਂਦਰਾ) ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਦਸਤੂਰ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ।

ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦੀ ਕਦਰ

ਆਪਣੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਗ਼ੈਰਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਆਪ ਬਹੁਤ ਕਦਰ ਕਰਦੇ

ਸਨ । ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਯਹੂਦੀ ਆਪ ਜੀ ਕੋਲ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪ ਜੀ ਸਾਹਮਣੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਦੇਖੋ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੇ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਮੁਹੱਮਦ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾਕੇ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਮੂਸਾ (ਅਲੈਹਿ ਸਲਾਮ) ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਫ਼ਜ਼ਲ ਬਣਾਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਰਸੂਲੁਲੱਹੁ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੂੰ ਬੁਲਾਕੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹੁ, ਇਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਮੂਸਾ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸਨੂੰ ਰਬ ਨੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਉੱਪਰ ਵੱਡਿਆਈ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੈ, ਇਸ'ਤੇ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਮੁਹੱਮਦ ਰਸੂਲੁਲੱਹੁ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਮੂਸਾ ਤੋਂ ਅਫ਼ਜ਼ਲ (ਵੱਡਿਆਈ ਵਾਲਾ) ਬਣਾਇਆ ਹੈ । ਆਪਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਹੋਰਨਾ ਦੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਮੈਂਨੂੰ ਮੂਸਾ'ਤੇ ਫ਼ਜ਼ੀਲਤ ਨ ਦਿਆ ਕਰੋ । ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੂਸਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਫ਼ਜ਼ਲ (ਵੱਡਿਆਈ ਵਾਲਾ) ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਅਰਥ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਵਾਕ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਕਿ ਮੁਹੱਮਦ ਰਸੂਲੁਲੱਹੁ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਮੂਸਾ 'ਤੇ ਫ਼ਜ਼ੀਲਤ (ਵੱਡਿਆਈ) ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੈ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ।

ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦੀ ਕਦਰ

ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਠੀਕ ਰੱਖਣ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵਿੱਚ ਯੋਗਜ ਥਾਂ ਦੇਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ । ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਇਕ ਅਮੀਰ (ਪੰਨਵਾਨ) ਆਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਲੰਘਿਆ ਆਪ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਇਕ ਸਾਥੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਸ ਮਨੁੱਖ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਡੀ ਕੀ ਰਾਏ ਹੈ । ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਇਹ ਮਾਨਯੋਗ ਤੇ ਪੰਨਵਾਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਨਿਕਾਹ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਬਿਨਤੀ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸ਼ਫਾਰਸ਼ ਕਰੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਫਾਰਸ਼

ਮੰਨੀ ਜਾਵੇਗੀ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁੱਪ ਰਹੇ । ਇਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਮਨੁੱਖ ਲੰਘਿਆ ਜੋ ਗ਼ਰੀਬ ਤੇ ਲੋੜਵੰਦ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਸ ਸਾਥੀ ਤੋਂ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਕੀ ਰਾਏ ਹੈ । ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਇਹ ਗ਼ਰੀਬ ਆਦਮੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਹ ਕਿਸੇ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਨਿਕਾਹ ਕਰਨ ਦੀ ਬਿਨਤੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਇਸਦੀ ਬਿਨਤੀ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਇਹ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ ਕਰੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ ਮੰਨੀ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸੁਨਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ । ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਇਸ ਗ਼ਰੀਬ ਆਦਮੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਸੌਨੇ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਰ ਰਿਕਾਕ ਬਾਬ ਫ਼ਜ਼ਲੁਲਫਕਰ)

ਇਕ ਗ਼ਰੀਬ ਇਸਤਰੀ ਮਸਜਿਦ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕੀਤਾ ਕਰਦੀ ਸੀ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਉਸਨੂੰ ਨ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਫ਼ੌਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਜੱਦ ਉਹ ਫ਼ੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸੂਚਨਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਮੈਂ ਵੀ ਉਸਦੇ ਜਨਾਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ । ਫਿਰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗ਼ਰੀਬ ਜਾਣ ਕੇ ਤੁੱਛ ਸਮਝਿਆ । ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਉਸਦੀ ਕਬਰ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਫਿਰ ਆਪ ਉਸਦੀ ਕਬਰ 'ਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਜਾਕੇ ਉਸ ਲਈ ਦੁਆ ਕੀਤੀ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਸੱਲਾਤ ਬਾਬ ਕੰਸੁਲ ਮਸਜਿਦ)

ਆਪ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਖਿਲਰੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰੀਰ ਉੱਪਰ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਧੂੜ ਪਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਜਾਣ ਤਾਂ ਲੋਕ ਬੁਹੇ ਬੰਦ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਜੇਕਰ ਰੱਬ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾ ਬਹਿਣ ਤਾਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਹੁੰ ਦਾ ਇੰਨ੍ਹਾ ਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾ ਦੀ ਉਹ ਸਹੁੰ ਪੂਰੀ ਕਰਕੇ ਛੱਡਦਾ ਹੈ । (ਮੁਸਲਿਮ ਜਿਲਦ 2, ਕਿਤਾਬੁਰੂਸਲਤਾ ਬਾਬ

ਫਜ਼ਲੁੱਲ੍ਹਾ ਅਫ਼ਾ)

ਇਕ ਵਾਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਕੁਝ ਗਰੀਬ ਸਹਾਬੀ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁਮ ਜੋ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਗੁਲਾਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਅਬੂ ਸੁਫਯਾਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਲੰਘੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਕੁਝ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ, ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਨ ਲੱਗੀ ਕਿ ਕੁਰੈਸ਼ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਹਤੱਕ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋਕੇ ਕਿਹਾ ਤੁਸੀਂ ਕੁਰੈਸ਼ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਫ਼ਸਰ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਤੱਕ ਕਰਦੇ ਹੋ । ਫਿਰ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਕੋਲ ਅਕੇ ਇਹੋ ਗੱਲ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਵੱਜੋਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਹੇ ਅਬੂ ਬਕਰ ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਸੀਂ ਅਲੱਹ ਦੇ ਇਹਨਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਰਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਰੱਬ ਵੀ ਤੁਹਾਥੋਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਉੱਠੇ ਅਤੇ ਉੱਠ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਪਰਤੇ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਹੇ, ਮੇਰੇ ਭਰਾਓ ਕੀ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਗਏ ਹੋ ? ਇਸ'ਤੇ ਉਹਨਾ ਗੁਲਾਮਾ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ, ਹੇ, ਸਾਡੇ ਭਾਈ ! ਅਸੀਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਖ਼ੁਦਾ ਆਪਦਾ ਕੁਸੂਰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰੇ । (ਕਿਤਾਬੁਲ ਫ਼ਜ਼ਾਇਲ ਬਾਬ ਮਿਨ ਫ਼ਜ਼ਾਇਲੇ ਸਲਮਾਨ ਵ ਸੁਹੈਬ ਵ ਬਿਲਾਲ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁਮ)

ਪਰ ਜਿੱਥੇ ਆਪ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀ ਇਜ਼ਤ, ਮਾਣ ਤੇ ਕਦਰ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਿਆਂ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉੱਥੇ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਵੈਮਾਨ ਦਾ ਵੀ ਪਾਠ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਵਾਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮਨਾ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਿਸਕੀਨ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਿਸਨੂੰ ਇਕ ਖਜ਼ੂਰ ਜਾ ਦੋ ਖਜ਼ੂਰਾਂ ਜਾਂ ਇਕ ਬੁਰਕੀ ਜਾਂ ਦੋ ਬੁਰਕੀਆਂ ਤਸੱਲੀ ਦੇ ਦੇਣ । ਮਿਸਕੀਨ ਉਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਕਸ਼ਟ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘੇ ਸਵਾਲ ਨ ਕਰੇ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਕੁਰੂਬ ਬਾਬ ਕੌਲਲੱਹੁ ਤਾਲਾਲਾ ਲਾ ਯਸਆਲੂ ਨਨੱਸਾ ਇਲਹਾਫ਼ਾ) ਆਪ ਆਪਣੀ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹੋ ਨਸੀਹਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਹਰ ਉਹ ਦਾਅਵਤ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਨ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਵੇ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਭੈੜੀ ਦਾਅਵਤ ਹੈ । (ਬੁਖਾਰੀ

ਕਿਤਾਬੁਨਿਕਾਹ ਬਾਬ ਮਨ ਤਾਰਾਕਦੱਅਵਤਾ ਫਕਦ ਅਸਲੱਹੁ ਵ ਰਸੂਲੁਹੁ)

ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਕਹਿੰਦੀ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬ ਔਰਤ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪੁਤੱਰੀਆਂ ਵੀ ਸਨ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਡੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿਵਾਏ ਇਕ ਖਜ਼ੂਰ ਦੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਮੈਂ ਉਹੋ ਖਜ਼ੂਰ ਉਸਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ । ਉਸਨੇ ਉਹ ਖਜ਼ੂਰ ਅੱਧੀ ਅੱਧੀ ਕਰਕੇ ਦੋਹਾਂ ਪੁਤੱਰੀਆਂ ਨੂੰ ਖੁਆ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉੱਠ ਕੇ ਚਲੀ ਗਈ । ਜੱਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਘਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਘਟਨਾ ਸੁਣਾਈ । ਰਸੂਲੁਲੱਹੁ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਜਿਸ ਗ਼ਰੀਬ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪੁਤੱਰੀਆਂ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰੇ, ਰੱਬ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਯਾਮਤ ਦੇ ਦਿਨ ਨਰਕ ਦੇ ਅਜ਼ਾਬ (ਕਸ਼ਟ) ਤੋਂ ਬਚਾਏਗਾ । ਫਿਰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਅਲੱਹ ਤਆਲਾ ਉਸ ਔਰਤ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਕਰਕੇ ਸਵਰਗ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਬਣਾਏਗਾ । (ਮੁਸਲਿਮ ਜਿਲਦ 2, ਕਿਤਾਬੁਲ ਫ਼ਜ਼ਾਇਲ ਬਾਬ ਫ਼ਜ਼ਲੁਲ ਇਹਸਾਨ ਇਲਲ ਬਨਾਤ)

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਇਕ ਸਹਾਬੀ ਸਅਦ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਜੋ ਮਾਲਦਾਰ ਸਨ, ਉਹ ਕੁਝ ਦੂਜਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਉੱਪਰ ਆਪਣੀ ਵੱਡਿਆਈ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਬਲ, ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਇਹ ਮਾਲ ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਸਦਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਅਜਿਹਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ । ਤੁਹਾਡੀ ਕੌਮੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੁਹਾਡੇ ਮਾਲ ਸਬ ਗ਼ਰੀਬਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਹ ਦੁਆ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ :

اللَّهُمَّ اهينى مسكيناً وامتنى مسكيناً واهشرنى فى زمرة المساكين يوم

القيامة (ترمذى جلد ۲ ابواب الزهد)

ਅਲੱਹੁਮੱ ਅਹਯਿਨੀ ਮਿਸਕੀਨੰਵ ਵ ਅਮਤਿਨੀ ਮਿਸਕੀਨੰਵ ਵ ਅਹਸ਼ਰਨੀ ਫ਼ੀ ਜ਼ਮਰਾਤਿਲ ਮਸਾਕੀਨ ਯੌਮਲ ਕਿਯਾਮਹ । (ਤਿਰਮਿਜ਼ੀ ਜਿਲਦ 2 ਅਬਵਾਬੁਜ਼ੁਹਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ! ਅਲੱਹ !! ਮੈਂਨੂੰ ਮਿਸਕੀਨ ਹੋਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਜੀਉਂਦਾ ਰੱਖ ।

ਮਿਸਕੀਨ ਹੋਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਦੇ ਅਤੇ ਮਿਸਕੀਨੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਂਨੂੰ ਕਿਯਾਮਤ ਦੇ ਦਿਨ ਉਠਾਈਂ ।

ਇਕ ਵਾਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਬਜ਼ਾਰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬ ਸਹਾਬੀ ਨੂੰ ਜੋ ਸਬਬੀ ਤੌਰ'ਤੇ ਕੁਰੂਪ ਵੀ ਸਨ ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਭਾਰ ਚੁੱਕ ਚੁੱਕ ਕੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ । ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਕੁਰੂਪ ਸੀ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਿੱਟੀ, ਘੱਟੋ ਤੇ ਮੁੜ੍ਹਕੇ ਨਾਲ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਕੁਰੂਪ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੇ ਸਨ । ਐਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਉਹਨਾ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਪਰ ਦੁੱਖ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੇਖੇ । ਆਪ ਖਮੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਉਹਨਾ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਬੱਚੇ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਖੇਡਦੇ ਸਮੇਂ ਚੋਰੀ ਛਿਪੇ ਪਿੱਛੋਂ ਦੀ ਜਾਕੇ ਕਿਸੇ ਮਿਤੱਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਉੱਪਰ ਹੱਥ ਰੱਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਕੇ ਦੱਸੇ ਕਿ ਕਿਸਨੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਉੱਪਰ ਜਾਕੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ । ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਸ਼ਰੀਰ ਨੂੰ ਟਟੋਲਣਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਹਨ । ਉਂਝ ਵੀ ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇੰਨੇ ਗ਼ਰੀਬ, ਕੁਰੂਪ ਤੇ ਬੁਰੇ ਹਾਲ ਆਦਮੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਆਪਣੀ ਮੁਹਬੱਤ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੋਰ ਕੌਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਪਤਾ ਕਰਕੇ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਉਸ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮੁਹਬੱਤ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਮਿੱਟੀ ਘੱਟੋ ਤੇ ਪਸੀਨੇ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸ਼ਰੀਰ ਨੂੰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਵਸਤਰਾਂ ਨਾਲ ਮਲਣਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਇਹ ਦੇਖਦਾ ਸੀ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਮੁਹਬੱਤ ਤੇ ਹੌਸਲਾ ਕਿੰਨ੍ਹਾ ਹੈ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਹਰਕਤ ਤੋਂ ਮਨਾ ਨ ਕੀਤਾ । ਜੱਦ ਉਹ ਢਿੱਡ ਭਰਕੇ ਆਪ ਦੇ ਕਪੜਿਆਂ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਕਰ ਚੁੱਕਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਮਜ਼ਾਕ (ਮਖੌਲ) ਦੇ ਸੁਭਾਵ ਵਿੱਚ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇਕ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੈ ਕੋਈ ਉਸਦਾ ਖਰੀਦਾਰ ਹੈ ? ਆਪਦੇ ਇਸ ਇਕ ਵਾਕ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਅਰਸ਼ ਤੋਂ ਫ਼ਰਸ਼ 'ਤੇ ਲਿਆ ਪੱਟਖਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ

ਗੱਲ ਵੱਲ ਫੇਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂਨੂੰ ਮੁਹਮੱਦ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੌਣ ਕਦਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਕਿਸ ਯੋਗ ਹਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਮੈਂਨੂੰ ਗ਼ੁਲਾਮ ਕਰਕੇ ਹੀ ਖ਼ਰੀਦੇ । ਉਸਨੇ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਮੇਰਾ ਖ਼ਰੀਦਾਰ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਆਪਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਅਜਿਹਾ ਨ ਕਹੋ, ਤੁਹਾਡਾ ਮੁੱਲ ਰੱਬ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ।

ਆਪ ਨ ਕੇਵਲ ਆਪ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਦੇ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੀ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਣ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਬਾਰੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਮੁਸਾ ਅਸ਼ਅਰੀ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹਿ ਅਨਹੁ ਦੀ ਰਿਵਾਇਤ ਹੈ ਕਿ ਜੱਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਪਾਸ ਕੋਈ ਲੋੜਵੰਦ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਕਿ ਆਪ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ ਕਰਨ ਤਾਂ ਜੋ ਨੇਕ ਕੰਮ ਦੀ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ ਦੇ ਪੁੰਨ ਵਿੱਚ ਆਪ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਵੇ । (ਬੁਖਾਰੀ ਵ ਮੁਸਲਿਮ) ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਜਮਾਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਖ਼ੁਦ ਸਵਾਲੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਦੂਸਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਬਾਰੇ ਮੁਹਬੱਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ।

ਗ਼ਰੀਬਾ ਦੇ ਮਾਲ ਦੀ ਰੱਖਿਆ

ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਗ਼ਲਬੇ ਦੇ ਬਾਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੋਲ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਧੰਨ ਮਾਲ ਆਉਂਦੇ ਆਪ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿੰਦੇ । ਇਕ ਵਾਰ ਬਹੁਤ ਮਾਲ ਆਇਆ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀ ਪੁਤੱਰੀ ਹਜ਼ਰਤ ਫ਼ਤਿਮਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹਿ ਅਨਹਾ ਆਪ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ਰਸੂਲੁੱਲਾਹ ! ਇਹ ਦੇਖੋ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਚੱਕੀ ਪੀਹ ਪੀਹ ਕੇ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਜੇਕਰ ਆਪ ਮੈਂਨੂੰ ਇਸ ਧੰਨ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਲੱਡੀ ਜਾਂ ਗ਼ੁਲਾਮ ਦੇ ਦਿਓ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਵੰਡਾ ਦਿਆ ਕਰੇ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਫ਼ਾਤਿਮਾ, ਮੇਰੀ ਪੁਤੱਰੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੱਡੀ ਜਾਂ ਗ਼ੁਲਾਮ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ । ਜੱਦ ਤੁਸੀਂ ਸੌਣ ਲੱਗੋ ਤਾਂ ਤੇਤੀ (33) ਵਾਰ ਅਲਹਮਦੁਲਿੱਲਾਹ, ਤੇਤੀ (33) ਵਾਰ ਸੁਬਹਾਨਲੱਹੁ ਅਤੇ ਚੌਤੀ

(34) ਵਾਰ ਅਲੱਹੁ ਅਕਬਰ ਕਹਿ ਲਿਆ ਕਰੋ ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਲੌਂਡੀ ਜਾਂ ਗੁਲਾਮ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਦੱਵਾਤ ਬਾਬ ਅਤੱਕਬੀਰ ਵ ਤਸਬੀਹ ਇੰਦਲਮਨਾਮ)

ਇਕ ਵਾਰ ਕੁਝ ਧੰਨ ਮਾਲ ਆਇਆ ਉਹ ਆਪ ਨੇ ਲੋੜਵੰਦਾ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ । ਵੰਡਦੇ ਸਮੇਂ ਇਕ ਦੀਨਾਰ ਆਪਦੇ ਹੱਥਾਂ ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਓਟ ਵਿੱਚ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਮਾਲ ਵੰਡਦੇ ਵੰਡਦੇ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਜੱਦ ਸਾਰਾ ਮਾਲ ਵੰਡਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਪ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਆਏ ਅਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਾਈ । ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਬੈਠਕੇ ਜ਼ਿਕਰੇ ਇਲਾਹੀ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਪਦੀ ਅਧਿਕਤਰ ਆਦਤ ਸੀ ਜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਜਾਂ ਕੋਈ ਮਸਲਾ ਪੁਛਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੰਦੇ ਆਪ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕਿ ਕਈ ਸਹਾਬਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਗਰਦਨਾਂ ਦੇ ਉਪੱਰੋਂ ਦੀ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਘਰ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਦੀਨਾਰ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਏ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਆਕੇ ਕਿਸੇ ਲੋੜਵੰਦ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਫਰਮਾਇਆ ਇਹ ਦੀਨਾਰ ਡਿੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਮੈਂਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਸੀ ਮੈਂਨੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਯਾਦ ਆਇਆ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਇਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਆ ਗਈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਮਾਲ ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪਿਆ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਕੀ ਉਤੱਰ ਦਿਆਂਗਾ ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਝੱਟ ਅੰਦਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਾਕੇ ਇਹ ਮਾਲ ਕੱਢ ਲਿਆਇਆ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲਕੁਸੂਫ ਬਾਬ ਮਨ ਹੁਬੁੱਤਾਮੀਲ ਸਦਕਾ ਮਿਨ ਯੌਮਾਹਾ)

ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧਕੇ, ਇਹ ਕਿ ਆਪਨੇ ਸਦਕੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਨਤਾਨ ਲਈ ਹਰਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਤਾਂ ਜੋ ਅਜਿਹਾ ਨ ਹੋਵੇ ਕਿ ਆਪਦੇ ਮਾਨ ਤੇ ਸਮੱਾਨ ਕਰਕੇ ਸਦਕੇ ਦੇ ਮਾਲ ਲੋਕ ਆਪਦੀ ਸੰਤਾਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵੰਡ ਦਿਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਗ਼ਰੀਬ ਮਹਿਰੂਮ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਣ । ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਦਕੇ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਖਜ਼ੂਰਾਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਗਈਆਂ । ਹਜ਼ਰਤ ਇਮਾਮ ਹਸਨ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹਿ ਅਨਹੁ ਜੋ ਆਪਦੇ ਨਵਾਸੇ (ਦੋਹਤੇ) ਸਨ ਅਤੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੋ ਢਾਈ ਸਾਲ ਸੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਖਜ਼ੂਰ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾ ਲਈ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਝੱਟ ਉਂਗਲੀ ਮੂੰਹ

ਵਿੱਚ ਪਾਕੇ ਉਹਨਾਂ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਖਜੂਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਇਹ ਸਾਡਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ, ਗ਼ਰੀਬ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਕੁਸੂਫ਼ ਬਾਬ ਅਖ਼ਜ਼ ਸਧਕਾਤੁਲ ਤਮਰ)

ਗ਼ੁਲਾਮਾ ਨਾਲ ਸਦਾਚਾਰ

ਗ਼ੁਲਾਮਾ ਨਾਲ ਸਦਾਚਾਰ ਦਾ ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਆਪਦਾ ਇਹ ਆਦੇਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕੋਲ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਨ ਦਾ ਬੱਲ ਨ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜੇਕਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰ ਬੈਠੇ ਜਾਂ ਗਾਲ੍ਹ ਕੱਢ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਕੱਫ਼ਾਰਾ (ਵਟਾਂਦਰਾ) ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦੇਵੇ । (ਮੁਸਲਿਮ ਜਿਲਦ 2 ਕਿਤਾਬੁਲ ਈਮਾਨ)

ਮਅਰੂਰ ਬਿਨ ਸਵੈਦ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਰਿਵਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਮੈਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਸਹਾਬੀ ਅਬੂਜ਼ਰ ਗ਼ਫ਼ਾਰੀ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹੁ ਅਨਹੁ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਪੜੇ ਸਨ ਵੈਸੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਣ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਆਪਦੇ ਕਪੜੇ ਅਤੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਦੇ ਕਪੜੇ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਕਿਉਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਵਾਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਮਿਹਣਾ ਮਾਰਿਆ ਸੀ ਜੋ ਲੱਡੀ ਸੀ । ਇਸ 'ਤੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਤੂੰ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਹੈਂ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਤੱਕ ਕੁਫ਼ਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਨ । ਗ਼ੁਲਾਮ ਕੀ ਹਨ ਤੁਹਾਡੇ ਭਾਈ ਹਨ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹਨ, ਰੱਬ ਦੀ ਕਿਸੇ ਹਿਕਮਤ ਦੇ ਸਬਬ ਉਹ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਤੁਹਾਡੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਈ ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਹੇਠ ਆ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਜੋ ਕੁਝ ਆਪ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਖੁਆਵੇ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਆਪ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਨਾਏ । ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਕਿਸੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਤੋਂ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਨ ਲਏ ਜਿਸ ਦੀ ਉਸਨੂੰ ਤਾਕਤ ਨ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜੱਦ ਕਦੇ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਦੱਸੋ ਤਾਂ ਖੁੱਦ ਆਪ ਵੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਕੰਮ ਕਰੋ । (ਮੁਸਲਿਮ ਜਿਲਦ 2 ਕਿਤਾਬੁਲ ਈਮਾਨ)

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜੱਦ ਤੁਹਾਡਾ ਨੌਕਰ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ

ਖਾਣਾ ਲਿਆਏ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬਿਠਾ ਕੇ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਥੋੜਾ ਜਿੰਨਾ ਖਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰ ਖੁਆਓ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਖਾਣਾ ਲਿਆਕੇ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । (ਮੁਸਲਿਮ ਜਿਲਦ 2 ਕਿਤਾਬੁਲੁ ਈਮਾਨ)

ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕਦਰ

ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਜੋ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਜੱਦ ਤੈ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਲੋਕ ਗਿ੍ਫ਼ਤਾਰ ਹੋਕੇ ਆਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਤਮ ਜੋ ਅਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਲੰਘਿਆ ਹੈ ਉਸਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਵੀ ਸੀ । ਜੱਦ ਉਸਨੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਹਾਤਮ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਅਤਿਅੰਤ ਅਦਬ ਤੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਮਾਮਲਾ ਉਸ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ 'ਤੇ ਉਸਦੀ ਕੌਮ ਦੇ ਦੰਡ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । (ਅਲ ਸੀਰਤੁਲ ਹਲਬੀਯਹ ਜਿਲਦ 3 ਪੰਨਾਂ 227, ਸੀਰਤ ਅਲਾ ਇਬਨੇ ਅਬੀ ਤਾਲਿਬ ਕਰਮੁਲੱਹ ਵਜਹੁ)

ਇਸਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਓ

ਇਸਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਵਰਤਾਓ ਦਾ ਆਪ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੇ ਸਨ । ਆਪ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਹੱਕ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ । ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਵਿੱਚ ਲੜਕਿਆਂ ਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੇ ਵਿਰਸੇ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕੁਝ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭੈਣਾ ਨੂੰ ਵੀ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਰਸੇ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਇਸਲਾਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੱਕ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਮਾਲ ਦਾ ਪੱਕਾ ਮਾਲਕ ਕਰਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਪਤੀ ਨੂੰ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਪਤੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਮਾਲ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰ ਸਕੇ । ਇਸਤਰੀ ਆਪਣਾ ਮਾਲ ਖਰਚ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਪੂਰਨ ਖੁੱਦ ਮੁਖਤਾਰ ਹੈ । ਇਸਤਰੀ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਵਰਤਾਓ ਵਿੱਚ ਆਪ ਇੰਨ੍ਹੇ ਵਧੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਅਰਬ ਦੇ ਲੋਕ

ਜੋ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਆਦੀ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਦੇਖਕੇ ਠੋਕਰ ਲਗਦੀ ਸੀ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਕਈ ਵਾਰ ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦਿੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਝਿੜਕਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਕਿ ਅਰਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਹੱਕ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਪੁਰੁਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸਲਾਹ ਦੇਣ । ਇਸ 'ਤੇ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਕਿਹਾ ਕਰਦੀ ਕਿ ਜਾਓ ਜਾਓ ਮੁਹਮੱਦ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਸ਼ਵਰੇ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਰੋਕਦੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ । ਇਸ 'ਤੇ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਇਸ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਤਾਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਬਹੁਤ ਲਾਡਲੀ ਹੈ ਉਸਦਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਨ ਕਰੋ ਬਾਕੀ ਰਹੀ ਤੁਹਾਡੀ ਪੁੱਤਰੀ ਸੋ ਜੇਕਰ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਗੁਸਤਾਖੀ ਦਾ ਦੰਡ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾਵੇਗੀ । ਇਕ ਵਾਰ ਜੱਦ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਕੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਦਿਨ ਆਪ ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿਣਗੇ ਅਤੇ ਪਤਨੀਆਂ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਮੈਂਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਦੇਖੋ ਮੈਂ ਜੋ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਉਹੋ ਹੋ ਗਿਆ । ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪੁੱਤਰੀ ਹਫ਼ਜ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਦੇ ਘਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ । ਮੈਂ ਹਫ਼ਜ਼ਾ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਕੀ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਲਾਕ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਉਹਨਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਇਹ ਤਾਂ ਮੈਂਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਘਰ ਨਹੀਂ ਆਉਣਗੇ । ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਹਫ਼ਜ਼ਾ, ਮੈਂ ਤੈਂਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਆਇਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਨਕਲਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈਂ ਜੱਦਕਿ ਆਇਸ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਤਾਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰੀ ਹੈ । ਦੇਖ ਆਖ਼ਰ ਤੂੰ ਉਹੋ ਮੁਸੀਬਤ ਸਹੇੜੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਮੈਂਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੋਲ ਆਇਆ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਕ ਖੁਰਦਰੀ ਚਟਾਈ ਉੱਪਰ ਲੇਟੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਆਪ ਦੇ ਸ਼ਰੀਰ ਉੱਪਰ ਕੁਰਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ

ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਸੀਨੇ ਤੇ ਪਿੱਠ ਉੱਪਰ ਚਟਾਈ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪਏ ਹੋਏ ਸਨ ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਇਹ ਕੈਸਰੋ ਕਿਸਰਾ ਕਿੱਥੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਕਿ ਇਹਨਾ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਨੇਮਤਾਂ ਮਿਲਣ ਪਰ ਉਹ ਕਿੰਨੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਲੰਘਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਰਸੂਲ ਨੂੰ ਇਹ ਕਸ਼ਟ ਹੈ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਉਮਰ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਰੱਬ ਦੇ ਰਸੂਲਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਇਹ ਦੁਨੀਆਦਾਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ੁਗਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਮੈਂ ਆਪਨੂੰ ਉਹ ਸਾਰੀ ਘਟਨਾ ਸੁਣਾਈ ਜੋ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਤੇ ਪੁਤਰੀ ਨਾਲ ਬੀਤਿਆ ਸੀ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਹੱਸ ਪਏ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਉਮਰ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਅਪਣੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਤਲਾਕ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਮਸਲਹਤ (ਨੇਕੀ ਦੇ ਸਬਬ) ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾ ਲਈ ਆਪਣੇ ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਹੈ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਨਿਕਾਹ ਬਾਬ ਮੋਇਜ਼ਾਤੁਰਿਜਾਲ ਇਬਨਾਤੁਲਹਾਲ ਜ਼ੋਜ਼ਾਹਾ)

ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦਾ ਆਪ ਨੂੰ ਇੰਨ੍ਹਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਨਮਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਬੱਚੇ ਦੇ ਰੋਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਾ ਕੇ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਇਕ ਬੱਚੇ ਦੇ ਰੋਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ ਸੀ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨ੍ਹਾ ਕਸ਼ਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਨਮਾਜ਼ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਜੋ ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਲੈ ਸਕੇ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਸਲਾਤ ਬਾਬ ਮਨ ਅਖ਼ਫ਼ਸੱਲਾਤਾ ਇੰਦਾ ਬਕਾਉਸੱਬੀ)

ਜੱਦ ਆਪ ਅਜਿਹੇ ਸਫ਼ਰ ਉੱਪਰ ਜਾਂਦੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤੁਰਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ । ਇਕ ਵਾਰ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਅਵਸਰ 'ਤੇ ਜੱਦ ਕਿ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣਿਆਂ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਗਾਂ ਅਤੇ ਉਠਾਂ ਦੀਆਂ ਨਕੇਲਾਂ ਚੁੱਕ ਲਈਆਂ, ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਰਫਕਨ ਬਿਲਕਵਾਰੀਰ, ਅਰੇ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹੋ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵੀ ਨਾਲ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਠ ਦੁੜਾਓਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸੀਸੇ ਹਨ ਚਕਨਾਚੂਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਅਦਬ)

ਇਕ ਵਾਰ ਜੰਗ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਗੜਬੜੀ ਕਰਕੇ ਸਵਾਰੀਆਂ ਬਿਦਕ

ਗਈਆਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਵੀ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਪਏ ਅਤੇ ਕਈ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵੀ ਡਿੱਗ ਪਈਆਂ । ਇਕ ਸਹਾਬੀ ਜਿੰਨਾ ਦਾ ਉਠ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਸੀ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਡਿੱਗਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੇਖਕੇ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਛਾਲ ਮਾਰਕੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਵੱਲ ਦੌੜੇ, ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਮੈਂ ਮਰ ਜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਆਪ ਬਚੇ ਰਹਿਣ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਪੈਰੂ ਰਕਾਬ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਆਪ ਨੇ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਸਹਾਬੀ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, “ਮੈਂਨੂੰ ਛੱਡੋ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵੱਲ ਜਾਓ” । ਜੱਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰਕੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਵਫ਼ਾਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਰਿਆਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠ ਕਰਕੇ ਜੋ ਵਸੀਯੱਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਇਹ ਵੀ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅੰਤਮ ਵਸੀਯੱਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚੰਗਾ ਸੁਲੂਕ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ । ਆਪ ਅਧਿਕਤਰ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਲੜਕੀਆਂ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰਬੀਯਤ (ਪਾਲਣਾ) ਕਰੇ । ਰੱਬ ਕਿਯਾਮਤ ਦੇ ਦਿਨ ਉਸ 'ਤੇ ਨਰਕ ਹਰਾਮ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ । (ਤਿਰਮਿਜ਼ੀ ਜਿਲਦ 2, ਅਬਵਾਬ ਬਰੁੱਸੱਲਾਤ ਬਾਬ ਮਾ ਜਾਆ ਫਿਨੱਫਕਾਤਾ ਅਲਲਬਨਾਤ)

ਅਰਬਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਗ਼ਲਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੁੱਟ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਜੱਦ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਇਸਤਰੀਆਂ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਲੱਡੀਆਂ ਹਨ ਤੁਹਾਡੀ ਲੱਡੀਆਂ ਨਹੀਂ । ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨ ਮਾਰਿਆ ਕਰੋ । ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਅਜੇ ਤੱਕ ਪੂਰੀ ਤਰਬੀਯਤ (ਸਿੱਖਿਆ) ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਹਨਾ ਨੇ ਇਸ ਦਲੇਰੀ ਵਿੱਚ ਆਣਕੇ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਫ਼ਸਾਦ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ । ਅੰਤ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹੁ ਅਨਹੁ ਨੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੋਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਦਲੇਰੀਆਂ ਕਰਦੀ ਹਨ । ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ

ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਗਿਆ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੁੱਟ ਲਿਆ ਕਰੀਏ । ਕਿਉਂਕਿ ਅਜੇ ਤੱਕ ਇਸਤਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਆਦੇਸ਼ ਨਾਜ਼ਲ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਸਨ, ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਇਸਤਰੀ ਹੱਦ ਤੋਂ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰ ਲਿਆ ਕਰੋ । ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਬਜਾਏ ਇਸਦੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਅਤਿਅੰਤ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਦੇ ਪੁਰਸ਼ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਦੰਡ ਦਿੰਦੇ ਉਹਨਾ ਨੇ ਉਹੋ ਪੁਰਾਣਾ ਅਰਬੀ ਵਤੀਰਾ ਫੜ ਲਿਆ । ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਕੋਲ ਆਕੇ ਸਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਸਹਾਬਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁਮ ਨੂੰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਜੋ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਓ ਨਹੀ ਕਰਦੇ ਜਾਂ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਰੱਬ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਵਿੱਚ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕ ਕਾਇਮ ਹੋਏ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰਕੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ । ਅਬੂ ਦਾਉਦ ਕਿਤਾਬੁਨਿਕਾਹ)

ਮੁਆਵੀਯਹ ਬਿਨ ਹਿੰਦਾ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਪਤਨੀ ਦਾ ਹੱਕ ਸਾਡੇ ਉੱਪਰ ਕੀ ਹੈ ? ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਜੋ ਰੱਬ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਖੁਆਓ ਅਤੇ ਜੋ ਰੱਬ ਨੇ ਤੁਹਨੂੰ ਪਾਉਣ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਪਹਿਨਾਓ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਥੱਪੜ ਨ ਮਾਰੋ, ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਨ ਕੱਢੋ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨ ਕੱਢੋ । (ਅਬੂ ਦਾਉਦ)

ਅਪਨੂੰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦੇ ਇੰਨ੍ਹਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਸੀਹਤ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੋ ਲੋਕ ਬਾਹਰ ਸਫ਼ਰ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨਾ ਦੇ ਬਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਨ ਹੋਵੇ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਹੁਰੈਰਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਤੋਂ ਰਿਵਾਇਤ ਹੈ ਕਿ ਜੱਦ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀਆਂ ਉਹਨਾ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲਏ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸਾਕਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰਕੇ ਛੇਤੀ ਪਰਤ ਆਵੇ । (ਬੁਖ਼ਾਰੀ ਵ ਮੁਸਲਿਮ)

ਆਪਦਾ ਆਪਣਾ ਇਹ ਢੰਗ ਸੀ ਕਿ ਜੱਦ ਸਫ਼ਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਦਿਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜੇਕਰ ਰਾਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਹੀ ਡੇਰਾ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਵੇਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਮਨਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਚਾਨਕ ਘਰ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਤੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ । (ਬੁਖਾਰੀ ਵ ਮੁਸਲਿਮ) ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹਿਕਮਤ ਸੀ ਕਿ ਇਸਤਰੀ ਤੇ ਪੁਰੁਸ਼ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਪੁਰੁਸ਼ ਦੀ ਗ਼ੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲਿਬਾਸ ਅਤੇ ਸ਼ਰੀਰ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਪੂਰਾ ਖ਼ਿਆਲ ਨ ਰੱਖਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਪਤੀ ਅਚਨਚੇਤ ਘਰ ਵਿੱਚ ਆਣ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਡਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਹਬੱਤ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਜੋ ਮਰਦ ਔਰਤ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਕੋਈ ਠੇਸ ਨ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇ । ਇਸ ਲਈ ਆਪਨੇ ਹਿਦਾਇਤ ਫ਼ਰਮਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਜੱਦ ਵੀ ਸਫ਼ਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਵੇ ਤਾਂ ਦਿਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਖ਼ਬਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸਦੇ ਇਸਤਕਬਾਲ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲੈਣ ।

ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਆਪਦਾ ਅਮਲ

ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵਸੀਯੱਤ ਕਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਸਾਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਨ ਪਹੁੰਚੇ ।

ਮਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਆਪਦਾ ਇਹ ਵੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਜੱਦ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਮਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਕਦੇ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ । ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਿਆਨ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਬੁਰਾਈ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਪਰ ਉਸਦੀਆਂ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਲਾਭ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾ ਵਿੱਚ ਉਸ ਲਈ ਦੁਆ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗੀ । (ਬੁਖਾਰੀ)

ਆਪ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੋ ਲੋਕ ਮਰ ਜਾਣ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਰਜ਼ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਅਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ । ਇਸ ਲਈ ਜੱਦ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਉਸ'ਤੇ ਕਰਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਆਪ ਜਾਂ ਖੁੱਦ ਉਸਦਾ ਕਰਜ਼ ਅਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਸਾਕਾਂ ਵਿੱਚ

ਇਸ ਦੀ ਤਹਿਰੀਕ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਜਨਾਜ਼ਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਨ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ ਜੱਦ ਤੱਕ ਉਸਦਾ ਕਰਜ਼ ਅਦਾ ਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ।

ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਓ

ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਦਾ ਵਰਤਾਓ ਅਤਿਅੰਤ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਆਪ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜਿਬਰਾਈਲ ਮੈਂਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਓ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮੈਂਨੂੰ ਖ਼ਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਵਾਂਢੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਵਾਰਸ ਹੀ ਕਰਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ । (ਬੁਖਾਰੀ ਵ ਮੁਸਲਿਮ)

ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਜ਼ਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹੁ ਅਨਹੁ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂਥੋਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਹੇ ਅਬੂ ਜ਼ਰ, ਜੱਦ ਕਦੇ ਸ਼ਰੋਬਾ (ਤਰੀ) ਬਣਾਓ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਵੱਧ ਪਾ ਲਿਆ ਕਰੋ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਿਆ ਕਰੋ (ਮੁਸਲਿਮ) । ਇਹ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਕਿ ਦੂਸਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਅਰਥ ਬਦਵੀ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੱਧੀਆ ਖਾਣਾ ਸ਼ੋਰਬਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਆਪ ਨੇ ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਇਸੇ ਖਾਣੇ ਬਾਰੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਆਪਣੇ ਮਜ਼ੇ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਨ ਕਰੋ । ਇਸਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਗਵਾਂਢੀ ਤੁਹਾਡੇ ਖਾਣੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕੇ ।

ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਹੁਰੈਰਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹੁ ਅਨਹੁ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਕ ਵਾਰ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਖੁਦਾ ਦੀ ਕਸਮ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਮੌਮਨ ਨਹੀਂ, ਖੁਦਾ ਦੀ ਕਸਮ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਮੌਮਨ ਨਹੀਂ, ਸਹਾਬਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹੁ ! ਕੌਣ ਮੌਮਨ ਨਹੀਂ, ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਉਹ ਜਿਸਦਾ ਗਵਾਂਢੀ ਉਸਦੇ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਬਦਸਲੂਕੀ (ਭੈੜੇ ਵਿਵਹਾਰ) ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ । (ਬੁਖਾਰੀ ਵ ਮੁਸਲਿਮ) ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪ ਨਸੀਹਤ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਕਿ ਆਪਣੇ ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਿਆ ਕਰੋ ।

ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਜੇਕਰ ਬਕਰੀ ਦਾ ਇਕ ਖਰੋੜਾ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਗਵਾਂਢੀ ਦਾ ਹੱਕ ਰੱਖੇ । (ਬੁਖਾਰੀ ਵ ਮੁਸਲਿਮ) ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ

ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਡਾ ਗਵਾਂਢੀ ਤੁਹਾਡੀ ਕੰਧ ਵਿੱਚ ਕਿੱਲ੍ਹਾ ਗਵੱਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਕੰਧ ਨਾਲ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡਾ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਨ ਕਰੋ । (ਬੁਖਾਰੀ ਵ ਮੁਸਲਿਮ)

ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਹੁਰੈਰਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਤੋਂ ਰਿਵਾਇਤ ਹੈ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਕੋਈ ਅਲੱਹ ਤਆਲਾ ਤੇ ਯੌਮਿ ਆਖ਼ਰਤ (ਪਰਲੈ ਦੇ ਦਿਨ) 'ਤੇ ਈਮਾਨ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਗਵਾਂਢੀ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਨ ਦੇਵੇ । ਜੇ ਕੋਈ ਅਲੱਹ ਤੇ ਯੌਮਿ ਆਖ਼ਰਤ 'ਤੇ ਈਮਾਨ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਹਿਮਾਨ (ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ) ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਨ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਅਲੱਹ ਤੇ ਯੌਮਿ ਆਖ਼ਰਤ ਉੱਪਰ ਈਮਾਨ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਨੇਕ ਗੱਲ ਕਰੇ ਜਾਂ ਚੁੱਪ ਰਹੇ । (ਮੁਸਲਿਮ)

ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸਾਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ

ਵਰਤਾਓ

ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਅਧਿਕਤਰ ਲੋਕ ਜੱਦ ਜਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਾਂਪਿਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਵਰਤਾਓ ਵਿੱਚ ਉਣਤਾਈ ਦਿਖਾਉਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਸ ਉਣਤਾਈ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਂਪਿਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਵਰਤਾਓ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਇਸੇ ਲਈ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਹੁਰੈਰਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੋਲ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਮੇਰੇ ਚੰਗੇ ਵਰਤਾਓ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹੱਕਦਾਰ ਕੌਣ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਤੇਰੀ ਮਾਂ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਫਿਰ । ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਫਿਰ ਵੀ ਤੇਰੀ ਮਾਂ । ਉਸੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਇਸਦੇ ਬਾਦ, ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਇਸ ਦੇ ਬਾਦ ਵੀ ਤੇਰੀ ਮਾਂ । ਉਸਨੇ ਚੌਥੀ ਵਾਰ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਇਸਦੇ ਬਾਦ । ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਫਿਰ ਤੇਰਾ ਬਾਪ (ਪਿਤਾ) ਫਿਰ ਜੋ ਉਸਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹੋਣ ਫਿਰ ਜੋ

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਹੋਣ । (ਬੁਖਾਰੀ ਵ ਮੁਸਲਿਮ)

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਫ਼ੌਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ । ਪਤਨੀਆਂ ਦੇ ਬਜ਼ਰਗ (ਵਡੇਰੇ) ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਦਬ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਜੱਦ ਫ਼ਤਿਹ ਮੱਕਾ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਆਪ ਜੇਤੂ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੌਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ ਤਾਂ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਆਪਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਲਈ ਲਿਆਏ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਆਪਣੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਕਸ਼ਟ ਦਿੱਤਾ ਮੈਂ ਖੁੱਦ ਇਹਨਾਂ ਕੋਲ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ । (ਅਲਸੀਰਾਤੁਲ ਹਲਬੀਯਹ ਜਿਲਦ 3, ਪੰਨਾ 99) ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਸਹਾਬਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁਮ ਨੂੰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਬੁੱਢੇ ਮਾਂਪਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵੇਖੇ ਅਤੇ ਫ਼ਿਰ ਵੀ ਸਵਰਗ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਨ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬਦਬਖ਼ਤ ਹੈ । ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਬੁੱਢੇ ਮਾਂਪਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਇੰਨ੍ਹਾ ਵਾਰਸ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੁੱਢੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਨੇਕੀ ਵਿੱਚ ਪੱਕਾ ਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਮੁਸਲਿਮ)

ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਮੇਰੇ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਨੇਕ ਸੁਲੂਕ (ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਓ) ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬਦਸੁਲੂਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਉਪਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਹ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮੁਹਬੱਤ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੌੜਾ ਬੋਲ ਬੋਲਦੇ ਹਨ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਜੇਕਰ ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫ਼ਿਰ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਖੁਦਾ ਤਆਲਾ ਦੀ ਮਦਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਿਲਦੀ ਰਹੇਗੀ । (ਮੁਸਲਿਮ)

ਇਕ ਵਾਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਸਦਕਾ ਵ ਖ਼ੈਰਾਤ ਬਾਰੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਪਦੇ ਇਕ ਸਹਾਬੀ ਅਬੂ ਤਲਹਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਆਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਇਕ ਬਾਗ਼ ਸਦਕੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਕਫ਼ (ਦਾਨ) ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਸ 'ਤੇ

ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਸਦਕਾ ਹੈ ਬਹੁਤ ਵੱਧੀਆ ਸਦਕਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਲਓ ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵਕਫ਼ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹੋ ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿਓ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਤੱਫ਼ਸੀਰ)

ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਆਪ ਜੀ ਕੋਲ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ, ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਮੈਂ ਆਪ ਤੋਂ ਹਿਜ਼ਰਤ ਦੀ ਬੈਅਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਪ ਤੋਂ ਰੱਬ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਜਿਹਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਬੈਅਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਨਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰਾ ਖੁਦਾ ਮੈਥੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਮਾਪਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ ? ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਦੋਵੇਂ ਜੀਉਂਦੇ ਹਨ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਖੁਦਾ ਤੁਹਾਥੋਂ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਹਾਂ ਰਸੂਲੁਲੱਹ, ਆਪਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਫਿਰ ਚੰਗਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਾਪਸ ਜਾਓ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕਰੋ । (ਬੁਖਾਰੀ ਵ ਮੁਸਲਿਮ)

ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਚੰਗੇ ਵਾਤਾਓ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੀ ਕੋਈ ਬੰਦਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਗ਼ਰੀਬ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਦੇ ਹੋਣ, ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਓ ਕਰਨਾ ਨੋਕੀ ਹੈ । ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਦੀ ਇਕ ਪਤਨੀ ਮੁਸ਼ਰਿਕਾ (ਬੁਤ ਪਰਸਤ) ਸੀ । ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਦੀ ਪੁਤਰੀ ਅਸਮਾਅ ਨੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਉ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹਾਂ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਜ਼ਰੂਰ ਉਹ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਹੈ, ਤੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਉ ਕਰ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਲ ਅਦਬ)

ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਤਾਂ ਵੱਖ ਰਹੇ ਆਪ ਆਪਣੇ ਸਾਕਾਂ ਦੇ ਸਾਕਸੰਬੰਧੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਿਤਰਾਂ ਤੱਕ ਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦੇ ਸਨ । ਜੱਦ ਕਦੇ ਆਪ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਆਪ ਹਜ਼ਰਤ ਖਦੀਜਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਦੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਵੱਲ ਅਵਸ਼ ਗੋਸ਼ਤ (ਮਾਸ) ਭਿਜਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਖਦੀਜਾ ਦੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਨ ਭੁਲਣਾ । ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਗੋਸ਼ਤ (ਮਾਸ) ਜ਼ਰੂਰ ਭਿਜਵਾਉਣਾ । (ਬੁਖਾਰੀ ਵ ਮੁਸਲਿਮ)

ਇਕ ਵਾਰ ਹਜ਼ਰਤ ਖਦੀਜਾ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਦ ਆਪ ਸਭਾ ਵਿੱਚ

ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਦੀ ਭੈਣ ਹਾਲਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਈ ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉੱਪਰ ਖੜੇ ਹੋਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਕੀ ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਆ ਸਕਦੀ ਹਾਂ?' ਹਾਲਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਮਰਹੂਮਾ ਭੈਣ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਅਤਿਅੰਤ ਮੇਲ ਕਰ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦਿਆਂ ਹੀ ਆਪ ਚੌਂਕ ਗਏ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸੰਭਲਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, 'ਓਹ ਮੇਰੇ ਖ਼ੁਦਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਖ਼ਦੀਜ਼ਾ ਦੀ ਭੈਣ ਹਾਲਾ ਹੈ। (ਬੁਖ਼ਾਰੀ ਵ ਮੁਸਲਿਮ)। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਸੱਚੀ ਮੁਹਬੱਤ ਦਾ ਉਸੂਲ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜਿਸਦਾ ਅਦਬ ਹੋਵੇ, ਉਸਦੇ ਕਰੀਬੀ ਅਤੇ ਨੇੜਤਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਮੁਹਬੱਤ ਤੇ ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਨਸ ਬਿਨ ਮਾਲਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਵਾਰ ਸਫ਼ਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਰੀਰ ਬਿਨ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਇਕ ਦੂਜੇ ਸਹਾਬੀ ਵੀ ਨਾਲ ਸਨ। ਉਹ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰਾਂ ਵਾਂਗ ਮੇਰੇ ਕੰਮ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਰੀਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਵੱਡੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾ ਦਾ ਅਦਬ ਅਨਸ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਆਪਣੇ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਮਨਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਨ ਕਰਨ। ਮੇਰੇ ਅਜਿਹਾ ਆਖਣ 'ਤੇ ਉਹ ਉਤਰ ਵਿੱਚ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਮੈਂ ਅੰਸਾਰ ਨੂੰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਅਤਿਅੰਤ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨਾਲ ਇਹ ਮੁਹਬੱਤ ਦੇਖਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪ੍ਰਣ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੱਦ ਕਦੇ ਵੀ ਮੈਂਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅੰਸਾਰੀ ਨਾਲ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇਗਾ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ ਗਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਮੈਂਨੂੰ ਨ ਰੋਕੋ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਣ ਪੂਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

(ਬੁਖ਼ਾਰੀ ਵ ਮੁਸਲਿਮ)

ਇਸ ਘਟਨਾ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਮਹਬੂਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਮਹਬੂਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮਾਂਪਿਆਂ ਦਾ ਸਚਾ ਅਦਬ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਂਪਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮਿਤਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਅਦਬ ਕਰਦੇ

ਹਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਸਾਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਬਿਹਤਰੀਨ ਨੇਕੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਮਿਤਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖੇ। ਇਹ ਗੱਲ ਆਪ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਉਮਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੂੰ ਕਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਹਨਾ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਉਹ ਹੱਜ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਦਿੱਸਿਆ, ਆਪਣੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਵਾਰੀ ਵਾਲਾ ਗਧਾ ਉਸਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਅਮਾਮਾ (ਪਗੜੀ) ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਆਪਣੇ ਇਹ ਕੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਏਰਾਬੀ ਲੋਕ ਹਨ ਇਹਨਾ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਦੇ ਦਿਓ ਤਾਂ ਇਹ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਬਦੁੱਲਾਹ ਬਿਨ ਉਮਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਦਾ ਮਿਤਰ ਸੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਰਸੂਲੁੱਲੱਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਤੋਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਨੇਕੀ ਦੇ ਉਤਮ ਦਰਜੇ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਮਿਤਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖੇ। (ਮੁਸਲਿਮ)

ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ

ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਨੇਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੰਗੇ ਚੰਗ ਨਾਲ ਰਹਸਮਈ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਸੀਹਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਮੁਸਾ ਅਸ਼ਅਰੀ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਨੇਕ (ਚੰਗਾ) ਮਿਤਰ ਤੇ ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਬਦ ਮਿਤਰ ਤੇ ਬਦ ਸੰਗਤ ਦੀ ਉਧਾਰਣ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਸੁਗੰਧ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਸੁਗੰਧ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲਾ ਉਸਦੀ ਸੁਗੰਧ ਲਏਗਾ ਅਤੇ ਲਾਭ ਉਠਾਏਗਾ, ਫਿਰ ਰੱਖ ਛੱਡੇਗਾ ਤਾਂ ਵੀ ਸੁਗੰਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਗਾ। ਪਰ ਜਿਸਦੀ ਸੰਗਤ ਬਦ ਹੋਵੇਗੀ ਉਸਦੀ ਉਧਾਰਣ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਭੱਠੀ ਦੀ ਅੱਗ ਨੂੰ ਫੂਕਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਇੰਨੀ ਹੀ ਆਸ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਚੰਘਿਆੜੀ ਉੱਡ ਕੇ ਉਸਦੇ ਕਪੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾੜ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਕੋਲੀਆਂ ਦੀ ਬਦਬੋ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਦਮਾਗ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਆਪ ਆਪਣੇ ਸਹਾਬਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਚਰਣ ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਅਪਣਾਓ । (ਬੁਖਾਰੀ ਵ ਮੁਸਲਿਮ)

ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਈਮਾਨ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬਹੁਤ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਠੇਕਰ ਨ ਲੱਗੇ । ਇਕ ਵਾਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਸਨ ਕਿ ਆਪਦੀ ਇਕ ਪਤਨੀ ਸਫ਼ੀਯਹ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਈ । ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਉਚਿਤ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਆਉਣ । ਜੱਦ ਆਪ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਘਰ ਛੱਡਣ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵਿਅਕਤੀ ਮਿਲੇ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ੰਕਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਭਰਮ ਪੈਦਾ ਨ ਹੋਵੇ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕਿਸੇ ਇਸਤਰੀ ਨਾਲ ਰਾਤ ਸਮੇਂ ਕਿੱਥੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਦੇਖੋ ਇਹ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਸਫ਼ੀਯਹ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਹਨ । ਉਹਨਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਸਾਨੂੰ ਆਪ ਉੱਪਰ ਬਦਜ਼ਨੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਕਿਵੇਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਸ਼ੈਤਾਨ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਵਿੱਚ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਡਰਿਆ ਕਿ ਕਿਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਈਮਾਨ ਨੂੰ ਜ਼ੋਫ਼ ਨ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇ । (ਬੁਖਾਰੀ ਅਬਵਾਬੁਲ ਏਤਿਕਾਫ਼)

ਦੁਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਐਬ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣੇ

ਆਪ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਐਬ ਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਆਪ ਉਸਨੂੰ ਛੁਪਾਉਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਐਬ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਮੋੜਦੇ ਸਨ । ਆਪ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੋ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਗੁਨਾਹ (ਐਬ) ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਛੁਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਲੱਹ ਤਆਲਾ ਕਿਯਾਮਤ ਦੇ ਦਿਨ ਉਸਦੇ ਗੁਨਾਹ ਛੁਪਾਏਗਾ । (ਮੁਸਲਿਮ)

ਆਪ ਇਹ ਵੀ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੇਰੀ ਉਮੱਤ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਗੁਨਾਹ (ਪਾਪ) ਮਿਟ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਅਰਥਾਤ ਤੌਬਾ (ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ) ਨਾਲ) ਪਰ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਫਿਰਨ ਉਹਨਾ ਦਾ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਨਹੀਂ । ਫਿਰ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਕਿ ਆਪ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਰਾਤ ਸਮੇਂ ਪਾਪ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੱਬ ਉਸ'ਤੇ ਪਰਦਾ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਵੇਰ ਸਮੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਓਏ ! ਫਲਾਣੇ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇਹ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਓਏ ਫਲਾਣੇ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇਹ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਰਾਤ ਨੂੰ ਰੱਬ ਉਸਦੇ ਕੰਮ'ਤੇ ਪਰਦਾ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਇਹ ਆਪਣੇ ਪਾਪ ਨੂੰ ਆਪ ਨੰਗਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

(ਬੁਖਾਰੀ ਵ ਮੁਸਲਿਮ)

ਕਈ ਲੋਕ ਨਾਦਾਨੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਾਪ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਕਰਨਾ ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ (ਤੌਬਾ) ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਾਪ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਤੌਬਾ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਪਾਪ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬੇਹਿਯਾਈ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਪਾਪ ਹਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਭੈੜਾ ਹੈ ਪਰ ਜੋ ਲੋਕ ਪਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਮ ਤੇ ਨਿੰਦਿਆ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾ ਲਈ ਤੌਬਾ (ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ) ਦਾ ਮਰਗ ਖੁੱਲਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਕਵਾ (ਸੰਜਮਤਾ) ਉਹਨਾ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਨ ਕੋਈ ਨੇਕ ਮੌਕਾ ਅਜਿਹਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਕਵਾ (ਸੰਜਮਤਾ) ਵਿਜੇਈ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਨਾਹ (ਪਾਪ) ਭੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਜੋ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਫ਼ਖਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਪ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਵੀ ਮਿੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੱਦ ਪਾਪ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਵੀ ਮਿੱਟ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਤੌਬਾ (ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ) ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੀ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਇਕ ਵਾਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਮੈਂ ਜ਼ਨਾ (ਬਲਾਤਕਾਰ) ਕੀਤਾ ਹੈ । ਜ਼ਨਾ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਦੰਡਨੀ ਜੁਰਮ ਵਿੱਚੋਂ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜਿੱਥੇ ਇਸਲਾਮੀ ਸ਼ਰੀਅਤ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇ ਉੱਥੇ ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਨਾ ਇਸਲਾਮੀ ਉਸੂਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਸ਼ਰੀਰਕ ਦੰਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੱਦ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਮੈਂ ਜ਼ਨਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਮੂੰਹ ਫੇਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ

ਵਸਲੱਮ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਜਿਸ ਗੁਨਾਹ 'ਤੇ ਰੱਬ ਨੇ ਪਰਦਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਇਲਾਜ ਤੌਬਾ ਹੈ । ਉਸਦਾ ਇਲਾਜ ਘੋਸ਼ਣਾ ਨਹੀਂ । ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਆਪ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਮੂੰਹ ਸੀ ਉੱਥੋਂ ਖੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਹੋ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਮੈਂ ਜ਼ਨਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ਫਿਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੂੰਹ ਫੇਰ ਲਿਆ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਣ ਕੇ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਦਹੁਰਾਈ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫਿਰ ਉਸ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲਿਆ । ਫਿਰ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਪਾਸੇ ਆਣ ਖੜੋਤਾ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਆਪ ਦਾ ਮੂੰਹ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਚੌਥੀ ਵਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦਹੁਰਾਇਆ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਮੈਂ ਤਾਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਆਪਣੇ ਗੁਨਾਹ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਨ ਕਰੇ ਜੱਦ ਤੱਕ ਰੱਬ ਇਸ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤ (ਫੜ) ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਪਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਲਈ ਆਪ ਹੀ ਚਾਰ ਵਾਰ ਗਵਾਹੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਹੁਣ ਮਜਬੂਰ ਹਾਂ । (ਤਿਰਮਿਜ਼ੀ ਅਬਵਾਬੁਲ ਹੁਦੂਦ) ਇਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਆਰੋਪ ਲਾਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਆਰੋਪ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਜਿਸ ਇਸਤਰੀ ਬਾਰੇ ਇਹ ਜ਼ਨਾ ਦਾ ਦਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛੋ । ਜੇਕਰ ਉਹ ਇਨਕਾਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨ ਕਹੋ । ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਇਸਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਇਕਰਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਦੰਡ ਦਿਓ । ਪਰ ਜੇਕਰ ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਵੀ ਇਕਰਾਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਦੰਡ ਦਿਓ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਇਹ ਢੰਗ ਸੀ ਕਿ ਜਿੰਨਾ ਕਾਰਜਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਰਆਨ ਕਰੀਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨ ਉਤਰੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਤੌਰਾਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਥੋਂ ਅਮਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ । ਤੌਰਾਤ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜ਼ਾਨੀ (ਜ਼ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਲਈ ਸੰਗਸਾਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵੀ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਸੰਗਸਾਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ । ਜੱਦ ਲੋਕ ਉਸ 'ਤੇ ਪੱਥਰ ਮਾਰਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਭਜਣਾ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੌੜ ਕੇ ਉਸਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਤੌਰਾਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਜੱਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਆਪਣੇ

ਇਸ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਆਪ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਦੰਡ ਉਸ ਦੇ ਕਰਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਜੱਦ ਉਹ ਭੱਜਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਇਕਰਾਰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੇ ਬਾਦ ਤੁਹਾਡਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਗਸਾਰ ਕਰਦੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ।

ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸ਼ਰੀਅਤ ਪ੍ਰਗਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਹੋਣੀ ਜਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਹਾਬਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁਮ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਮੁਸ਼ਰਿਕ ਮਿਲਿਆ ਜੋ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਏਧਰ ਉਧਰ ਲੁਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜੱਦ ਕਦੇ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਇਕੱਲਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਸ'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ । ਉਸਾਮਾ ਬਿਨ ਜੈਦ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੇ ਉਸਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਕ ਮੌਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਤਲਵਾਰ ਚੁੱਕੀ । ਜੱਦ ਉਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਕਾਬੂ ਆਗਿਆ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ 'ਲਾ ਇਲਾਹਾ ਇਲਲੱਹੁ' ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਉਸਾਮਾ ਨੇ ਉਸਦੇ ਕਥਨ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ । ਜੱਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਇਸ ਲੜਾਈ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਦੇਣ ਲਈ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਮਦੀਨੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਲੜਾਈ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਾਲ ਵਰਨਣ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਇਹ ਘਟਨਾ ਵੀ ਵਰਨਣ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਇਸ 'ਤੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਉਸਾਮਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੂੰ ਬੁਲਵਾਇਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹਾਂ, ਆਪ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਕਿਯਾਮਤ ਦੇ ਦਿਨ ਕੀ ਕਰੋਗੇ ਜੱਦ 'ਲਾ ਇਲਾਹਾ ਇਲਲੱਹੁ' ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਰੁਧ ਗਵਾਹੀ ਦੇਵੇਗਾ । ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਜੱਦ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ 'ਲਾ ਇਲਾਹਾ ਇਲਲੱਹੁ' ਕਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਕਿਉਂ ਮਾਰਿਆ ? ਬੇਸ਼ਕ ਉਹ ਕਾਤਲ ਸੀ, ਪਰ ਤੌਬਾ ਕਰ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ । ਹਜ਼ਰਤ ਉਸਾਮਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲਾਹ ਅਨਹੁ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਉਤੱਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਉਹ ਤਾਂ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਈਮਾਨ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਇਸ 'ਤੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਤੂੰ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਚੀਰਕੇ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਝੂਠ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਅਤੇ ਫਿਰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਇਹੋ ਕਹਿੰਦੇ ਚਲੇ ਗਏ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਿਯਾਮਤ ਦੇ ਦਿਨ ਕੀ ਉਤੱਰ ਦਿਓ

ਗੇ, ਜੱਦ ਉਸਦਾ 'ਲਾ ਇਲਾਹੁ ਇਲਲਾਹੁ' ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ । ਉਸਾਮਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇੱਛਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਕਿ ਕਾਸ਼ ਮੈਂ ਅੱਜ ਹੀ ਇਸਲਾਮ ਕੁਬੂਲ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਇਹ ਹਰਕਤ ਮੈਂਥੋਂ ਵਾਪਰੀ ਨ ਹੁੰਦੀ । (ਮੁਸਲਿਮ)

ਗੁਨਾਹਾਂ ਦੀ ਮੁਆਫ਼ੀ ਦਾ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਇੰਨ੍ਹਾ ਇਹਸਾਸ ਸੀ ਕਿ ਜੱਦ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਪਤਨੀ ਹਜ਼ਰਤ ਆਇਸ਼ਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ 'ਤੇ ਉਝ ਲਾਈ ਅਤੇ ਉਝ ਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਪਾਲ ਰਹੇ ਸਨ । ਜੱਦ ਇਹ ਉਝ ਝੂਠੀ ਸਿੱਧ ਹੋਈ ਤਾਂ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਉਪੱਰ ਝੂਠੀ ਉਝ ਲਈ ਸੀ । ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਨਿਆਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਵਧੇਰੇ ਲੋਕ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੇ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇੰਨ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਪਾਲਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਜੱਦ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਇਸ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਗ਼ਲਤੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਗੁਨਾਹ ਕੀਤਾ ਪਰ ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਬਹੁਤ ਉੱਚੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਬੰਦੇ ਦੇ ਗੁਨਾਹ ਦੇ ਸਬਬ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਰਿਜ਼ਕ (ਰੋਜ਼ੀ- ਰੋਟੀ) ਤੋਂ ਮਹਿਰੂਮ ਕਰ ਦੇਈਏ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਬਕਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਕਥਨ ਮੂਜ਼ਬ ਫਿਰ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । (ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬੁਤੱਫਸੀਰ)

ਸਬਰ (ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ)

ਆਪ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੋਮਨ ਲਈ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਭਲਾਈ ਹੀ ਭਲਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਮੋਮਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਮੁਕਾਮ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ । ਜੇਕਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਰੱਬ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਲੱਹ ਦੇ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਕਸ਼ਟ

ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਬਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੀ ਉਹ ਅਲੱਹ ਦੇ ਪਰੁਸਕਾਰ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਮੁਸਲਿਮ) ਜੱਦ ਆਪ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਇਆ ਅਤੇ ਆਪ ਰੋਗ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਨਾਲ ਪੀੜਤ ਸਨ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀ ਪੁਤੱਰੀ ਫ਼ਤਿਮਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹਾ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਬੇਚੈਨ ਹੋਕੇ ਕਿਹਾ, ਓਹ ! ਮੈਥੋਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਕਸ਼ਟ ਝੱਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਸੁਣਿਆਂ ਤਾਂ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਸਬਰ ਕਰੋ, ਅੱਜ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੇਗਾ । (ਬੁਖਾਰੀ) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਕਸ਼ਟ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਹਨ । ਅੱਜ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਕੋਲ ਚਲਾ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਜਿਸਦੇ ਮਗਰੋਂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕਸ਼ਟ ਦੀ ਕੋਈ ਘੜੀ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ ।

ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਹ ਘਟਨਾ ਵੀ ਵਰਨਣ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਬਾਈ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਸ਼ਹਿਰ ਭੱਜ ਜਾਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਕ ਖੇਤਰ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੂਜੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਆਪ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜੇਕਰ ਅਜਿਹੇ ਰੋਗ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਸਬਰ ਨਾਲ ਬੈਠਾ ਰਹੇ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਬਾ ਫੈਲਾਉਣ ਦਾ ਸਬਬ ਨ ਬਣੇ ਤਾਂ ਜੇਕਰ ਉਸ ਨੂੰ ਮੌਤ ਆਏਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਵੇਗਾ ।

(ਬੁਖਾਰੀ ਕਿਤਾਬ ਤਿਬ)

ਮਿਲਵਰਤਨ

ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲਵਰਤਨ ਨਾਲ ਕੰਮ ਲਿਆ ਕਰੋ । ਇਸੇ ਲਈ ਆਪਣੀ ਜਮਾਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਇਹ ਉਸੂਲ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਜੁਰਮ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਹਰਜਾਨਾ ਭਰਨਾ ਪਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਉਸਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਮੁਹੱਲੇ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਕੌਮ ਵਾਲੇ ਰੱਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸਦਾ ਹਰਜਾਨਾ ਭਰ ਦੇਣ ।

ਕੁਝ ਲੋਕ ਜੋ ਧਰਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਕੋਲ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਸੀਹਤ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾ ਦਾ ਭਾਰ ਸਹਿਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣ । ਹਜ਼ਰਤ ਅਨਸ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ

ਅਨਹੁ ਰਿਵਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਬੀ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਭਾਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਏ । ਇਕ ਭਾਈ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਰਿਹਾ । ਦੂਜੇ ਭਾਈ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਹ ਨਿਕੰਮਾ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਅਜਿਹਾ ਨ ਕਰੋ, ਖੁਦਾ ਤਅਾਲਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸੇ ਰਾਹੀਂ ਰਿਜ਼ਕ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਧਰਮ ਲਈ ਆਜ਼ਾਦ ਛੱਡ ਦਿਓ । (ਤਿਰਮਿਜ਼ੀ)

ਇਕ ਵਾਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਸਫ਼ਰ 'ਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮੰਜ਼ਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਡੇਰੇ ਲਗਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਸਹਾਬਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹਿ ਅਨਹੁਮ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਏ ਤਾਂ ਜੋ ਤੰਬੂ ਲਾਉਣ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਕੰਮ ਜੋ ਪੜਾਅ ਪਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪੂਰੇ ਕਰਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਅਪੋ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਲਏ ਅਤੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨ ਲਾਇਆ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ, ਮੈਂ ਲਕੜਾਂ ਚੁਣਾਗਾ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਖਾਣਾ ਪਕਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ । ਸਹਾਬਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹਿ ਅਨਹੁਮ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ! ਅਸੀਂ ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਜ਼ਹੂਦ ਹਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਮੇਰਾ ਵੀ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲਿਆਂ । ਸੋ, ਆਪ ਨੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚੋਂ ਲਕੜਾ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਤਾਂ ਜੋ ਸਹਾਬਾ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਖਾਣਾ ਪਕਾ ਸਕਣ ।

(ਜ਼ਰਕਾਨੀ ਜਿਲਦ 4, ਪੰਨਾ 306)

ਅਣਡਿੱਠਾ ਕਰਨਾ

ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਖ਼ਵਾਹਮ ਖ਼ਵਾਹ (ਐਵੇਂ ਹੀ) ਹੋਰਨਾ ਦੇ ਕੰਮ 'ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਨ ਕਰਿਆ ਕਰੋ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਖ਼ਲ ਨ ਦਿਆ ਕਰੋ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਫ਼ਿਤਨਾ ਫ਼ਸਾਦ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਆਪ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਵੱਧੀਆ ਨਮੂਨਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਮਾਮਲੇ

ਦਾ ਉਸ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨ ਹੋਵੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਐਵੇਂ ਹੀ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨ ਕਰਿਆ ਕਰੇ । ਆਪਦਾ ਇਹ ਆਚਰਣ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਕੇ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਅਮਨ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਖਰਾਬੀਆਂ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਇਸੇ ਸਬਬ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਲੋਕ ਮੁਸੀਬਤ (ਅੱਕੜਾਂ) ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਤਾਂ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਪਰ ਖਵਾਹਮ ਖਵਾਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਸੱਚ

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦਾ ਜ਼ਾਤੀ ਮੁਕਾਮ ਤਾਂ ਸੱਚ ਬਾਰੇ ਇੰਨਾ ਬੁਲੰਦ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਕੌਮ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ 'ਸਿੱਦੀਕ' (ਸੱਚਾ) ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਆਪ ਆਪਣੀ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸੱਚ ਉੱਪਰ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਸੱਚ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਉੱਪਰ ਖੜਾ ਕਰਨ ਦੇ ਇਛੁੱਕ ਸਨ ਜੋ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਝੂਠ ਦੇ ਸ਼ੰਕਿਆ ਤੋਂ ਪਾਕ ਹੋਵੇ । ਆਪ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸੱਚ ਹੀ ਨੇਕੀ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨੇਕੀ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਦਿਵਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਸੱਚ ਦਾ ਅਸਲ ਮੁਕਾਮ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਸੱਚ ਬੋਲਦਾ ਜਾਵੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਤਿਕ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹੇ ਵੀ ਸਚਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ ।

(ਬੁਖਾਰੀ ਵ ਮੁਸਲਿਮ)

ਇਕ ਵਾਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੋਲ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਕੈਦ ਹੋਕੇ ਆਇਆ ਜੋ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਸਬਬ ਬਣ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ । ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਕਤਲ ਯੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵਾਰ ਵਾਰ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲੱਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਮੁੱਖ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੇਕਰ ਆਪ ਸੰਕੇਤ ਕਰਨ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਣ । ਜਦ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਉਠ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁਲਾਹ ! ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਤਾਂ ਕਤਲ ਯੋਗ ਸੀ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਕਤਲ ਯੋਗ ਸੀ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਿਉਂ ਨ ਕੀਤਾ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ ਜੇ ਕਰ ਆਪ ਅੱਖ ਨਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਨਬੀ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਤਾਂ ਉਸ

ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਅੱਖ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ । (ਸੀਰਤ ਇਬਨੇ ਹਸ਼ਾਮ ਜਿਲਦ 2 ਪੰਨਾ 217)

ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਕੋਲ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹ, ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਐਬ ਹਨ, ਝੂਠ, ਸ਼ਰਾਬ ਖੋਰੀ ਤੇ ਜ਼ਨਾ । ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਕਿ ਇਹ ਐਬ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂਥੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ, ਆਪ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਦੱਸੋ । ਰਸੂਲੁਲੱਹ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, ਇਕ ਗੁਨਾਹ ਛੱਡਣ ਦਾ ਤੁਸੀਂ ਮੈਂਥੋਂ ਵਾਦਾ ਕਰੋ, ਦੋ ਮੈਂ ਛੁਡਾ ਦਿਆਂਗਾ । ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਵਾਦਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਦੱਸੋ ਮੈਂ ਕਿਹੜਾ ਗੁਨਾਹ ਛੱਡ ਦਿਆਂ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਝੂਠ ਛੱਡ ਦਿਓ । ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਜੱਦ ਉਹ ਮੁੜਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਅਪਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਉੱਪਰ ਮੈਂ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਗੁਨਾਹ ਛੁੱਟ ਗਏ ਹਨ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਦੱਸੋ ਕੀ ਬੀਤੀ ? ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦਿਨ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ, ਮੈਂ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਲਈ ਉੱਠਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮੇਰੇ ਮਿਤੱਰ ਮੈਂਨੂੰ ਪੁਛਣਗੇ ਕਿ ਕੀ ਤੂੰ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਝੂਠ ਬੋਲ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਹਿ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਨਹੀਂ ਪੀਤੀ । ਪਰ ਹੁਣ ਮੈਂ ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮਿਤੱਰ ਛੁੱਟ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨਹੀਂ ਪੀਤੀ ਤਾਂ ਝੂਠ ਬੋਲਾਂਗਾ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਮੈਂ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਸੋ, ਮੈਂ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਇਸ ਸਮੇਂ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦੇ ਫਿਰ ਪੀਆਂਗੇ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਜ਼ਨਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਮੇਰੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨਾਲ ਇਹੋ ਗੱਲਾਂ ਹੋਈਆਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਮਿਤੱਰ ਮੈਂਨੂੰ ਪੁਛਣਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੀ ਕਹਾਂਗਾ ਜੇਕਰ ਇਹ ਆਖਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਜ਼ਨਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮਿਤੱਰ ਮੈਂਥੋਂ ਛੁੱਟ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਇਹ ਆਖਾਂ ਕਿ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਝੂਠ ਬੋਲਾਂਗਾ ਅਤੇ ਝੂਠ ਨ ਬੋਲਣ ਦਾ ਮੈਂ ਇਕਰਾਰ ਕਰ ਚੁੱਕਿਆ ਹਾਂ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੇਰੇ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਇਹ ਬਹਿਸ ਚਲਦੀ ਰਹੀ । ਅੰਤ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਾਕੇ ਇਹਨਾ ਦੋਹਾਂ ਐਬਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹਨਾ ਦੀ ਇਛਾ ਵੀ ਮਿੱਟ ਗਈ ਅਤੇ ਸਚ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵੱਜੋਂ ਬਾਕੀ ਐਬਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਸੁੰਹ ਲਾਉਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਅਤੇ ਬਦਜ਼ੱਨੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ

ਹੁਕਮ

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਸੁੰਹ ਲਾਉਣ ਤੋਂ ਮਨਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉੱਪਰ ਨੇਕਜ਼ੱਨੀ (ਭਰੋਸੇ) ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਹਜ਼ਰਤ ਅਬੂ ਹੁਰੈਰਾ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹੁ ਅਨਹੁ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਬਦਜ਼ੱਨੀ ਤੋਂ ਬਚੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਦਜ਼ੱਨੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਝੂਠ ਹੈ । ਸੁੰਹ ਲੈਣ ਦੇ ਜਤਨ ਨ ਕਰੋ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਕੇ ਪੁੱਠੇ ਨਾਂ ਨ ਰੱਖਿਆ ਕਰੋ । ਹਸਦ (ਸਾੜਾ) ਨ ਕੀਤਾ ਕਰੋ ਅਤੇ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਕੀਨਾ ਨ ਰੱਖਿਆ ਕਰੋ । ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦੇ ਸਮਝੋ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਰਾ ਭਰਾ ਸਮਝੋ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖ਼ੁਦਾ ਤਆਲਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ । ਫਿਰ ਫ਼ਮਾਉਂਦੇ ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਕਿ ਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੂਸਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਾ ਭਾਈ ਹੈ, ਨ ਉਹ ਉਸ'ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਨ ਹੀ ਔਕੜ ਵੇਲੇ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡਦਾ ਹੈ । ਨ ਮਾਲ ਜਾਂ ਗਿਆਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਘਾਟ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਹਕੀਰ (ਤੁੱਛ) ਸਮਝਦਾ ਹੈ । ਤਕਵਾ (ਸੰਜਮਤਾ) ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗੰਦਾ ਕਰ ਦੇਣ ਲਈ ਕੇਵਲ ਇੰਨ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਨੂੰ ਹਕੀਰ ਸਮਝੇ । ਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉੱਪਰ ਉਸਦੇ ਦੂਸਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਾਈ ਦੇ ਖੂਨ, ਉਸਦੀ ਇਜ਼ਤ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮਾਲ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ ਹਰਾਮ ਹੈ । ਰੱਬ ਸ਼ਰੀਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦਾ ਨ ਹੀ ਸ਼ਕਲਾਂ ਸੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਨ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਕਰਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਰੂਪ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ।

(ਮੁਸਲਿਮ)

ਸੌਦਾ ਸਲਫ਼ ਬਾਰੇ ਫ਼ਰੇਬ ਤੇ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਨਫ਼ਰਤ

ਆਪ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਫ਼ਰੇਬ ਤੇ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨ ਪਾਈ ਜਾਵੇ । ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਅਨਾਜ ਦਾ ਇਕ ਢੇਰ ਦੇਖਿਆ ਜਿਸਦੀ ਬੋਲੀ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ, ਆਪ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਅਨਾਜ ਦੇ ਢੇਰ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਬਾਹਰੋਂ

ਅਨਾਜ ਸੁੱਕਿਆ ਹੈ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਗਿੱਲਾ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਵਰਖਾ ਦਾ ਛਿੱਟਾ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ । ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਨਾਜ ਗਿੱਲਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਗਿੱਲਾ ਭਾਗ ਬਾਹਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ । ਫਿਰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਜਮਾਤ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । (ਮੁਸਲਿਮ)। ਆਪ ਬਹੁਤ ਤਾਕੀਦ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਉੱਕਾ ਹੀ ਧੋਖਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਬਿਨਾ ਦੇਖੇ ਭਾਲੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਸੌਦੇ ਉੱਪਰ ਸੌਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਮਾਲ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਰੋਕ ਕੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਜੱਦ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਵੇਚਾਂਗਾ ਸਗੋਂ ਲੋੜਵੰਦਾ ਨੂੰ ਨਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਚੀਜ਼ਾ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਮਾਯੂਸੀ (ਨਿਰਾਸ਼ਾ)

ਆਪ ਮਾਯੂਸੀ ਦੀ ਰੂਹ ਦੇ ਅਤਿਅੰਤ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸਨ । ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕੌਮ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਫੈਲਣ ਨਾਲ ਕੌਮ ਦੀ ਹਿੱਸਤ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਤਨ ਵੱਲ ਟੁਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਘੁਮੰਡ ਤੇ ਆਕੜ ਤੋਂ ਆਪ ਰੋਕਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਕੌਮ ਨੂੰ ਪਤਨ ਵੱਲ ਧੱਕਦੀਆਂ ਹਨ । ਆਪ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਮਾਰਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਨ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਘੁਮੰਡ ਤੇ ਆਕੜ ਦਾ ਮਾਰਗ ਅਪਨਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨ ਹੀ ਮਾਯੂਸੀ (ਨਿਰਾਸ਼ਾ) ਅਤੇ ਨਾ ਉਮੀਦੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਅਪਨਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਸਿੱਟੇ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖ ਉੱਪਰ ਹੀ ਰੱਖੋ । ਆਪਣੀ ਜਮਾਤ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਇਛਾ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ ਪਰ ਘੁਮੰਡ ਤੇ ਹਉਮੈ ਪੈਦਾ ਨ ਹੋਵੇ ।

ਪਸ਼ੁਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਉ

ਆਪ ਪਸ਼ੁਆਂ ਉੱਪਰ ਅਤਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਭੈੜਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਬਨੀ ਇਸਰਾਈਲ ਵਿੱਚ ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ

ਅਜ਼ਾਬ ਮਿਲਿਆ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਬਿੱਲੀ ਨੂੰ ਭੁੱਖਾ ਰੱਖ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਪਹਿਲੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਲਈ ਬਖਸ਼ਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸਨੇ ਇਕ ਪਿਆਸਾ ਕੁੱਤਾ ਦੇਖਿਆ ਨੇੜੇ ਹੀ ਹੀ ਇਕ ਢੂੰਘਾ ਟੋਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁੱਤਾ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੀ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬੂਟ ਲਾਹਿਆ ਅਤੇ ਟੋਏ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢ ਕੇ ਉਸ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਪਿਆ ਦਿੱਤਾ । ਇਸ ਨੇਕੀ ਦੇ ਸਬਬ ਖ਼ੁਦਾ ਤਆਲਾ ਨੇ ਉਸਦੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਰੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤਾ ।

ਹਜ਼ਰਤ ਅਬਦੁਲੱਹ ਬਿਨ ਮਸਊਦ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹ ਅਨਹੁ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਆਪ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਨਾਲ ਸਫ਼ਰ 'ਤੇ ਸੀ ਅਸੀਂ ਇਕ ਪੰਛੀ ਦੇ ਦੋ ਬੱਚੇ ਦੇਖੇ । ਬੱਚੇ ਅਜੇ ਛੋਟੇ ਸਨ । ਅਸੀਂ ਉਹ ਬੱਚੇ ਫੜ ਲਏ । ਜੱਦ ਉਹ ਪੰਛੀ ਵਾਪਸ ਆਇਆ ਤਾਂ ਘਬਰਾ ਕੇ ਏਧਰ ਓਧਰ ਉਡਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਇੰਨੇ ਵਿੱਚ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਵੀ ਓਧਰ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਇਸ ਪੰਛੀ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਕਰਕੇ ਕਿਸ ਨੇ ਕਸ਼ਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਝੱਟ ਇਸ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਓ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਦਿਲਦਾਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇ । (ਅਬੂਦਾਊਦ) ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਜ਼ਰਤ ਅਬਦੁਲੱਹ ਬਿਨ ਮਸਊਦ ਰਜ਼ੀ ਅਲੱਹੁ ਅਨਹੁ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਇਕ ਵਾਰ ਕੀੜੀਆਂ ਦੀ ਗਾਰ ਦੇਖੀ ਅਤੇ ਘਾਹ ਫੂਸ ਪਾਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸਾੜ ਦਿੱਤਾ । ਇਸ'ਤੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ।

ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਕ ਗਧੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਉੱਪਰ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਅਜਿਹਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਕਿਉਂ ਲਗਾ ਰਹੇ ਹੋ ? ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰੂਮੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀਆ ਨਸਲ ਦੇ ਗਧਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਲਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਨ ਕਰਿਆ ਕਰੋ, ਮੂੰਹ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੋਮਲ ਭਾਗ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਾਉਣਾ ਹੀ ਪਵੇ ਤਾਂ ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਪਿੱਠ ਉੱਪਰ ਲਾ ਲਿਆ ਕਰੋ । (ਅਬੂਦਾਊਦ ਵ ਤਿਰਮਿਜ਼ੀ)

ਸੋ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਪਿੱਠ ਉੱਪਰ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਯੂਰੋਪ ਵਾਲੇ ਵੀ ਪਿੱਠ ਉੱਪਰ ਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਧਾਰਮਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ

ਆਪ ਧਾਰਮਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਉੱਪਰ ਬਹੁਤ ਬਲ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪ ਵੀ ਉਤਮ ਦਰਜੇ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਸਨ । ਯਮਨ ਦਾ ਇਕ ਇਸਾਈ ਕਬੀਲਾ ਆਪ ਜੀ ਨਾਲ ਧਾਰਮਕ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਪਾਦਰੀ ਵੀ ਸਨ । ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਅਰੰਭ ਹੋਈ । ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਲੰਮੀ ਹੋ ਗਈ । ਇਸ 'ਤੇ ਜੱਥੇ ਦੇ ਪਾਦਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਨਮਾਜ਼ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰ ਜਾਕੇ ਆਪਣੀ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ਸਾਡੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਲਓ । ਅੰਤ ਸਾਡੀ ਮਸਜਿਦ ਰੱਬ ਦੇ ਜ਼ਿਕਰ ਲਈ ਹੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ । (ਜ਼ਰਕਾਨੀ)

ਬਹਾਦੁਰੀ

ਆਪ ਦੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਦੀਆਂ ਕਈ ਘਟਨਾਵਾਂ ਆਪਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਵਿੱਚ ਵਰਨਣ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ । ਇਕ ਘਟਨਾ ਇਸ ਥਾਂ ਵੀ ਲਿੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਜੱਦ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਫ਼ੈਲਣੀ ਅਰੰਭ ਹੋਈ ਕਿ ਰੋਮ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਇਕ ਵੱਡਾ ਲਸ਼ਕਰ ਮਦੀਨੇ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜ ਰਿਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਾਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨੀ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਜਾਗਦੇ ਰਹਿੰਦੇ । ਇਕ ਵਾਰ ਬਾਹਰ ਜੰਗਲਾਂ ਵੱਲੋਂ ਰੌਲ੍ਹੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ । ਸਹਾਬਾ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਆਏ ਏਧਰ ਓਧਰ ਦੌੜਨ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਆਣ ਇਕੱਠ ਹੋਏ ਅਤੇ ਇਸ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਗਏ ਕਿ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਅਮਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ । ਜੱਦ ਉਹ ਲੋਕ ਇਸ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਸਨ ਕਿ ਰਸੂਲੁਲੱਹੁ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਆਪਣੇ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਰਸੂਲੁਲੱਹੁ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਘੋੜੇ ਉੱਪਰ ਸਵਾਰ ਬਾਹਰੋਂ ਆ ਰਹੇ ਹਨ । ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਰੌਲ੍ਹੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਆਵਾਜ਼ 'ਤੇ ਹੀ ਰਸੂਲੁਲੱਹੁ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਘੋੜੇ ਉੱਪਰ ਸਵਾਰ ਹੋਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਲਈ

ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਕੋਈ ਖਤਰੇ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ । ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਉਡੀਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਹਾਬਾ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਰੱਲ ਕੇ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਸਗੋਂ ਇਕੱਲਿਆਂ ਹੀ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਹਕੀਕਤ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਕੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਏ ਅਤੇ ਸਹਾਬਾ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਖਤਰੇ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਕੇ ਸੌਂ ਜਾਓ । (ਬੁਖਾਰੀ ਬਾਬੁਸ਼ੁਜਾਅਤ ਫ਼ਿਲ ਹਰਬ)

ਘੱਟ ਅਕਲਾਂ (ਮੰਦ ਬੁੱਧੀਆਂ) ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਸੁਲੂਕ

ਘੱਟ ਅਕਲਾਂ ਨਾਲ ਆਪ ਅਤਿਅੰਤ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਸੁਲੂਕ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਏਰਾਬੀ ਨਵਾਂ ਨਵਾਂ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਬੈਠੇ ਉਸਨੂੰ ਪੇਸ਼ਾਬ ਦੀ ਹਾਜ਼ਤ ਹੋਈ, ਉਹ ਉਠ ਕੇ ਮਸਜਿਦ ਦੀ ਹੀ ਇਕ ਨੁਕੱਰ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ਾਬ ਕਰਨ ਲੱਗਾ । ਸਹਾਬਾ ਉਸ ਨੂੰ ਮੋੜਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਪਹੁੰਚੇਗਾ, ਅਜਿਹਾ ਨ ਕਰੋ । ਜੱਦ ਇਹ ਪੇਸ਼ਾਬ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਪਾਣੀ ਪਾਕੇ ਧੋ ਦਿਓ । (ਬੁਖਾਰੀ)

ਪ੍ਰਣ ਦੇ ਪੱਕੇ

ਪ੍ਰਣ ਨਿਭਾਉਣ ਦਾ ਆਪਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਹੁਕੂਮਤ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ਵਾਹਕ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਸੰਦੇਸ਼ ਲੈਕੇ ਆਇਆ ਅਤੇ ਆਪ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਦਿਨ ਰਹਿ ਕੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਕਾਇਲ ਹੋ ਗਿਆ । ਉਸ ਨੇ ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਅੱਗੇ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੇ ਰਸੂਲੁਲੱਹੁ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਮੈਂ ਤਾਂ ਦਿਲ ਤੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਇਹ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਹੁਕੂਮਤ ਵੱਲੋਂ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਹੁਦੇ ਉੱਪਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਕੇ ਆਏ ਹੋ । ਇਸੇ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਜਾਓ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਜਾਕੇ ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਡੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਮੁਹਬੱਤ ਫਿਰ ਵੀ ਸਿਥਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਆਣਕੇ ਇਸਲਾਮ ਪਰਵਾਨ ਕਰੋ । (ਅਬੂ

ਦਾਊਦ ਬਾਬੁਲ ਵਫਾਏ ਬਿਲ ਅਹਦ)

ਰਸੂਲੇ ਕਰੀਮ ਸਲਲੱਹੁ ਅਲੈਹਿ ਵਸਲੱਮ ਦੇ ਅਚਰਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰ ਮੁਕਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ ਜਾਵੇ । ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਨ ਇਹ ਆਚਰਣ ਦੀ ਇਕ ਸਦੈਵੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਇਸ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਲੰਮੀ ਗੱਲ ਸਮਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਹੀ ਬਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

ਵਧੇਰੇ ਜਾਨਕਾਰੀ ਲਈ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ :-

Nazarat Nashro Ishaat,

Sadr Anjuman Ahmadiyya

Qadian- 143516, Punjab, INDIA.

Ph.: 01872-222870, Fax: 220749

Toll Free : 18001802131

